

ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ӨНЕР УНИВЕРСИТЕТИ
ҚОРҚЫТ АТЫНДАҒЫ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫ

ҚАЗАҚ ӨНЕРІНІҢ АНТОЛОГИЯСЫ

АЙТЫС

V
ТОМ

«КҮЛТЕГІН»
АСТАНА
2014

ӘОЖ 821.512.122
КБЖ 84 (5 Қаз)-5
Қ 17

*Қазақстан Республикасы Мәдениет министрлігі
«Әдебиеттің әлеуметтік маңызды тұлғарын
басып шығару бағдарламасы» бойынша жарық көрді.*

Жобаның авторы: М. Жолдасбеков
филология ғылымдарының докторы, профессор

Редакция алқасы:

*М. Жолдасбеков (төраға),
А. Мұсақожаева, С. Қасқабасов, Ш. Ыбыраев, С. Негимов,
Р. Әлмұханова, Ж. Ерман, А. Әлтаев, С. Дүйсенгазин,
Ш. Қойлыбаев*

Қ 17 **Қазақ өнерінің антологиясы.** 25 томдық. Құраст.
М. Жолдасбеков, Ш. Қойлыбаев. Астана, «Күлтегін»
баспасы.
ISBN 978-601-7318-40-6
Айтыс. Т. V. (Тәуелсіздік кезеңіндегі айтыс). – 2014. – 400 б.
ISBN 978-601-7318-45-1

Қазақ өнері антологиясының бұл томына 1991-2000 жылдар аралығындағы азаттықты ағынан жарыла жырлаған, қоғамдық ойға қозғау салған таңдаулы айтыстар енгізілді.

Антология консерваторияның, өнер университеттерінің, өзге де жоғары оқу орындарының оқытушылары мен студенттеріне, музыка мектептерінің мұғалімдері мен оқушыларына, айтысты зерттеушілерге, сондай-ақ, қазақ өнерін қастерлейтін қалың оқырманға арналады.

ӘОЖ 821.512.122
КБЖ 84 (5Қаз)-5

ISBN 978-601-7318-45-1 - (Т. V)
ISBN 978-001-7318-40-6 - (ортақ)

© «Күлтегін» баспасы, 2014
© М. Жолдасбеков
© Ш.Қойлыбаев

ТӘУЕЛСІЗДІКТІҢ ЖАРШЫСЫ БОЛҒАН ЖАСАМПАЗ ӨНЕР

Ақын қоғам бапкері, әріден қозғап, әлемдік масштабта ойлай алатын қабілет иесі. Ол өзінің туындылары арқылы таңқалдырып қана қоймай, сонымен бірге толғандыра білуі керек. Яғни, өзі өмір сүрген заманының тамырын тап басып, ілгері қадам жасауына игі ықпалын тигізуі тиіс. Әрине, мұндай жоғары парасаттылықтың, кәсіби шеберліктің иесі болу үшін талант, арыдан жалғасқан ақындық дәстүр, суырып-салмалық, тапқырлық, дәулескер домбырашылық, ең бастысы – терең білім керек. Осы аталған қасиеттер бір арнаға тоғысқанда ғана өміршен туындылар дүниеге келеді.

Сексенінші жылдардың соңына таман айтыс өнері жаңа сатыға көтеріле бастады. Қайта құру кезеңі, кеңестік қоғамдағы жалпы демократиялық принциптердің көрініс алуы айтыстың негізгі тынысының ашылуына себепші болды. Сол жылдары қоғамдағы сірескен «мұздың» беті сөгіліп, саяси сең жүре бастаған кез болатын. Бұл айтыс өнерінің ерекше қанаттанып, кемеліне келе бастаған шағы еді. Айтыстағы көрсеткен өнері мен ерекше дарындылығы үшін Қ.Әбілов, Ә.Қалыбекова және Ә.Беркеновалар «Халық ақыны» деген құрметті атаққа ие болды. Бұл айтыс өнерінің рухани санамыздан мықтап орын алғанының белгісі болатын. Шындық шырқала бастаған уақытта Е.Асқаровтың «Ер Сәтбектің» аруағын бір аунатып түсіріп, жиналған дүйім жұртты орнынан еріксіз тұрғызған шағы десол кезең еді.

Алдыңғы толқын ағалардың соңынан кейінгі толқын інілердің ілесетіндігі секілді кешегі ел білетін Көпбай ақын, Көкен қарт, майталман Манап, тарлан Тәушендер жағалауда иіндеп қалған айтыстың бір толқыны болса, Қатимолла, Әселхан, Әсия, Қонысбай, Баянғали,

Есенқұл, Шорабек, Абаш, Айтақын, Серік, марқұм Әзімбек пен Еріктер өз алдына бір жемісті шоғыр болды.

Тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдары айтыс өнері өзінің бабы мен бағы келіскен таланттарын өнер сахнасына шығара бастады. Саясатта орын алған өзгерістер халықтың өміріне де үлкен жаңалықтар енгізе бастады. Жетпіс жылдан астам уақыт халықты жаншып келген қызыл империя құлаған соң оның орнында жаңа жас мемлекеттер пайда болды. Сан ғасырлар бойы бабаларымыз аңсаған тәуелсіздікті алу рухани әлемімізді дүр сілкінтті. Сапасы жоғарылап, көркемдігі арта түскен ақындық дәстүр биігіне көтеріліп, жаңа заман жырын, егеменді елдің көкейіндегісін дөп тауып, толғай бастады. Егемендік алған жылдардың басында айтыс сахнасында жарқыраған жаңа есімдер мольнан көріне бастады. Білімі мен мәдениеті, ойы мен бойы, сахналық сымбаты келіскен ақындар айтыс аренасында жыр-дан шашу шашып, сөздің балын ағызды. Айтыс өнері мектебінің жаңаша тұрғыда, өзгеше болмыста қалыптасуына өз үлестерін қосып жүрген өнерпаздар лек-легімен айтыс ауылынан бой көрсетті.

Тәуелсіздік жылдары айтыс сахнасына келген әр буын өкілдерінің өлең құрап, сөз саптауы өз алдына бір бөлек болып келеді. Ә.Қалыбекова, Ә.Беркенова, Қ.Әбілов, Е.Жақыпбеков, Е.Асқаров, Ә.Жанқұлиев қатарлы ақтаңгерлер қағазға қарағыштаған айтысты іркілмей айтып, іркес-тіркес соғатын сөз өнері дәрежесіне көтерді. Осылайша айтыс алмағайып кезеңде ауып кеткен тұғырына қайта орнықты.

Ал, Ш.Айдаров, А.Бұлғақов, С.Құсанбаев, Қ.Мырзабековтер айтыста жұрттың айызын қандырып, шат-шадыман көңіл-күйге бөледі. Айтыс жарқылдаған жастық шағына қайта оралды. Осылайша, әзіл-қалжың, қыз-жігіттің желегінде желпілдеген айтыс М.Қосымбаев, А.Әлтаев, М.Тазабеков, Б.Шойбековтермен бірге біржола еңсесін тіктеді. Оралымды ой, зерделі сөз, адуынды мінез, алғырлық, тапқырлық, әлеуметтік өткір мазмұн... Қазақтың табиғатын әйгілейтін осынау қасиеттердің бәрі айтысқа айналып, жамағатпен жамырай көрісіп жатты.

Б.Әшірбаев, О.Досбосынов, Д.Кәпұлы, А.Тұрсынбаева, А.Қалиевтер іліп әкеткен айтыстың эстафетасын кейінгі жас жүйріктер М.Ниязов, Ж.Бұлғақов, Д.Қамиев, М.Сұлтанхандар лайықты жалғап, туралықтың туын түсірмей ілгерілетіп келеді.

Сонымен қатар соңғы жылдары тәуелсіздік алғаннан кейінгі айтыс тарихын жасаушы ақындар Қ.Асанов, М.Қосымбаев, Б.Имашев, А.Қалиев баба өнерінің зерттелуіне де өз үлестерін қосты.

Қазіргі айтыс туралы келелі зерттеудің бірі ретінде Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде 2003 жылы өткен «Қазіргі айтыс: дәстүрі, келешегі. Көкейкесті мәселелер» атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның өтуін және соның негізінде жарық көрген ғылыми-зерттеу мақалалар жинағын атап өткен жөн. Бұдан кейін профессор М.Жолдасбековтің қолдауымен айтыстың үш томдығының жарық көруі қазіргі айтыстың жинақталып, зерттеліп, зерделенуіне даңғыл жол ашты.

Ең алдымен жадымызда тұтатын бір нәрсе қазіргі айтыстың бұрынғы айтыстардан мүлде бөлек екендігі. Сүйінбайдың, Құлмамбеттің, Сара мен Біржанның, Жамбылдың дәуірін Мэлстің, Бекарыстың, Мұхамеджанның, Балғынбек пен Айнұрдың заманымен мүлде салыстыруға болмайды. Олардың қоршаған дүниені тануы, материалдық өмірге деген қарым-қатынасы, заманауи талаптары, сол уақыт қалыптастырған мүмкіндіктері басқа. Бұрынғы ақындарда территориялық масштабты көру үлгісі болса, қазіргі ақындарда ғаламдық тіпті галактикалық ойлау мүмкіндігі қалыптасқан. Бұл дегеніміз қазіргі ақындардың бұрынғы ақындардан артықшылығын көрсету емес, екеуінің арасындағы уақыт тудырған мүмкіндіктер мен жетістіктерді салыстыра кету. Қазіргі уақыт талабына жауап беретін бүгінгі ақындардың өзіндік мүмкіндіктері мен жекелеген көзқарастары бар. Сол үшін де олар өз заманының жаршысы бола алады.

Бабаларымыз сан ғасырлар бойы аңсап өткен азаттықты жырлау тәуелсіздік жылдарындағы айтыстардың басты көркемдік негізі және тақырыбы болды. Ғасырлар бойы бодандық бұғауында болып, отаршыл-тотаритарлық жүйенің қамытын мойнына киген ата-бабаларымыздың жан күйзелісі мен бостандыққа деген сағынышын ақындар сахна төрінде өздерінің жырларымен халыққа жеткізіп отырды. Тәуелсіздік пен егемендік – айтыстың негізгі өзегіне, ақындар жырының басты арқауына айналды.

Азаттық жылдарында айтыс өнері ерекше қарқынмен дамыды. Оған ең бірінші әсер еткен рухани тәуелсіздік болатын. Бұл сан ғасырлар бойы халқымыздың жүрегі мен санасының түбінде бұлқынып, шығатын уақытын күтіп, аңысын аңдып жатқан рухани күш болатын.

Қазіргі айтыстардағы азаттық идеясының көтерілуі жас мемлекет Қазақстанның жарқын күндерінің жаршысы болды және тәуелсіздіктің өзі даму жолы әлі айқындалмаған елдің негізгі

идеологияларының бірі болды. Оны насихаттау жолында айтыс орасан зор ықпал етті.

Сол жылдары айтыс өнерін жаңғыртудың басы-қасында болып, оған өзінің ерекше үлесін қосқан мемлекет және қоғам қайраткері, ғалым М.Жолдасбеков: «Осылайша әр кезеңде алдаспанын алмасқа суарған ақындық өнер кешегі тоқырау аталған заманның да жаназасын өзгеден бұрын шығара бастағанын көзіміз көрді. Құрсауы босап, уығы ыдырай бастаған қызыл империяның үкімін 80-жылдардың басында ақындар айта бастады. Осы тұста жаңа бір серпінмен қанатын қаққан жыр додасы жылдар бойы ішіне бүккен қуат-күшін қайта бұлқынтты» деп баға береді.

Айтыс толғақты мәселелер қозғаудың, қомақты қоғамдық пікірлер жариялаудың, атасы үлкен ақиқатты айтудың мінбері. Суытылған торы аттай ойларың мен қаршығадай қанатын кең жайған сөздерің ауыздан шыға қалықтап ауыл-ауылды аралап кетеді. Сондықтан да айтар ойларыңа жауапкершілік, сөздеріңе сақтық сауытын кигізең артықтық етпейді. Салауатына сай салиқалы ой, салмақты сөз сыр сандығыңнан ақтарылып жатса, көпшіліктің көңілі толайымен саған қарай үдере көшеді дей бер. Ал жабы мініп жайдақ шапсаң...

Ақынды алсаңдағы қай тұстағы,
Ой айтпай қала алмаған жай тысқары.
Серкесіз өрген қойдай қожырайды,
Мақсатсыз айтылған сөз айтыстағы.

(Мұхамеджан, 1995 ж.)

Айтыс ақыны да өз дәуірінің ақ берен рухты, ақ көйлек адал перзенті. Ол өзі өмір сүрген қоғамының көкейкесті мәселелерін көкірек көзімен таразылап, көрермен талқысына ұсына отырып, философиялық байламдарға барады. Оның жарқын мысалын, жалпақ елге үлгі шашып «көшпелі академия» атанған Сүйінбай, Түбек, Бақтыбай, Майкөт, Жамбыл т.б. ХІХ ғасырдағы ірі айтыс ақындары мен Әселхан, Әсия, Қонысбай, Шорабек, Мэлс, Мұхамеджан, Бекарыс секілді қазіргі айтыс ақтаңгерлерінің шығармашылығынан көреміз.

Ақын қашанда замана бораметрі тәрізді. Бұл мәселеде олар тіпті сарабал саясаткерлерден де көш ілгері кетіп жатады. «Ол – Жамбылдан кейінгі айтыс феномені» (Ж.Ерманов) деп бағаланған Мұхамеджан Тазабековтың шығармашылығын қазіргі айтыстың

шырқау биігі деп қарастырсақ қателеспейміз. Ең бастысы, оның халықтық поэзияны бүгінгі талап деңгейімен оңтайлы орайластырып, жаңаша жаңғыртуы дер едік. Осылайша орамды сөз, құнарлы тіл, қазақы қисын, шешендік шиырлар халықпен қайта қауышты. Ұлттық ұғым ұлықталды. Оның жырларынан қиялының ұшқырлығын, көкірек көзінің жітілігін, ақындық интуициясының тереңдігін байқаймыз. Айтыста ол тудырған тірі суретті тіркестер, балталаса бұзылмайтын шымыр шумақтар қаншама.

Таңқалам талғамы зор тарландарға,
Таңқалам заманы озық заңғарларға.
Бөлінгенді бөрі кеп жейтіндігін,
Айтқан баба сөзінде жалған барма?
Құзғын қарға, шау қарға, ұзақ болып,
Үш жүзге бөлінеді қарғаларда.
Бірінің-бірі көзін шұқымайды,
Жағаласып қонса да жардан-жарға.
Қарға екеш қарғалардың ынтымағын,
Қазаққа нәсіп етсе арман барма?

Осынау ойлы образдардың қайсысы болса да, халықтың намысын жыртар жанайқайға, өр ұранға толы емес пе? Әріден келе жатқан бір ақиқат – кімге, неге баға берілсе де сол заман, сол қоғамдық формация тұрғысынан таразыланады. Ар мен ұжданды, ақыл мен парасатты ананың сүті, атаның сүйегінен алып туған тұғыры биік тұлға Дінмұхамед Қонаев өзінің «Өтті дәурен осылай» атты естелік кітабында: «Әр дәуірдің өзіне сай әні болады, ол үшін орындаушыларды айыптаудың қажеті жоқ», – деген ақылман пікір айтады. Бұл ретте, өзі өмір сүрген қоғамға қол ұшын созбаса, болашақ маңдайынан сипамайтынын түсіну де ақындыққа қажетті алғы шарттардың бірі болса керек.

Айтыс сөз өнері деп бекер айтылмаған. Ақын талғамы жоғары көрермен көңілінен шығу үшін сипаттау, суреттеу, теңеу, салыстыру, бейнелеу тәрізді көркемдегіш құралдарды еркін әрі құлпырта қолдануы тиіс. Өз өлеңдерінде адам мен заман бейнесін шебер сомдай білетін, зиялы орта мен қарапайым көрермен қауым үшін де түсінікті бола алатын айтулы айтыс ақындарының шығармалары поэзия алға тартатын талаптарға мейлінше қанағаттанарлық деңгейде жауап береді.

Сөйлесе орныменен ақын жақсы,
Сайланса орныменен әкім жақсы.
Халыққа қайырымсыз басшылардан,
Бір құшақ кеуіп тұрған отын жақсы.

(Әселхан, 1992 ж.)

Мемлекет аяқ-қолын нықтаса екен,
Сағы сынып, жігерін жықпаса екен.
2030 деген бағдарлама,
Босаған уықтарды мықтаса екен.
Барыстың бойындағы қасиеттер,
Түлкінің қулығы боп шықпаса екен.
Отыз күн оразасын тұтқан елім,
Енді отыз жыл ораза тұтпаса екен.

(Бекарыс, 1998 ж.)

Төле би тура сөйлеп тартынбаған,
Қаз дауысты Қазыбек қаңқылдаған.
Қасында екі ағасы тұрған кезде,
Сөз қалмас Әйтекеде айтылмаған.
Аузымыздың бүгінде дуасы жоқ,
Қарға болып кеттік пе қарқылдаған.
Бір сағатқа шыдамай айтысқанда,
Жабуы ауған тайлақтай жалпылдаған.
Ат тұяғын аспанға көтермесем,
Ақыным деп қарама халқым маған.

(Мэлс, 1998 ж.)

Айтыс өлеңдерінің идеялық бағытының біркелкі болмауы секілді, оның көркемдік дәрежесі де әр түрлі болып келеді. Айтыс өлеңдерінің ішінде олпы-солпы құрыла салатындарының барлығын да жасыра алмаймыз. Әйтсе де, бұған қарап оларды өлең емес деп өгейсітуге болмайды. Қарсыластың сауалына қарымта ретінде қайтарылар жыр жолдары табан асты туындап жататындықтан олқы тұстарының болып тұруы да заңды құбылыс. Десек те, айтыс өлеңдерінің ішінде тайтұяқ алтындай таза құйылып түскен асылдары көп кездеседі.

Қазақы қалжың, астарлы әзілдерімен елдің есінде жүрген Е.Жақыпбеков пен Ш.Айдаровтың айтысын нағыз шабыттан туған туынды деуге болады.

«Сатира күштілердің қаруы» деген қағиданы берік ұстанған айтыс ақтангерлерінің ұтқыр да ұтымды өлеңдерінің ел аузында жатталып қалуы айтылған ойымыздың айғағы болса керек.

Есенқұл: Армысың Шорабектей, қылқинарым,
Түбінде әр жантақтың қылқиғаным.
Тот басқан қара мылтық секілденіп,
Ап жүрсің үңірейіп жұрт иманын.

Шорабек: Армысың Есенқұлдай саршұнағым,
Айтуға несін мұны арсынамын.
Қақ бастан қара мылтық тиген кезде,
Белгілі сары күшіктей қаңсыларың.

Айтыстың көркемдік сипаты дегеніміз қызыл тілдің қыздырмасын қоздырып, айшықты сөз тіркестерін оңды-солды төпелете беру емес. Бұл жерде өзіңнен басқа қарсыласыңның бар екендігін, оның айтар ойының жүйесіне сөзіңнің желісі сай келу керектігін де түсіну керек. Тапқырлық, ой айтудағы шеберлік пен логикалық жүйелілік айтыскер үшін басты ұстанымның бірі болуы тиіс. Бұл жағынан келгенде Бекарыстың тапқырлығын, ой айтудағы ұтымдылығын ерекше айтуға болады. Мысалы, Мұхамеджанмен айтысында Бекарыс халықпен амандасып, хал-жағдай сұрасып, мерекемен құттықтағаннан кейінгі шумағының соңын:

Мейрамды үйіп-төгіп бере салған,
Құдайдың мың да шүкір мұнысына.
Құттықтаулар осымен тәмамдалсын,
Мен енді кірісейін жұмысыма, –

деген жолдармен аяқтайды. Бұл реттегі «жұмысқа кірісу» тіркесі айтысты бастау немесе қарсыласына қайырылу сипатында берілген. Шындап келгенде айтыс ақынының негізгі «жұмысы» да сол қарсыласымен сөз қағыстыру болмақ. Ол Мұхамеджанның талант қарымын тап басып ашып, көрермен алдындағы абыройын да бір ауыз сөзімен көтеріп тастайды:

Жақсының жақсылығын айт деген бар,
Ел-жұртың атыңды айтып ардақ қылған.
Кәрі құлақ ақынның біреуі едің,
Тай кезінде-ақ құнанды шаң қаптырған.

«Кәрі құлақ» ақын ретіндегі қарсыласының бейнесі оның ерен тұлғасымен қатар тәжірибелі екендігін көрсетеді. Бұл тісқаққан, тәжірибелі сөздерінің орнын әдемі алмастырған тіркес. «Тай кезінде-ақ құнанды шаң қаптырған» оның осы қалпы шындығында тайынан-ақ тұлпар шыққанын білдіреді. Жалпы, айтыста әр ойын, әр сөзін жүйелі жеткізе білген ақын қашанда көрерменнің көзайымына айналған.

Айтыстың синкретті өнер екендігі, оны жеке шумақ немесе орындаушылық шеберлік сияқты тұрғыдан жіліктеп бөлмей барлығын тұтас қарауға негіздейді. Осы тұрғыдан Дәулеткерей мен Баянғалидың айтысын зерделеп көрсек, айтыстың көркемдік қуаты мен бояуы тартымды болғанын көреміз.

Жалпы, Дәулеткерейдің жастық жалыны мен батыстың төкпе жыраулық дәстүрін қиыстыра білген дарыны мен қабілеті қай кезде де оның ақын ретіндегі орнын топ ішінен одағайлап көрсетіп тұрады. Сонымен қатар оның ұйқастарының беріктігі мен күрделілігі ақынның жеңілге әуес емес екендігін байқатады. Мысалы, Дәулеткерейдің мынадай шумақтары оның ұйқас күрделілігі арқылы өзінің көркемдігін де жоғарылатып тұр:

Көк тәңірге сүйкімді Көкше халқы,
Бақытын құдай қорып, қыдыр баққан.
Ұраның «Ер Абылай!» емес пе еді,
Құлағың қуаныштан шыңылдатқан.
Жарымай жүргенінде ынтымаққа,
Абылай тікпеп пе еді туынды ақтан.
Қапыдағы қазасы хан Кененің,
Алаштың ақ жүрегін шымырлатқан.
Нар туған намысты ұлық ер Наурызбай,
Көкшедей көк сеңгірің тұғыр, мақтан!

Дәулеткерейдің жырларында кездесіп отыратын ассонанстық-аллитерациялық қайталаулар, күрделі, көпбуынды ұйқастар оның оңайға ұмтылып, жеңілге аяқ баспайтынын көрсетеді. Ел бақытын «құдай қорып, қыдыр бақты» деген тіркестер ақынның көшелі ойын көрсетеді.

«Ынтымаққа жарымау» деген тіркес те өзінің сонылығымен көз тартады. Күрделі құрылымы арқылы халық жүрегіне жол тарта білетін ақын өзінің осындай қарымдылығымен талай қарсыласын

қапы қалдырған болатын. Әрине, Дәулеткерейдің айтар ойы мен шымыр шумақтарын көзі қаракты көрермен, құйма құлақ тыңдарман болмаса, кез келген адамның ұға алмасы сөзсіз.

Жоғарыда біз атап өткен қайталаулар Дәулеткерейдің қарсыласы Баянғалидың да жырларынан кездеседі. Мысалы:

Алты құлаш ақ найза,
Алты қырдан асыра,
Ақыра сілтеп лақтырып,
Алашқа болған дұшпанның,
Ажалды сәтін таптырып,
Зіркілдете аттырып.
Алауыз болған ағайын,
Барлығын да жат қылып.
Азаттық үшін алысқан,
Аламанды шат қылып, –

деген жыр шумақтары батырлар жырында кездесетін эпикалық дәстүр үлгісін көрсетеді. Баянғали ақын жыраулық дәстүрді, халық ауыз әдебиетін жақсы меңгергенін танытып өтеді. Әрине, кейбір тіркестердің сол батырлар жырынан ауысқанын да атап өткен жөн. Алайда бұл – ақынның ақындық шеберлігін көрсететін тағы бір тәсіл. Себебі жыр жолдарын сәтті қолдана білу де оның тапқырлығын, шабыт қуатының молдығын байқатады. Кенесары ханның образын жасағанда Алпамыс пен Қобыландының, Ер Тарғын мен Қамбар батырдың образдары сомдалған әдіс-тәсілді пайдалану арқылы халық жүрегіне жақын жолды таба білген. Кенесары – халқымыздың, ұлтымыздың арда туған ұлдарының бірі ретінде қандай да құрметке лайық тұлға. Елді елдікке, бірлікке шақыратын шымыр шумақтар осындай тұлғаларды сомдау арқылы айтыс сахнасынан айтыла беретініне сеніміміз кәміл.

Айтыс барысында осы тәрізді көркемдік ерекшеліктер кез келген ақынның Аманжолдың, Мәлстің, Бекжанның, Тілегеннің, Мұхтар мен Дидардың т.б. ақындардың жырларында кездеседі. Жоғарыда біз атап өткен көркемдік сипаттар ақындардың қай-қайсысына да болса ортақ. Себебі, бұл қазіргі заман айтысының дәстүрлі сипаттарының бірі. Олардың арасындағы сөз қақтығыстарынан біздер дәстүрлі ұқсастықтарды көре отырып, әрқайсысының өзіне ғана тән, дербес қолтаңбасын көреміз.

Өлең жолына түскен осынау кестелі сөз ән әуенмен, ырғақ сазымен әрленсе одан сайын айшықталып, ажарлана түспек. Тындаушы жұрт айтыскердің сөз саптауымен қатар дауыс мәнеріне де мән береді. Домбырамен немесе сырнайдың сүйемелдеуімен айту ақынның екінші тынысын ашып, ойын орнықтыруға мүмкіндік жасап, қиялына қанат бітіреді. Осы тұста бір ақиқатты айтпай айналып өтуге болмайды. Қазіргі айтыс ақындарының көбіне тән олқылық – өзінің жеке мақамының болмауы. Өзге ақынның әуенімен айту – сол ақынның көшірмесі, көлеңкесі болу деген сөз. Әйтпесе, Әзімбектің, Мэлстің, Аманжолдың, Мұхамеджанның әуенімен сахна төріне шығу мақамның иесіне де, оған құда түсушіге де абырой әпермейді. Нағыз ақын халықтың тіл байлығын молынан пайдалана отырып, неше түрлі әдемі тенеу, көркем образдар жасайды, айтайын деген ойын ашық, әрі терең мағаналы етіп жеткізеді.

Қазіргі ақындар айтысы туралы көп нәрсенің басын шалуға болады. Әрбір өнер сайысына бұрын көзге түспеген жаңа талап жас ақындарды қатыстырып, дәстүр жалғастығын қамтамасыз ету, кастерлі өнерімізді дамыта беру негізгі міндеттердің бірі.

Қазақ өнерінің антологиясы көптомдығының V-VI томдарына еліміз тәуелсіздік алған 1991 жылдан бергі кезеңде болған 65 үздік айтыс үлгілері енгізіліп отыр. Тәуелсіздік жылдарындағы айтыстың жауһарларын енгізуге барынша тырыстық.

Тәуелсіздік жылдарындағы айтыстың басты ерекшелігі ол кеңестік қоғамның ықпалынан шыққан біздің саяси-қоғамдық өміріміздегі идеологиялық кеңістікті толықтырды. Айтыста қозғалған азаттық идеясы тәуелсіздік алғаннан кейінгі аралықта біздің қоғамдық құрылымымызда басты идеология екендігін айтыс ақындары дәлелдеді.

Жыр додасына араласқан ақындардың барлығы да халық мүддесін, ұлт тағдырын жырлаудан аянған жоқ. Айтыс сынды халықтың асыл өнері қазақтың ұлттық рухын таныған, содан нәр алған ақындар мен азаматтар барда ұлтпен бірге мәңгі жасай бермек.

Шырынбек Қойлыбаев,
филология ғылымдарының кандидаты

БІРІНШІ БӨЛІМ
(1991-1996)

ШЫНБОЛАТ ПЕН ҚОНЫСБАЙ

Шынболат:

Армысың, Алматының ғалымдары,
Армысың, Қарағанды жалындары.
Армысың, ән-жырыма ажар берген,
Алма бет айдай сұлу арулары.
Шіркін-ай, білер ме еді мына топта,
Бар десем мені де бір сағынғаны.
Сендер деп жыр моторы жүрегімнің,
Кеншінің бұрғысындай дарылдады.
Кенші едім, кен қопарған, ақын болып,
Кеп тұрмын Қонысбаймен қағынғалы.
Торғаймен, сұрқылтаймен, күйкентаймен,
Сынайтын сияқтымын бағымды әлі.
Қол соғып сәлемімді қабыл алсаң,
Отырмын ағымнан бір жарылғалы.

Арқалық Ақтөбеден жақын едің,
Далаға дабыл қаққан батыр едің.
Өзіңмен ат аралас, қой қоралас,
Ежелден бауыр басып жатыр елім.
Сондықтан сені қалқам егізім деп,
Мен таза айтыспауға мақұл едім.
Інісін ағасына қарсы қойып,
Тапты ғой теледидар ақыр ебін.
Шынболат шындап кетсе шадыр ақын,
Бір жаман мінезім бар, батыр елім.
Сондықтан не де болса аңдап сөйле,
Қонысбай, жөн білетін ақын едің.

Айтысты сүре десең, сүрелейін,
Ұйқасын өлең-сөздің кірелейін.
Және де жер татыған жасығы емес,
Айтайын алтын тектес бірегейін.
Айтайын қаймағы мен кілегейін,
Шұбыртып тыңдаушының сілекейін.
Жылатып айтатұғын жақыныңмын,
Бірақ та жаманшылық тілемейін.
Аюға жөн үйреткен таяқ дейді,

Ағаңмын өзің үшін дүрелейін.
Жаттаған жерің болса жаңылдырып,
Мен бүгін әрлі-берлі сүйрелейін.
Көкенді көкелеумен сүріндіріп,
Жұлденің алып едің дүрегейін.
Әсия, Әселханмен айтысқанға,
Маған да дегенсің бе тірелейін.
Жюриге бір күн мүше болғаныңда,
Қылдың ғой Ерікжанды күйедейін.
Қақ жарар қара қылды, Қарағандым,
Мен бүгін барлығыңа сүйенейін.
Әділ жұрт, әділ қазы білсін бүгін,
Өлеңге кімнің жақын, кім өгейін.
Қонысбай, шын айтысқа жаңа келдің,
Айтып қал, айтар сөздің түйедейін.
Ал, қане, осы жерден сөйлеп көрші,
Мен біраз осы жерге тірелейін.

Қонысбай:

Жеңсем деп Қонысбайды қиялдайсың,
Түйілсем күлкінді сен тия алмайсың.
Торғайға күйкентай деп тіл тигіздің,
Батырдың аруағынан ұялғайсың.

Бәйгеге тұлпардай боп жарағанмын,
Кекілін шабытымның тарағанмын.
Қағысып небір тарлан, жүйріктермен,
Өзіндік дауысыммен дараландым.
Бәрін де адамдардың бауыр көріп,
Сәбидің көзіменен қарағанмын.
Бір ауыз жылы сөзден қанаттанып,
Бір ауыз салқын сөзден жараландым.
Ат мініп, тізгін түйіп жүргеннен соң,
Халқымның қажетіне жарағанмын.
Алматыдан кейінгі шаңырақ деп,
Бас иіп келіп қалдым, Қарағандым.

Қашанда жақсыларға серік едім,
Маржанын асыл сөздің теріп едім.
Арзанға әлдекімдей бой алдырмай,
Қаймағын қалқып сөздің көріп едім.

Қазаққа ортақ, қара шаңырағым,
Жырлауға сені қалай ерінемін.
Қасым мен Ғабидендей алыптарды,
Жұлдыз ғып қазағыма беріп едің.
Бұлбұл құс ұя салған тандайына,
Ізінен Манарбектің еріп едім.
Әсет пен Мәди сынды асылдардың,
Басына бір түнеуге келіп едім.

Жоғалтпай еңбектегі ырғақтарды,
Артымда қарт Торғайым жырлап қалды.
Ұшуға көбісінде қанат болмай,
Сәлемі өзімменен бірге аттанды.
Құстардың тізбегімен жететұғын,
Хабарға құлақ түріп тыңдап қалды.
Қара алтын ордасына жеткізгей деп,
Жүректің тереңінен сырды ақтарды.
Қарттарым желмен бірге қалт-құлт етіп,
Елжіреп жанарларын дымдап қалды.
Нұркеннің отанына тағзым ет деп,
Арулар орамалын бұлғап қалды.

Құлақ түр, халқым, мына сұрағыма,
Өнері Торғайыңның ұнады ма?
Балқашың тағы жаңа орден апты,
Тиді ғой осы хабар құлағыма.
Мені де мәз қылатын бұл жаңалық,
Айтуға мына топта тұрады ма?
Қуаныш құтты болсын, аттың басын
Бұрайын енді жырдың бұлағына.

Бұрылып сәлем берейін,
Өнерпаз аға сен едің,
Тілекші інің мен едім.
Сыйласуға келгенде,
Сарыарқадай кең едім.
Белдесуге емес мен,
Елдесуге кеп едім.
Жылы-жылы сөзіңмен,
Көңілімді демегін.

Ата салтын сыйлайтын,
Аға таптым деп едім.
Арзан сөзбен сағымды,
Сындырмас деп сенемін.

Қарап тұрсаң әр ненің,
Оңы менен солы бар.
Биіктегі қуанар,
Етектегі торығар.
Тұлпарлармен жарысқан
Жабылардың соры бар.
Ұлы бәйге біткенде,
Көрінуге қорынар.
Азамат шыкса алдыңнан,
Аттан түсіп қолын ал.
Мендей іні саған да,
Сендей аға маған да,
Енді қашан жолығар.

Ел сенімін ақтаған,
Топтан озған тұлпармын.
Құлпыртып түгін баптаған,
Топшысы берік сұңқармын.
Кеудеде жырым кептеліп,
Борасын болып бұрқармын.
Шайқалтып талай ақынды,
Түндігін жел боп жұлқармын.
Арқам бір қызса белгілі,
Етері аздық бір таңның.
Жамандыққа жаным қас,
Сұлулыққа іңкәрмін.
Торғайдан шыққан бір таймын,
Жалғаған жырын Нұрқанның.
Кезегінді алшы, ағатай,
Қошемет халқым көрсетсе,
Оралып тағы шырқармын.

Шынболат:

Қонысбай, саған айтар ағалығым,
Айтыста байқалмады даралығың.

Торғайдың топқа салған ақынысың,
Құлаққа жағымсыз боп барады үнің.
Тек қана театрдың іші емес қой,
Миллионға жатқан жоқ па тарап үнің.
Өзіңді мақтаудан сөз аспай жатыр,
Қай жақта оқығаның, даналығың.
Қай уақыт, қай ғасырға, кімді сөйлеп,
Отырсың алды-артыңа қара бүгін.
Қазекен барды-жоқты қазбаласа,
Құдайдың бойынан да табады мін.
Жырлайық бақытты өмір, шат тұрмысты,
Бетбұрыс, замананың даналығын.
Кен қазған, мал өсірген, ғарышқа ұшқан,
Жырлайық ардақты елдің сан алыбын.
Бұл ағаң күңкіл сөзге бара қалса,
Басыңа орнатады қаралы күн.
Торғайдай торға түскен шырылдатсам,
Қолымнан арашалап алады кім?
Дегенмен інімсің ғой кешірейін,
Бір жолға болған шығар балалығың.

Жезқазған – облыста жері кеңі,
Керілген кер маралдай керім еді.
Сақтаған сары алтындай сан ғасырға
Ғажайып сыры жұмбақ жерім еді.
Мұхиттың ар жағында ағылшындар,
Жезқазғанның жеріне жерік еді.
Мал баққан қазағымды алдап-сулап,
Шахтада итшанаға жегіп еді.
Көп нәрсе ала алмады-ау солар бірақ,
Өйткені өгіз, түйе көлік еді.
Даланың дауылына шыдай алмай,
Бәрі де қашып-пысып өліп еді.
Байлыққа барлау жасап бағалаған,
Баһадүр Сәтбаевтай ерім еді.
Тереңде теңдесі жоқ мыстың қоры,
Әзірге таусылмайтын көрінеді.
Сұм соғыс басталды да батыс жақтан,
Қара бұлт ел үстіне төніп еді.
Торғайды аузына алмай бас қолбасшы,

Жезқазған жездеріне сеніп еді.
Елімнің ерен еңбек арқасында,
Халқымыз сұм фашисті жеңіп еді.
Бұл күнде Қара Кеңгір, Сары Кеңгір,
Қыздардың бұрымындай өріледі.
Ғарышқа алғаш рет адам ұшқан,
Байқоңыр бақыт қонған белім еді.
Жайлаған кең даланы өз малымдай,
Ақбөкен, киігім мен елік еді.
Сапырып сары қымызды отыр елім,
Құрыққа толып құтты желілері.
Ұлытау баурайынан жыр боратқан,
Иманжан, ақын Тайжан серілері.
Сұңқардай Сәкен ағам кім болғанын,
Осында Жайық ағам көріп еді.
Атақты айтыс ақын Шашубайдың
Жабысқан әрбір сөзі желім еді.
Солардың ұрпағына кезіктірген,
Ақыным, сені ненің желігі еді.
Уақыттың тығыздығы қинап отыр,
Әйтпесе көсілетін жерім еді.
Қалғанын өзің жырла бердім кезек,
Небәрі жарты-ақ сағат беріп еді.

Қонысбай:

Қатарым болса шіркін, бүктер едім,
Оғым жоқ сақтап қойған түпке менің.
Еліне ерке өскен, ақын ағам,
Мен сізден мұндай мінез күтпеп едім.

Ақын ем шығып жүрген қатарымен,
Халқымнан он бес жаста бата алып ем.
Мүшелде қырық тоғыз топқа түсіп,
Еліңнің бас ақыны атанып ең.

Ырза боп жүруші ем ел мақтағанға,
Байқасам ұқсамайсың ақтабанға.
Өзіңді қараңғыға қамап қойып,
Елуге келгеніңше баптаған ба?

Сен туған жердің, ағасы,
Алысқа кеткен атағы-ай.
Шырайын бірақ шығарып,
Айта алмағаның батады-ай.
Жезқазған емес еліңді,
Алтын қазған деп айтсам,
Мақтанға бұл сөз жата ма-ай?
Саржайлауды сызылтқан,
Ұмыттың қалай Тоқаны-ай?
Мағауиядай ұл берген,
Ән менен күйдің отаны-ай.
Жақсыкелді ағаны,
Өттің неге атамай?
Қазіргі қазақ әнінің,
Дүлдүлі десем қата ма-ай?
Жасырғанмен кейбіреу,
Өткір кездік қашанда
Қап түбінде жата ма-ай?
Қазағыма ық болған,
Ұлытаудың ұлысың.
Далаңа байлық, құт қонған,
Ортаймаған ырысың.
Торғайым атқа қонғанда,
Жезқазған соққан қылышын.
Алғаш қазақ ұлт болып,
Ұйыған елдің бірісің.
Сондықтан да биіксің,
Сондықтан да ірісің.
Жезқазғанда Тайжанның,
Торғайдағы Нұрханның,
Жалын атқан жырысың.
Теңеуін тауып айтпасақ,
Тірлігіміз құрысын.
Өзендерім бастауын,
Ұлытаудан алады.
Жыланшық пен Торғайым,
Жерінді көктей ағады.
Жезқазғанның аруы,
Шелегін суға салады.
Бозбаласы Торғайдың,

Жетелеп атын барады.
Үнсіз тұрып көзбен-ақ,
Ұғынысып қалады.
Мөлдір ағыс секілді,
Сезімдер қанат қағады.
Ертеңіне қарттарым,
Елшілікке барады.
Бөліп жатқан бөгет жоқ,
Байқап тұрсаң араны.
Бір өзеннен су іштік,
Сөзіміз де бір жерден
Шығып жатса жарады.
Ақтөбемен айтыста,
Дедің ғой атым Шынболат.
Қатты айғайға басқанда,
Басқалары жым болад.
Жүрісінен жаңылып,
Жігерлері құм болад.
Ел алдында сөз айту,
Азаматқа мін болад.
Өзін-өзі мақтаған,
Айтшы, аға, кім болад?

Қарсыласың қарт кісі,
Сыйламадың сақалын,
Сіз-біз десіп жатпастан,
Бірден сен деп атадың.
Іні айырылса ізеттен,
Үлкені осы қатаның.
Жасың келген шағыңда,
Жанжалмен шықпас атағың.
Ерсі ісіне біреудің,
Қиналып-ақ жатамын.
Атаңа не істесең,
Алдыңнан шығар дейтұғын,
Естіп пе ең қазақ мақалын?

Жалғыз ғана мен емес,
Көрді-ау бәрі мұныңды.
Дос жылатып айтады,
Жасырмайды мініңді.

Тым қаттырақ кетті деп,
Кінәлама ініңді.
Үлкенге берген жәбірің,
Көзге бірден ілінді.
Әуре болма қорқытып,
Жер астына қамалған
Шақырам деп жыныңды.
Жалғыз ғана мен емес,
Бәрі де мұны байқады.
Жігітім қапы кетті-ау деп,
Көбісі басын шайқады.
Дос көңілі қашанда,
Бір ауыз сөзден қайтады.
Есте сақта, ағасы,
Сөз емес сөзді қашанда,
Кісі емес кісі айтады.

Шынболат:

Қазақ қазақ болғалы,
Дәл осындай шат заман,
Белгісіз қашан болғаны.
Ғасырлап күткен халқымның,
Ежелден бергі арманы.
Еліме мықтап орнады,
Ырысы тасып елімнің,
Миллиард болды орғаны.
Қой үстіне бозторғай,
Жұмыртқалап қонғаны.
Үй тұрмысы тамаша,
Алматыдан саңқылдап,
Теледидар сайрап тұр,
Басып қалсаң болғаны.
Екінің бірі мініп жүр,
Жигули деген жорғаны.
Берлиндегі ұлыңмен,
Үйде отырып сөйлесу,
Сөз болып па сол-дағы.
Полюске барып гүл егу,
Ғарышқа барып су себу,
Іс болып алды қолдағы.

Міне, осындай заманды,
Органқол ақын жырламай,
Жамбыл кеп жырлап бере ме,
Айтпасыма болмады.
Айтысқа түскен ақындар,
Өз бойынан аспай жүр,
Қысқа боп ойы, болжауы.
Елді ойлаған ақынның,
Осылай болар толғауы.
Жыр жазған емес, кен қазған,
Көп кеншінің бірімін.
Дүбірлі топқа түскен соң,
Сөйлейін сөзін ірінің.
Сен елнді жырласаң,
Сен Торғайды жырласаң,
Мен де елімді жырлайын,
Жеткенінше тілімнің.
Әріп теріп, сөз санап,
Газет жазған ақынсың,
Біздерден артық білімің.
Әй-әй деп басты шайқаумен,
Өз обалың өзіңе,
Жұлынып кетсе жұлының.
Ақын болсаң қанекей,
Осылай етіп жырлап көр,
Қалғанын саған берейін,
Қонысбай, қалқам, құлыным.

Қонысбай:

Біледі ғой Қонысбай,
Өзінің басын қорғауды.
Қайдан ғана үйрендің,
Аға, мұндай қорлауды.
Толға десең толғайын,
Ал, қане, аға, тыңдап көр,
Соңғы мынау толғауды.
Жырдан шашу жұртыңа,
Шаша алғанға не жетсін.
Қатты айғайға мұндайда,
Баса алғанға не жетсін.

Талантыңның бар гүлін,
Аша алғанға не жетсін.
Қолдан бермей намысты,
Қасарғанға не жетсін.
Қуаныштан шаттанып,
Жасарғанға не жетсін.
Сахнада айтысып,
Қоштасарда көздерге,
Жас алғанға не жетсін.
Бәйгелерге қаймықпай,
Кіре алғанға не жетсін.
Ақкөңілмен шаттанып,
Күле алғанға не жетсін.
Қатарыңмен жарқылдап,
Жүре алғанға не жетсін.
Қарсы келмей үлкенге,
Тіл алғанға не жетсін.
Бір-біріңнің қадірін,
Біле алғанға не жетсін.
Мына тұтам тірлікте,
Өміріңді өкінбей
Сүре алғанға не жетсін!

Жырымызды маздатып,
Намыс отын құйғанбыз.
Қысылғанда тарының,
Қауызына сыйғанбыз.
Әрбір сөзді орнымен,
Қыз жүгіндей жиғанбыз.
Талай түнгі ұйқыны,
Ұйқас үшін қиғанбыз.
Халық деген ананың,
Бетіндегі иманбыз.
Жүз шайысып қайтеміз,
Мына тұтам тірлікке,
Азғана күн мейманбыз.

Жыр тұлпарын ерттедік,
Аққу мойнын игізіп.
Кірдік талай бәйгеге,

Жал-құйрығын түйгізіп.
Сенім артып ел қалды,
Оқалы шапан кигізіп.
Мағыналы қанша сөз айттық,
Шумакқа жалғыз сыйғызып.
Бауыр боп қалғай екеуміз,
Төске төсті тигізіп.
Құшаққа алып інінді,
Тарасаңыз қайтеді,
Бетіңізден сүйгізіп.

1991 жыл.

МҰХАМБЕТҚАЛИ МЕН ӘСЕЛХАН

Мұхамбетқали:

Демеймін мен айтыста жырындымын,
Халайық жаман емес ырым бүгін.
Әсекең арқасында аштым деймін,
Бүгінгі осы айтыстың шымылдығын.

Мен емес көңіл жағы кемтар акын,
Болайын сізге апай, тең пар акын.
Алдыңа бұл Мұқашың шықты елім,
Ішінде акындардың арқалы акын.

Ассалаумағалейкүм, нағашы елім,
Анашым, туып-өскен тамаша елім.
Жиен боп Жезқазғаннан келіп қалдым,
Қазақтың өнер қуған баласы едім.

Ассалаумағалейкүм, анам елі,
Көңілім бір көруге алаң еді.
Орайы бүгін міне түсіп отыр,
Ортаңа келді дейін балаң енді.

Қарт анам жүрер кезде «сәлем» деді,
«Әлі бар көруге елді дәмем» деді.
Кентаудың тәрбиелі қызы екенін,
Ұлытауда сол анашым дәлелдеді.

«Ол жақта болма балам үркек», - деді,
«Өзіңді туыстыққа тіркет», - деді.
«Кентаудан жиырма алтымда кетіп едім,
Жатырқай қоймас сені Шымкент» деді.

Армысың, ағайындар басқа дағы,
Отырған ақсақалдар асқаралы.
Жүрегім менің білсем сыздайды ғой,
Сәбидің кірбің тартса қас-қабағы.

Байқаймын қуанышты халық бүгін,
Тірілтіп жатыр деймін дәріпті ұлын.
Табиғат кеше халқым, жылады ғой,
Еске алып Орекендей¹ жарықтығын.

Мерейі ақындардың үстем шығар,
Шымкентте жеміс-жидек піскен шығар.
Орекең дүлдүлдері кеп жатқанда,
Орнынан он рет аунап түскен шығар.

Демеймін қуаныштан құр қалдық па,
Ақын боп кеуде соғып ырғалдық та.
Айтыстың айдаһары алып шықты,
Мұқашты бірінші күн құрбандыққа.

Ұлытаудың әруағына сүйенемін,
Демеймін ел алдында киелі едім.
Апатай, айып етпе артық кетсем,
Өйткені, өздеріңе жиен едім.

Отырыс болсын дейік тамаша, апа,
Бір мезгіл жиеніңе қарашы, апа.
Берейін сөз кезегін енді өзіңе,
Жіберші жалғастырып, нағашы апа.

Әселхан:

Қыздарды алыстағы сағыналық,
Жиеннің түсінейік назын анық.
«Сәлем» – деп төркініне айтыпты ғой,
Халайық қол соғындар қабыл алып.

¹Орекең - Орынбай Тайманов.

Құт саулап Қаратаудың қарыны сыздар,
Арда емген арғымақтай жалдысыздар.
Желіндей Арыстанның аңқылдаған,
Ақ көңіл, асыл елім армысыздар.

Емеспін бүгін қонақ тосып алған,
Біргемін өздеріңмен қосып арман.
Тойына Орекеннің шашу шаштым,
Киелі Арыстанбап, Отырардан.

Тербейді ақ бесігін бүгін қалам,
Тірілтіп өткендерді тынымдаған.
Жер ана дауылменен жыр толғатып,
Болашақ Құлагерін құлындаған,
Лапылдаған ақындардың жалынымен,
Замана алға қарай зырылдаған.
Бозторғай алыстарға кетті самғап,
Айналып Боралдайын шырылдаған.

Толассыз төгіледі жырлар бүгін,
Мінеки, бетін ашып тұрғандығым.
Мұқашжан, шынымен-ақ жараймысың?
Айдаһар толғап жұтар құрбандығын.

Мұхамбетқали:

Қонақтың қарау керек қабағына,
Жатасыз үлкен ақын санағына.
Шортан боп мен өзенде секірмеймін,
Боламын тікенекті алабұға.

Бұл дәуір басымызда тұрмасы анық,
Ақын боп ел алдында сырласалық.
Сіңлісінің сөзін естіп жаңағы айтқан,
Қарт анам қалар деймін бір жасарып.

Қойылар әрлі-берлі сұрақ талай,
Жүрейік жақсылықтан жырақ қалмай.
Айтысқа қате хабар алдымдағы,
Шымкентте жатып қалдым бір аптадай.

Қарсы алды қалай дейсің жұртым мені,
Шақырған жерден Мұқаш іркілмеді.
Жатқан соң екі күннен кейін келіп,
Қонақ үй «шық» деп маған зіркілдеді.

Ақын деп атты бізге халық қойды,
Біреулер сергелдеңге салып қойды.
Этаждың кезекшісі келді де, әпке,
Қолымнан кілтімді де алып қойды.

Жеңісін мен ешкімнің қызғанбадым,
Қазақ боп кеуде керіп, сызданбадым.
Сонан соң жанталасып жатып алып,
Жүрсінге – астанаға звондадым.

Жете алмай Шаянға мен жолда қалдым,
Айтысқа келемін деп сорға қалдым.
«Әке» – деп атап жүріп біреулерді,
Ол жерде бір қонуға зорға қалдым.

Айтыста Әсел апам Сара екен ғой,
Жолдары жүріп өткен дара екен ғой.
Өткенде астанада кінә айтып ең,
Ондай жан сіздерде де бар екен ғой.

Сөйлеген жиен болып өтімденіп,
Қайтпаған айтыстардан бетім келіп.
Далаға шығып қала жаздадым мен,
Әсеке, Тәушен апам секілденіп.

Әселхан:

Түсіпсің Мұқашжан-ау, сен сарсаңға,
Болады ондай-ондай кесел таңда.
Жүрсінді Алматыдан іздегенше,
Хабарды бермейсің бе, Әселханға?

Бұл жерде талайлардың бағы ашылды,
Сыйласың жамандама анашыңды.
Қондырып алақанға алар едік,
Ертерек танып жүрсең нағашыңды.

Шындарын Қаратаудың ән қылған жер,
Қойнауын құтты қоныс мал қылған жер.
Алыстан жолаушылап іздеп келіп,
Арқасын арғымақтың талдырған жер.
Жеті отау, Ақмешіті тарих дастан,
Есінен дұшпандарын тандырған жер.
Қостұра қатар шапқан қос батырдай,
Қынадай Қызылбасты қан қылған жер.
Ат іздеп, тон даулаған кесір жаудың,
Қу басын қу далада қалдырған жер.
Қар жауған қабағынан батырлардың,
Найзасын ата жауға малдырған жер.
Ақ үйде сары қымыз сапырулы,
Сімірсең мейіріңді қандырған жер.
Өсіріп қойдай қозы, нардай бота,
Лаулатып үмітіңді жандырған жер.
Өтсе де қанша ғасыр көнермейді,
Тай шауып, бұлақ күлген балдырған жер.
Көзінің қарасындай сылап, сипап,
Бабалар ұрпағы үшін қам қылған жер.
Той беріп Орынбайдай ақынына,
Жегенін жая менен жал қылған жер.
Есігі сегіз пейіш ашылғандай,
Мейманын тамсандырып, таң қылған жер.

Мұхамбетқали:

Жүйріктер талай шауып болдырған жер,
Көңілге талай жырды қондырған жер.
Онан соң ақындарды қонақ үйде,
Түні бойы дірдектетіп тоңдырған жер.

Демеймін жыр маржанын тере алмадым,
Демеймін жүйріктерге ере алмадым.
Әсеке, мен өзінді Орынбайдың,
Ескерткіші ашылғанда көре алмадым.

Айтқан бұл әзіліңді құптадың ба,
Білемін жиеніңнен ықпадың ба.
«Синоптик» – мамандығы» деп естіп ем,
Біліп ап, ауа райын шықпадың ба?

Ұлытаудың биігінен құлжа көрем,
Орысқа жаны ашып ырза деген.
Қазақтың жерін кесіп-пішіп жатыр,
Сәуегей Солженицин мырза деген.

Бұл сөзі тиіп елдің қытығына,
Су ішкен түкірді деп құдығына.
Тып-тыныш жатқан бейбіт талай елдің,
У сеуіп кетті-ау сөзі ұғымына.

Ол мырза біздің жақты білмей ме екен?
Жоқ әлде жатып алып күндей ме екен?
Құрметті жазушысы бар халықтың,
Дәл солай қоламтасын үрлей ме екен?

Айналдым, Қазақстан, өскен елден,
Депутат білгір шықты Өскеменнен.
Шаруасы болмас деймін бізде олардың,
Тайлағын қайтып алсын көшке берген.

Қыранның жел саулайды қанатынан,
Сөздердің айналдым мен болатынан.
Жиенің ептеп біраз әзілдеді,
Апатай, сөйле енді ел атынан.

Әселхан:

Жырменен қыздырайық рәсімді,
Жиенжан, көкке серме құлашыңды.
Ол да бір мына менің мінезім ғой,
Жарқырап міне, бүгін күн ашылды.
Жайылып жалпақ елге сөзім кетті,
Талайлар домбырасын безілдетті.
Торғайдай тонғанды айтып не қыласың,
Қыран боп қия шалар кезің жетті.

Жалғағам сол жерде де бұл әнімді,
Саласың бармадың деп ылаңыңды.
Өзіңнен бір күн бұрын өзім барып,
Басына оқып кеткем Құранымды.

Мұндайды істемейді ұяттылар,
Көбейді қиындықтар құлақ тұнар.
Өзі ішкен құдығына түкіретін,
Депутат Васильева сияқтылар.

Шыныққан біздің халық азаптарға,
Күн сайын кезігіміз ғажаптарға.
Мұхиттың аржағынан ит үрді деп,
Қымсына қоятұғын қазақ бар ма?

Жыңғыл да бөтен жерде тамырлай ма?
Алжасқан ағайынға сабыр қайда?
Ұшырып аққу-қазды айдынынан,
Орнына сары шошқа мамырлай ма?
Ұмытқан кешегісін шіркіндерді,
Қазақтың қасиетті наны ұрмай ма?

Мұхамбетқали:

Бұл Мұқаш ойқы-шойқы бастапты өлең,
Апамды ақындықта асқақ дер ем.
Айналдым мінезіңнен дәл кешегі,
Қонақтар келер күні қаспақ жеген.

Көңілім менің дағы өсет деген,
Бұл заман жаңаша боп көшет деген.
Итгері үріп жатыр ана жақтың,
Сыртынан қазағымды өсектеген.

Апатай, мына заман қандай заман?
Бағы жоқ бәлкім бізде, маңдай жаман.
Көреміз «коммунизм» деп жүргенде,
Айрылған қолдағыдан қандай жаман.

Қайырлап қалды Аралдың кемелері,
Қорқамыз жаңбырдан да төбедегі.
Босаған сіріңкенің қорабындай,
Бүгін міне, дүкендердің сөрелері.

Жоқшылық алғаш қант пен шайға келді,
Білмеймін «қайта құру» қайда келді.

Біреулер «кооператор» боп алды да,
Құдай-ау, шаш етектен пайда көрді.

Жүйткіді көшелерде такси де үдеп,
Қонақтар жатады ылғи жақсы үйге кеп.
Халайық ауылдағы ағайынның,
Түсіне нансаңыздар «носки» кіред.

Бұл заман дегеніне бағындырды,
Жүгіртті бәрімізді жалындырды.
Түсіне әйелдердің «күйеуі» емес,
«Шампунь мен кір жуатын сабын» кірді.

Отырған жоқпын тойдан сарқыт тілеп,
Бұл Мұқаш ел жағдайын артық білед.
Түсіне балалардың «папасы» емес,
Бұл күнде «калькотки мен кэмпит» кіред.

Жігіттер қалта қағып дүрлігісті,
Тұратын түтіндетіп бір бұрышты.
Кешегі сан сапалақ сигареттер,
Бұл күнде көздерінен бұлбұл ұшты.

Не деген, апатай, бұл өмір еді,
Көңілім нан барына семіреді.
Айта отыр әңгіменді енді өзіңше,
Түсіне көз ілгенде не кіреді.

Әселхан:

Мұқашжан, білесің ғой не дерімді,
Зарланып осыншама не көрінді.
Басынан бұл әпкең де мойындаған,
Қаспақты, қаймақты да жегенімді.

Сөзіңнің барлығы да жөнді, бала,
Халқымыз басқа салса көнді, бала.
Шындық пен дін оралып, тіл оралып,
Келеміз бас көтеріп енді ғана.

Күн сайын халық мұңы тереңдеген,
Қағида бұрынғы көп көнермеген.

Түсімде көріп жүрмін көп жақсылық,
Халқыма қызмет қып төбемменен.
Кейінгі ұрпақтарға үлгі болар,
Сонан соң шумақ-шумақ өлең көрем.

Бүгінгі қиындықтар сағым болсын,
Серпілтіп селқостыққа дабыл болсын.
Мұқашжан, нағашыңа келгеніңде,
Жасаған зияратың қабыл болсын.

Мұхамбетқали:

Демеймін мұзды елім ойып па еңдер,
Атанды жығып тойға сойып па еңдер.
Жиенің келіп қалды рас, апа,
Дайындап қырық серкеш қойып па еңдер.

Тауықтың түсіне ылғи тары кіред,
Мәтелді осы қазақ бәрі білед.
Ал Мұқаштың түсіне сұрасаңыз,
Қазақтың заман-айлап зары кіред.

Сөйлеймін әр сөзіме табан тіреп,
Адамның қасиетін адам білед.
Көз ілсем түсіме мен, енді, айтайын,
Тартылған тандыр нандай Арал кіред.

Ақынды айтар елі байсалды деп,
Әрине жылқы мінез қайсарлы деп.
Одан соң түсіме ылғи көз ілгенде,
Зілзаладан зардап шеккен Зайсан кіред.

Сонан соң ана жақтан Семей кіред,
Жаңағы өзің айтқан өлең кіред.
Ауылға тұман кірсе, тұмау кіред.
Түсіне жыршылардың жырау кіред,
Сонан соң айтыс ылғи басталарда,
Қолымда ұстап отырған мынау кіред...

Әселхан:

Бұл Мұқаш бар нәрсені толықтады,
Бір түсті қаза бердің жолыққалы.

Сенсіз де ел білетін нәрселер ғой,
Айтысты мен отырмын қорытқалы.
Қазбалап, түбін қазып қоймадың ғой,
Түсіңді келіп пе едің жорытқалы.

Түсті де көре бермей жеңу керек,
Зайсанға шындап көмек беру керек.
Қайғырып қашанғы елді жылатамыз,
Алдағы болашаққа сену керек.

Мұхамбетқали:

Қазақтың жаппасын да даласын бұлт,
Жиеннің асты-ау бүгін бағасы күрт.
Қырық серкеш дайын болса ап кетемін,
Күн жақсы кездескенше, нағашы жұрт.

Әселхан:

Жиенжан, көп түс көрсең жаңыласың,
Күні ертең бұл ауылды сағынасың.
Домалақ әулиедей анамыздың,
Киелі әруағына табынасың.
Жер тарпып үй сыртында ақ боз ат тұр,
Бақыртып сол серкешті не қыласың?

1990 жыл.

АЙТМҰХАМБЕТ ПЕН МҰХАМЕДЖАН

Айтмұхамбет:

Жан-жаққа, Мұхамеджан, жалтақтайсың,
Жалтақтап бірақ та еш мал таппайсың.
Айналдым ізетіңнен, інішегім,
Тұп-тура постта тұрған солдаттайсың.

Бұл тойда ел тойлаған, мен тойлағам,
Ел едік жақсылыққа ен тоймаған.
Асына Сыпатайдың келдік біздер,
Кешегі күні бүгінгі елді ойлаған.
Ассалаумағалейкүм, көрерменім,
Бағаны қазылардан кем қоймаған.

Сарапта сахнаға қайта шыққан,
Мен едім бесті құлжаң белде ойнаған.

«Хан – қақпа, халық қазына, батыр қорған,
Дүмше молда дін бұзар, халқың сордан.
Болғанда шешен – шебер, би – таразы,
Ән шырақ, күй көркің де, ақын – жорғаң».
Ақын ыдыс, ауысқан ырыс бояу,
Байлық – сынап кететін ағып қолдан.
Алатаудай болсаң да асқаралы,
Ақша бұлт басына бақыт қонған.
Ал, енді ақтарылсын, ағайындар,
Сыр сандығың ішіне жақұт толған.

Өлеңнің тереңдерін зерттеп ем,
Халқыма берерімді беріп келем.
Айтыста сырлы сұлу сөздеріммен,
Халқымды сары майдай еріткен ем.
Ал, енді алдымдағы ең бірінші,
Бала еді мына маған еліктеген.
Ыңғайлап қоңыраулы жыр найзаңды,
Қамшыла тұлпарынды ерттеген.

Айтуға мұны неге арсынамын,
Берген Тәңір дәл маған нар шыдамын.
Алдында ел мен жұрттың ұят шығар,
Інішекті жұмыртқадай аршығаным.
Ақын болсаң, алмастай қылпып тұрғын,
Қарсы шыққан ақынды жаншылағын.
Сөз саптауды үйреніп мына өзімнен,
Өз найзамды өзіме шаншымағын.
Шабыт атты жорғаның сауырына,
Бас енді сөздің дырау қамшыларын.

Мұхамеджан:

Ат мініп асау жырдың айғырынан,
Көрініп төл өнердің айдынынан.
Алдыңа шығып қалдым зиялы елім,
Тізгінді қағыстырып тайлы-құнан.
Қауыштым мол дәстүрмен жас та болсам,

Бабамның бәсіре алып байлығынан.
Шабыт кеп шамырқанған шақта ықпаймын,
Ақынның абырой мен айбынынан.
Қолтығын тұрған сөгіп кіл жүйріктің,
Қазағым жеріп еді қай жырыңнан?
Армысың, қарға тамыр қандастарым,
Жиылған облыстың ой-қырынан.

Аяқты үзенгіге тең салайын,
Тұлпардың шаймау үшін тер самайын.
Сөгейін өлең-жырдың ақ сауытын,
Қоңыраулы найзаңды берші ағайын.
Айтмұхамбет ағаммен шыққаннан соң,
Өнерден өз әлімше енші алайын.
Шығарып түкті жырдың түбіттерін,
Барымды тулаққа сап мен сабайын.
Қосылдым бүгін топқа, бәсірем бар,
Өнерде өз тоқтыма ен салайын.

Армысың, келеңсізге келмес ағам,
Өзіңмен теңдес болсам, белдесе алам.
Қазақтың қара өлеңін қадір тұтқан,
Емессің қара өлеңге сен де шабан.
Жел сөзді жолдап жатса әлеуметке,
Жаманды жерден алып, жерге салам.
«Ағасы бардың жағасы бар» деуші еді,
Аркамды ағам барда кеңге салам.

Ел үшін, халқым үшін тыншымды алып,
Суырып сары майдан қылшық алып.
Арқырап айтыста мен кетсем деймін,
Әйтеуір, айды аспанға бір шығарып.
Сыйлайық біз екеуміз елге бүгін,
Сардардың сауытындай жыр шығарып.

Ағамның төзбей отыр жаны қалай,
Бола ма сөзді әзілге жанып алмай?
Ағасы, «көп сөз – көмір, аз сөз — алтын»,
Айналдыр жыр диірменін ары қарай.

Айтмұхамбет:

Үстем бол бұл халыққа мерейіңмен,
Сырлы сұлу сөз шығар көмейіңнен.
Өзіңе осы жерде берейін дем,
Ал, енді інішекке не дейін мен?

Інішек, әлі алда болашағың,
Жолыңды кеспек түгіл жол ашамын.
Мектепте оқып жүрген бала едің,
Есіме түсіп отыр бала шағым.

Азан шақырып қойған атым Айтмұхаммед,
Атың да емес сенің жай, Мұхаммед.
Шықса егер сахнаға екі сай Мұхаммед,
Елің бұл деп адасар қай Мұхаммед?
Желігі болса жастың дәл өзіңдей,
Жас арыстан бір-бірінен қаймығар ма ед?
Мәлс емес, Мұхаммедтер көбейсе егер,
Бұл қазақ тіл, ділінен айрылар ма ед?
Алексейлер кірмесе арамызға,
Тағынан ханды халық тайдырар ма ед?

Кеттік қой батырға да батыр демей,
Ашты ғой ақиқатты ақыр көмей.
Кешегі нәубеттерде, ақтаңдақта,
Ақынды жау деп білдік, ақын демей.
Хан мен би, бек қараға қосылған соң,
Етті ғой Голощекин тақыр кедей.

Мұхамеджан:

Қазаққа Голощекин не істемеді,
Көңілім атаудан да сескенеді.
Кезінде қазағымды қырып салып,
Аштықтан өлгендерді дестеледі.
Осындай адамдардың жауыздығын,
Бүгінде талдап ұрпақ ескереді.

Асыра сілтеу ешбір болмасын деп,
Қазақта аша тұяқ қалмасын деп.
Кезінде Голощекин айтқан екен,
Орнатам кіші Октябрь ордасын деп.

Әлденген әлдебіреу емес пе еді ол,
Қазақтың қазанынан қалжасын жеп.

Жылқы да жабыққанда шұрқырайды,
Естісең, сай-сүйегің сырқырайды.
Өмірі атқан оқтай азаматтар,
Айтып қал жасқанбастан ұлтың жайлы.

Айтмұхамбет:

Сөзімнің бар тұзы да, шекерлері,
Таратсам талай жұртқа жетер тегі.
Ақтамберді жыраудай жыр толғасам,
Ел-жұртым жиылар ма шетелдегі?
Алыста жүрген сонау бауырлардың,
Жатқа тұрақ болып жүр мекендері.

Бойдағы сеніп енді әр өнерге,
Қосайын көк сүңгідей қара өлеңге.
Жел соғып, жапырағынан айырылған,
Жапандағы ұқсаймыз кәрі еменге.
Тамыры тереңдеген қазағымның,
Тағдыры тартып кеткен бар әлемге.

Қоса алмай қырғыздарды өзбекке,
Тұрардың қалды ма екен сөзі текке?
Алаш жайлы айызды қандырып бір,
Түркінің айтатұғын кезі кеп пе?
Жігін тегіс жатқызып айтып берер,
Барсақ та халифа мен хазіретке.
Қойдай қоңыр момынмен қоңсы болмай,
Создық-ау, қолдың ұшын көзі көкке.

Мұхамеджан:

Қазағым қырық пышақ қыркысқанда,
Тарттық қой етегінен тырмысқанда.
Қолынан Тұрардың да билік кетті,
Қоса алмай өзбектерді қырғыздарға.
Тең болмай екі басы таразының,
Сән кетті салт-дәстүр, тұрмыстан да.
Ауадай таралды ғой кең әлемге,
Алашым айнала алмай Түркістанға.

Айтмұхамбет:

Өзіңді тастамаймын тысқары шын,
Жоқ болса да, ағаңа еш қарызың.
Ақылды жігіт едің, Мұхамеджан,
Айтып жібер мұсылманның бес парызын.

Мұхамеджан:

Исламда сансыз асыл қазына бар,
Адамға болар алтын қазық олар.
Аллаға иман келтір, намаз оқы,
Зекет бер, ораза ұста, қажыға бар.

Бес парыз қазағымның досы болар,
Айтсаң, алдан жұмақ жай тосып алар.
Жауабын жұп-жұмыр қып айттым білем,
Мұсылманның бес парызы осы болар.

Айтмұхамбет:

Мен-дағы айтыстағы ақ алмаспын,
Бірақ та саған сілтеп бара алмаспын.
Бір құлатсам ар болар өзіме де,
Түбі түссе, көтеріп сала алмаспын.
Тоқсан әйел толғатып ұл тапса да,
Ішінен дәл сендей ұл таба алмаспын!

Сөзіңді қазіргі айтқан жөн көремін,
Бұл – ел мен жұрттың дертін емдегенің.
Арқа тұста бір ағаң болғаннан соң,
Жырыммен желпін бүгін, дем беремін.
Өйткені, қашан-дағы теңеу сөзге,
Иірімді білсең сен, кең келемін.
Әйтеуір жақсы болды жеңіл сөзге,
Ешқашанда, інім-ау, ермегенің.

Кететін ақындар бар дауға асыға,
Соларды келтіргейсің тәубәсына.
Ал, енді өнердегі әрбір тасың,
Етектен өрмелесін тау басына.
Алмас бол, тасқа салса тайпалмаған,
Сөздерді айтқын ата-жұрт айта алмаған.
Әрине, ағаң едім дәріс берген,

Көңіліңді ешқашан қайтармаған.
Саптаулы найза бергем мен өзіңе,
Ұшын ал да, ал, сабын қайтар маған.

Халқым-ау, мұндай іні қайда дәйім,
Жүзі жарық жарқыраған айнадайын.
Білетін бес парызды бес саусақтай,
Әдеп сақтап өскен ұлдан айналайын.

Мұхамеджан:

Ал, енді бала сөзін елім тыңда,
Артты ғой абыройым менің мұнда.
Туыңды жықпай жерге желбіретіп,
Тапсырам талай әлі сенімді ұлға.

1991 жыл.

ШОРАБЕК ПЕН ӘСЕЛХАН

Шорабек:

Мән берсе жұрт ақынның мәңгісіне,
Сөзінің қарар мәнді, дәмдісіне.
Абашты елім қайтадан шақырды ғой,
Сөзінің риза болып әрлісіне.
Адуынды айтыскер Әсекеңе,
Қарамай, қарсы тұрдым әл-күшіме.
Халқым-ау, енді қайттім, кез боп қалдым,
Ақынның белі жуан әлдісіне.

Жасыңнан жыр додасын жарып өстің,
Қара сөз қасиетін танып өстің.
Осымен сөз кезегін бердім саған,
Өлең сөздің өзенін кәне, кешкін.
Бал қымыз жырларыңнан дәм татайын,
Ауызын ағыта бер сары местің.

Әселхан:

Шорабек, шыға сала дауыс қылдың,
Сен-дағы біреуі едің қауіпті ұлдың.
Естімей қаламын-ау дегеннен соң,
Сен үшін орынды ауыстырдым.

Әзілің, найзаң да көп пістелеген,
Бұл өнер көнбейді ғой күшке деген.
Айта бер Әселханға әзіліңді,
Соңына саңыраудың түспе деген.

Шорабек:

Айтайын, айтарымды осындай бір,
Өзіңе арнайыншы жасындай жыр.
Азайып айтыс деген кеткеннен соң,
Басымыз бүгін біздің қосылмай жүр.
Ымменен көрсетсең де түсінеміз,
Соншалық саңыраудан шошынбай жүр.
Осы жолы мені ая, онсыз-дағы,
Сүйегім әзер-әзер шашылмай жүр.

Үмітті жүрміз әлі үзбегендей,
Айтайын әр нәрсені тізбелемей.
Қайта-қайта өзіңе қарай берем,
Өзіңнен бір жылулық іздегендей.
Бірақ та, сөздерінді естігенде,
Боламын екі пачка тұз жегендей.

Әселхан:

Бала едің түк ерсілік қылмайтұғын,
Ел үшін көз жанарын дымдайтұғын.
Естімей қалса-дағы бір құлағың,
Қауіпке жеткен жоқсың ымдайтұғын.

Бұл айтыс басталып ед бесіндетіп,
Ұстадық тізімнің біз көшін жетіп.
Шашпастан сүйегіңді жинайын мен,
Қалғандай есірткіден есің кетіп.

Шорабек:

Бұл жерде болмай жатыр көңілде кім,
Әр кезде жылы сөзге семіргенмін.
Опасыз оң құлақтың арқасында,
Жердей болып өзіңнен жеңілгенмін.
Сондықтан, Әселханым, ая мені,
Ес жиып енді-енді көрінгенмін.

Әселхан:

Шореке, орын бердің жыр бұлаққа,
Ұқсайсың бір кездегі қыркұлаққа.
Құлағым керең деп сен, кемсінбеші,
Бір басқа жетеді ғой бір құлақ та.

Халықтың қабағы мен бойы қандай,
Ол неге азат болса мойығандай.
Жұмақтың төбесінде жүрсе-дағы,
Көңілі өректеді тойына алмай.
Елдегі қарақшы мен жемқорлардың,
Күнде мас, күнде думан, тойы қандай.
Ақ жүрек ақындарым неге мұқтаж,
Бір үйді астанадан ойып алмай.
Шерхандай ағалары қанша айтса да,
Тойымсыз тобырлардың ойы қандай.
Адамның қай тірлігі бітіп еді,
Жерлерде сөз өтпейтін сойыл алмай.

Шорабек:

Әзіл сөз шаршағанда тапшы емес пе,
Біз енді жүгінелік жақсы елеске.
Әлгі сөзді, Әсеке, естігенше,
Тас керең боп қалғаным жақсы емес пе?

Өкімет өктемдік қып ел күтпеген,
Қызметті жатыр бүгін кертіп неден.
Шолжитты штаттарын мекемелер,
Жігіттей жүрген қысқа шортикпенен.

Өмірдің қаламыз ба мінін көрмей,
Шығады кім нарықтан шығын бермей.
Менмендер мемлекеттен талап алды,
Жұмысшы шаруаға түгін бермей.
Қоқысын ғана тастап қоңы барлар,
Қалғанын бойларына сіңіргендей.
Тобылғы торы сыраны толғап тұрып,
Көбігін үрлеп тастап сіміргендей.

Жасалды мен білмеймін жоба қандай,
Бай мен бастық байлықты тонағандай.

Кейбіреуге кедейлік көз аштырмас,
Алдынан қиыршық тас борағандай.
Қолдан бай мен кедейді жасап өкімет,
Қанауды қайта әкелді обал, Алла-ай!
Жағдайды сонда да өкімет жақсы дейді,
Шандырды шарбы майға орағандай.

Кедейлер ырғалмады, жырғалмады,
Қинайды үлесінен құр қалғаны.
Көзден ұшты бұл күні көпшіліктің,
Жарқырап маңдайында тұрған бағы.
Қателіктер ұқсайды қарап тұрсаң,
Отыз бен тоқсаныншы жылдардағы.
Отызыншы жылдарда өте асығыс,
Коллективтік меншікті құрғандары.
Коллективтік меншікті енді жойып,
Қазақтың тең жарымын қырғандары.
Жүруде жекешелер жылдам бәрі,
Коллективтер көшкесін жекешеге,
Қаптың түбі қағылып, ұн қалмады.
Қорадағы қойдан да, дым қалмады,
Халайық, мұның бәрін кім жалмады?

Әселхан:

Сақтасын ондай дерттен құдай тағы,
Тас керең боламын деп мұңайтады.
Шынымен сен, таскерең бола қалсаң,
Япыр-ау, мына сөзді кім айтады?

Ол рас, қиянатшыл тоқтамады,
Ішінде алақұйын от жанады.
Қылмыскер пара беріп, алшаң басып,
Ақшасыз кінәсіздер сотталады.

Күн сайын өрши түскен лаң-қылық,
Қалаулылар құлатады құланды ұрып.
Бола ма бұдан артық төзімділік,
Бола ма бұдан артық шыдамдылық?

Шорабек:

Жатырмыз ұластырып ойды елеске,
Жеңеше, болмай тұрсың кой демеске.
Құлақты енді екеуміз айтпайықшы,
Садақа бастан құлақ дейді емес пе?!

Жер-жерде жекеменшік жайлап алды,
Ал, сонда ауызбірлік қайда қалды.
Ауданның аумағы өсіп іріленіп,
Ал, ауыл бөлшектеніп майдаланды.
Қисапсыз қиқым бастық көбеюде,
Халыққа бұдан қандай пайда бар-ды.
Шашылып, мал-мүліктің сүйегіндей,
Техника тетіктері сайда қалды.
Жер егуді бұл халық жетістірмес,
Қырғыздар суды бастан байлап алды.
Нарықтық саясаттың шырғалаңы,
Қоғамды бұл күндері қайда апарды?
Нарықтың қандай жыртқыш екендігін,
Ел біліп енді-енді жайға қанды.
«Өз күніңді өзің көр» деп өкімет,
Алашқа айтар сөзін сайлап алды.
Үңгірден өзің тірі шық деп отыр,
Халықпен бірге қамап айдаһарды.

Әселхан:

Көп созып уақытты алыпмыз ғой,
Көп жайға біз екеуміз қанықмыз ғой.
Үйренді біздің қазақ нарыққа да,
Үйренер тозаққа да халықпыз ғой.

Бұл күнде шынымен де той көбейді,
Әрине, шақырмайды бай кедейді.
Әйтеуір, ешкім тойдан тартынбайды,
Сояды тай демейді, кой демейді.

Қазақтай тойшыл бар ма басқа жұртта,
Күледі көршілерім шашпалыққа.
Ертеңін ойлайтұғын қазекең жоқ,
Қазанда қайнап жатса қос қабыртқа.

Шорабек:

Ол рас, бұл күндері той көбейді,
Тойда бірақ сау адам сөйлемейді.
Кітапхана, клубтар жабылуда,
Бұл өзі не нәрсені бейнелейді?

Әселхан:

Жүлдесін бұл айтыстың алып тұрып,
Екеуміз сөз сөйледік анық қылып.
Тұрайық орнымыздан ей, Шореке,
Алмастан мына елді жалықтырып.

1991 жыл.

ҚОНЫСБАЙ МЕН ШОРАБЕК

Қонысбай:

Бойымнан талай өнер табылады,
Көпшілік өнер десе табынады.
Әруағы айтысқанда қолдаушы еді,
Армысың, қайран, қара шаңырағым.

Қазағым кеңге жайып керегенді,
Теңедің өзге елдермен терезенді.
Мереке құтты болсын, бір жыл толды,
Ел болып атанғаның егеменді.

Ақының айтыс десе тоқталмаған,
Орынсыз сөз айтуға оқталмаған.
Арманы қазағымның орындалып,
Ғарышты кезіп жүр ғой Тоқтар балаң.

Жайды ғой бар әлемге қазақ атын,
Жазсын жыршы бар болса жаза алатын.
Құдайым дос-дұшпанға таба қылмай,
Аман-сау оралса екен азаматым.

Қайтемін алды-артымды орап өтсе,
Байсалды ойда жоқта бола кетпе.
Халқым-ау, рұқсат ет, Шорабекпен,
Айтысып көрейінші Шорабекше.

Шорабек тұрмас жүйрік алға шаппай,
Сөздерің тақ-тұқ еткен балға-шоттай.
Айтысқа алыс жерден келіп тұрмын,
Оралған отпускіден Горбачевтай.

Ел бар ма біздің осы халайықтай,
Енді үнсіз ел алдында қалайық па-ай.
Бетіме неге тура қарамайсың,
Бүлдірген бір нәрсені Янаевтай.

Шаштарың кетіпті ғой шуда құсап,
Жаяды екі жақсы құда құшақ.
Жеңілсең жазым болып кетіп жүрме,
Өзіне қол жұмсаған Пуга құсап.

Айтайын әзілімді аздан деймін,
Тізбектеп жоқты-барды қазбан деймін.
Шорабек ақынмын деп көп мақтанба,
Өленді Лукьянов та жазған деймін.

Демеймін мен өзіңді менсінбеймін,
Тұсыма Шорабекжан келсін деймін.
Қарсы тұр, сен де бүгін Қонысбайға,
Ақ үйін қорғап қалған Ельциндейін.

Ақындық ата салты – жол екен де,
Арнадым біраз сөзді Шорекеме.
Отырсың оқ жыландай бағып мені,
Не айтасың енді мына Қонекене?

Шорабек:

Армысың, ел тағдырын ұққан құрдас,
Айтыста талайларды құртқан құрдас.
Ақындар айбарынан ыққан құрдас,
Аузынан аппақ маржан жыр төгіліп,
Қарыны қара өлеңмен шыққан құрдас.

Сөзіңді әуеніңмен күштедің бе,
Оғаш қылық сен енді істедім де.

Горбачевтай демалып, сен келіпсін,
Тұтқынға, бірақ, айтшы, түспедің бе?

Ұнайды маңғазсынып отырысың,
Өзіңнен талай ақын шошыды шын.
Айнытпай салдың менің айтқанымды,
Сен өзің ақынбысың, тотымысың?

Қонысбай, осы айтыста жүз шайдық па,
Барайық қол ұстасып ізгі айтысқа.
Шынболат, Есенқұлдар айтып кетіп,
Проблема жетпей қалды-ау, біз байқұсқа.

Өмірімнің өзегі – өткір өлең,
Өткір өлең айтқанымды текті дер ем.
Арандай ауызыңды ашып, айқай салып,
Айға да азуыңды көп білеп ең.
Атағың жетіп жатыр бұл күндері –
Ақынсың үкіңменен көк тіреген!

Ақындар айтар сөзін іріктесін,
Абайсыз аттың басын ірікпесін.
Түрленген түлкідейін Қонысбайдың,
Шығарып жіберейін сілікпесін!

Қонысбай:

Сөзімнің қайтарам деп қарымтасын,
Тұлпары шабытымның шарықтасын.
Қайтарып берейінші әуеніңді,
Өзімнің «әй-әйімнен» жарылқасын.

Қым-қиғаш бүгін таңда заман деймін,
Ортақ қой саған деймін, маған деймін.
Қонысбай алыс жерде демалғанмен,
Әзірше қамалудан аман деймін.

Баса алмай мен келемін арынымды,
Көрген жұрт тани алар дарынымды.
Шорабек ел алдында ұялмастан,
Әңгіме қылдың, тіпті, қарынымды.

Заманның болғанменен тапшылығы,
Туып тұр қазағымның жақсы күні.
Томпиып ел алдында мен отырсам,
Бұл да бір күтімімнің жақсылығы.

Өтеуді азаматтық парыз деген,
Қайтарар ел алдында қарыз дер ем.
Жарыған жауаңдамай уызына,
Мен өзім тойған қозы тәріздімін.

Ақынсың жан сырынды жиі ақтарар,
Бүгінде сырласпасақ ұят болар.
Пошымын Шорабектің көрген кезде,
Аштықтан, аштар келген сияқтанар.

Сөздері Қонысбайдың оқ секілді,
Сен ғана аш, басқалары тоқ секілді.
Шорабек орынынан түрегелсе,
Апырмай, асқазаны жоқ секілді.

Шорабек:

Қонысбай, абыройың арта тұрад,
Алғандай желпінесің жарты оклад.
Қонысбай, қалай-қалай сайрап тұрсың,
Сен бұрын ақын едің партократ.

Әзілге бұл Қонысбай жарытпады,
Шөкеңнің әзіл еді зарыққаны.
Өзіңдей партократты семіртем деп,
Халқым да өзім құсап арықтады.

Ел десе ерде болар қандай тыным,
Ұрпақты ұрпақ білем жалғайтынын.
Қонысбай, шыныменен білмейсің бе,
Арам ет арғымақта болмайтынын.

Ұқсайсың мына мені басынғанға,
Шорабек басынан сөз асырған ба?
Таз деп мені сүмірейтіп қойдың жаңа,
Қонысбай, бөліп берер шашың бар ма?

Қонысбай:

Жүрегім елім десем егіледі,
Елді ойлап санам саққа бөлінеді.
Қазақтың жақсылары аман болсын,
Қайғысыз қара суға семіреді.

Созылса көп сөз мылжың болады анық,
Тұрайық орнымыздан қол алалық.
Келесі тойда халқым кездескенше,
Осымен сөз сайысын доғаралық.

Шорабек:

О-о-оо-у, Қонысбай,
Менімен айтысуға жарамайсың,
Тек ғана жүрегімді жаралайсың.
Жаңағы өзің айтқан Горбачевтай,
Халықтың қарсылығына қарамайсың!

1991 жыл.

ҚОНЫСБАЙ МЕН ҚАТИМОЛЛА

Қонысбай:

Армысың, қазағыма мақтан халқым,
Батырды Қабанбайдай тапқан халқым.
Ас беріп алты Алаштың баласына,
Аунатып аруақты жатқан халқым.

Жырлары ақындардың лағыл болсын,
Басыңнан ұшпайтұғын бағың болсын.
Құдайдан қайтсын деймін еңбектерің,
Иншалла, тілектерің қабыл болсын.

Екі күн жюри болып отыр едім,
Айтыскер ақындардың өкілі едім.
Шыдамай сахнаға шығып кеттім,
Кешірім бәріңізден өтінемін?!

Сахна еркелейтін үйім екен,
Халықтың ықыласы – сыйым екен.

Қолтығы құрғамаған жүйрік едім,
Отыру жюри болып қиын екен.

Армысың, қасиетті Қатимолла,
Аға боп қалдың сен де ақындарға.
Жасқанып жерді жарған атағыңнан,
Жаныңа менен басқа жақындар ма?

Ауызға атың бірден ілінгендей,
Ең алғаш есілгенде жырың желдей.
Торғайда жатып-ақ мен қуанып ем,
Атақты Мұхит атам тірілгендей.

Алыстан айналдым мен сырласыңа,
Мен куә сен бөгеліп тұрмасыңа.
Әнші қып, ақын қылып жомарт құдай,
Аямай бере салған бір басыңа.

Сендегі сөз де бөлек, өлең бөлек,
Ішінде жүз ақынның төбең бөлек.
Келіп ем қолтығыңнан демегелі,
Қысылсаң шылбырымды берем бе деп.

Соңыңнан қаптай еріп халық жүрер,
Ақынның жұлдызы да жанып жүрер.
Қолға алып домбыранды Қатимолла,
Әніңе асқақтатып салып жібер.

Қатимолла:

Жан едім талай жерде той бастаған,
Ән бастап, жыр бастаған, ой бастаған.
Ассалаумағалейкум, қалың елім,
Қарамай бұл қаңтарға той жасаған!

Көңілге зор қуаныш толады да,
Игі істің бір басшысы болады да.
Бабасын қастерлеген асын беріп,
Көп рахмет «Қазақ тілі» қоғамына.

Арылып басымыздан азапты күн,
Келгендей жарқырап таң, азатты күн.

Мінекей, осы жолы көрсеткендей,
Баласы үлкен атам қазақтығын.

Шаттығып кеудемізден жыр шығып тұр,
Кеудеде жүрек, шіркін, бұлқынып тұр.
Мән берген осындай бір ұлы тойға,
Рахмет төрағаңыз Тұрсыновқа!

Айтыста жақсы болсын қарсыласың,
Сөзіңнің айыратын парқы, нарқын.
Ойдағы тілегімді айтып кетті,
Алдымда Қонысбайдай маршал ақын.

Қонеке, сөзіңізде мән бар еді-ау,
Тыңдайтын өзіңізді ел бар еді-ау.
Әуелден жүре бермей арамызда,
Ішінде әділқазы нең бар еді-ау.

Белгілі-ау ойдан сөзді ұшырадың,
Тыңдатып көрерменге ұсынарың.
Мен өзім кеше, сірә, байқағанмын,
Мүйізіңіз қарағайдай қышығанын.

Сөйлесең сөз қалады-ау, ән қалады,
Шарықтап домбыраңнан сән қалады.
Ал, енді кезегінді бердім, Қонеке,
Қанеки, шырқап жібер самға-дағы.

Қонысбай:

Сен мені, Қатимолла, «маршал» дедің,
Алда да осылайша «жар сал» дедің.
Болашақ маршалдардың бірі өзі,
Халқым-ау, қолың соғып, қарсы ал, дедім!

Талай топ мен өзім де жарған едім,
Бәйгеге ақ боз ат та алған едім.
Жюриге зәбір көрген ақындарға,
Араша түсем бе деп барған едім.

Сондықтан жеңіл әзіл жарамайды-ай,
Бұл халық қызық көрмей тарамайды-ай.
Мүйізде нең бар еді, Қатимолла,
Өзіңнің мүйізің де қарағайдай.

Бұрынғы аталардың толғамымен,
Салмақты сөз айтпақ боп толғанып ем.
Ойда көп қала бермес бұралқы сөз,
Күлуге қанша жақсы болғанымен.

Қорғаған жанын сала аталарым,
Білмеймін қалай тыныш жата аларын.
Қарадай қайқы қылыш жалаңдатып,
Обкомнан шығыпты ғой атаманың.

Түрі бар ештеңеден тайынбайтын,
Жайы жоқ бірлік жайын уайымдайтын.
Штабқа айналған ба обкомдарың,
Баевтай атамандар дайындайтын.

Қарадай елдің басы қалған дауға,
Халықты шақырғайсың алданбауға.
Баевтар Оралымды бөліп алып,
Ресейге қосылуды армандауда.

Қонысбай:

Айтыссақ, біз сыйласып ұғыс болар,
Халыққа беретұғын бір іс болар.
Қонеке, бұл сөзіңнің жөні бар-ды,
Дұрысты дұрыс деген дұрыс болар.

Мынау ел өз жөндерін біледі де,
Көш, сірә, өз жөнімен жүреді де.
Білер топ не жасайды бұл халыққа,
Қалатын, үретін ит те үреді де,
Оралым Ресейге кетеді деп,
Қонеке, сірә, түсіңе кіреді ме?

Жетісу, Арқа менен екі араны,
Жалғауға қандай құшақ жете алады.

Бабалар сойылыменен қорғап соны,
Қанымен сызып кеткен шекараны.

Жау келсе біздің күшті пайдаланған,
Сонан соң бейбіт кезде жайлап алған.
Келгенде жоңғарларың қырып-жойып,
Қорғаса сол, шіркіндерің, қайда қалған?

Күлімдеп әрбір таңым атсын деймін,
Бақытын ел достықтан тапсын деймін!
Ас ішіп, аяғымды тепкендерді,
Дәмімнің кепиеті атсын деймін!

Кінә артып отырғаным жоқ, саған бүгін,
Бермесін тағдырыңның жамандығын.
Бауырым, азсыңдар ғой білем оны,
Тілеймін аз халықтың амандығын.

Талай жай бастарыңнан өтіп жатыр,
Хабарың бізге-дағы жетіп жатыр.
Қап-қара уылдырық, қызыл балық,
Тең-тең боп Мәскеу жаққа кетіп жатыр.

Жұмсақ кой уылдырық тістеріңе,
Кіреді қызыл балық түстеріңе.
Мәскеуге жөнелтпей-ақ өзің жесең,
Жақпас деп қорқасың ба іштеріңе?

Қатимолла:

Жақсы ғой ұлағат сөз тастамаған,
Қонеке-ау, жағдайды айттың бастамадан.
Қызыл балық Мәскеу жаққа кетіп жатса,
Айыбы бізден емес астанадан.

Көрмей ме сол балықты саған берсе,
Көрмей ме қасыңдағы маған берсе.
Құдірет қолыңызда болса егер,
Қонеке, тартып алшы шамаң келсе?

Қонысбай:

Өлеңді айтқан сайын шешілесің,
Жүйріктей өрге шабар көсілесің.
Карточка кірген мынау заманада,
Халықтың шашпа бекер несібесін.

Кезінде шоқтай болып жайнап едік,
Фашисті қамшыменен айдап едік.
Соғыстан кейінгі сол жылдарда да,
Ешкімге алақанды жаймап едік.

Басқа ұрған балықтай боп қалғандаймыз,
Киініп тойынуды армандаймыз.
Батыстың шіріп жатқан байларынан,
Садақа сұрауға да арланбаймыз.

Байлығың болса егер басыбайлы,
Ешкімнің жаны шындап ашымайды.
Батыстан келіп қалған бір жәшік ет,
Халқымды неше тәулік асырайды.

Жанымда Қатимолла еріп жүр де,
Бөкендей бүлкілдетіп желіп жүр де.
Балықты мен аударып алар болсам,
Торғайға балық сұрап келіп жүрме?

Қатимолла:

Алдыңа жан салмайсың самғағанда,
Шақырып тұрғандай бір арман алда.
Ендеше қолдан келсе іс қылалық,
Не болар бұл екеуміз зарлағанда.

Мықтысың сөз шырайын табар неше,
Шақ келер тегеурінге саған неше.
Қонеке, сол байлықты сұрамаймын,
Ешқандай арманым жоқ қазақ жесе.

Қонысбай:

Өлеңді тырыспаймын қойдыруға,
Жарлылар жалғыз атын сойдыруда.

Екеуміз тойып жүрген не болады,
Халықты бет бұралық тойдыруға.

Асқар тау Алатауым сияқты олар,
Шалады биіктегі қияқты олар.
Қазақтың екі мықты ақынының,
Балыққа таласқаны ұят болар.

Пушкиндер қайталанбас тұлға шығар,
Сіздің ел ат қоюға мырза шығар.
Көше бар, оқу орны, кітапхана,
Марқұмның аруағы риза шығар.

Ештеңе шығармаймын ойдан деймін,
Оңаша қалғанда бір ойлан деймін.
Ал, енді өз Пушкиніміз – Қасым аға,
Елеусіз, ескерусіз қалған деймін.

Сөздері жақсы ақынның саздау шығар,
Мақсаты мәңгі оттай маздау шығар.
Ер Чапай туған жерге қойған белгі,
Сендегі ескерткіштен аздау шығар.

Қатимолла:

Мағұлмат беріп біздер халыққа көп,
Сірә да біраз жайды анықтап ек.
Қояйық таласпасақ, таласпай-ақ,
Беріп жатқан біздерге балық та жоқ.

Айтайын жауабыңды ептеп енді,
Қонеке, біліп отырсың жетпегенді.
Пушкин мен Чапаевқа ескерткіш бар,
Құрманғазы, Махамбет шеттеген-ді.

Ақынсың сөзің ұшқыр, ойың дайын,
Көп істің білесің ғой, өзің жайын.
Бойлауық жылқыдайын бойлай бермей,
Жөн сөзді ел алдында мойындайын.

Қонысбай:

Ақтардың ұтқыр ойдың біразының,
Көңіліңе келмесінші жыр-әзілім.
Азғана қазағыма қалқан болдың,
Бауырым, Қатимолла, разымын.

Айтысып жырдың екі саңлағы,
Ойлары көгенінен жамырады.
Тарталық ат тізгінін енді біз де,
Атаның риза болсын аруағы.

Біздей-ақ бір ақын жүк арқаласын,
Дәл қазір кеңігендей арқа-басым.
Халқым-ау, қуаныштан айырмасын,
Мәңгілік тойларыңыз тарқамасын!

Қанық қой мына халық атағыңа,
Мен-дағы тілектеспін сапарыңа.
Ендігі халық ақыны менше сенсің,
Тезірек қосылғайсың қатарыма!

1992 жыл.

МҰХАМБЕТҚАЛИ МЕН ӘСЕЛХАН

Мұхамбетқали:

Дегенде ағайындар астаналық,
Біз бүгін жыр жастығын жастаналық.
Ортаңа екі ақының шығып отыр,
Тосыннан тәуекелді тасқа жанып.

Тентектеу ақын едім, өктем қалып,
Ұшпасын төбемізден кептер нағып.
Келдік біз құс қанатқа салып алып,
Осында ғажайып бір көктемді алып.

Ағайын, ақын сырын ұқтыңдар ма,
Тілеңдер мықтылықты мықты ұлдарға.
Жаз келді өлмегенге дегендейін,
Бір қыстан аман-есен шықтыңдар ма?

Демеймін не қуантам, не мұңайтам,
Демеймін тілдің жайын егіле айтам.
Боп жатқан қуаныштар құтты болсын,
Кездессе қайғыңа да көңіл айтам.

Отырма елдің жайын ақын айтып,
Жағайын шабыт шамын шақырайтып.
Еліміз еңбек жайын толғап жатса,
Тауларға, таулар сәлем жатыр айтып.

Әсеке, ақынсың аты үлкен тегі,
Мен едім Жезқазғанның бір тентегі.
Болдым мен астанамен амандасып,
Аман ба, шешем туған Шымкент елі.

Жігіттер маңдайлы да, пешенелі,
Қуанам тыныштыққа көшедегі.
Әсеке, Шымкенттейін ел аман ба?
Аманба, Шымкенттегі шешем елі.

Қажысақ Қаратауға сүйендік пе,
Жомарт жұрт қайдан шығар сый ел бүкпе.
Қырық серкеш дайын ба, ала қайтсам,
Қайтарда соға кетсем, жиендікке.

Әселхан:

Мұқашжан, тулап шықты сазандайын,
Ал, менің бұл тентекке жазам дайын.
Бәрің де тентекпін деп мақтанасың,
Тентектің бөркі болады қазандайын.

Ағайын тағы сізге сәлем бердім,
Өкілі болғаннан соң өнерлі елдің.
Жаныма Жезқазғаннан Мұқаш шықты,
Жасырған жайынындай терең көлдің.
Екеуміз нағашылы-жиен едік,
Ішінде кездескенде кемелді елің.
Біріміз-бірімізден асып тұрмыз,
Жобалап қосуын-ай шеберлердің.

Жарқырап оңтүстікке келді көктем,
Сәбидей жаңа туған елжіреткен.
Жаныңды жадыратар самал есіп,
Балқиды тұла бойың желді лебпен.
Құлдырлап ағып жатыр өзендерім,
Өз-наурыз жағасына жұпар сепкен.
Алғашқы құстар келіп абыр-сабыр,
Жай іздеп ұя салар төңіреткен.
Шаруа иығына кетпен салып,
Жер-Ана құр қоймас деп бейнет шексең.

Мұқашжан, белгілі еді ақындығың,
Өзгеріп бұл дүние жатыр бүгін.
Бар билік ақымаққа тиген заман,
Қолдары бос қалған соң, ақылдының.
Ақынның жаны нәзік жомарт еді,
Жетті екен сенің қалай батылдығың,
Ақынға тие бермес қызмет қой,
Жиенжан, құтты болсын әкімдігің.

Жақсы әкім келе сала, елді ойлайды,
Кір жуып кіндік кескен, жерді ойлайды.
Бел буып күні-түні аттан түспей,
Қиыннан ел шығатын жолды ойлайды.

Ал енді, жаман әкім байды ойлайды,
Қарбытып асайтұғын майды ойлайды.
Қолында ақша барға көзін сүзіп,
Ішіп-жеп, жататұғын жайды ойлайды.

Шындықтан күдіктеніп сөз бағады,
Мақтаса жағымпаздар мәз болады.
Көзінен көкірегі асып кетіп,
Ештеңе көре алмайтын әз болады.

Бұл нарық екі иығын жалмап келді,
Нарықтан елге тастай салмақ келді.
Атамда аласы жоқ, бересі жоқ.
Білмеймін бізді қалай таңдап келді.

Қалтасын алаяқтар тонап алып,
Олардан азап шекті қара халық.
Қолынан келсе дағы, келмесе де,
Базарға барып жатыр домаланып.

Жоқшылық әйелдердің иығын езіп,
Сандалып көшеде жүр, дүние кезіп.
Бір үйдің отын жаққан аяулы ана,
Киелі ошағынан кетті безіп.

Ықтайтын ызғырықтан панасы жоқ,
Жетім мен жесірлердің наласы көп.
Он бала асыраушы еді, жесір әйел,
Бүгінде бір балаға шамасы жоқ.

Білмеймін қысып кеткен тарлық неткен,
Ақырын сұраймын да, зар қып көктен.
Біреуге бауыр етін, құл қып беріп,
Анасы қайыр сұрап қаңғып кеткен.

Қол жетпес теңге деген аспандағы,
Қорлықтан құтылмайсың қашсаң дағы.
Қазакы кеме жарға тірелді ғой,
Ер қайда жол табатын сасқандағы.

Айтпауға аналардың жасын көрдім,
Жолында келеді екен басың бергің.
Ауылдың осыншалық жүдеуіне,
Кешпейтін күнәсі көп әкімдердің.

Сөйлесе орныменен ақын жақсы,
Сайланса орныменен әкім жақсы.
Халыққа қайырымсыз басшылардан,
Бір құшақ кеуіп тұрған отын жақсы.

Мұхамбетқали:

Әсеке, шамалыға шалдырмадың,
Ұшқанда құс қанатты талдырмадың.
Шаруаның бәрін өзің айтып кеттің,
Мұқашқа айтатын түк қалдырмадың.

Тағдырың көрсетпесін дар ағашты,
Айтысқа Мұқаш кештеу араласты.
Әсеке, бар жағдайды өзің айттың
Ал, Мұқаш айналдырады қара басты.

Ой, Мұқаш осы жер жақсы ортам десең,
Ұят-ау нағашыдан қорқам десең.
Әсеке ер адамды «сазан» дедің,
Тіліңіз бармады ма «шортан» десең.

Екеуіміз болдық деймін түйтес егіз,
Болады егіз шаруа күйтгесеңіз.
Мұқаштың жайын білмей, «жайын» дедің,
Аузыңыз бармады ма «кит» десеңіз.

Көп болады абысынның тату асы,
Болмасын осы жерде ашу басым.
Мұқашты «кит» дегенге азсынсаңыз,
Мұхиттың болар еді, «акуласы».

Қарт анам өзіңізге сәлем деді,
Мейірімін төккендей әлемдегі.
Әсеке, сөзіңді айтып, өзіңді айтып,
Сенің дүлдүлдігіңді дәлелдеді.

«Әй, балам, қызбалыққа баспа деді,
Әселхан көп ақыннан басқа деді.
Өзіңнен биіктерге секірем деп,
Сыйластық сызығынан аспа» деді.

«Бұл жайды Әселхан да білер деді,
Өзіңе жақсы тілек тілер деді.
Сен Біржан бола алмайсың дауым жоқ қой,
Әселхан, Сара деді, бір елдегі».

«Жар болсын саған балам Иең деді,
Ақынның өлең болар сүйенгені.
Сен жиен Әселханға болғаныңмен,
Өнерге бола алмайсың жиен деді».

«Әсекең осы айтыстың өрті деді,
Сахнаның Құдай берген көркі деді».
Айтқандай астананың аспанында,
Әсекең жырларымен желпінеді.

Жақсы ғой ақынға шын өлең келсе,
Ақындар өлеңімен көлемденсе.
Әкім боп қанша жүрем Құдай білер,
Ақын боп қаламын ғой, өле-өлгенше.

Жан едім шамалыға илікпеген,
Бас сыймас жерге тағы килікпеген.
Әкімді жарлықпенен тағайындайды,
Ақынды сайламайды бұйрықпенен.

Әкімдік қызмет қой қуа біткен,
Ақындық бойға анадан туа біткен.
Болғаны халық берген айырылмасам,
«Ардақты ұлсың» деген куәліктен.

Әкімдік ақындықтан мәңгі ат емес,
Қызмет бұл айтыста мандат емес.
Генерал болуға да ұмтылмаған,
Дейді «солдатты да, солдат» емес.

Соңыңнан Мұқаш сіздің ере алар ма?
Бағаны ел алдында бере алар ма?
Кезегін сөздің қазір мен берейін,
Айтыста аты шулы генералға.

Әселхан:

Татулық көрік берген даламызға,
Сөзіңе жауап қатпай қаламыз ба.
Мың алғыс алдыменен айтайыншы,
Ақылды сәлем айтқан анаңызға.

Бұл шабыт ақындарға қонбай ма екен,
Көңілі бұл жиеннің толмай ма екен.
Шоршисың «сазан» десем неге сонша,
Сазанның еркегі әлде болмай ма екен.

Кемшілік Шымкентте жоқ демеймін,
Ел жұрттың барлығы да тоқ демеймін.
Сол жұрттың арасында жүргеннен соң,
Өзім де біреуімін көп кедейдің.
Жар кешіп жалаңаяқ жүргендер көп,
Мұңымды кімге айтып өкпелеймін.
Олардың халін сұрар өкімет жоқ,
Өксігі кетер болды көпке дейін.

Бүгінге «отыз жетің» болмай сабақ,
Шаруа шенеуніктен шекті азап.
Бастары шортандардың шірігенде,
Құйрығын жем қылмай ма, майда шабақ.
Ел жайы күннен-күнге құлдырауда,
Басшылар отыр екен, қайда қарап.
Тас керен, қалқан құлақ кімге дәрі,
Ұры мен мафияға болған мазақ.
Жаманды бір сынаған екінші рет,
Сынама деп айтушы еді атам қазақ.

Жезқазған жігіттері қалайсыңдар?
Аспаннан түскендей боп қарайсыңдар.
«Алматы-Ташкенттің» көліктерін,
Жезқазған жолдарында тонайсыңдар.
Апарып жеміс-жидек сатып жүрсе,
Жабылып саудагерді сабайсыңдар.
Айтқанда Шымкенттің дастарханын,
Тағы да тілдеріңді жалайсыңдар.

Барлығы осы айтқанның шын ғой, көрген,
Таусылмас көкіректі жыр ғой керген.
Орыстың өзін жатқа қиғанменен
Қия алмай бөтелкесін жүр ғой пенден.
Қазаққа арақ ішіп бас ауырту,
Кешегі «жетпіс жылдан» із ғой келген.
Аман ба адырдағы шопандарың
Қуанып бір шишаға, бір қой берген.

Мұхамбетқали:

Әсеке, уақсың ба, ірісің бе?
Жорғаның жорғалығы жүрісінде.

Шортанға шабақ барып, таяиды – дейсің,
Жақындап көрсінші ол тірісінде.

Бұл Мұқаш жыр жалынын жоймаған ғой,
Тойларда талай-талай, тойлаған ғой.
Құланның құдық барып құлағанда,
Құрбақа құлағында ойнаған ғой.

Жезқазғанда жүріп жатыр жиендерің,
Қарт Ұлытау қажығанда сүйенгенім.
Ер жігіт үш жұртының бірі ғой деп,
Басымды сендерге де ием – дедім.

Қал қалай, нағашы жұрт сыншы елім,
Жарасып әзілдерің жүрші-дедім.
Шымкентті мақтаса ел көтеріліп,
Шымкентті жамандаса күрсінемін.

Шымкенттің сіз боласыз Әселханы,
Ататын ән-жырменен әсем таңы.
Жұртым-ау, Мұқаш үшін дайындай сал,
Кім білед, мына жерге носилканы,

Әсекең қызып кетсе, кім біледі,
Жіберіп жыр жұдырық үлгереді.
Талайдың қабырғасы Әсекеңнің,
Салмақты соққысынан күлдіреді.

Жатпасын алшысынан асық түсіп,
Талантта жатқан жоқ қой тасып түсіп,
Соққысын Әсекеңнің алғанымша,
Алайын уақытты қашып-пысып.

Жиен боп қулығымды қолданайын.
Алдында нағашымның жорғалайын.
Соққысын Әсекеңнің алғанымша,
Былай да, былай қашып қорғанайын.

Заман не боп барады, жарықтығым,
Ноқтасын кигізді ғой нарық бүгін.

Сонда да жағдайымыз жақсы дейміз,
Бөрідей білдірмейтін арықтығын.

Алатау айналды ма, күміс тауға,
Нарықпен елің бүгін тыныстауда.
Ауылда теңге деген түске кіред,
Ақшаны коммерсанттар уыстауда.

Жетпіс жыл мұраға ел қуанды ғой,
Егеменді ел болып ту алды ғой.
Үкімет суын сиыр сауа білсең,
Сол сиыр арам қатқыр су алды ғой.

Ой, Мұқаш елге ойынды бөлсең дейді,
Өлеңнен жыр маржанын терсең дейді.
Тәртібін бұл нарықтың білесің ғой,
Енді өзін, өз күніңді көрсең дейді.

Әселхан:

Жиендер мұнша босаң халық па екен?
Бұл жерде айтатұғын нарық бөтен.
Шынымен сұлап түссең сахнада,
Көтеріп иығыма салып кетем.

Мұхамбетқали:

Жиенге нағашы жол нұсқамайды,
Болады ағаш түгіл ұста қайғы.
Әсеке, «дәридайлап» отырсыз ғой,
О шикыл, бұл шикылға ұқсамайды.

Әселхан:

Жарамас жетектеген жігіт дауға,
Жарамас жетектеген ит те ауға.
Басынан өткізген соң, сорлы қазақ,
Үлгі қып айтып кеткен дені сауға,
Одақтың нұсқауымен, бұйрығымен,
Жетпіс жыл көзді жұмып тарттық қауға.
Сол қауға осы күні құры шығып.
Басымыз арылмастай қалды дауға.

Нұсқаумен, жетектеумен жүрген басшы,
Өзінше жол таба алмай жан таласты.
Үкімет өндіріске көңіл бөлмей,
Алданып жылтыраққа қара басты.
Тізгінді бос жіберіп қойғаннан соң,
Тайынбай ұрлық-қарлық араласты.
Халықтың жиған есіл қазынасы,
Рәсуә болып кетті-ау аяқасты.

Қол соғып ақындарға сый қылынды,
Мұқашжан, көп шығарма қитығынды.
Сөзімді менің айтқан тыңда да отыр,
Ұқсаппа, ұқсаппасаң шикылынды.

Жезқазған жерің сенің қазыналы,
Кернейді дүниені сазың әлі.
Байқамай топырағына күрек салсаң,
Жүзіне алтын тозаң жағылады.
Әкімі елге құтты жақсы дейді,
Тірлігі етіп жатқан мағыналы.
Осындай арқылы елден келгеннен соң,
Бұл Мұқаш жырдан неге жаңылады.
Құр босқа «дәридайға» баса бермей,
Жырласаң мен сияқты не қылады.

Мұхамбетқали:

Ақындар ел алдында лақбаушы еді,
Деймісің іште сырды сақтаушы еді.
Әсеке, бұл Мұқашты мақтай көрме,
Ішіме мақтау сөздер жақпаушы еді.

Жібердің сахнаны майдан қылып,
Қарайды бізге жұлдыз қайдан күліп.
Жиенді Әсекесі мақтай беріп,
Біржола алмақпысың айналдырып.

Әсеке, алтын тонға жағасыз ба?
Тұлпарға таймайтұғын тағасыз ба?
Айтысты мана өзіңіз бастап едіңіз,
Реті кеп тұр енді жабасыз ба?

Жетті ме көрерменге жырым бүгін,
Болсыншы осы бізге ырым бүгін,
Әсеке, хабар келді түсіріңіз,
Айтыстың бүгінгі күн шымылдығын.

Әсеке, осы күнді ойда сақта,
Жүректің тереңіне бойда сақта.
Бабалар айтқандайын біраз жерге,
Шаптық қой қарап отсам, ойнасақта.

Айтыста Есіл болып есілгейсің,
Демеймін халыққа көп шешілмейсің.
Жиенің осыменен қоштасады,
Кетсе егер артық сөздер кешіргейсің.

Шырқалды осы жерге жыр тәуірі.
Айтпадым ел алдында сылтау ірі.
Ағайын Астаналық қош болындар,
Қоштасты сендерменен Ұлытау ұлы.

Әселхан:

Ауылға барсаң жиен бас қоямыз,
Алдыңа түрлі-түрлі ас қоямыз.
Дастархан берекесі ортайған жоқ,
Болмасын жоқтық деген қаскөй аңыз.

Қонақтар Шымкентке жиі келеді,
Таймаған жомарттықтан сүйген елі.
Тік тұрып аяғынан қызмет қып,
Қонаққа қайтарында сый береді.

Нарық кеп халқымызды қаумалады,
Сонда да несібін жұрт саумалады.
Шымкент сұлулары тіккен костюм,
Назарын күллі әлемнің аударады.

Байлық қой мұның бәрі ұғынғанға,
Біртіндеп тола берер шығындар да.
Шыққан соң ел алдына ақын болып,
Шындықты айта алмасаң құның бар ма.

Жасасын елім жеткен Егемендік,
Тәуелсіз тайдырмасын тұғырды Алла!

1992 жыл.

ӘСЕЛХАН МЕН АБАШ

Әселхан:

Сын сәтте күйін кешіп нар қасқаның,
Тағдырмен тірлік үшін арбасқанмын.
Күніне қанша бәле көрсек тағы,
Лаулады көкіректе тозбас жалын.
Басыма бодандықтың кебін киіп,
Өзімді кескіледі алдаспаным.
Ақыры желтоқсанда шыдай алмай,
Шеңгелдеп сары сақалға жармасқанмын.
Киелі топырағыңа қош келіпсің,
Қадамың құтты болсын қандастарым.

Өнердің бойлап Абаш ағыстарын,
Бұлбұлмен аспандағы жарысты әнің.
Жастардың сыйлығына ие болдың,
Баянды бола берсін табыстарың.

Ауылың Тарбағатай етегінде,
Бар еді күрең жорға жетегінде.
Қытайдағы қазақтармен көршілес ең,
Сендерге бұйым емес шетелінде.
Бауырлар Құрылтайға келмей отыр,
Жағдайын білмедің бе, кетерінде.
Рұхсат етпепті ғой басшылары,
Білмейміз бұл жұмбақтың не екенін де.
Қаншама қандастарым тілін тістеп,
Бұйрығын жат елдіктің көтеруде.
Қинасын итті құдай иесімен,
Шеңгел де дүркірейді мекенінде.

Шығыста халқың бар ғой қайсар жаны,
Түседі осындайда ой салмағы.
Зілзала зардабынан зақымданған,
Ел жұрттың жайы қалай Зайсандағы.

Абаш:

Қалайша қызыл тілді қалам байлап,
Жатқанда қалам тойлап, далам тойлап.
Әруағы аталардың қолдай гөр деп,
Сахнаға шыға келдік Қабанбайлап.

Көңілден көктей ұшсын жыр кептері,
Құрылтайдың таусылмайтын құрметтері,
Арғы жақ, бергі жақты мен білмеймін,
Аманбысың Пайғамбардың үмбеттері.

Дегесін айтысымыз келіскенге,
Бұл Абаш оңайлықпен беріскен бе.
Ағайындар көшіп-қонып қайда кетпес,
Берлинге көшіп кеткен немістердей.

Жамандап бір-бірімізді ұтамыз ба,
Айналдырып жүре берсін жұрт аңызға.
Барымен базар деген қазақ едік,
Келгендерін, көңілге демеу тұтамыз да.

Біткен соң, жиналысты халық кетті,
Жеңешем мың құбылтып әніне салып кетті.
Алматылық ағайындар қалдыңыздар,
Қонақтарды бір жаққа алып кетті.

Несіне айтар сөзден жасқанамын,
Отырған соң жеңешем бастап әнін.
Сағынған қандас бауыр келер, келмес,
Бұл жерде халқы отыр Астананың.

Тарқамайтын өмір деген базар қандай,
Кеттіме әлде бізді назарға алмай.
Жеңеше қабағыңды түйе берме,
Төлегеннің әкесі Базарбайдай.

Жеңеше айтар сөзбен толғанасың,
Ей Абаш, жеңгеңнің қасында жолға аласың.
Жеңгемнің шабыты да келмей отыр,
Қарсы алдымызда Президент болмағасын.

Жеңеше айтқаныңды аңғарамын,
Ақын едің қазақ деген бар ғаламның.
«Апам да аң таң, мен де аң таң» – деген сөз бар,
Аз қалған жұртты көріп таң қаламын.

Құдайым айырмасын ырысыңнан,
Ақын едің көкейден жыр ұшырған.
Астанаға дұғай сәлем алып келдім,
Мекендеген өр Алтай шығысымнан.

Сұрағыңа жауапты берер едім,
Айтқаныңа жеңеше елендедім.
Қытайдан қазақ келмей жатыр дейсіз,
Оны қойып, Шығыстан өзім де әрең келдім.

Жеңеше айтқаныңды еселедің,
Не айтсаң да, қайның болып кешер едім.
Кеш келгеннің біреуі сіз емес пе,
Осы айтысқа асығып кеше келдің.

Әселхан:

Абашжан отыр екен шалқып бөтен,
Алып кеткен қонақтарды тәртіп бе екен.
Бұл қазақ білушы еді айтыс құнын,
Президенттің шәйі бұдан артық па екен.

Болсам да өлең сөздің батырындай,
Жыр қазан қалар кейде сапырылмай.
«Көпірден түйе таяқ жепті» – дейді,
Аяғын баспаған соң ақырындай.
Жеткізді Шымкентім рахмет,
Ауылда қалып едім шақырылмай.

Не шығар жеңіл сөзбен дауласқанда,
Айтысы құрылтайдың жалғасқанда.
Екеуі арзан сөзге айналды дер,
Бәрі бір сөз арнаймыз қандастарға.

Туған жер айрылғанда көрікті елден,
Дөңгелеп бастар ұшқан бөріктерден.

Жан алып, жан беріскен майдандарда,
Сай-сала, қан сасыған өліктерден.
Ақша іздеп, байлық іздеп, біздің қазақ,
Шетелге қашқан жоқты еріккеннен.

Самалы аңқылдаған сан алқабы,
Онда өскен бұтаның да, бағы артады.
Күй қылып Құрманғазы күмбірлеткен,
Еркімен кім қияды, Сарыарқаны.

Жерімнің қолқа жүрек, өкпе, бауыры,
Жарқырап жататұғын көкке сауыры.
Көргенде, көрмеген де, арман қылған,
Еркімен кім қияды, Көкшетауды.

Кербезім, кер маралдай, кермиығым,
Ұмытар оны көрген ел күйігін.
Өліспей Қабанбайлар беріспеген,
Кім қияр, Жетісудай жер биігін.

Түсіріп ортасына шаңырақты,
Айырып атасынан аңыратты.
Тасынан шертіп қалсаң бал таматын,
Кім қияр, Сауыр, Сайхан, Маңырақты.

Мерт қалап қарақұстан соғысқанды,
Ажырап перзентінен қоныс қалды.
Қазақты күресінге сырып тастап,
Құйкалы жердің бәрі орыстанды.

Білмесек орыс тілін міндей болып,
Денеміз ауыр тартты зілдей болып.
Астында керзі етіктің ыңырандық,
Буылып шиге оралған жүндей болып.

Бұл күнде өрісім тар жерім кебір,
Ойлансаң жүйке тозар, емес темір.
Біткені рас па екен, я құдай,
Жетпіс жыл сергелдеңге салған өмір.

Атқанда алтын күздің күміс таңы,
Жақсы-ақ қой, ағайындар ұғысқаны.
Болсаң да жұдырықтай Абаш қайным,
Сайраған бір бұлбұл ең Шығыстағы.
Кәріне саясаттың іліккесін,
Тізгінің сусып кеткен уыстағы.
Тарбағатай тауларынан күн, түн асып,
Сен едің, ең көп кеткен туыстары.

Солардан елге хабар берген бар ма?
Келгендерін, ауылыңда көрген бар ма?
Жел сөзді тізе берме Абаш бекер,
Жел сөзден, сені сірә жеңген бар ма?

Абаш:

Кетуші ең, ағын судай арқырапта -ай,
Кетпеуші ең, қарсыласты қақыратпай.
Жеңеше сөздеріңіз көбейді ғой,
Съезде жасалатын докладтай.

Жақсымен жамандарды айырайық,
Айтар сөзді көкейден дайындайық.
Аз сөзді алтын деген қазақ едік,
Жеңеше қысқа-қысқа қайырайық.

Жеңешем тіреп кетер тығыраққа,
Қайнысының әзіл сөзін ұғынып па.
Ел сыйлаған Әселханды мен сыйламай,
Айналайын, халқым мені жын ұрып па.

Демеймін сөзден Әсел бөгеледі,
Абашқа да шымшыма сөз керек еді.
Ел алдында құтты болсын деп айтамын,
Болыпсыз биыл сіз де немерелі.

Не жетсін ұрпағыңыз жалғанғанға,
Бұл Абаш құрғақ сөзді малданған ба.
Қырық екі жасында әже болған,
Па шіркін, Әселханда арман барма.

Өлеңі өміріне қуат берген,
Ақын едің аты шулы шуақты елден.
Қазақтың сөзі қандай елімізге,
Құтты қонақ келсе, қой да егіз туады деген.

Отырмын жеңілем деп қауіп қылып,
Нөсерлейсіз бұлт болып, жауып тұрып.
Еліңе атың шыққан ақын едің,
Жіберіпсіз ағайымды тәуіп қылып.
Айтысып жеңешеміз жүрген кезде,
Ағамыз елді жүрсін сауықтырып.

Жеңгемді мен сыйлаймын биігім деп,
Сарыарқада сайрандаған киігім деп.
Абашты да осал деп санамаңыз,
Біз жүрміз Алтайда бұғының мүйізін жеп.

Әселхан, атың мәлім бар қауымға,
Түспессің оңайлықпен алдауыма.
Шабытың шамырқанып келген кезде,
Ұқсап бір кетуші едің ақ дауылға.
Халқым-ау сүйеніш болып отыр деймін,
Абашың түсіп қалмасын «ногдаунға».

Әже боп бесікті де тербетеді,
Өлеңді Әсел жеңгем селдетеді.
Әселді алақанға қондырамын,
Жеңілсемде, жеңсем де менің нем кетеді.

Әселхан:

Ол рас, әже болдым осы күнде,
Боп жатыр шілдехана есігімде.
Айбынды ел ақынын әже қылып,
Бір құйттай неме жатыр бесігінде.
Жасым, қырық екіде әже болсам,
Бар шығар маңдайымда, несібімде.

Айтыссаң үлкендермен жасқана кеп,
Аузыңнан жақсыларды тастама көп.
Толыпсың отыз жеті мүшел жасқа,

Сенің де өз басыңда бастама көп.
Қоймасам жасыңды айтып мына жұртқа,
Қу қыздар, ойлап жүрер, жас бала деп.

Ешкімге керек емес, доғал арман,
Қаға бер қанатыңды одан арман.
Жұғысып, немерелі болу саған,
Ата бол ақ сақалды домаланған.

Тәуіп боп ағаңызға ел кеп жатыр,
Дәрі жоқ, дертімізді көр деп жатыр.
Зауқы жоқ, кемпір шалға оншалықты,
Қырықтан төмен қарай емдеп жатыр.
Ағанды тәуіп қылып отырғызып,
Жеңешең қора-қопсы, жөндеп жатыр.

Ал, енді, бақыт тілеп ботамызға,
Қосайық ағайынды батамызға.
Шет жайлап қиыр қонған туыстармен,
Артады санымыз бен сапамызда.

Егемен болып енді ес білгенбіз,
Құл болып жүргенді де кеш білгенбіз.
Байқасаң бірі ұзын, бірі қысқа,
Біз деген, өрттен қалған өскіндерміз.

Заманның жеттік жаңа кезеңіне,
Ойланбай ұмтыл, баурым кезегіңе.
Сарғайып сары аурудай жұртың жатыр,
Құрт түскен алмадай боп өзегіне.
Тозаққа су тамызған қарлығаштай,
Ұшады әркім енді өз еліне.
Бойында ар-намысы дуылдаған,
Ер болса, елге келмей төзеді ме.

Күшіне, өз жұртына сенген келер,
Сарабал дүниені көрген келер.
Пәлегі, жаны таза, тегі таза,
Ананың ақ уызын емген келер.
Алыста туылса да, жерім бар деп,

Атасы ақ батасын берген келер.
Ұмытқан тілді, дінді мәңгүрт болса,
Пайда ойлап қалып қояр шерменделер.
Алшайтып төрт аяғын арғымақтың,
Елім деп, еңіреген ерлер келер.

Абаш:

Көңілін жеңешенің кең демей ме,
Еркелесе қайнысы сен демей ме.
Елімді сары аурумен ауырды дейсің,
Аға екем үйіндегі емдемей ме.

Несіне айтар сөзден жасқанамын,
Құтты болсын деп жатырсың жас қадамың.
Қыз қызығады – деп Абашқа ойлай көрме,
Күйеу баласы боламын Астананың.

Өзіңдей асыл болсын жеңгелерім,
Шешемнен сізді қалай кем көремін.
Ел алдында жеңгеге еркелейді,
Біз сияқты ербеңдеген делбелерің.

Жөн болды жеңешежан, осыныңыз,
Тілегіне қайыныңыздың қосылыңыз.
Шабыттанып, шырқатып осы жерде,
Жолға түскен жүйріктей жосылыңыз.
Домаланған ата бол, деп жатырсыз,
Өзіңізге ұқсап туған, пошымымыз.

Бейкүнә, саған деген Абашың-ай,
Қара өлеңге жеңеше, данасың-ай.
Құйтырқы қайындарың қытықтаса,
Тезіңе өзің мықтап саласың-ай.
Пейілің де, денең де, кең болып тұр,
Қазағымның кең байтақ даласындай.

Жеңгені әзіл сөзбен түйрелерміз,
Өйткені біз өнерді сүйген елміз.
Жеңілмей, жеңешемнен аман қалсам,
Өнерін кейін бізде үйренерміз.

Белгілі қызыл сөзден жаңылмағы,
Шырқады айтқан сайын әнің тағы.
Қоштасар кезде таяп қалды білем,
Қуанамын жеңгемнен жаным қалды.

Көбейсін жеңешежан, ұрпағың-ай,
Беделің биік болсын жұрт алдында-ай.
Бәйгелерден жүйрігің келе берсін,
Баптаған Бошай шалдың тұлпарындай.

Қарайтын ақын едік шамамызға,
Өлеңмен елдің көңілін табамыз ба.
Жеңгенің қытығына тиіп кетсек,
Өкпелетіп, білмеймін аламыз ба.
Дегенмен қайда жүрсең аман жүргін,
Аман жет ауылдағы ағамызға.

Өзілін бұл қайныңның ұға аласың,
Абаштың да әр сөзін күп аласың.
Ел алдында өзіңді мойындаймын,
Беріп кет қайныңның бір сыбағасын.

Әселхан:

Абаш-ау, мұның қалай еліккенің,
Соншама жұрт алдында желіккенің.
Жұртыңа есте қалар бір сөз айтпай,
Қылуға жаныңды олжа, келіп пе едің.

Жиналсын енді халқым шашылғаның,
Бұйырсын өз еліңнен асыл дәмің.
Жұмылмай алақандай жайылғаннан,
Көп көрдік, көлденеңнің басынғанын.
Алатау, Қаратаудың етегіне,
Жағалай қонса деймін шатырларың.
Ағалар кеңес құрып көрер болсақ,
Жеңгелер сары қымыз сапырғанын.
Астына көк байрақтың жиылмасақ,
Мұндай сәт туа бермес, жақындарым.
Бас қосып күллі қазақ біріксің деп,
Қағады ортаңызда ақын дабыл.

Бірлігін, амандығын ел-жұртымның,
Жырлармын таусылғанша ақырғы әнім.

Ақынға айтылсын деп сөз берілген,
Жалықпас құлақ естіп, көз көруден.
Уақыт бітіп қалса ризамыз,
Ал халқым, қоштасамыз өздеріңмен.

Абаш:

Ақының мен емеспін жаңылатын,
Маңдайыма кез келді халық ақын.
Соңындағы тайларын сынап жатыр,
Керек қой, бізге ұғыну мағынасын.

Күнде қызық мұндай бізге табылмаған,
Сөнбесін шабытыңыз жалындаған.
Осымен қоштасайық, ал жеңеше,
Қазыда қой деп жатыр Қадыр ағам.

1992 жыл.

МҰХТАР МЕН ӘСЕЛХАН

Мұхтар:

Ассалаумағалайкүм, асыл халқым,
Қуаныш, шаттық күткен күннен әр күн,
Кировтен сары балаң сәлем берді,
Қазақтың ұмыстпастан ата салтын.
Халқым-ау асықпайтын қашандағы,
Қазақпыз күтетұғын істің артын.
Осылай жүргенімде Оңтүстігім,
Кеп қалды «алпыс жасқа» ашық жарқын.
Қаншама ұл өсірді, қыз өсірді,
Түсінетін сөз бенен істің парқын.
Нұрсұлтандай азамат аман болсын,
Танытқан жер жүзіне елдің даңқын.
Егеменді ел болдық қазақ елі,
Кез болды көтеретін жүгін нардың.
Ұлыстар ұйымына мүше болдық,
Қарамай уысына сығымдардың.
Халқым-ау, қолды соғып қарсы алайық,
Тегінде жаман болмас ұғынғаның.

Әселхан, амансыңба, нар тұлғалым,
Мұхтардан өлең менен ән тыңдағын.
Ауыл аймақ, үй ішің дін аман ба?
Сені көріп мен бүгін шарқымдамын.
Қайда жүрсең қатайып айтыс десе,
Белгілі сымдай болып тартылғаның.
Білемін талай-талай ақындардың,
Алдыңда көбелектей шарпылғанын.
Бір ыстық мейірім бар жанарыңда,
Байланар жігіт түгіл қартың дағы.
Жігіттердің бәрімен айтысып ең,
Жөн болмас енді менің тартынғаным.
Жырыңа өзек қылып айта отыр,
Комерсантты байлаған жұрттың бағын.
Айлығың бір көйлекке жетеді ме?
Сол айлыққа жүрмісің, сойып соғым.
Бар байлық комерсантқа өтіп кетсе,
Бұл халқым жүрмеспе бос созып қолын.
Әселхан ақынсың ғой, ел сыйлайтын,
Халқыңа түсіндірсеі соның жолын.

Әселхан:

Қызыл тіл сөйле енді жағынбай құр,
Асыл сөз, асыл тілек ағындай тұр.
Әселхан нар тұлғалы болғанменен,
Жігіттер нар тұлғалы табылмай тұр.

Болса да замананың жүгі ауыр,
Диірмендей зырылдайды біздің дәуір.
Көктемнің иісі бұрқырайды,
Шуақты Наурыз келіп туса сәуір.
Айналдым айтысына келген елден,
Болса да қиындықтан арқаң жауыр.
Аман ба? Малың, жаның, қора-қопсың,
Көп болды көрмегелі туыс-бауыр.

Оңтүстік талай тұлпар тарпыған жер,
Қырандар көк жүзінде қалқыған жер.
Сырыңда жұпар жиде шешек атып,
Қырында жусан иісі аңқыған жер.

Кепкен жоқ топырағы қабірінің,
Шәмшінің сұлу сазы шалқыған жер.

Толыпты облысым алпыс жылға,
Ұқсайды қарап тұрсам асқар шыңға.
Ғажайып сарай болса Қазақстан,
Тіреген бір бұрышын біз бір тұлға.
Киелі Қазығұртым, Қаратауым,
Секілді бұлақтары күміс сырға,
Шырайлы Шымкентім туған өлкем,
Құтты қоныс, бейбіт өріс болған ұлға.

Сен едің Кировтегі Мұхтар ақын,
Өлеңі сұлу сөзбен жұпталатын.
Көпекен, Тәушен, Кәрім, сен, мен болып,
Айтыстың туы биік ұсталатын.
Біріміз-бірімізді қамшылаушы ек,
Болғансоң бір аймақтан шыққан ақын.
Бір жедік қазылардың таяғын да,
Болсақта қарсыласты ұтқан ақын.
Кәрім де ауырдым деп қатыспай жүр,
Кетпейтін көкіректе дық қағасын.
Амалдап енді екеуміз айтысайық,
Сенінде дарымайды-ау жұтқан асың.

Мұхтар:

Әсеке барлық сөзің ойға қонар,
Бұл көңіл шарықтаса Айға қонар.
Екі ақын қағысқанда сахнада,
Әдемі шырайлы сөз пайда болар.
Таяқты талай-талай жесек дағы,
Халқым аман болсыншы айналайын.
Қазылардың таяғы қайда барар.

Сөзіңе әлгі айтқан ахау қосыламын,
Қалайша қосылмастан тосыламын.
Әселхан айналайын айтысқанда,
Қол соғып ырза болып отырамын.
Нар тұлғалы деп едім байқадың ба?
Сонымен қатар шықты батыр атың.

Ақынды анау-мұнау қарсы келсе,
Нұқып қап шынашақпен қатыратын.

Ал шүкір дінім келді, тілім келді.
Құлпырып екеуімен гүлім келді.
Жетпіс жылдай сығалап енген дерттен,
Зорға жамап келеміз тілінгенді.
Папа, -демей бұл күнде «әке», -деген,
Құлаққа жағымдырақ үнім келді.
Өз атын қазақшалап жаза алмайтын,
Әлі жөндеп келеміз бүлінгенді.
Пушкин мен Лермонтовтан кем емес деп,
Тақтаға Ахмет, Мағжан ілінгенді.
Қазақтың асылдарын жалау етіп,
Жөн көрдік болшаққа күлімдеуді.
Әсеке осындаймен қуантайық,
Кеп қалған осы тойға дүйім елді.

Демегін терең сөзге ойың қандай,
Айтысып қуанышта ойым балдай.
Газеттен оқып едім, онша емес –деп,
Әселхан ауылыңның жайы қандай.

Әселхан:

Жігіттер жер таниды аты барда,
Асылдар мың жыл жатса тотығар ма?
Қираған төбе шығар білместерге,
Кезінде бәрі болған Отырарда.

Дау жоқ қой мәдениет өскеніне,
Өткенді бүгінгілер екшеді ме.
Еріксіз көргеніңде таң қаласың,
Ғаламат керамика пештеріне.
Яссауи күмбезінің өрнектерін,
Жасалған сол пештерде деспеді ме.
Әлемде теңдесі жоқ мұндай өнер.
Сия ма жаза берсең дәптеріне.
Тастадық сол байлықты жалаңаштап,
Далаға дауыл желдің өкпегіне.

Бүгінгі хрустальға мәз боламыз,
Шынысы Отырардың болған аңыз.
Тағы да табылды бір шеберхана,
Сынығын ұстап көріп таң қаламыз.

Зерттейді, мұның бәрін, білу керек,
Ертерек үдесінен шығу керек.
Ежелгі Отырардың күйрегенін,
Қазақтың күйреуі деп ұғу керек.

Болмайды шағыруға естен мұны,
Мұздаған қоламтасы өшкен нұры.
Шырағын Отырардың қайта жақсақ,
Қазақтың қайта түлеп өскендігі.

Күлі көп, қойнында күйігі көп,
Көргенде шымырлайды жиі жүрек.
Дегенмен Отырармен, Фарабимен,
Аспаны халқымыздың биігірек.

Тағдырдың кезі бізді азба қысқан,
Ақиқат шындық деген көзден ұшқан.
Кешегі Хрущевтің заманында,
Құрыды қарсы келіп сөз бағысқан.
Еліңмен, жеріңменен, суыңменен,
Олжа қып кеткен еді Өзбекстан.

Осылай шаруамыз шайқалғанды,
Күштінің күштілігі байқалғанды.
Мінбеге Брежнев атаң келіп,
Қонаев өздерінді қайтарғанды.

Бұл өзі кеше тарих тот баспаған,
Ұлтшыл – деп бас көтерсе от тастаған.
Ел үшін еңіреген азамат ед,
Орнынан Тәшеновты ап тастаған.

Салғанға басымызға төзбек болып,
Кетеміз өзбек көрсек, өзбек болып.
Бір кезде келімсекке қоныс толып,

Орыспен шыға келдік, орыс болып.
Бұл күнде бала арманда, ана арманда,
Ізі бар қасіреттің алаңдарда.
Бойыңда таза қаны дуылдаған,
Не жетсін «қазақ» болып қала алғанға.
Бүгінгі Мырзашөлдің күйі қалай?,
Сілкініп ұқсайды ма жаңарғанға.

Мұхтар:

Ол рас бүгін халқым жайнап отыр,
Ақыны алдарыңда сайрап отыр.
Бүгінгі басталынған мына тойды,
Қуанып Мырзашөлде тойлап отыр.

Сөздері айтатұғын ойларында,
Жігері білегі мен бойларында.
Отырған бұл халықтың бәрі сияр,
Мырзашөл мырза құшақ жайғанында.

Сарғайса да дәуірдің парақтары,
Еңбегін етіп жатыр қарақтары.
Шетінен Мақтаралдың кіргеннен -ақ,
Қарсы алар көкке бойлап дарақтары.
Халқына құт береке болып жатыр,
Еңбектің еселеніп жарасқаны.
Бүгінгі қайта құру заманында,
Зымырап ілгеріге барат дағы.
Мырзашөлім қашанда мейірімді,
Пейіліне тойып қайтар қонақтары.

Әселхан:

Ал енді көрермендер күтіп қалды,
Аузымда сөйлей берсем, үтік барды.
Сұйылтпа енді сөзді Мұхтаржан-ау,
Толғағың түрткілеген бітіп қалды.

Бөлмесін енді ешкім жермізді,
Танысын «қазақ» деген елімізді.
Жалғассын ата-баба дәстүріміз,
Толтырып тектілікке төрімізді.

Айтысы ақындардың болып тұрса,
Шығарар әлі талай шеріңізді.
Ағайын көріскенше қош болып тұр,
Басайық енді бізде терімізді.

1992 жыл.

СЕРІК ПЕН ӘСЕЛХАН

Серік:

Желпінтіп желмая жыр желгеннен соң,
Тереңнен сөз маржанын тергеннен соң,
Айтысты «бисміллә» деп бастап кеттім,
Сөйле деп апам кезек бергеннен соң.

Жаным жоқ енді сөзден тарығатын,
Шығады сөзін жанып анық ақын,
Түнжарым болса дағы мынау халық,
Түрі жоқ бұл айтыстан жалығатын.
Мен дағы бір бақытты адам болдым.
Екі бірдей жолыққан халық ақын.

Әлі де бүлкілдейді салар әнім,
Апасы өлеңінді бағаладым.
Төсінде Алатаудың дүбір салып,
Үкілі жыр тұлпарын тағаладым.
Болғанда халқым теңіз тебіренген,
Төсінде шарықтаған шағаламын.
Осындай қос ақынға жұптап салған,
Жасай бер ортадағы ағаларым.
Сіздерден үлгі алсақ жаңылмаспыз,
Дұшпанға жыртылмасын жағаларың.

Көңілің аш бөрідей жалақтасын,
Өлеңде бірге жүрген табақтасым.
Шалғайда жатсадағы Әсел апам,
Көңілі жақын әрі қабақтасым.
Інісі осыменен сәл дамылдап,
Әселхан апам жырды сабақтасын.

Әселхан:

Жырлайық жалықтырмай халықтарды,
Уақыт талай жерге барып қалды.
Әруағына екі сөз айтайықшы,
Осы айтыс арналған алыптардың.

Абай бас, Жамбыл жамбас, Мұхтар мойын,
Бірінің алға апарған бірі ойын.
Ғаламның қарашығын қарықтырып,
Қаптаған інжу-маржан тұла-бойын.

Жақсыдан өшпейтұғын іс қалады,
Кейінгі ұрпаққа үлгі нұсқағаны.
Халқымен көзайым боп жасай бермек,
Алаштың аласармас үш тағаны.

Жасқанбай ағалық бір атағынан,
Бұл Серік сөз бастады шатағанан.
Сұққылап саусағымен түк қоймады,
Жұлмалап Қонысбайдың сақалынан.

Көрсеттің осы жерде ағаң қандай,
Беретін бұл өнерге бағаң қандай.
Халық ақынның бәрі саған бұйырып тұр,
Ал енді сыбағаң бар маған қандай.

Серік:

Өлеңнің түскеннен соң сапарына,
Кеп қалдым ақын апа қатарыңа.
Бәйгеде біреу қалар, біреу озар.
Ол сірә, күндегенге жатады ма?
Абайлап тамыр басып сөз сөйледім,
Ағамның жармасқам жоқ сақалына.

Бұл сөзді зерделеп жұрт тыңдайды ма?
Шоққа сап шар болатты шыңдайды ма?
Ағамның сақалына қол салғанша,
Ағайын мұндай қолым сынбайды ма?

Қашанда ағаларды саялаймын,
Сөзіңді, өзіңді де аялаймын.

Деген бар күш атасын танымайды,
Жаңылған жерінді апа аямаймын.

Көңілің жадырап тұр күз емес қой.
Мынау ел жер ортасы түз емес қой.
Он бес жыл көріп жүрген сан сыбаға,
Оған жасып қалатын сіз емес қой.

Әселхан:

Қашанда жүзі сынбас елі бардың,
Айбынды Алатаудай төрі бардың.
Қарағым, аямасаң аямағын,
Бәлені сеннен келген көріп алдым.

Апанды онда тыңда ау, қарағым,
Жырыммен жақсыларды баурағанмын.
Қызмет мансап емес, дүние емес,
Тағдырдан өлең ғана даулағанмын.
Көркімді көк аттыға пұлдағам жоқ.
Жұртымды өнеріммен жаулағанмын.
Ергөбек, Майлықожа, Құлыншақтың,
Жұртына талай барып аунағанмын.
Ел жеген әкімдерге қарсы шықтым,
Асынып Махамбеттің жау жарағын.
Халқыма кебегімді көрсетпеуге,
Елекке түсіп талай саулағанмын.
Мен бүгін жақсылардың жалғасы боп,
Назарын дүниенің аударамын.

Серік:

Өзіндей жырда бүгін сыңарым бар,
Төгілген көмейіме жыр әнім бар.
Әлгінде өзің айтқан Түркістанмен,
Арыстанбабка қанбай жүрген құмарым бар.
Сол елдің топырағын түйіп алып,
Мойныма салып алған тұмарым бар.

Ел ойлар ақын жырын толғайды деп,
Жалынды жырдан сәлем жолдайды деп.
Менің де жүрегім апа сезіп отыр,
Сүрінсе Серік қазір сорлайды деп.

Өзімше менде ойланып отырмын ғой,
Топырағы киелі жердің қолдайды деп.

Атың бар Әселхандай қазағымда,
Әзірге тарқаған жоқ базарыңда.
Қырықтың қырқасына шықсаң дағы.
Қыздай боп нұр төгеді ажарың да.
Әуелде домбыра алып топқа түстің,
Келесің жақсы-жайсаң назарыңда.

Алдыңда үміт оты күлімдесін,
Өзіңді жұлдыздай бір түнім десін.
Сыр бермей сара жолдан желіп өткен,
Босандығың ешқашан білінбесін.
Алла деп үкілеген жыр тұлпарың,
Тілегім өле-өлгенше сүрінбесін.

Әселхан:

Серікжан, ел сенімін ақтай берсін,
Әпкесін өйтіп-бүйтіп мақтай берсін.
Түркістанның түйіп алсаң топырағың,
Тіл көзден сені қалқам сақтай берсін.

Халқыңа парызың көп өтелетін,
Ізгі ойлар көңіліңді жетелесін.
Азамат болсаң егер әріптесім,
Сен дағы ер күнәсін көтересің.

Біріміз-бірімізді мақтап алып,
Айтылар сөзді артқа сақтамалық.
Қоғамның шіріп жатқан күнәсінен,
Ерлерді көрші кәне, ақтап алып.

Серік:

Кеудеңде бір жүйрік жыр жұлқынады.
Шабытың келген кезде жыр шығады.
Байқаймын апатайым аузын ашса,
Көмейден зарға толы үн шығады.
Қоғамның былығы көп, шылығы көп,
Соны айтуға талайлар тұншығады,

Ініңмін өнерге бас иіп жүрген,
Ыстық пен суығына күйіп жүрген.
Сөз сөйлеп тоқсан ауыз топ алдында.
Айтарын тобықтай ғып түйіп жүрген.

Ақындар домбырасын қолға алады,
Айтсам деп заман жайлы толғанады.
Атын атап, түсін қазір түстемей-ақ,
Айтайын қоғам жайлы сондадағы.

Бұл күнде ақтарылып халық деген.
Жеті алмай жетер жерге зарықты өлең.
Ауылда тауық мінез басшылар көп,
Қалғандай орта жолдан ауып келген.
Осыны жер-жерлерде айтыста айтып,
Басшылар құлағына салып келгем.
Мал бітті өрісінде ей, ағайын,
Геноцит боп кетет деп қауіптенем.

Барады саясатқа айналып жыр,
Пысықтарың шаппай-ақ, бәйге алып жүр.
Айлық жоқ ала-жаздай мынау халің,
Бар теңге базарыңды айналып жүр.
Банкир мен коммерсанттың ым жымы бір.
Мұрттары сорпа ішкендей майланып жүр,

Туады халқым жарқын күнің анық.
Зарлыға сөз айтамыз күліп алып.
Кендікті кең даладай көрсететін,
Қазағым пейілі кең ұлы халық.
Осы ойды Әсел апа үзбеңіз тек,
Жөнелші әрмен қарай іліп алып.

Әселхан:

Көрінді өлеңіңнің сынық тасы,
Мұныңды енді былай дұрысташы,
Тауыққа жамандарды теңеп тұрсың,
Адал ғой тауықтың да жұмыртқасы.

Қайда осы келіп жатқан Тәуелсіздік,
Жақсылық күте-күте күдер үздік.

Әншейін дабырайған нәрсе сынды,
Әңгіме қылатұғын сіз бен біздік.

Айтпайды ақын өлең тоқтығынан,
Не пайда сахнада соқтығудан.
Қасірет шегіп жатса қалың халық,
Әлі сол Тәуелсіздік жоқтығынан.

Келген жоқ Тәуелсіздік бізге әлі,
Әзірше сор татиды оның дәмі.
Бостандық, бостандық деп бостандықтың,
Бос қалған бос сандықтай кетті сәні.

Қоғамның тұрғаннан көп жығылғаны.
Жаныңның шымырлайма шыбын жаны.
Алаңдап Ресейге отырмыз ғой,
Сағаттың қозғай алмай тіліндағы.

Серік:

Болашақ болжап көрсем кеткен екен,
Саясат сенің сұрқың өктем екен.
Дамыған берлық елдер бұл қазақтың,
Қазіргі кезеңінен өткен екен.
Әлемге аты шыққан жапондықтар,
Отыз жылда осы халге жеткен екен.

Халқым деп көңіліңді жасытпаған,
Деп ойлаймын көңіліңіз ашық маған.
Ақынба мұндай тойда тебірентіп,
Көңілден көк өзен жыр тасытпаған.
Біздерге келеді апа, ондай күндер,
Қоян алар демей ме, асықпаған.

Көңілінде гүлдей берсін көктем гүлі,
Көрінсін өлеңіңнің өктемдігі.
Шәмшінің еліненсің, Шәмші ағамды,
Айтып ем өзіңізге өткен жылы.

Ақындық парызың сол өтелді ме?
Намыста кейде қолдан кетер міне,

Көшесін бергеніңе біз қуандық,
Ал басын Шәмші ағаның көтерді ме?

Ініңіз жыр маздағын жағып отыр,
Өзіңе кінәні ептеп тағып отыр,
Алайда, оған апам кінәлі емес,
Ішінен басын шайқап налып отыр.
Елдегі әкімдерің сол мәселені,
Көтермей ақын апа неғып отыр?

Әселхан:

Бұл күнде айналып тұр бұл расқа,
Замана кетті тіпті жылымасқа?
Шәмшіні, аялауға көтеруге,
Болып тұр Шәмшіекеңнің жүзі басқа.

Тіл кеспей айтарды айтып қалу керек,
Жеріңе өзің айтқан налу керек,
Бір істі Шымкентте бітіру үшін,
Алдымен Дулат болып алу керек.

Кентаулық естідің бе кеншілерді,
Асусыз бір тұйыққа ел тірелді.
Алмаған соң айлап-жылдап жалақысын,
Ашуы кеншілердің өршігенді.

Білместен күн батысын, таң атысын,
Қопарған қара жердің қара тысын.
Кеншілер жұмысына қайтады ғой,
Қайтарса мемлекет жалақысын.

Аштықтан арлан жатса иретіліп,
Қу түлкі жем қылмай ма шиге тығып.
Көгертті мына заман ішімізді,
Бітпестен, ия қоймастан сүйретіліп.

Көп жоқтың бар жоғы ғой олардікі,
Онымен орала ма қоғам құты,
Теңге емес теңдік іздер күн туар ма?
Аяққа басылды деп адам құқы.

Әділетті жақтаған бір депутатты,
Бір есер ұрып жығып ел шулатты,
Сол есерден пара жеген тергеушілер,
Ол істің шала-пұла бетін жапты.

Қиын ғой мына заңның есеймегі,
Жаншылды ел арманы көкейдегі.
Білседе ақ-қараны ләм деместен,
Үн-түнсіз отыр Шымкент дөкейлері.

Қарасаң кіршігі жоқ бой басына,
Мың құрық бойламайды айласына.
Заңгерлер залым молда боп кетті ғой,
Шарифатты бұрып айтар пайдасына.

Серік:

Ақиқат ақ сөйлеуді ұнатады,
Өлмейді ол, өркенді елде гүл атады.
Қайсы бір дінде жүрген дүмшелерім,
Жігерінді құмдай ғып құлатады.
Бұл күнде қалталының бәрі қажы,
Ондайлар бізді кейде жылатады.

Шалқымай қалмас көңіл сірә бүгін.
Өлеңнің маздап жанар шырағымын.
Домбыраң сөйлей алмай Әсел апа,
Кеп жатыр жәрдемші боп мұғалімің.

Шәмшінің жөнін сізге жүктегенмін,
Ойымнан шықпады ма діттігенім.
Аядай бір Шымкентте бұл не сұмдық,
Көзімізді бақырайтып жіктегенің.
Бірлікті айтады ғой бұл ақындар,
Сізден мұндай рушылдықты күтпеп едім.

Әселхан:

Айтысқа шықты ақындар,
Серіппедей атылып,
Бірлікті айт деп отырсың,
Жауыр болған тақырып.

Көп ішінде көсемдер,
Бірлікті айтар қатырып,
Былай шыға көз қысар.
Өз жүздесін шақырып.
Ел бөлініп жатқан жоқ,
Ел басқарған көкелер.
Бақылдаған текелер,
Түшкіргені мәкүрік,
Аузына алып Құдайды,
Өп-өтірік жылайды.
Қора-қора сабан сөз,
Біріктірмес ылайды.
Төле, Әйтеке, Қазыбек,
Үш жүзімнің құтындай.
Ошақтың үш бұтындай.
Бірі келіп Сыр жақтан,
Бірі келіп қыр жақтан,
Бірі келіп ой жақтан,
Бір қазанды қайнатқан,
Ордабасы үстінде,
Бір ошақты майлатқан,
Бір-бірін сөзбен алар да,
Қарсы шықса сонарға,
Қисынын тауып әділет,
Қосыла кеткен жол арна,
Осылардай ұл тумамай,
Шындық үшін жұлқынбай,
Халыққа бірлік қонар ма?

Серік:

Заманды нарық, сірә, билейді екен.
Сорлыға несібесі тимейді екен,
Кешегі Абай атам айтып кеткен,
Жамандыққа бұл заман күйлейді екен.
Бөлінген жүзге, руға басшылардың,
Неге апа жүздері күймейді екен.

Маржан қып тағы жырды шашар ма еді,
Құйқытып құба белден асар ма еді?
Кешегі Ауғанстан секілді қып,
Соларды дара ағашқа асар ма еді.

Түңілме қазағымның тірлігінен,
Сұрап апа алғандайсың жырды кімнен.
Ынтымағы ыдырамай ырысты елдің.
Құдайым айырмасын бірлігінен.

Құдайым қуат берсін дінімізге,
Құдайым шуақ берсін тілімізге.
Тілменен дінім егер өшіп жатса,
Шықпайды сонда таза үнімізде.

Әселхан:

Болса да екі аяғым тең секілді,
Әлі де айтпағаным кем секілді,
Лақтырып енжарлықты тастамасақ,
Созылар суға тиген көн секілді.
Қыбырсыз мүшкілдіктен, жақсылық жоқ,
Арбалған әбжыланға жем секілді.
Серпіліп дүниеге сергек қарап,
Тазарып тәуба қылсақ жөн секілді.

Тыңдаушым енді бұған тоқтасайық,
Тағы да ел қаласа бас қосайық.
Жалығып кетер Серік халық бізден,
Тұрғанда дәмі кетпей қоштасайық.

1993 жыл.

АЙТАҚЫН МЕН АМАНЖОЛ

Айтақын:

Ақынның аңсайтұғын жыр арманы,
Халқы болса қалаулы тұрар мәңгі.
Өшкені жанып, өлгені тірілген ел,
Армысың Қызылжардың қырандары!

Алдыңа шықты міне арғымағың,
Ауыздықпен алысып арындадым.
Қызылжар алыптардың мекені деп,
Жырымның төктім енді жаңбырларын.

Армысың, қарсыласым, жанымдағы,
Өзіңді көріп жүзім жадырады.
Сөз кезегі өзінде бастай бергің,
Тоқтама Қарағанды саңылағы.

Аманжол:

Жол болып мен де келдім базарыңа,
Жырыммен ілінсем деп назарыңа.
Жүздегі жасынына той жасаған,
Бір сәлем қызылжардың қазағына.

Қызылжар киелі елсің нарқы жатық,
Ағызған жыр бұлағын сарқыратып.
Аулыңа той болған соң тағы келдім,
Мінгізген күреңді арқыратып.

Бұл өлке ырысы мол мақтан дала,
Әр таңы арайланып атқан дала.
Үш жүзге үлгі болған Тоқсан бидің,
Толғанып тереңнен сөз тапқан дала,
Кешегі Сәбит пенен Ғабит ағам,
Нәр алып, түлеп қанат қаққан дала.
Еркесі алашымның Сегіз сері,
Керілтіп кер бестісін шапқан дала.
Мағжандай дара туған ақынына,
Той жасап дүркіретіп жатқан дала.

Ұл едім ұлтым үшін шұрқыраған,
Толғанып жүрегінен жыр құраған.
Армысың Айтақындай ақын ағам,
Тістеніп қос иығын жұлқылаған.

Айтақын:

Жайым бар шабыттансам аспандайтын,
Аспандайтын және де жасқанбайтын.
Әдетім айтысқанда мұз бүркеніп,
Екі көзім қанталап тай шайнайтын.

Қылмассың іске алғысыз жоспарымды,
Батырдай бұзып өтем тосқауылды.

Айтыста жақсы көрем тартысқанды,
Және де бермеуші едім көкпарымды.

Айтайын құтты болсын алғаныңа,
Құдайым бақыт берсін жан-жағыңа.
Қу тізенді құшақтап жүруші едің,
Аманжол жетіпсің ғой арманыңа.

Ал енді бұзылмасын салтанатың,
Тілеймін ұзақ өмір мархаббатың.
Және де мен тіледім інім саған,
Мағжан мен Зылиханың махаббатың.

Ойлама бұл ағанды қылжақсың деп,
Ой айттым жүрегінде жыр жатсын деп.
Келінім құтты болсын аяғынан,
Тілеймін Мағжандай бір ұл тапсын деп.

Аманжол:

Ағаммен отырғам жоқ арбасам деп,
Мен ұштым жыр көгінде самғасам деп.
Мағжан мен Зылихадай болмасам да,
Мен жүрмін қасиетін жалғасам деп.

Шабьтсыз ел алдында сайраған ба,
Жігерсіз белді бекем байлаған ба.
Қанталап екі көзің отырса да,
Бұл інің көне қоймас шайнағанға.

Бақытты болашақтан күткен едім,
Қомданып қанатымды сіліккен едім.
Қазақтың қасиетті дәстүрімен,
Ол рас отауымды тіккен едім.

Арманның назар салып шырағына,
Үй тіктім қанат жайып тұрағыма.
Жаңағы айтқан сөзің, ау Айтеке,
Шалынсын әулиелер құлағына.

Айтақын:

Иығымда өлеңнің перісі бар,

Аяғымда тұлпардың желісі бар.
Шалынады періштенің құлағына,
Бақсылық жоритұғын өрісім бар.

Жақсылар бұндайда үміт үзбейді енді,
Жамандар бірін-бірі күндейді енді.
Білесің қазағымда бір мақал бар,
Балық та су тұнығын іздейді енді.

Адал болсаң марқайып күлейін бір,
Қасында қапталдасып жүрейін бір.
Арамдығың білінсе осы арада,
Аш бүркіттей бас салып бүрейін бір.

Аманжол:

Болмасын сыйластыққа тапшылығың,
Білінсін мынау жұртқа жақсылығың.
Айтқаның дұрыс келер деп ойлаймын,
Егер де рас болса бақсылығың.

Әркімге жыр түңлігін түру қиын,
Аллалап аламанға кіру қиын.
Анталап аш бүркіттей отырсаң да,
Ініңді қапылыста бұру қиын.

Жасымнан жаным бөлек жамандықтан,
Бұл өнер қасиетім маған жұққан.
Өтемін жақсылармен сыйласумен,
Сақтасын тәңір өзі арамдықтан.

Риза боп жүруші едім ырқыңызға,
Ұл едің ақыл айтар ұлтымызға.
Тізілген мойныңдағы тәпсі жайлы,
Айтеке ой толғашы жұртымызға.

Айтақын:

Өмірдің қызығына тоясың ба?
Жақсылығын ағаң сенен аясын ба?
Келінім бір ұл туса, Аманжолжан,
Есімін Мағжан деп қоясың ба?

Айтамын саған бүгін жан сырымды,
Далама асқақтатып жас үнімді,
Тағып жүрмін мойныма көз тимес деп
Мойныма қасиетті тәспиғымды.

Өзінді бір көргенде ұнатқанмын,
Қасында ағаң болып сыр ақтардым.
Кеше ғана тақпап ем тәспиғымды,
Біреулердің көзі түсіп құлап қалдым.

Өзіңе тілеулес боп мен отырмын,
Айтар сөзім болмаса неге отырмын.
Рухың жебеді мен Мағжан бабам,
Жазылып бұл айтысқа кеп отырмын.

Аманжол:

Ағам да тереңнен сыр қазғандай ма,
Арқасы арындының қозғандай ма.
Қыздардың баптап әкеп құйған шайы,
Айтеке сырқатыңды жазғандай ма.

Әр сөздің тауып айтса иесі бар,
Ойлардың мәнді болса жүйесі бар.
Жаңағы өзің айтқан тәспиғыңда,
Иманды мұсылманның киесі бар.

Ұлы той кездестірді қауыштырып,
Сөйлетті бізді халқым жарыстырып.
Бұл күнде кейбір қазақ сол тәпсіні
Алғандай бөтелкеге ауыстырып.

Мұсылман білген дұрыс құран жайын,
Шақырып ар-иманға ұрандайын.
Қолына тегін тәспі алмаған ғой,
Кешегі Мәшһүр Жүсіп, Құнанбайым.

Айтақын:

Аманжол ел жұртыңа пайдаң болсын,
Екі ақын айтысқанда майдан болсын.
Он жерден қыз әкеліп шай берсе де,
Жеңгеңнің бергеніндей қайдан болсын.

Түйінін тоқсан сөздің шешем енді,
Толқынын өлең-жырдың кешем енді.
Кейбіреу сол арақты қояр емес,
Әжеңнен қалған ас емес десе де енді.

Аманжол:

Жабы мен тұлпар әр кез тең болмайды,
Жұртыма арзан өлең ем болмайды.
Қызылжар сұлуының құйған шайы,
Шайынан бәйбішеңнің кем болмайды.

Бұндайда болмас құлаш сермемесең,
Басына қия шыңның өрлемесең.
Құйғаны сұлулардың дәмсіз болса,
Айтеке, ағыл-тегіл терлемес ең.

Алдыңнан асау толқын ағылады,
Әр сұлу шамшырақтай жағылады.
Абайға шай ұсынған Тоғыжандар,
Іздесең бұл жерден де табылады.

1993 жыл.

ШОРАБЕК ПЕН СЕРІК

Шорабек:

Армысың, аты-шулы Серік ақын,
Жүр сенің жыр-бәйгеден келіп атың.
Талайды тас қаптырып кетіп едің,
Ойың бар бүгін мені не қылатын?

Серік-ай, өлмес суын ішкендейсің,
Ақынға анау-мынау түс бермейсің.
Сен едің сыйлас інім, сіз-біз дескен,
Сондықтан қабағымнан сұс көрмейсің.
Ұқсайсың тіфә-тіфә тілім тасқа,
Абайдың аузынан түскендейсің.

Жүресің дәйім менің жүрегімде,
Ақыннан сыйласым сен бұл өмірде.

Режиссер болсам егер, сені Серік,
Абайдың ойнатар ем рөлінде.

Айып па ақынды ақын бағаласа,
Дос емес, бірін-бірі табаласа.
Ойынды қайдам сенің Серік інім,
Абайдан бойың сенің сәл аласа.

Сөзіме жүрмеу үшін алданып құр,
Абайша шындықты ұқтыр, жалғанды ұқтыр.
Қолында «Абай домбыра» Серік сенің,
Ұқсамай Абайға енді нең қалып тұр?

Не айтам, енді өзің де жобалайсың,
Абайға ұқсас десем тобалайсың.
Абайдан ең негізгі айырмаң сол,
Әттеген, домбыраға солақайсың.

Серік:

Ұрпағы Ер түріктің даңқың басым,
Қиянда қырандарың саңқылдасын.
Әр елдің ақ сұлымен жемдеп қосқан,
Жүйрігі орта жолда алқынбасын.
Соңына будақ-будақ шаң қалдырып,
Шабысы шапқан сайын қарқындасын.
Алдында надандықтың биік тұрсын,
Өнерге, – деп иілген алтын басың!

Ризамын көпшігіңе, Шорабегім,
Өлеңнің дүлей дауыл, бораны едің.
Домбыра ап, сахнаға шыққаныңда,
Көргендей Никулинді болады елім.
Сен құсап сатираны сапырар ем,
Келмей жүр сорым қайнап, соған ебім.
Абайға шыныменен ұқсап тұрсам,
Армансыз бұл жалғанда болар едім.

Өзгерді өлеңіңнің түсі қалай?
Туғандай тереземнің тұсынан ай.
Сыртымның ұқсастығын мен қайтейін,
Дариға-ай, болмаған соң ішім Абай.

Өмірден өткен дейді талай қасқа,
Сенбесең тарих бетін санай баста.
Бақыт қой болмасаң да ұқсап баққан,
Алайда Серік басқа, Абай басқа.

Заман да қу түлкідей бұлаңдай ма?
Бақ тайса ерге дәулет құралмай ма?
Абайдай алыпқа әкеп теңегесін,
Ағайын, аттың басын бұрам қайда?
«Сыйға – сый, сыраға – бал» дейтін болсақ,
Шорабек, сен де ұқсайсың Құнанбайға.

Аңсасаң Ақтөбенің тойын аңса,
Жабырқап жоқ заман деп мойығанша.
Астарлап топ алдында маған айтқан,
Шөкеңнің шабыт берді ойы қанша,
Сен дағы Құнанбайдан аумас едің,
Бас салып бір көзіңді ойып алса.

Шорабек:

Ақын ба қалжың сөзді көтермеген,
Серікжан, әзілің тең шекерменен.
Қашанда қанағатшыл біздің қазақ,
Бір басқа бір көзді де жетер деген.

Ұқсаса Құнанбайға ісім анық,
Неге соқыр болуға қысылалық.
Құнанбайға шын ұқсап қалар ма едім,
Бір көзді айтысайын қысып алып...

Демесек те көреген тәуіп болған,
Құнанбай болжай білген қауіпті алдан.
Құнанбайдан бәрібір қырағы жоқ,
Бір көзбен Меккені де тауып барған.

Бұл күнде Құнанбайды ойшыл ақтар,
Алмаған «Аға сұлтан» қай сынақ бар?
Қажы боп қайтып жүр ғой бұл күндері,
Көзі сау, көңілі соқыр байсымақтар.

Олар да қажымын деп мақтанады,
Құдаймен теңесуге шақ қалады.
Қажы боп қайтқан сол бір қалталылар,
Өздері жағымсыз іс атқарады.
Кезінде Құнанбайлар бір көзбен-ақ,
Айыра білген екен ақ-қараны...

Түсірмеймін жерге мен еш сөзінді,
Ұмытпағай өзіңмен дос кезімді.
Шіркін-ай, Абайдай ұл туғыза алсам,
Шалар ем құрбандыққа қос көзімді.

Көрсеткен заман мынау талайға доқ,
Қазағым болсам деймін қалайда тоқ.
Байтал түгіл бас қайғы, аштық дейтін,
Қазақты кетсе тимей маңайлап оқ.
Туғызар Абайды енді Құнанбай жоқ,
Туатын Құнанбайдан Абай да жоқ.

Жақсы ғой бұл нәубеттен құтыла алсақ,
Шалбарды киіп әркім бұтына шақ.
Құнанбайдай бар ма екен құт кіндікті,
Бар болса егер, бас салып тұқым алсақ.
Өйткені Абай туғызар жағдай да жоқ,
Болған соң тоқшылықтан мұқыл алшақ.
Туғыз деп бір Абайды Құнанбай боп,
Есеннің¹ енді көзін шұқымасақ?!

Жабысты Құнанбайлық қалай маған?
Құнанбай болса артар талай бағам.
Ұқсашы ұлы ақынға сен де Серік,
Не дейсің бұл заманға «Абай балам»?

Серік:

Айтысты әзіл сөзге айналдырдың,
Есенді еркінен тыс ойландырдың.
Шорабек, жалғыз көзді адамдардың,
Бәрі Абай таптырарын қайдан білдің?

¹Есен - айтыстың демеушісі

Көргенбіз асқанды да, тасқанды да,
Көргенбіз асып-тасып сасқанды да.
Бір көзді қысып алып айтам дейсің,
Құнанбай деген сөзім расталды ма?
Кешегі Абай қорыққан жас балалар,
Қыстырар көзің түгіл басқанды да.

Меккені мәлімдедің қуалай кеп,
Бұл күнде «қажы» деген құдадай көп.
Меккеден тас арқалап әкелгендей,
Арақпен қажылығын жуады-ай кеп.

Дер едім, Абай болсам, қайран жұрттым,
Аузыңа ұстарасыз түсті мұртың.
Ей, жастар, кімге дәрі, кімге шипа,
Болғаны сыртың бүтін, ішің түтін.
Дос көріп кімге болсын жалбақтайсың,
Бір күні ашылмасын елге бұтың.
Бір жанмын жаны жара, қаны қара,
Өтермін бұл жалғаннан мен де бір күн...
Тамыр деп төр ұсынған орысың да,
Басынып алған жоқ па, біртін-біртін.

Шорабек:

Қалайша енді бүгін мұң айтайын,
Қалайша тұнық көңілім лайлаймын.
Ақыры Абай болып сөз сөйлесең,
Мен әкең Құнанбай боп сын айтайын.

Танымай қалдым, балам, бір өзіңді,
Біліпсің кім басылды, кім езілді?
Қанша қақсап айтсам да тыңдамаушы ең,
Қойыпсың орысшалау мінезіңді.

Әй, Серік, Абайдайын ақынсың ба?
Жаныңмен, жүрегіңмен жақынсың ба?
Абай түзей алмаған сол жастарды,
Енді сен түзеймін деп отырсың ба?

Мен бүгін кінәламан түк орысты,
Орыстар осыған да іренішті.

АҚШ-тан албасты шал бері өткенде,
Біз түгіл көп орыстың жүрегі ұшты.
Құнанбайдың билігін маған берсе,
Соттар ем Солженицын сволышты.

Құнанбай болсам судай тасар едім,
Кеудесін дұшпандардың басар едім.
Кешегі Қодар менен Қамқадай ғып,
Жексұрын Жириновскийді асар едім!..

Серік:

Келгенде Ақтөбенің мен төріне,
Самғадым қаршығадай ел көгіне.
Біздің ел кешірімді балаларға,
Ұстайды сылап-сипап еркені де.
Ол рас, мен не дейін Тобықтының,
Абайға қол көтерген тентегіне.
Әрбір үй балаларын дұрыс бақса,
Сенемін мен қазақтың ертеңіне.

Сұрайсың жай-жапсарын істің менен,
Бітерін білмей тұрмын істің немен.
Алайда қызыл тілім байланбасын,
Айдынға құлаш ұрсын ұшқыр кемем.
Дүние дөңгеленген ағын судай,
Мінекей, өте шықты үш күн деген.
Орыстың бірін соттап, бірін ассаң,
Айтамын не бетімді Пушкинге мен?!.

Бір көзбен сынай қарап тұрсың маған,
Бала ма әке алдында қымсынбаған.
Орыстың сөзін сөйлеп кетесің деп,
Туғалы кінә тағып жүрсің маған.
Орысқа жақын болсам Лермонтовпен,
Салтыков, Щедриннен сусындағам.
Екі елдің ортасына от тастайды,
Надандар достық іздеп құлшынбаған.
«Ит үрер, керуен көшер» дейгін болсақ,
Қайтеміз Солженицынды былшылдаған.

Әзілдеп осындай сөз арнасам да,
Білмеймін көңіл қылын дәл басам ба?
Абайдай болу қайда, өлеңменен
Арасын Қырым-Қытай жалғасам да.
Өзімше өзекжарды жыр жолдадым,
Алаулап Абайға ұқсап жанбасам да.
Орысқа «Ұлылықты»ұқсын десек,
Орысша айтысқан жөн анда-санда.

Шорабек:

Ешкім де бұл сөзіңе сенбейді ғой,
Миыма мына менің енбейді ғой.
Қалың қазақ ішінде өскеннен соң,
Орысшаға менің тілім келмейді ғой.
Орысша айтыс болса Нұрсұлтанмен,
Олжастар бас бәйгені бермейді ғой...

Ешқашан ұмытылмас ән кешегі,
Соғыста суып қалған жар төсегі.
Солженицын қоймаса шоқ тастауын,
Қайтадан бейбіт халық қан кешеді.
Тіріліп Пушкин егер келер болса,
Бет-жүзін әлгі екеудің көрмес еді.
Өйткені Жириновский, Солженицын,
Қан құйлы бұл заманның Дантесі еді.

Ол рас, Пушкин – ақын, терең адам,
Барады болашаққа өнері аман.
Анамыз туыс екен екеуіміздің,
Ендеше мақтанбасқа неге маған.
Ол арабтан туыпты, мен – Қожадан,
Екеуін енді қалай бөле-жарам?
Айдолла кеше саған айтқандайын,
Так что, мен Пушкинге бөле болам.

Осымен тақырыпты шектейміз бе?
Бәрібір ұлыларға жетпейміз де.
Сен Абайдан, мен болсам Құнанбайдан,
Садаға екеуіміз де кетпейміз бе?

Ақыры кеп тұрмаса өте жөні,
Абай боп, Құнанбай боп не керегі.
Құнанбаев болмай-ақ Құсанбаев,
Абайға Серік болсаң жетер еді?!.

Ай, Серік, осыменен қоштасайық,
Демейік, жолдастықтан еш қашайық.
Екі жүз жылдығында Ұлы Абайдың,
Тағы да Ақтөбеде бас қосайық!...

Серік:

Шабытсыз ақынға да сөз келмейді,
Ешнәрсе елдік болмай өзгермейді.
Шорабек, тарих дейтін тағылым бар,
Өткен мен кеткенінді безбендейді.
Қос тіл деп жан ұшырған шала қазақ,
Орысша ауыздыға сөз бермейді.

Қызықпен өміріңді өткердің бе?
Көргенсің сан сынағын өткелдің де?
Осымен қояйық деп, бұл айтысты,
Шынымен Шорабегім шектелдің бе?
Әлгінде баса айтып ем кей сөзімді,
Сол үшін бұл ініңді жек көрдің бе?
Рөліне өзің қойған Абайың ем,
Аз ғана қызығымды көп көрдің бе?

Ел едік бойда қуат, бар намысы,
Бәрі де Алла ісі, жалған ісі.
Кешегі Құнанбай да, Абай-дағы,
Қазақтың мақтанышы, ар-намысы.
Солардай болмасақ та отыз минут,
Халықтың болдық біздер алданышы.

Ұл болып сүтін емгем мен де ананың,
Құнанбай болмай-ақ қой сен, қарағым.
Ақ сөйлеп, Абайлардан үлгі алып,
Шылбырын көтермедік шенді ағаның.
Халықтың қоштауымен, қолдауымен,
Төсінде дүбір салдық кең даланың.

Болып қал дедің маған Құсанбаев,
Әңгіме айта берсек ұшан ғайып.
Халқымыз қолдау беріп, шап, – деп жатса,
Біздағы айтар сөзге тұсалмайық.
Қанағат қарыныңды тойдырса егер,
Кел, аға, қоштасайық құшақ жайып.

Шорабек:

Құдайым тағы бізге бақ бере ме?
Тағы да бір шаттықты ап келе ме?
Абайға той жасаған, енді туса,
Туады ендігі Абай Ақтөбеде...

Серік:

Айдаров айдарыңнан жел еседі,
Өзіңе қандай жүйрік теңеседі.
Ағаның аңқылдаған әзіліне,
Ақылы аз іні ғана егеседі.
Сенемін ел билеген ерлеріме,
Қазақтың жарқын болсын келешегі.

1994 жыл.

АМАНЖОЛ МЕН ӘСИЯ

Аманжол:

Келген соң ұлан-асыр базарыңа,
«Ақжол» — деп сөз жолдайын назарыңа.
Абайдай құрсағынан ақын шыққан,
Бір сәлем қалың елім, қазағыма.

Шыңғыстау бір тұғырым асыл-биік,
Жырлаған өр тұлғанды ақын сүйіп.
Шәкерім, ұлы Мұқтар туған өңір
Алдыңа тағзым еттім басымды иіп.

Бір сәлем нағашы жұрт қауымынан,
Балқантау, Қарқаралы бауырынан.
Ортаңа дұғай сәлем ала келдім,
Құт қонған Ұлжан ана ауылынан.

Жырымды жаңылдырмай жорғасынан,
Мен бүгін Абай салған жолға шығам.
Ділдадай Ұлы Абайға қыз ұзатқан,
Бір сәлем – Алшынбайдың ордасынан.

Жеткендей, Ұлы баба, ғасырға үнің,
Төгіліп бар адамға асыл нұрың.
Жан ата, жартастағы айғайыңнан
Дүркіреп бүкіл әлем жатыр бүгін.

Халқымның сәуле шашып сарайына,
Айналған алтын таңы арайына.
Әлемдік ойлар айтқан киіз үйден,
Қалайша таң қалмассың Абайыма.

Шаттық той Қарауылдың басындағы,
Тарихи ұлы думан ғасырдағы.
Дүбірін сол думанның естігенде,
Әр акын шартараптан тасынғаны.
Тасымды суырғанда қолға түскен,
Армысың, асыл апа, қасымдағы.

Отырсың оң жағымда арай болып,
Соғылған өнердегі сарай болып.
Зередей шежірелі сөздер айтсаң,
Тыңдайын әр сөзінді Абай болып.

Әсия:

Жыр қонып, жүрегімнен өлең көшкен,
Елімсің өнер десе елеңдескен.
Айтыстың ақ түйғыны ұшпай тұрып,
Жөн болар халқымменен сәлемдескен.

Сыр белес, сыбырменен далама тең,
Құнарлы топрағыңды ала кетем.
Артықсың ару Семей, Абай туған,
Абайдай дана туған дара мекен.

Бір жарым артқа салып ғасырыңды,
Басқа ұлтқа мойындаттың жасыныңды.

Тойларың құтты болсын қалың елім,
Еске алған Абайдайын асылыңды.

Тағдырдың ордасына бармадың ба,
Сән келер сұду сөздің салмағына.
Қоржынға қол салғанда, Аманжолым,
Іліктім мен баламның қармағына.

Бойыңда жастық отың жалындаған,
Қамалсың оңайлықпен алынбаған.
Тұңғышпен құрдассың ғой, Аманжол-ау,
Анаңдай мен болайын жалындаған.

Анаңдай отырайын тілек тілеп,
Сен-дағы отырмассың сынап-мінеп.
Бойыңа дарыды ма Абай айтқан,
Нұрлы ақыл, қызу қайрат, жылы жүрек.

Аманжол:

Семейім Көкбайларға дем берген жер,
Көңілі талайлардың емделген жер.
Ағылып толқының боп бір көрейін,
Абайдың ақ бесігі тербелген жер.

Мен де бір балаң едім үңілгендей,
Кезім жоқ бұл заманнан түңілгендей.
Жарқырап Әсия апам шыққан кезде,
Болды ғой Ұлжан анам тірілгендей.

Дәм татқан балаң едім қолыңыздан,
Ал енді қалай шығам жолыңыздан.
Арқада аруанадай жол бастасаң,
Ерейін ақ ботадай соңыңыздан.

Жүйткітіп желмаядай желсек пе екен,
Маржанын асыл сөздің терсек пе екен.
Жарасып аруана мен ақ ботасы,
Көшіне Ұлы Абайдың ерсек пе екен.

Тарихта өтсе-дағы талай дана,
Ішінде Абай ұлы, Абай дара.

Қазақтың қандай халық екендігін,
Дәл басып айтып өткен Абай ғана.

Өріне домаласын тасың, апа,
Анамдай оның рас жасың, апа.
Бауырың соңыңыздан тайраңдасын,
Алдымнан жол басташы, асыл апа.

Әсия:

Аналық бой ұрайын бір сезімге,
Тұсауды салайын мен бұл төзімге.
Аманжол, ананды өзің бастап отыр,
Сыйластық сандығының кілті өзіңде.

Ұлжанға балам мені балап жатыр,
Алдымда үлкен міндет, талап жатыр.
Ұлжанның өзі болмай, сөзі болсам,
Сол жүктің салмағы да жарап жатыр.

Мойыма, бір кәдеге жара енді,
Ән болып тербетейін сарайыңды.
Дәріс беріп жүрсің ғой, Аманжол-ау,
Танытшы сен жастарға Абайыңды.

Жағымды Жаратқаным жаңылдырман,
Көмейім тоя шашыл лағыл жырдан.
Қазағым мәңгі биік бола бергін,
Даналық бұл әлемге табындырған.

Алатын тайталасса талайыңмен,
Келмес-ау айтыс күйі жаяу үнмен.
Қазақты биік десе, әлем бүгін,
Биік тұр Ұлы ақын Абайымен.

Ішкендей кәусар суын ұлылықтың,
Сындарлы сұлу сөздің құнын ұқтым.
Алты алаш аман болса өшірмейді,
Алауын Абай атты ұлылықтың.

Аманжол, айттым мен де өз ойымды,
Кернеген көкіректе көз ойымды,

Бүгінгі жастың бірі сенсің, сірә,
Сен айтшы жаңылмаған өз ойыңды.

Аманжол:

Көңілің болашаққа зерек екен,
Өлеңің байқағанға берен екен.
Қазақтың қарапайым бір сөзі бар,
Ұқсап бақ, болмасаң да деген екен.

Өзіңе мынау ғасыр орын берсін,
Алдыңнан Қыдыр жебеп қолын берсін.
Зере мен Ұлжандардай болмасаң да,
Солардың қасиетті жолын берсін.

Жырларың тереңдерден сүзілгендей,
Ойларың ойландырып тізілгендей.
Кешегі Мұхтар салған ұлы жолы,
Байқасам талай жылдар үзілгендей.

Ел едің ырыс кірген есігінен,
Айрылды қазақ қалай несібінен.
Әкеден ұлы Абайды алыстатқан,
Ол-дағы саясаттың кесірінен.

Жал кетті-ау, арғымақтың шоқтығынан,
Балағын жартастарға соқты қыран.
Бұл кезде талай қиқым бастық болды,
Алшынбай, Құнанбайлар жоқтығынан.

Әсия:

Тоқтатып сені балам сабыр демен,
Төгілді көкейіңнен дауылды өлең.
Тілегің маған жетсе қасиетім,
Тілегі бек жастардың қабыл деген.

Таңданттың тәтті сөзбен талайыңды,
Шаттыққа бөледің де маңайыңды.
Ұлжандай ақылды ана бола алсам мен,
Ағайын көрер ме ең сен Абайыңды.

Өмірдің ой тоқтатып дәрісіне,
Қараймын күдікпенен әр ісіңе.
Аманжол бүгінгінің азаматы,
Қалайсың жерді сату мәнісіне.

Осы жай қалдырып жүр қайран мені,
Тағдырдың тауқыметін салған көрді.
Хақылы осы күні кім сатуға,
Бабалар қанмен қорғап қалған жерді?

Той жасап жатсақ-тағы думандаған,
Жаналғыш қарауытқан сумаңдаған.
Алтай мен Атыраудың арасында,
Қазақта жер қалды ма уланбаған.

Кезінде мына жайды ол ұқпаған,
Қаһарлы тойтарыстан қорықпаған.
Семейді сілкіндірді сынақтары,
Абайдың аруағынан қорықпаған.

Сол бір күн мәңгілікке батқан шығар,
Өмірдің ащы дәмін татқан шығар.
Жойылды сойқан бүгін, шүкір, дейміз,
Бабаның аруағы атқан шығар.

Бөлінер кейде осылай ойым талай,
Ойласам елдің жайын ойым қалай.
Қазақтың байып алған кей жастары,
Жүр бүгін ана тілін мойындамай.

Қыз болған қылыш тілді Сара сынды,
Көтерер халқым бар ғой дара сынды.
Аманжол, өзің айтшы тілдің жайын,
Білейік сенің де көзқарасыңды.

Аманжол:

Көтеріп Шыңғыстауға өренінді,
Көрсеттің, асыл апа, көлемінді.
Абайша тізеңізге басты сүйеп,
Ұзақ таң тыңдар ма еді өлеңінді.

Ықылас ұғынбасақ даналардан,
Разылық болмас бізге бабалардан.
Абайым айтқандайын осы күнде,
Қорқамын бүгінгі мас бабалардан.

Қалайша ұрпақ сенім ақтамайды,
Қалайша баба сырын сақтамайды.
Пушкиннің он өлеңін білсе-дағы,
Абайдың бір өлеңін жаттамайды.

Өткеннің ойын жалғар ұлан болсын,
Бабаның мұрасына сұрам болсын.
Болашақ ұрпақтарға Абай жыры,
Айтатын әр заманда ұран болсын.

Жарай ма бұрынғыға із болмасақ,
Кең жері сақталады біз қорғасақ.
Абайдың асыл жырын кім жаттайды,
Қазақтың ұрпақтары біз болмасақ.

Жүрейік армандардың асқарында,
Жаттайық шежірені, дастанын да.
Абайдың қасиетті ұлы сөзі,
Әлемнің самғай берсін аспанында.

Өз ұлы, өз өлкесін төрім дейді,
Туған жер, ата қоныс, көлім дейді.
Ағалар ел бастаған аман болса,
Қазақтың бұл даласы бөлінбейді.

Жас ұрпақ қазақ тілін сақтай жүрші,
Сенімін Абайлардың ақтай жүрші.
Әкімі облыстың Жақиянов,
Кең жерін Құнанбайдың сақтай білші.

Шипа бол туған жердің жарасына,
Қорған бол қалың елің қарашына.
Айтатын, әкім аға, ақ тілегім –
Мырза бол Құнанбайдай Алашыңа.

Бұл күнде бүкіл қазақ бас құрады,
Жұртымның қайсар болсын қас қыраны.
Бабалар бұл даланың қасиетін,
Өзіндей ұлдарына тапсырады.

Әсия:

Адам ба адалдықты жинамаған,
Еңбекпен елі үшін жан қинамаған.
Баспасын қазақ жерін пенделер тек,
Абай мен қазақ жерін сыйламаған.

Толастап ақ-қарасы, ерегесі,
Керілсін тек елімнің керегесі.
Әлемде мәңгі болса ұлылық тек,
Мәңгі ғой Абайымның өнегесі.

Жете бер, Аманжолжан, арманыңа,
Сай болып өнердегі заңғарыңа.
Қырансың Қарағандыдан ұшып келген,
Айналшы бұл елімнің тарланына.

Жөн болмас өнерге қол кеш сермеген,
Жөн болмас осы жайды ескермеген.
Абайдай шешен болып шықшы, жаным,
Қазақта қара сөзге дес бермеген.

Өнерде қазағымның пайғамбары,
Қырандай қанат бүгін жайғандары.
Абайдың жолын қушы, Аманжолжан,
Кешегі өлең-жырдың пайғамбары.

Аманжол:

Қазағым қасиетті өлеңімен,
Балаң да жыр төгілтті өзегінен.
Қазақтың аналары бесік жырын,
Бастасын Абайымның өлеңінен.

Демеймін сөзді қысқа келтеледім,
Жан апа, жыр шабытты желкеледің.

Ал, енді, мен сөзімді доғарайын,
Алдыңда бала болып еркеледім.

Анасың жыр ағызған таңдайыңнан,
Інің боп балаң болып жалғайын ән,
Маңдайдан тер сорғалап мен отырмын,
Сұртші ана орамалмен маңдайымнан.

Әсия:

Анамын, үйренгенмін түн қатайын,
Бір ауыз жауап қылып тіл қатайын.
Несіне орамалмен сүртем терді,
Анаң боп сүйіп сені құрғатайын.

1995 жыл.

ӘСЕЛХАН МЕН АМАНЖОЛ

Әселхан:

Жүйріктер алқынбайды шапқанда өрге,
Бет жудым мөлдіреген мақтан көлге.
Әулиелі жерден кеп сәлем бердім,
Ақынның әулиесі жатқан жерге.

Өріптес, мына Аманжол ұлмен жасты,
Жыры бар ерітетін кара тасты.
Амал жоқ анасымен шығып қалды,
Бұраң бел, табылмастан қиғаш қасты.
Қадамың, Аманжолжан, құтты болсын,
Анаңыз ақ тілекпен шашу шашты.

Қазағым ғұрпың менен салтың күшті,
Әдетін ұмыттырған салқын нұсқа.
Өзіңнің өзегінді жарып шыққан
Ұлына енді ұят нарқынды ұқты.
Қазақты арқаңа бір көтердің-ау,
Киелі, қасиетті хан Шыңғысты.

Бір саты қазақ алға өрлеген той,
Баласы алты алаштың терлеген той,

Мейірім жүйткіп шапқан желдей есіп,
Аспан-жерді дүр шаттық кернеген той.

Бір емес, үш кемеңгер дана тапқан,
Біздердей қасиетті елменен той.
Бұрайын әріптеске аттың басын,
Демесін Әселхан кезек бермеген той.

Аманжол:

Бір сәлем, қалың елім, ардағыма,
Таралған тоқсан шөлдің тармағына.
Алашым, қара орманым, аманбысың,
Бас иген ұлы Абайдың әруағына.

Шапқанда боз даламның бауырынан,
Балаңның тер ағады сауырынан.
Қыз беріп Құнанбаймен құда болған,
Бас идім Алшынбайдың ауылынан.

Көтеріп әр тұғырға әр асылын,
Табанға таптатпаған алаш ұлын.
Ордалы Ұлжан ана ауылының,
Үкілеп топқа қосқан баласымын.

Алыптың ағылғанда бұлақтары,
Бас иген талай нәсіл жырақтағы.
Қазаққа құт әкелген Абай ата,
Әруағың риза болсын жұмақтағы.

Ұлы Абай өлеңіңмен ер жетіп ем,
Жасымнан ақ бесіктей тербетіп ең.
Түлеткен Телқарасын қарт Шыңғыстың,
Мен бүгін шаттық көрем келбетінен.
Тойыңа һакім ата сауын айтып,
Сұраймын сүйіншімді жер бетінен.

Алысқан мыңмен жалғыз – батыр Абай,
Патшасы өлең сөздің – ақын Абай,
Әлемге қараша үйден есік ашқан,
Бір сырлы, сегіз қырлы һакім Абай.

Тірліктің түсінгенге тірегі Абай,
Білімнің бес қаруы, білегі Абай.
Аллаша атын айтқан мұсылманның,
Дем беріп жүрегінде жүреді Абай.
Дамылсыз талай ғасыр соғатұғын,
Қазақтың лүпілдеген жүрегі Абай.

Өлеңім, қасиетім қанымдағы,
Өлеңім, ақ жалауым арымдағы.
Арқаға Қазығұрттан керуен тартқан,
Армысың, асыл апам, жанымдағы!

Жидебай жыр жайлауым, өрім еді,
Қарауыл алтын көмбем, төрім еді.
Жан апа, мына сіздің қасыңызда,
Шыңғыс та аласа боп көрінеді.

Елімнің мынау тойға жиылғаны,
Бәрінің жалғыз Абай сыйынғаны.
Көрейін апамменен қапталдасып,
Ол рас, ару қыздар бұйырмады.

Шипалы өлеңімен жанды емдейсіз,
Менің де жүрегіме нәр бергейсіз.
Көрейік тылсым жырмен бір сырласып,
Жан апа, тақияма тар келмейсіз.

Асқандай қарт Шыңғыстан асуыңыз,
Бұл тойда мүмкін емес жасуыңыз.
Алланың ақ нұрындай болсын дедім,
Ана боп маған шашқан шашуыңыз.

Әселхан:

Жырларың керім екен, бәрі ғажап,
Қарағым шырқайсың-ау үнің азат.
Рахмет ықыласыңа маған деген,
«Белін бу болар ұлдын» деген қазақ.

Қанша жыл алтынымыз жез болғаны,
Қанша жыл жібегіміз бөз болғаны.

Шындықты көкрегiне тұншықтырып,
Ерлерiм екi сөйлеп ез болғаны.

Тартады бөрi етектен бағы ұшқанды,
Найзасы қақ бөлініп намыс қалды.
Міржақып, Ахмет, Мағжан, Шәкәрімдей,
Аңырап кеше таптық арыстарды.

Қамы үшін қара бастың алаңдадық,
Жан үшін төзіп бақтық, амалдадық.
Қарадан хан боп туған Құнанбайды,
Қажыны қорықпастан жамандадық.

Айып па есiне алса бүгiн елi,
Жан-жаққа ойы құрғыр жүгiредi.
Сұлтанбек, Тұрар, Сәкен, Ілияс, Бейiмбет,
Көлденең көк аттының бiрi ме едi.
Жарқырап маңдайлары артық туған,
Едi ғой Абайымның iнiлерi.

Жазылмас қалды қанша жанда күйiк,
Әкелдi бостандықты Құдай иiп.
Алашым атқа мiнiп той тойлап жүр,
Аңсаған азаттығы қолға тиiп.

Қаны бiр бабасы мен балалары,
Жаны бiр ағасы мен аналары.
Пердесiн жалғандықтың сырып тастап,
Көрiстi Көк түрiктiң балалары.

Бiздiңше бұл тойдың жоқ баламасы,
Ханның да, қараның да бар аласы.
Көңiлдi көкке қарай жетелейдi,
Абайдың аппақ болған сағанасы.

Шаттықпен қанаттарым еркiн самғап,
Шарқ ұрып келе жатыр шағаласы.
Алашым бүгiнгi бар қиындығың,
Бостандық отауының садағасы.

Аманжол:

Жүйріктер жатқан кезде көмбе келіп,
Екеуміз сөз сөйлейік жөнге келіп.
Отырсыз оң жағымда, асыл апа,
Бүгінгі толған айдай дөңгеленіп.

Жырымды ұлы тойда тұлымдаймын,
Жан апа, жөнсіз жерден ұрынбаймын.
Секілді мама бие сіз жорытқанда,
Соңыңнан шұрқыраған құлындаймын.

Тарихтан Абай аты өшпес білем,
Ел бағы бірлік барда көшпес білем.
Абайды түсінбеген қазақтарға,
Ақ сүтін Науа ана да кешпес білем.

Соққанда өткен өмір мұңды ызғарын,
Халқымның еңіреткен ұл-қыздарын.
Ақылбай, Мағауия мен Әбіштерім,
Қыршын боп ерте кеткен жұлдыздарым.

Кеңестің кезеңінде қамшы батқан,
Тектінің ордасында жалшы жатқан.
Абайдың соңына ерген Шәкәрімді,
Қызылдар тас құдықта қансыратқан.

Айыптап алып сырын ұққан ұлды,
Саясат сайқалдықты тұтқан үлгі.
Қазақтың Ұлы Абайын жазғаны үшін,
Мәскеуге қудалады-ау Мұхтарымды.

Ұлы ата, елің барда ордалысың,
Сиынар бар ақынның қорғанысың.
Бір кезде Абайға да көз алартқан,
Жазығы бай баласы болғаны үшін.

Бағанды болашағың береді, ата,
Соңынан дүйім алаш ереді, ата.
«Қазағың, қалың елің, қайрн жұртың»,
Бұл күнде тәй-тәй басып келеді, ата.

Ініңнің ақ сұңқардай самғағаны,
Тұғырын қарт Шыңғыстан таңдағаны.
Ой басын өзің болып бастаған соң,
Бауырыңның ойға ойды жалғағаны.

Әселхан:

Ақынмын алды-артымды амалдаймын,
Сипаған маңдайыңнан самалдаймын.
Әйтеуір, жеңем деген ниет болса,
Демеймін оның жөнін таба алмаймын.

Бозінген өз ботасын шайнамайды,
Сәулесі түскен жансың саған да айдың,
Айналдым отырысыңнан, сөздеріңнен,
Тұп-тура өзім тапқан анаңдаймын.

Тарихтың көз салсаңыз заңғарына,
Келмейді бүгінгі күн талғамына.
Абайдың әкесі де, атасы да,
Ешқашан жете алмаған арманына.

Дегенмен сол арманға жетер жолда,
Тәптіштеп ұрпағына айтқан онды.
Бәрін де қатал айтып түсіндірген,
Болмаған бұндай адам бұрын-соңды.

Жетпіс жыл жалаңдықтан арылмадық,
Көсем деп кімдерге біз табынбадық.
Аға-іні, әке-бала араздасып,
Жем болдық көрінгеннің малын бағып.

Шырағы енді Абайдың емес өшпек,
Жас ұрпақ ірілерін жатса көксеп.
Жақсы сөз жастайынан қанға сіңіп,
Абай бол жамандықтан Абай десек.

Нұрлы ақын жамандықтың жолын қағар,
Кеудеңе ыстық қайрат шоғырланар.
Алыпкер жас ұрпақтың қолыменен,
Абайлық асыл мұрат орындалар.

Бағасын мынау тойдың ел біледі,
Алашым аңсайсың-ау, енді, нені?
Ақынның арманынан лүпілдейді,
Атомнан жарылмаған жер жүрегі.

Абайдың әрбір сөзін ұққан сайын,
Жанымыз таңғы шықтай мөлдіреді.
Құлпырып масатыдай жердің жүзі,
Күн көзі ата-анадай елжіреді.

Аманжол:

Құт тауып әр сөзіңнің есесінен,
Көңіліңнің сыр ауладым көшесінен.
Жырыңнан сусындадым, асыл ана,
Тоғжанның шай ішкендей кесесінен.

Танырсың жүйріктерді таңбасынан,
Абай деп жыр толғаумен таңды асырам.
Ұрғаны анасының сипағаны,
Ұрсаңшы қамшы сөзбен жамбасымнан.

Қауызың, асыл ана, гүлдесінші,
Қарашым әр кезде де бізге сыншы.
Созғанға өлеңіңді мынау халық,
Ақындар жаттанды деп жүрмесінші.

Жан апа, жан емессің затың жасық,
Біз шаптық Қарауылда тақымдасып.
Екеуміз екі жаққа тартып кетпей,
Сондықтан сөз сөйлейік жақындасып.

Әселхан:

Ағайын ризамыз құлақ салған,
Аманжол, айналайын, сендей жаннан.
Екеумізді жаттанды деп ешкім айтпас,
Шыққанбыз талай рет емтиханнан.

Абайдың ұрпағы бар, ауылы бар,
Мақтауға тұратындай бауыры бар.

Қалихан, Мағжан, Хафиз ағалардай,
Көкірегі алтын сандық тау ұлы бар.

Абайым шықты міне, төрге міне,
Жұлдыз боп жарқырайды ел көгіне.
Қарсы алды баладайын, анадайын,
Жер ана жұпар түйіп жер көгіне,

Той тойлап, аты арып, тоны тозған,
Мың алғыс Алашымның ерлеріне.
Елімнің еркесі өзің сөйлейтұғын,
Бақ дарып, қыдыр қонсын ерлеріме.

Аманжол:

Тербеліп мақпал кеште дала жатыр,
Риза боп ұрпағына баба жатыр.
Анаммен әдеп сақтап сырлассам да,
Шытынап қос балағым бара жатыр.

1995 жыл.

ӘСЕЛХАН МЕН МҰХАМЕДЖАН

Әселхан:

Әнім бар Оңтүстіктен қалықтаған,
Тыңдаушым өз сөзімнен жалықпаған.
Қуанып Абай тойға келгеніне,
Көңілім нәрестедей шарықтаған.
Әселхан дегендерің осы екен деп,
Қол соғып жатыр мына халық маған.
Қасымда қаршығадай қара бала,
Ғұмырын осы өлеңге бағыштаған.
Алдыңа қос перзентің шықты, халқым,
Айтыстың арғымағын арытпаған.

Анамыз қызықтаған бала бөркін,
Шырқасын бала да еркін, дана да еркін.
Ұлы той өтіп жатыр Шыңғыстауда,
Жырлайтын соны бізге сана берсін.
Тізілген жұмыртқадай ақ отаулар,
Түндігін желпілдетіп баға берсін.

Шарт түйген құйрық-жалын арғымақтар,
Алысып ауыздықпен шаба берсін.
Мықтының біреуі едің, Мұхаммеджан,
Ал енді, қыздырайық айтыс көркін.

Мұхамеджан:

Қоя алмас қара балаң аяп жанын,
Жаудырсын жырдан жасын, жай оттарын.
Ассалаумағалейкүм, тұрқы биік,
Тұлпардан туа салған саяқтарым.
Дәл бүгін біздің қазақ күтуші елміз,
Байлайтын жігіттердей бай аттарын.
Абай құсап Алты алаш оқыса екен,
Құранның сүресі мен аяттарын.
Жерұйық қып қойғандай Жидебайды,
Тұскиіздей түр-түске бояп бәрін.
Қазағым, қайрат-күшің бар екен ғой,
Тағдырдың жесең де көп таяқтарын.
Көрпеңе қарай елім көсіліп ең,
АҚШ-тан бір-ақ шықты аяқтарың.

Кеп жатыр шетел жұрты шартараптан,
Сарқытын қайтаратын сар табақтан.
Өткесін халық жиып Қарауылда,
Қарау ұлдың тойы емес қалта қаққан.
Әлемге үлгі сыйлар жиын болсын,
Наубайдың шаңырағындай нан таратқан.
Алақанын толтырып қуанышка,
Ағайындар кеп жатыр арқа қаққан.
Болғасын «ойын арзан, күлкі қымбат»,
Қашпаймыз сауық пенен салтанаттан.
«Беу, дүние!» деп ән айтар қазақпыз ғой,
Құлап бара жатсақ та жарқабақтан.

Халықтың біз болмайық Ұлтандары,
Ортадан озып шықсын тұлпарлары.
Барымызды сіздермен базарлаймыз,
Ізгі өнердің мұндағы іңкәрлары.
Сегіз ақын келіп ек сұрыпталған,
Секілді сұлу ойдың сұлтандары.

Бірімізді-біріміз толықтырдык,
Сегіз тұяқ секілді сұңқардағы.

Өнерім өмірдегі өз қанатым,
Өзгенің мойындармыз озған атын.
Армысың, Әселхандай ардақты апа,
Әрдайым артында асыл сөз қалатын.
Өзіңізден қанатты сөз естуге,
Алатаудан ақ бұлттар қозғалатын.
Айбары елден бөлек апам едің,
Арыстанның аузынан олжа алатын.

Жылы сөз – жүректердің дәрігері,
Абайдың қабылдаса қалың елі.
Осынау халық ақыны болғаннан соң,
Атағыңыз Алашқа мәлім еді.
Топтан торай бермейтін өзің едің,
Қасқа тісін қандаған кәрі бөрі.
Бойдағы қалған күшті сығымдап көр,
Бөлтірікті лақтырып әрі-бері.

Аяғын тастамаңыз жастың тұсап,
Арамызға үлкендік дәстүрді сап.
Баланың әр сөзінен күдіктенбе,
Қашқариядан келе жатқан қашқын құсап.
Тартысқанға тақымым берік еді,
Сыйласқанға сиярдай ашшы құшак.
Өз балаңды жұлмалап тастамассың,
Өз құйрығын талаған қасқыр құсап.

Әселхан:

Басуға мәңгілікке қадам жетпес,
Тіріде қадіріңе бала жетпес.
Қасқыр боп, арыстан боп аңдысқанмен,
Алладан пәрмен болмай ажал жетпес.

Мәңгілік өлең жырдың асқарындай,
Өлеңнің өлмейтұғын дастанындай.
Жинақы жырың қолмен қойғандайын,
Арқаттың қатпар-қатпар тастарындай.

Көкпенбек кең өлке жоқ басқа ауылда-ай,
«Көкпенбек» атты ауылдың бастауындай.
Көзімді қарықтырды күміс көлдер,
Тоғжанның түсіп қалған шашбауындай.

Арылып көрмесе де қайғы өмірден.
Өнерге мен қараймын бай көңілмен.
Шыңғыстың шың-күздары тыңдайды екен,
Ұлы Абай ән салғанда Әйгеріммен.

Көтерген ел сенімін арқасына,
Жүйріктер шықты елдің ортасына.
Бірігіп шықсын бүкіл қазақ бүгін,
Шыңғыстың шұбар ала тау-тасына.

Әселхан көргендерін еселесін,
Біздерді нағыз ақын десе десін.
Көргенде қазақ рухы бір сілкінді,
Абай мен Шәкәрімнің кесенесін.

Бұл тойда көрген қызық бір ғасырдай,
Қуаныш көкіректе тұр басылмай.
Алып ару далаға таға салған,
Қос кесене, қос күміс сырғасындай

Алыстан көрінісі сондай дер ем,
Басқалай теңеу таппай қарай берем.
Ақындар мұны неге жырламайды,
Сонда жатыр Шәкәрім, Абай деген
Киесі әруақтың сол емес пе,
Алдыңа көрсеткендей шарайнамен.

Мұхамеджан:

Жиһанкез жер танымас кезе білмей,
Еш жерден ел табылмас өз еліндей.
Арманы аласармай қазақ халқы,
Заңғар ұл туыпты өз кезегінде-ей.

Абай биік болғанмен бәйтеректей,
Сөзі шырын, ақ қайың өзегіндей.

Біздің Абай бұл күні әлемге ортақ,
Мұхитқа құйған Ертіс өзеніндей.

Тұратын Тобықтылар бірлігінде,
Көрсетіп барлық қазақ ірілігін де.
Осындай той, ағайын, өтті ме екен?
Осынау Алты алаштың тірлігінде.
Әлемге Абай ортақ болмаса егер,
Туар ма еді Еуразия кіндігінде?

Абайдың асыл жырын шырақ қылсақ,
Кеудеден ағып шыққан бұлақ қылсақ.
Жан дүниесіне біз сонша жақындармыз,
Өзінен қаншалықты жырақ тұрсақ.

Аман бол, тау дарындар, дәу ғалымдар,
Жабықтан сәуле болып сауладыңдар.
Әлемдегі әдебиет ордасынан,
Алтын тағын Абайдың дауладыңдар.

Ұлы бабам қазына қалдырыпты,
Орныменен олжадан сауға алыңдар.
Қазақтың қоржынында қор ғып қоймай,
Әлемнің қазанына аударыңдар.

Халықтың хан – бөрігі, би – белдігі,
Қара нарда қадір зор иген күні.
Өз еліне өзектей пайда тимей,
Жігіттің кімге керек үйде ерлігі.
Алты алаш ардақтаған асыл Абай,
Алланың шығар, бәлкім, сүйген құлы.

Ал, халқым бақытынды таптың қандай,
Көңіліңді қандай іс бар шат қылғандый.
Шәкәрім мен Мұхтардың топырағын,
Атомдарға қор қылмас тапқыр мандай.
Сахаровтың сандалған сарбаздары,
Адамдарды жұтуға сап құрғандай.
Жақсының да ірісін, жаманның да,
Жаратқаным Семейге тап қылғандай.

Ұлы Абай ұрпақтары қыбын тауып,
Курчатовты құрсаулап жаптырғандай.
Үні де полигонның өшті білем,
Азынаған айғырды ат қылғандай.

Жақсы сөз – жүректердің валидолы,
Әркім тауып айтпайды, әрине, оны.
Алға ұста Абайлардың адал ойын,
Бастасын бақыттарға фәни жолы.
Бұрын әлем Семейге көз тігетін,
Болғаннан соң бомбаның полигоны.
Жауыздықтың жауабы берілген соң,
Бүгінде Абайымен таниды оны.

Әселхан:

Тауы бар Семейімнің, жартасы бар,
Орны бар, өзгермеген картасы бар.
Қырық жыл полигонға ойнақ болған,
Семейдің қырық тесік арқасы бар.
Көлім деп қызыл тілге айналдырған,
Аралдың кеуіп тұрған аңқасы бар.
Корабль Байқоңырдан ұшқан сайын,
От болып өртенетін жаңқасы бар.
Мінекей, жетпіс жылда жеткен жерім,
Әлі көп құпиялы қалтасы бар.
Империя құлағанмен сағым болып,
Тірлікті шауып кеткен балтасы бар.
Алданған қу түлкіден арыстандай,
Биіктен құлап сынған жамбасы бар.

Қазағым не көрмеді бақ та ашылмай,
Айтатын алтын сөз бар ат басындай.
Нәресте еңбегіндей былқылдаған,
Қол жетті дәл бүгінде шаққа осындай.
Күллі әлем қарт Семейге үніліп тұр,
Еріген Самарханның көк тасындай.
Халайық Нүрекенді хан көтерді.
Апарып ордасына ақ шатырдай.
Маңдайы еш халықтың ашылмаған,
Өзінен туған ұлы таққа отырмай.

Шықтың ба Қарауылдың төбесіне,
Қыдырып Абай сүйген белесіне.
Абайдың басқан ізі қалды ме екен,
Сезімнің үндейтұғын төресіне.
Қарауыл көк айдында жүзіп жүрген,
Ұқсайды Нұх пайғамбар кемесіне.
Президенттің ар жағында ордасы тұр,
Аққудай шаң жұқтырмай денесіне.
Осындай сұлулықты жырлайық та,
Шақырған жоқ Қарауыл көжесіне.
Отырмыз даладағы сахнада,
Айналып осы айтыстың шегесіне
Абайдың «Айттым сәлем қаламқасын»,
Жырлап тұр таулары да, дөнесі де.
Бұл тойын бас ақынның айта-айта
Ұмытпай ала жүрер көп есіне.

Мұхамеджан:

Бұл апам тектілікті жол қылғандай,
Айтатын өлең сөзін мол қылғандай.
Асыл сөзің қалмасын аяқ асты,
Ханның қызын жасыққа қор қылғандай.
Халық бізді сап отыр алақанға,
Қияға қыран құсты қондырғандай.
Сылап-сыйпап сөйлейсіз әр нәрсені,
Ешкінің майын желге тоңдырғандай.
Құнарлы сөздерінді ақтардың-ау,
Жылқының жілік майын толтырғандай.

Мықтыға мақсат емес бәрін білген,
Жақсы сөз айтқан сайын жаным кірген.
Жаныңда құмырсқадай балаң едім,
Дәніңді татқаннан-ақ дәмін білген.
Баяғының биіндей бір апамсыз,
Баянды жақсылыққа жаның күлген.
Құмырсқа жолын білсе болғаны да,
Аяз би оған қарап әлін білген.

Халыққа өлең жолдау қадірлі істей,
Сөз шықпайды жалынға жаның піспей.

Әрдайым ардақты бол, ақын апа,
Алты алаштың аузынан атың түспей.
Аяндап артыңыздан мен келемін,
Асықпай шығатұғын ақыл тістей.

1995 жыл.

АМАНЖОЛ МЕН ЕСЕНҚҰЛ

Есенқұл:

Бір сәлем, құрметіне бәріңіздің,
Бір сәлем, үмбетіне кәріңіздің.
Сыйынып әруағына шыға келдім,
Жамбылдай жүз жасаған абызымның.
Армысың, мына отырған көнелерім,
Армысың, ақ жаулықты әжелерім.
Өлместің дәрісін бір тапсам егер,
Мына отырған қарттарыма берер едім.

Армысың барлық ағайын,
Бастары тойда қосылған.
Жамбылдың жолын мен өзі,
Қуып жүрмін жасымнан.
Ғасырдан-ғасыр асырып,
Сары алтын сөзді сапырған,
Сыйынған жандай Аллаға
Сүйінбай пірін шақырған.
Селдеген судай көктемде,
Көсіле сөйлеп кеттім бе?
Көрден шығып Көрігұл,
Көз жасын сығып отырған,
Бар әлемнің Жәкесі,
Бар қазақтың тәтесі,
Айналдым Жәке атыңнан.

Армысың осы отырған, Аманжолым,
Білемін өлеңіңде сабан жоғын.
Аманжолым, Қасымның інісі едің,
Тілеймін сол Қасымның саған жолын.

Армысың, қасымдағы інішегім,
Сен өзің жаңа жолдың тынысы едің.
Жүгені жүйрік аттың өзің болсаң,
Мен-дағы сол жүгеннің күмісі едім.
Атжалмандай ағама жолықтым деп,
Көңілің болмай тұр ма інім сенің.

Тыңдаймын енді сенің өлеңінді,
Ішінен теріп алам керегімді.
Берейін сөз кезегін інім саған,
Қойдым ба көп құттіріп кезегінді.

Аманжол:

Алатау алтын тұғыр дара тұрған,
Төсінде Жамбыл сынды дана туған.
Армысың, үш арыстың балалары,
Алланың ақ нұрынан жаратылған.

Ақтарған ақиқатын сезімдегі,
Мен де бір ботаң едім көшіндегі.
Тойларың құтты болсын, ардақты елім
Киелі Алатаудың төсіндегі.

Жаныма Жамбыл жыры тыныс берген,
Қанатты әр сөзінен ырыс тергем.
Ордалы Алатаудың аясында,
Бақ сынап көсілуді дұрыс көргем.
Бұқар мен Қазыбектей дана туған,
Бір сәлем арқадағы ырысты елден.

Бұл күнде Қазақстан жол алғандай,
Басына бақ-дәулеті оранғандай.
Құрлықта мекендеген талай елдің,
Қазағым қапталдасты бола алғандай.
Жәкеңнің қырғыз асқан жолбарысы
Қайтадан Алатауға оралғандай.

Алыптың ақтарылып дастандары,
Өр Жәкең шындықты айтып жасқанбады,

Қоқандап қапталына келгендердің,
Сөйлесе әу дегеннен қашқан бағы,
Жамбылым әлемге көз салып өткен,
Қырағы ақ сұңқардай асқардағы,
Түсінген адамзатқа Абай, Жамбыл
Ай менен күн секілді аспандағы.

Халқымның шаттық кіріп келбетіне,
Тұрғандай Алатау да тербетіле.
Әлемге Абайыммен ақыл айтып,
Жамбылмен жыр төгемін жер бетіне.

Жүйріктің жаны кірер жарағанда,
Топ жарып көсілсем деп нар алаңда.
Есеке, ақын ағам, аманбысың,
Менімен бақ сынасқан аламанда.

Балаңның баталы сөз меңгергені,
Ырысым өлеңіммен теңделгені.
Анамнан бұл өмірге туғанымда,
Жаратқан несібемді кем бермеді.
Есеке, көзді тігіп отырсың ғой,
Тайпақ қасқыр секілді шеңгелдегі.

Бата алып Бес Мейрамның баласынан,
Мен келдім Сарыарқаның даласынан.
Жамбылға тұғыр болған асыл халқым,
Танырсың дарынды ұлды бағасынан,

Есенқұл қасымда отыр асыл ағам,
Нәр алған Жетісудың жағасынан.
Түрі бар аумай қалған нағашыдан,
Үні бар аумай қалған бабасынан.

Ризамын шежіре жыр таратқанға,
Аузыңа алты алашты қаратқанға.
Өлтірмес дәрі іздеймін деп айтасың,
Мәңгілік жарасқан ғой Жаратқанға.

Алланың мүмкіндігі мол емес пе,
Бұл өмір қысқа күрмеу жол емес пе.

Жамбылдай кейінгіге сөзің қалса,
Мәңгілік өмір сүру сол емес пе?

Есенқұл:

Ел-жұртым өзің үшін жаралып ем,
Мен-дағы Жетісулық қазағың ем.
Қит етсе нағашымды айтатұғын,
Айпырмай, бұл қазаққа не жазып ем.

Менімен шықтым дейсің аламанға,
Ұқсайсың бауырынан жарағанға.
Қыздардың бір әдісін табушы едім,
Білмеймін, ініммен де шаба алам ба?

Інілермен отыру асқан бақыт,
Қыздармен де талай күн тапқам бақыт.
Жас қасқырлар шапса егер жаныменен,
Кәрі қасқыр шабады қапталдасып.

Ағаңның інім бүгін жігіт шағы,
Қасқырдай жортып жүрмін ымырттағы.
Шал емес, бала да емес, басқа да емес,
Жігіттің күні кұрсын қырықтағы.

Қырыққа жасым келгенде,
Не шал емес, не бала емес,
Не ол емес, бұл емес,
Айналайын, Аманжол,
Менің де күнім күн емес.

Жамбылдың тағы да бір жарағаны,
Абайды пайғамбарға балағаны.
Бірін-бірі күндеген бұл қазақта,
Бағамды Жамбылдай кім бере алады.

Аманжол, Қарағанды Карлаг болған,
Ішінде талай жайсаң зарлап болған.
Шахтаңызға Жамбылдың атын беріп,
Сонан соң ел-жұртыңа әруақ қонған.

Аманжол:

«Алла» деп Алатауда жортпақ балаң,
Ұл едім арғымағын тоқтатпаған.
Есеке, арындаған, асыл аға,
Жамбылдың үлкен орнын жоқтатпаған.

Тат басқан өтпес пышақ жүзі емеспін,
Жолында біз келеміз жүз елестің.
Арқаның жолбарыстай жігітімін,
Алдыңда бұлаңдаған қыз емеспін.

Есеке, жасқа келдің қырық деген,
Әр сөзің мөлдіреген тұнық дегем.
Өзіңдей қайқандаған көкжалдарды,
Біз жақта ұрып алад құрықпенен.

Алашым көтереді жортқан ұлды,
Ақжол! – деп Аманжолың топқа кірді.
Көкжалы Алатаудың өзің болсаң,
Ал, енді, мен сілтейін шоқпарымды.

Әр халық бірлік болмай ел болмаған,
Әр кезде ел намысын ер қорғаған.
Жамбылдан бақ дарыды деп айтасың,
Қазақта қасиетсіз жер болмаған.

Алатау биігіне тәжім еттім,
Мәреден бауырымды жазып өттім.
Қалайша бақ қонбаған деп айтасың,
Киелі ақ ордасын Қазыбектің.

Болған соң ірге бекем, орда мықты,
Ол жерден талай қыран қомданыпты.
Алдыңда Көк Тәңірдің бата алып,
Тоқтарым Аллажарлап жолға шықты,
Алашқа, Абылайға ақыл айтып,
Бұқарым ұлы сөзбен толғаныпты.

Есенкүл, биігіңе өрлегейсің,
Шырағың жарқырасын, сөнбегейсің.

Бірлікті кие тұтқан қазақпыз ғой,
Арқаны Алатаудан бөлмегейсің.

Есенқұл:

Ағының, Аманжолжан, тамаша ақтай,
Жүрегің бай екен ғой парасатқа-ай.
Тауларды асқақтатып сөйлегенде,
Даланы да сөйлеймін аласартпай.

Бар қазақты мақтаса тойдан шығад,
Мақтамаса мұндайда ойран шығад.
Бар қазақтың баласы мықты болса,
Сонда осы жаман қазақ қайдан шығад.

Бұл қазақ сақтан шығад, ғұннан шығад,
Бұл қазақ жарқыраған күннен шығад.
Бар қазақтың баласы жақсы болса,
Ал, енді, даукес қазақ кімнен шығад.

Әр сөзің салмақты ғой қорғасындай,
Арқаның тайпаласың жорғасындай.
Аманжолдай ініміз бара жатыр,
Өгіздің асығындай қолға сыймай.

Ендеше інім қазір жарқырайды,
Арыны осындайда арқырайды.
Ағаңа шокпарыңды жұмсасаңыз,
Аманжол, екі қолың қалтырайды.

Аманжол:

Жақсымен жақынымдай кеңесемін,
Жаманға қарсы тұрып егесемін.
Шокпармен ұрса қолы қалтырайтын,
Мен саған нағашы жұрт емес едім.

Арқаның табан тіреп белесіне,
Көз салдым келер күннің елесіне.
Өлеңнің теңізінде тербелейін,
Мінгендей Нұх пайғамбар кемесіне.

«Өгіздің асығындай» деп сөйледің,
Тиісіп бауырыңның денесіне.

Арқада ұлы Абайдай дана туған,
Жамбылдай Жетісуда дара туған.
Қазағым, неткен ғажап, киелі елсің,
Осындай қасиетті бала туған.
Есенқұл сол жағымнан қалтақтайсың,
Шібіштің лағындай шала туған.

Арқаның маған тұғыр сар даласы,
Алаштың маған қамқор бар баласы.
Салмағы атан түйе теңселетін,
Елімнің мен боламын нар баласы.

Есенқұл:

Қазақтың ешкі дейсің бір ақынын,
Қазақтың ешкі дейсің гүл ақынын.
Аманжол, білмейсің бе, көк қошқардың,
Бейіштен басы шығып тұратынын.

Ер жігіт мақтанбайды тәніменен,
Мақтанса мақтанады жаныменен.
Қазақта бір нақыл сөз бар емес пе,
Ерді жақсы шапаннан таны деген.

Сыйласаң сыйыңа бал құйып кетем,
Қалайша жолыңды мен қиып кетем.
Аласа болсаң егер биіктетем,
Биік болсаң басымды иіп кетем.
Мен де бір қызырлы ата ұрпағы едім,
Басыңа бақ пенен қыдыр үйіп кетем.

Мына біздің қазақта,
Кей ақындар болады,
Ерлікті мақтап жан баққан,
Бір ақындар болады,
Заманды айтып зар қаққан.
Бір ақындар болады,

Атақ пенен даңққа да,
Елден бұрын үлгерген.
Бір ақындар болады,
Ешкілерді апа деп,
Текелерді ата деп,
Көлеңкеде күн көрген.
Бір ақындар болады,
Кірмейтін жерге кіретін,
Жүрмейтін жерде жүретін,
Ағаларын ешкі деп,
Бекер босқа кіретін.
Бір ақындар болады,
Үрмейтін жерде үретін,
Осылардың сен осы,
Қай тобына кіресің.

Аманжол:

Алатау алты Алашқа тұрақ дедім,
Ағылған етегінде бұлақ дедім.
Есеке, қай ауылға шауып кеттің,
Алдыңда бас деп едім құлақ дедім.
Сөзімнің төркініне жөндеп түсін,
Мен сені ешкі емес лақ дедім.

Жырымды Жетісуда толғай кетем,
Қырандай қанатымды қомдай кетем.
Алдымнан алпыс бөгет кездесе де,
Сөзімді Алашыма жолдай кетем.
Енеден жаңа туған шала лағың,
Асқардың ортекесі болмай ма екен.

Сараңның түнлігін түрмейді інің,
Осалдың оң жағында жүрмейді інің.
Жаңағы шатып-пұтып айтқаныңның,
Өмірде ешқайсысына кірмейді інің.

Есенқұл:

Құлақты айтпай, басты айтпай, ақындықты айт,
Ел бірлігін сақтаған татулықты айт.

Жамбыл мен Шашубайлар арасында,
Біздерді жақындатқан жақындықты айт.

Бұлбұлдан озып жүрген қарғаларды айт,
Ақынның озып жүрген арбаларды айт.
Аузы қисық болса да бай баласы,
Сөйлейтұғын осынау кер заманды айт.

Айтатұғын арқалы ақынсың ғой,
Соның бәрін айтпасаң үйіңе қайт.
Қайт дегенде қайқайып қайта бермей,
Түбіне осы сөздің бір барып қайт.

Аманжол шабытыңнан қайтпаймысың,
Әр нәрсені мұндайда жаттаймысың.
Есеке, Есеке деп сұңқылдамай,
Есаға деп жөн білсең айтпаймысың.

Аманжол:

Керіске белді бекем бумақпысың,
Айтқаның толқынымды тулатты шын.
Айтпасаң ауылыңа қайт деп айтасың,
Аулыңа келген ұлды қумақпысың.

Жырым бар қыран құстың қанатындай,
Болмайды көңілден сыр тартылмай.
Шабандап отырсың ғой, ау, Есенқұл,
Тезектің жауыр болған сары атындай.

Сөйледім өлеңіммен өтелгелі,
Жолыңды көрсетейін төтендегі.
Өзіңе Есеке деп сөз саптаса,
Ініңнің ол да болса көтергені.

Есенқұл:

Өмірің қызықпенен өтсін деймін,
Өзіңдей қонағыма тексінбеймін.
Әйгілі Балуан Шолақ атаң құсап,
Аулымда он күн жатсаң көпсінбеймін.

Сөйлесе сөздің шешені,
Жігіттердің көсемі,
Ұзынағаштың мен едім,
Жақыпбеков Есені.
Ешкі демей бұл кезде,
Қыран құсқа теңесең.
Көңілім бүгін өседі.
Еліме қонақ боп кеткен,
Біржан салдың ұрпағы,
Өзіңменен айтысқан,
Менің де бағым бес елі.

Серілер аттап жүрген атырабын,
Сарыарқа қасиетті топырағың.
Әруақ қонған ел-жұрттың баласы деп,
Өзіңді Ұзынағашқа шақырамын.

Аманжол:

Алдымнан самаладай еспейсің бе,
Теңізің қара өлеңін кешпейсің бе?
Бауырым, ауылыңа қайт деп сөйлемей,
Әуелден жөнге осылай көшпейсің бе?

Есаға жақсылыққа жар болғайсың,
Іздесем оң жағымнан бар болғайсың.
Лақ деп төмендетсем өкпелеме,
Шоқтығы көк тіреген нар болғайсың.

Құт қашып отырған жоқ қазір менен,
Ағаның айтқан сөзін мәзір дегем.
Болған соң той иесі көтересің,
Қонақтың кейбір сөзін әзілдеген.

Мен келдім лықсып аққан көңіліңізге,
Мен келдім Алатаудай беліңізге.
Ниетпен думан-тойға шақырсаңыз,
Барайын Ақжолтайлап, төріңізге!

Есенқұл:

Өмірімде болады тойларым көп,
Той жасаймын әлі де ойларым көп.
Өркеші көк тіреген мен нар болсам,
Қасымда сен жүре бер тайлағым боп.

Аманжол:

Мен келдім Жетісудың өлкесіне,
Қалың ел құшақ жаяр еркесіне.
Барайын думан-тойға, уа, халайық,
Мініп ап Есекеңнің өркешіне.

Есенқұл:

Ағаңның мінем деген өркешіне,
Арқаның көнеміз ғой еркесіне.
Мына біз той иесі болғаннан соң,
Мінсең де ағаң көнер желкесіне.

1996 жыл.

ЕКІНШІ БӨЛІМ
(1997-2000)

ШОРАБЕК ПЕН ЕЛЕНА

Шорабек:

Айтыскер ақын деген көзсіз мерген,
Таласта таңдайлыны сөзсіз жеңген.
Көпшіліктің көңілінен шыға алмайды,
Кейбір ақын көргенін көп тізгенмен.
Көргенді көрерменім, армысыздар,
Өмірім өтсе деймін тек сіздермен.
Айтыстан соң әрқайсың такси ұстап,
Құритын болды-ау тағы бес жүз теңген.

Ағайын, бәріңізге бақ тілеймін,
Пейілің көңіліме жақты деймін.
Қалтырап қорқып барам бірақ тағы,
Алдында Еленадай ақ дүлейдің.

Әзілсіз бұл айтыста мән жоқ деген,
Дәлелсіз айтқан сөзде дәм жоқ деген.
Сенен менің сескелер жағдайым сол,
Тышқанға мысықтан дәу аң жоқ деген.

Айта алмай сұлу қызға арманымды,
Талай-талай тістегем бармағымды.
Мен өзім қойдан жуас момын жан ем,
Білмеймін қайтіп қатын алғанымды.

Қалайша Еленадан қорықпалық,
Анау-мынау ақынға жолықпадық.
Қайда енді қашарымды білмей тұрмын,
Шалғайдан шақырумен келіп қалып.
Жыр қамқоры Жүрсіннің арқасында,
Жеттік-ау, бір айтысқа өліп-талып.

Елеусіз қалды бүгін әдебиет,
Елеусіз қалды бүгін мәдениет.
Адамның ақыл-ойын байыптатып,
Талантқа танытпаймыз неге ниет.
Әйтеуір, Әуезовке айтыс өтті-ау,
Жүр еді көптен қышып дәмелі иек.

Заманның бүгінде бір қилы шағы,
Түртсең де түк көрмеуге тырысады.
Қоғамда қозғалыс жоқ бұл күндері,
Тіл жайы жылжымай тұр, тыныш әлі.
Дүниені қозғап еді Мұхтар ойы,
Секілді Архимедтің рычагі.

Өнерсіз жұтамай ма кісі жаны,
Идеологиямыз пышырады.
Жан дүниесі адамның жадау тартса,
Қатал заман қағынып, ұшынады.
Көркем дүние көңілді демдемесе,
Басылар елім талай пысып әлі.
Діңгегі дінге сенбей бүгіндері,
Имансыз сонда неге тұшынады.
Осылай өміріміз өте берсе,
Құранның ұрып кетер құшыры әлі.
Қоғамның қос қанаты бірі сынып,
Руханият репрессияға ұшырады.

Бұл күні болып алдық базар елі,
Ақшаға ғана ауысты назар енді.
Өнердің өзегінен тебер болсаң,
Адамзат көңілінен азар еді.
Егер Мұхтар осы күні тірі болса,
Ойлы сөздің ошағын қазар еді.
Айтысты дамытушы ақын қыз деп,
Сен жайлы бір мақала жазар еді.

Айтыста сөз айтамыз басқа қалай,
Сен мені орта жолда тастамағай.
Кезек те көшіп саған бара жатыр,
Ауысқан Ақмолаға астанадай.

Елена:

Keң далам, арқа далам, тастақ далам,
Берердей ұлылықты бастап маған.
Бар ма ел өнер десе ас батпаған,
Армысың, Алатауым асқақтаған.

Көп болды арнап сәлем бермегелі,
Ақынға осы, сірә, ең керегі.
Қолыма ақ домбыра ұстап тұрып,
Көп болды Алатауды көрмегелі.

Ассалаумағалейкүм, арма, Шора,
Жыр көңіл өзіңізбен жалғаса ма?
Жан аға, зарықтырып, жабықтырып,
Жоқ әлде шалғайыма жармаса ма?
Жаныма нұр құйсаңыз ризамын,
Жарқ етіп жұлдызымыз жанбаса да.
«Алтынды тот баспайды», – дейді халық,
Көңілің шын пәк болса шаң баса ма?
Шындаса шауып түсер бір қыз едім,
Шоңқайып орта жолда қалма, Шора.

Жаныңа әзіл-күлкі саяланған,
Жұрт күлді өзің елге таяғаннан.
Жасыңнан момын болсаң, жасық болсаң,
Жеңгеміз тиген шығар аяғаннан.

Шорабек:

Өзіңді қандай жігіт сағынбай жүр,
Алашқа арнап жүрсің лағылдай жыр.
Әйелім мені аяп тиіп апты,
Сені аяр жігіт, бірақ, табылмай жүр.

Басыңа бақыт құсы қонған кезде,
Шалынар шаттық бірде шолған көзге.
Жападан-жалғыз жүрсің, сен қалайша,
Астананың өзі екеу болған кезде.

Өмірлік серігінді таппадың ба,
Емексіп ешкімге жіп тақпадың ба?
Қосағыңмен қоса ағармай неғып жүрсің,
Қосылып екі облыс жатқанында.

Болмаса жанға қамқор жолдасың да,
Ғайыптан келіп біреу қолдасын ба?
Ебі жоқ еркек бүгін толып жатыр,
Жан сақтаған жарының арқасында.

Күйеуге шықпауыңның бір мәнісі,
Саудаға сап қояр деп қорқасың ба?

Мен қалай сезімді оятамын,
Кімнен кем түсіп жатыр қай атағың.
Жұтынып жұбыңды іздеп жүрсің бе, әлде,
Ішінен «Мерседес» пен «Тойотаның».

Десең де өз теңімді тауып, сүйем,
Өмірдің өз тартуын танып сүйем.
Өтіп кетер ме екенсің, Еленажан,
Өзіңе өткізеңші аукцион.

Бар шығар деп жүргендер бәсін берем,
Бар нәрсе сатылуда әсіл деген.
Бәйбіше боп қалуың әбден мүмкін,
Өтсе аукцион Голландық тәсілменен.
Бұралып жүрсең саған жараспай ма,
Ақ күндік, бүрме көйлек мәсіңменен.

Айтыста сөз қозғаймыз басқа қандай,
Алаштың арманы іске аспағандай.
Нарықтың зары жұртты науқас қылып,
Айықпас ауруға бастағандай.
Уызын ұрттаймын деп отырғанда,
Қысыр қап құнажыны қашпағандай.
Нарықты бұрын қызық көруші едік,
Көзіміз болды енді тостағандай.

Дүние кетті бүгін шыр айнала,
Жоқшылықты көресің былай қара.
Жалпы жұрт қиыншылық көріп жатыр,
Қызық қуған ығай мен сығай ғана.

Елена:

Айналып өлең мен жыр сырласыма,
Шақырып қиялым жүр қыр басына.
Шамасы отырған қыз деп сөгесің,
Қарасам сөзіңіздің сұлбасына.
Жазымыштан оза алатын жан бар ма екен,

Тілейді жалғыздықты кім басына?
Өмірге елес сынды сіңіп кетем,
Жуам да тағдырымды жыр-жасыма.

Жатқанда қылшық тауып түбіттен де,
Көп болды күйеу деген үгіт менде.
Бақытты ете алмаған бір ақынын,
Обалым мына сендей жігіттерде.

Жүргенде арман күтіп, жүз күн болды,
Демегін бұл ақындар құзғын болды.
Сексен мың бойдақ қыз деп санап еді,
Бүгінде соның саны жүз мың болды.

Шорабек:

Сендейді біздің жақта би қыз дейді,
Би қыздар беттен бізге сүйгізбейді.
Жалғыздығыңды, Ленажан, менен көрме,
Бір атқа екі қамыт кигізбейді.

Болсаң да әзіл сөзге өткір мендей,
Кіршіксіз көңіл тұрсын тек кірленбей.
Жанкүйердің бірі едім мен де, Лена,
Тілеуінді тілейтін шет жүргендей.
Тағдырдың тәлкегі бар иіп әкеп,
Жаманға жақсы бетін өптіргендей.
Бұйырып бір жаманға кете барма,
Шектен тыс азап мұңын шектіргендей.
Олай болса обал ғой ойлы қызға,
Шұлғауды гүлге жайып кептіргендей.

Жақсы қыз жұрт алдында сызылады,
Сыпайы қызға әркім-ақ қызығады.
Әдептілік әрнеден сақтайтынын,
Басқалар білмесе де қыз ұғады.
Абай бол өзіңе өзің, Еленажан,
Жел тимей жүре берсін жүзің әлі.
Қыз деген әлі шикі қызыл ет қой,
Қалдырсаң бетін ашық бұзылады.

Бүгінгі мінездерің жат секілді,
Сен маған сырын білмес ат секілді.
Қыздың сыры құпия, жұмбағы көп,
Қағазға сүтпен жазған хат секілді.

Сырыңды алдырғанша бір мысқалдай,
Болайын бүгін мен де нұр құшқандай.
Құпиясын шашпайды қыз дегенің,
Қазіргі ашылмайтын қылмыстардай.

Терең ғой текті қыздың ұғымы да,
Болады жұртшылыққа жұғымы да.
Ешкімге ішкі сырын алдырмайтын,
Шпион секілді ғой, құлды, бұл да.
Рәтбек, Әкежанмен бірге сен де,
Істесең білмес едік КГБ-да.

Айналған мемлекеттің маяғына,
Премьердің ісі жөнге саяды ма?
Әкежанды көріп едік әкеміздей,
Мәскеуден келген кезде баяғыда.
Сол әкеміз қазақты аяды ма,
Аяса шетел жаққа таяды ма?
Артық жеп қоймаса егер арғымағым,
Ақсар ма еді жем түсіп аяғына.
Қазынасын ортайтқан Қазақстан,
Сүйеніп қала берді таяғына.

Мұндағы бітпей қойды-ау мешіт тегі,
Дақпыртын көп болып ед есіткелі.
Бұл күндері мектепке барып-кеп жүр,
Сол кезде жатқан бала бесіктегі.
Қайран елдің қаржысы қайда кетті,
Жинаған жылдар бойы несіптері.
Қанша қаржы құйса да қампаймайтын,
Қалтасы мүфтиіңнің тесік пе еді.

Айтайын болсақ егер заман жайлы,
Көңілім мына жайтқа алаңдайды.

Ата-анасы жұмыссыз жүргендердің
Балалары мектепке бара алмайды.
Өйткені өтеу үшін қажеттерін,
Азды-көпті ақшаны таба алмайды.
Баламызды әлпештеп баға алмасақ,
Құдайым мына бізді неге алмайды.

Елена:

Заманның ашып беріп ара-жігін,
Баурап ап Алатауды барады үнің.
Сазыңмен ойбайлаған, байбайлаған,
Шореке, шақырмаңыз жаман ырым.

Жақсы жан қызды нәзік гүлге теңер,
Шореке, сен де соны үлгі ете бер.
Обалым болса менің тап өзіме,
Қасіретін қалған қыздың кім көтерер?

Сөйлеген бұл әншейін амалым де,
Айтыста таусылған ба шара мүлде.
Ұлтының келешегін ойламаған,
«Күніндей қорғансыздың» заманың де.

Келтіріп шабытымды шарықтатып,
Салғанмен әсем әнді қалықтатып,
Жүректен әл берсем де, жан берсем де,
Пайдасы тиер емес халыққа түк.
Өсиет, қасиетке қарайлатпай,
Барады ел жанына нарық батып.

Айтыста семсер де асқақ, қалқан да асқақ,
Жақсы ғой шын шабыт ап шалқарласпақ.
Рәтбек қажыменен айтысуды,
Бүгінде берді бізге Қалтай бастап.

Зұлымдық әлде елді қоршады ма,
Тақалдық надандықтың зор шағына.
Қалтасы қайдан толсын күштілердің,
Түскен соң тиын-тебен жемсауына.

Шорабек:

Замана сан өзгеріп, жалт беріп жүр,
Жалт бергенін мұндағы халық көріп жүр.
Заманның азғандығы сол емес пе,
Біздерге бойдақ қыздар тап беріп жүр.
Жігіттерге кінәні арта берме,
Қай елдің қызы байға қарық боп жүр.

Қай заман, мына заман, қандай заман,
Әйтеуір ауыл жақта жағдай жаман.
Бір кезде миллиард пұт астық алса,
Бұл күнде бір-ақ үзім нанды ойлаған,
Бір кезде елу миллион қойды айдаған,
Бұл күні бір қойы жоқ, таңдай қағам.
Бас-басына табылмай басқа кәсіп,
Базарға ауылдастар арба айдаған.
Арбасын ішіп алса жарға айдаған,
Арбасын ұрлап кетсе соры қайнаған.
Арбасын айдай алмай зорға айдаған,
Бұл өзі болып кетті қандай заман?

Бұл өзі қос дүниеге көпір заман,
Байға ну, ал кедейге тақыр заман.
Бейшара, ғарып-кесір, сорлылардың,
Көз жастарын көрмейтін соқыр заман.
Құлқыны үшін құдайын ұмытатын,
Кәнігі ұрыға дос – кәпір заман.
Ағайын, айтыңдаршы, айналайын,
Жақындап қалған жоқ па ақырзаман?

Елена, бұл сөздерім ұнады ма,
Әлгі бір жауап берем сұрағыңа.
Кел, екеуіміз қосылып ойбайлайық,
Құдайдың жетер ме екен құлағына?!

Елена:

Қай заман, мына заман, қай-қай заман,
Іске аспас қарарлармен айғай заман.
Жанды ұқпай, жұрт қарамай бір-біріне,
Ақыны Шорабектей ойбайлаған.

Сөзіңе қосыламын мен де, Шора,
Шынымен ел жағдайы, ойбай, жаман.

Көңілімнен ағыл-тегіл жырды айтайын,
Біртіндеп айтқан сайын ұлғайтайын.
Өсірген мына мені, әлпештеген,
Ағайын, тыңдасаңыз сырды айтайын.

Сыр деген заманында ең көрікті,
Тарихта Тұран аты зор болыпты.
Адамның арымайтын азаматы,
Қорқытқа мәңгі мекен – көр болыпты.
Кешегі Абылайлар соғыстан соң,
Ес жинап, жайлаулатып ел қоныпты.
Шалқыған ару теңіз Аралымен,
Көк майса жері шұрай көл болыпты.
Қазаққа ең алғашқы астана боп,
Үш жүздің басын қосқан жер болыпты.
Бір шеті Ұлытауды қорғап-қоршап,
Бұқарбай, Жанқожадай ер болыпты.
Ошағы мәдениеттің бір шетінде,
Түркістан, Отырардай зер болыпты.

Бұл күнде осы айтқаным ертегідей,
Барады берекелі өлке жүдей.
Жанымыз сүйсінетін іс қалмады,
Елімнің қарасаңыз ертеңіне-ей.

Шындықты айтар болсам күлкілдемей,
Шырқырап, шырылдайды, шіркін, көмей.
Орыстар ордамызда ойқастады,
Ұшырып зымыранын күн-түн демей.
Тонналап мұнай шашып жатқанменен,
Жалаң бас, жалаң аяқ жұртым кедей.
Барады халық азып, тозып, босып,
Қала ма қос бүйрегің бүлкілдемей?

Жарылыстан сызат түсіп санаға кіл,
Байқоңыр дерті меңдеп арада тұр.
Қазақтың қасиетті бір мекені,
Екінші Семей болып бара жатыр.

Кұр босқа ойбайламай, ақын Шора,
Осындай бір сұмдыққа араша тұр.

Шорабек:

Таң қалам, Лена, сенің қандайыңа,
Қандай сөз түсіп кетті таңдайыңа.
Ойбайламақ түгілі, байбайларсың,
Қазақтың қанық болсаң жағдайына.

Көргенде көңіл жұрты құлазиды-ай,
Отыр ғой ел мекенін біраз қимай.
Айтуға мұңым менің жетіп жатыр,
Жүрекке отырмын ғой жүк аз жимай.
Жау шаппай-ақ Жаңатас жамсап жатыр,
Ресей бомбылаған Грозныйдай.

Жағдайы Сыр бойының аянышты,
Қайталап айтпашы тек баяғы істі.
Ешкім сенің мұңыңды тындамайды,
Таппасаң бір құдайдан таянышты.

Елімнің емес пе еді қойыны құт,
Құт бірақ құтаймады қойы құрып.
Тұралап жатыр қазақ шаруасы,
Құяндай белден қалған шойырылып.
Ауыр тыныс алуда ауыл бүгін,
Құлаған Құлагердей сойыл ұрып.

Қалмаса қой баласы қорамызда,
Ал, енді, елім айтшы, оңамыз ба?
Қой деген жануарды көру үшін,
Ертең біз зоопаркке барамыз ба?

1997 жыл.

ҚОНЫСБАЙ МЕН СЕРІК

Қонысбай:

Алматым, айналайын, арман қала,
Білім ап, бес жыл сайран салған қала.
Айналып ұлтымыздың ұясына,
Алашқа алтын діңгек болған қала.

Қазақтың атын әлем танымаққа,
Ас беріп жатырсындар аруаққа.
Отау ғып шығардыңдар Ақмоланы,
Айналып өзің қара шаңыраққа.

Жерұйық іздеп Асан сабылғанда,
Өзіңдей жер жәннәті табылған ба?
Алыстан ат арытып келеміз ғой,
Киелі Алатауды сағынғанда.

Мәз болып биіктен сөз тигеніңе,
Жұптасып шыға алмайсың сүйгеніңе.
Бұл айтыс қайта өрлеп тірілгелі,
Кімдердің су құймады диірменіңе.

Жүйрік те жүдейді екен қарамаса,
Кез келген бапкерлікке жарамаса.
Айтыс қып облыстан той өткізсе,
Айтыстық газет-журнал тарамаса.

Әр сөзді қыз жүгіндей қаластырып,
Әзілді отырушы ек жарастырып,
Дұрдараз болып кетті әкім біткен,
Әр жерде әтеш құсап таластырып.

Айтыстың қадірін ел білсін деймін,
Беделі түссе неге күрсінбеймін.
Айтыстың маңайында қай кезде де,
Жүрсіндей жанашырлар жүрсін деймін.

Ақындар елмен бірге қиналыппыз,
Баладай айтқан сөзге иланыппыз.
Аман ба, Серік інім, Мұхтар ағам,
Тойының сарқытына жиналыппыз.

Кереку артындағы аман ба елің?
Береді қай кезде де бағанды елің.
Бүгінде жолың болсын, айналайын,
Білесің көңілімді саған менің.

Кетігін көңілдердің толтыратын,
Аталы сөз айтағын болсын ақын.
Солақай тартқаныңмен домбыраны,
Сөздерің қай кезде де оң шығатын.

Серік:

Армысың, ардақты елім, алқалаған,
Базары, той думанды тарқамаған.
Көргенде көзі қарақты көрерменді,
Қызынып мен додада арқаланам.

Ел-жұртым үкіледі жорғасың деп,
Осалы өлеңіңнің болмасын деп.
Ақ семсер ақындарды алдыртыпты,
Тынысын заманының толғасын деп.
Бел байлап, бісміллә деп топқа түстім,
Аруағы Иса атамның қолдасын деп.

Сыйындым, ақын ата, аруағыңа,
Арман боп жалғанайын арманыңа.
Жүректі жарып шыққан жырларымды,
Тартайын тыңдаушының талғамына.
Кім білсін, бәлкім, бағым жанып кетер,
Ілінсе алтын балық қармағыма.

Жолбарыс жолсыз жерден жортады екен,
Жарақты батыр жаудан қорқа ма екен?
Адамның заманына сай болмағы,
Тәрбие тәлім алмақ ортада екен.
Қармағым қап дегізіп қалмас енді,
Балығың балық емес шортан екен.

Армысың ақын аға, «эй-эй-лаған»,
Жүрегің жырға тұнған сарай маған.
Бәйгенің алдын бермес саңылағым,
Айтыста асқақтаған талай бағаң.
Ағаны асқар таудай ардақ тұтып,
Іні едім қабағыңа қарайлаған.
Кез-келдік «келсең-келдің» кеңесінде,
Қапыда қалмас дейді абайлаған.

Айтыстың мына отырған ел төресі,
Алматы жер жәннәті, жер төбесі.
Аңқылдап аузыңды ашып інім дедің,
Дегендей құшағымда еркелеші.
Сарқыты дей көрмеші бұл Мұхтардың,
Жоқ дейді игіліктің ерте-кеші.

Жаралы жүректердің дәрігері,
Қызыл тіл жорғаласын әрі-бері.
Қырықтың қырқасына шықпасам да,
Отызда орда бұзар шағым еді.
Ат байлап, аясында атан мінген,
Аман ба Торғайыңның қалың елі?

Қонысбай:

Ай мен күн сосын жақсы ортақ екен,
Көріңдер бұл ініміз арқалы екен.
Серікжан, үлкендерден қалса табақ,
Ауыз үйге жастарға кеп тартады екен.
Сол кезде үлкен жеген тамағыңның,
Беделі сарқытыңмен артады екен.
Бұл інім ағасына қарап қойып,
Жобалап деп те айтады шортан екен.
Ешқашан басыңнан шаш түсіргем жоқ,
Ендеше менен неге қорқады екен?

Торғайым ақ патшаға жақпап еді,
Кезінде арқасынан қақпап еді.
Алайда бір он жылдық арасында,
Екі рет ашып қайта жапқан еді.

Торғайым көрген талай шайқасыңды,
Мұқату оңай емес қайта асылды.
Қонаев кеткеннен соң жабылып қап,
Колбиннен құтылғанда қайта ашылды.

Жығылған күреске шын тоймайды екен,
Аламын десе құдай қоймайды екен.
Басына үкіметтің кім келсе де,
Торғайды ашып-жауып ойнайды екен.

Білмеймін қандай мақсат көздейді екен,
Жүрегің қиянатқа төзбейді екен.
Мысыққа ойын болып көрінгенмен,
Тышқанға өлімтігін сезбей ме екен.

Ауылда бұл күндері мал қалмады,
Адамдар суға кеткен тал қармады.
Жарық жоқ, жағатұғын көмір де жоқ,
Шыдайтын адамдарда хал қалмады.

Төзбеген қиындыққа қарамай-ақ,
Кетемін жазығы жоқ баланы аяп.
Көлдетіп көздің жасын үйде отырар,
Бара алмай мектебіне жалаңаяқ.

Үміттер білте шамдай өшіп жатыр,
Бағасы нан мен тұздың өсіп жатыр.
Елдегі алтын діңгек қариялар,
Ала алмай пенсиясын көшіп жатыр.

Жастарға жүрмек енді өкпеңіз де,
Түсті олар қарттар көшіп кеткен ізге.
Түйені дауыл келіп шайқағанда,
Дейді ғой ешкілерді көктен ізде.

Ауылды сақтап қалу басты арманым,
Тілеймін шұғыл шара басталғанын.
Уәзірлік елді ойлайтын астанадан,
Салыпты мәрмәр тастан баспалдағын.

Көз жұмбай соның бәрін біле тұрып,
Уақытша кеңсеге де кіре тұрып,
Мал сатып неге алмаған мәрмәр емес,
Басқышпен тақтайланған жүре тұрып.

Жүргенді құлақ естіп, көз көрмей ме,
Мұнымен үкіметке сөз келмей ме?
Орыны қосындының ауысқанмен,
Шынымен қосындысы өзгермей ме?

Қадамың құтты болсын, Нұрлан аға¹,
Жеткізші қазағымды бір қараға.
Ауылдың шаңырағын түзетсеңіз,
Жолыңа боп кетер ем құрбан аға!

Серік:

Жырың бар шаршы топта ақтарғандай,
Атың бар асқар таудай мақтанғандай.
Ініңіз шортан ғой деп қорыққан жоқ,
Қанжығам майланды деп шаттанғандай.

Көңілін көрерменнің нұрландырып,
Сөйлейсің ойдан орып, қырдан қырып.
Түсінбей қалдым, аға, премьерге,
Басыңды жібердің бе құрбан қылып.

Нұрландай премьерлер жетеді ғой,
Мынау құт бастан сырғып өтеді ғой.
Әрине, жақсы ниет-жарым ырыс,
Ол-дағы ертең тақтан кетеді ғой.

Бағушы ек қабақ пенен қасыңызды,
Алыпсың ағарттырып шашыңызды.
Шынымен шалар болсаң, ағатай-ау,
Ел үшін шалмайсыз ба басыңызды?

Амалың қалмапты ғой аһ ұрмастай,
Жырымыз жараспайды жақындаспай.
Торғайды Қостанайға қоса сапты,
Үкімет өзіңменен ақылдаспай.

Өзің біл сөксең-дағы сотқарыңды,
Тастайды ертең санап отқа кімді?
Жыр айтып, терең толғап бүгін кеште,
Қайтайық бір серпілтіп көп қауымды.
Әкежан қол қойғанда қаулысына,
Білмепті-ау өзіңіздің жоқтарыңды.

¹Н. Балғынбаев – 1997 жылы тағайындалған Премьер-министр.

Қонысбай:

Бүркітке торғай тойса шабады екен,
Ешкі емер айдаһарды шағады екен.
Мысықтың құйрығымен тышқан ойнап,
Құдайын өстіп жүріп табады екен.

Әкені десек тағы түсі игі екен,
Саған да алақаны ысиды екен.
Баланы түлен түртіп таяқ жерде,
Көздері бір күн бұрын қышиды екен.

Отырмыз әр сөзіңді байқап інім,
Жасырмай ойдағыны айтар інім.
Ағаңа өзің келіп соқтығардай,
Азғырды сені қандай шайтан, інім?

Осы ой мені қатты қинайды ғой,
Айылын інім, тіпті, жимайды ғой.
Бассам деп қанжығаңа армандайсың,
Бұл ағаң қанжығаңа сыймады ғой.

Иесі кетіп, елдің көші қалды,
Ақылы кетіп, елдің есі қалды.
Қазақтың шыныменен малы бітсе,
Қазақтың құрбан болмай несі қалды?!

Басымнан түсірмесін жыр жасымды,
Таптым деп отырмысың құрдасымды.
Қазақты аман сақтап қалу үшін,
Берер ем мың түйеге бір басымды.

Әр сөзді ойлап сөйле, ақын інім,
Басыңа алма бәле сатып, інім.
Ағанды Қостанаймен шатыстырма,
Мен өзі Торғайымның ақынымын.

Болса да ұлтарақтай жеріміз бар,
Секілді ат төбелі еліміз бар.
Жәнібек тархан бабам ат ойнатып,
Кезінде жау қайтарған беліміз бар.

Әліби, Амангелді кеңес құрып,
Қыдырған Ахаң, Жақаң төріміз бар.
Абайдың бабалары мекен еткен,
Ырғыз бен Торғай атты көліміз бар.

Айтысты болсам егер есіме алмас,
Мұнымды аруақтар кешіре алмас.
Есігін қанша ашып жапқанменен,
Торғайдың атын ешкім өшіре алмас.

Серік:

Несіне інің тізгін тартып қалсын,
Шаттық күй қалай көңіл шалқытпасын.
Басыңды онда шалдың, мұнда шалдың,
Бар ма еді иығыңда артық басың.

Шу, деп қал ініңе енді жетем десең,
Құйғытып жанамалап өтем десең.
Беліңді бекем байла, ақын аға,
Белгілі бір мақсатқа жетем десең.
Ешкім де дау айтпады мына сізге,
Киелі Торғайыңды мекендесең.
Торғайдың ақынымын деп соғасың,
Бар қазақтың ақыны екен десем.

Өлеңді айта алмаған алалайды,
Домбыра тарта алмаған сабалайды.
Ақымақ аузы жаман елді бұзар,
Жүрегін жақсы ағаның жаралайды.
Айылын жимады деп өкпелеме,
Інің де өз шамасын шамалайды.
Бәйгеден басы-көзі су боп озбай,
Жас жүйрік сақалына қарамайды.

Қонысбай:

Ақынды мына халқым хан тұтқасын,
Өлеңін ағаң қалай шалқытпасын.
Иықта болмаса да артық басым,
Серікжан, дәл өзіңнен артық басым.

Інімнің айтқан сөзі ұнамады,
Ағаны ел алдында кінәлады.
Серікжан, біле білсең, Алаш деген,
Көкше, Семей, Торғайдан құралады.

Хас тұлпар неге таймен тең болады,
Тұйғынға қалай сұңқар жем болады.
Жыланды үш жерінен кессең-дағы,
Тұлғасы кесірткеге тең болады.
Бесіктен белі шықпай мақтанғанға,
Бір ауыз қатты сөзім ем болады.
Есіктен кірмей жатып төрге ұмтылмай,
Қараған алды-артыңа жөн болады.

Құдайым берген бойға өнерменен,
Бұл ағаң осы жаста не көрмеген.
Жаспын деп масайрама, бұзау өссе,
Өгіздің көрген күнін көрер деген.
Тайлақтай бас жібі жоқ тайрандайсың,
Тізеңнен ешкім қағып шөгермеген.
Бүркітті ашулантаып алған қарға,
Ажалдан үш күн бұрын өлер деген.

Серікжан, өнбес дауды бастамалық,
Айтыста отырмыз ғой астаналық.
Қайтадан соқтығасың ағаңа кеп,
Аяқты алшаң-алшаң тастап алып.
Бақытың бар екен-ау, жолықпадың,
Найзамды жүрген кезде тасқа жанып.

Серік:

Тереңнен сөз маржанын тергендейсің,
Көзге атқан құралайды мергендейсің.
Он бес жыл айтыс дейтін аламанда,
Жүйріктің небір түрін көргендейсің.
Қызулы кеудеңізге қарағанда,
Меккеден тас көтеріп келгендейсің.
Көңілім отырсыншы шалқып бүгін,
Кетейік құба-жонға тартып бүгін.

Ей, аға, жасың емес, көрсетсеңші,
Басыңның өлеңіңмен артықтығын.

Бұл ағам елдің қамын жеп отыр ма,
Лықылдап айтар жыры кеп отыр ма?
Ертерек жолықпадың деп айтасың,
Шынымен күнім өтті деп отыр ма?

Дүбірлет айтыс дейтін дүрмекті шын,
Шын ақын қызыл сөзді күрмепті шын.
Күнім өтті деп өкініп отырсаңыз,
Осылай өкінумен жүрмекпісің?

Дау деген осындайдан басталады,
Шалқысын аспан, төрде жастар әні.
Әр нәрсе уақытында деген сөз бар,
Шалқыттың талай әнмен астананы.
Бұл күні ағамыздың қызметі өсіп,
Бір бөлім әкімшілікте басқарады.

Торғайға күні түсер тотының да,
Сырласы болады екен сопының да.
Өкпе айтқан әпербақан әкіміңе,
«Жас Алаш» мақаласын оқыдың ба?

Айтыста көрсетейік біз ептілік,
Ініге жарасады ізеттілік.
Сарғайтып сол сабазың тілшілерге,
Есігін қойған екен күзеттіріп.

Ал бұған нанбайсың ба, нанасың ба?
Ақын ең орны бөлек Алашымда.
Тілшіге ит жүгіртіп, күстаналар,
Ондайлар сәулесі жоқ санасында.

Қамқор боп қол ұшыңды бермедің бе,
Жүрген соң сол әкімдер арасында.
Болмаса қара өлеңнің қамшысымен,
Жонынан таспа тіліп аласың ба?

Қонысбай:

Болса да жаман жолдас жаттан жақсы,
Ойым жоқ қызметпен мақтанбақшы.
Депті ғой баяғыда бір кәрі қыз,
Бай дейтін бай да емес жоқтан жақсы.

Қиналып Торғайдағы дархан халық,
Аяздай қариды ғой арқанды анық.
Екі рет тараса да қия алмай,
Кіндіктен жүрміз әлі арқандалып.

Сырт елде жүріп сұлтан бола алмаспын,
Торғайдан кетіп қызық көре алмаспын.
Сор ақса туған жердің тозағында,
Басқа елдің жұмағына бере алмаспын.

Көрмес жан түйені де көрмес, інім,
Жақсының соңынан сөз ермес, інім.
Қашанда жөн білмейтін әкім үшін,
Ақындар еш жауабын бермес, інім.

Қашанда кең еді ғой алдың, інім,
Аяқтан бірнеше рет шалдың, інім.
Шақты екен сені бүгін қандай ара,
Дәл бүгін танымай да қалдың, інім.

Тізбелеп мәтелің мен мақалыңды,
Таң қылдың, айналайын, қатарыңды.
Сөз айттың мына жұртқа арнап төгіп,
Үстіңе киіп шығып шапаныңды.

Бірі деп санаушы едім көргендінің,
Жоқ еді бөтен істі көрген бұрын.
Толқынның кейін келген басы ғой деп,
Алушы ем сәлеміңді елден бұрын.
Қоныспен құшақтаса құлашы деп,
Тапсырма саған біреу берген бе, інім.

Көңілі жақсылардың алаң депті,
Жетеді шамалыға шамаң депті.

Әкімді мақтамайық, даттамайық,
Мақтадың сен бір рет Заманбекті.

Серік:

Білегін келсең кел деп сыбайды інің,
Айтыста жыға алмассың, жығам бүгін.
Қылыштай қиып айтар ақиқатты,
Мінезіне сай ақынның сыралғымын.
Қарғаның кара өлеңмен көзін шұқып,
Көрініп қалар дегем қырандығың.

Жасыма сен де оған «Жас Алашым»,
Бұл күнде шаш ал десе, бас аласың.
Заманнан зәбір көрген зарлы халық,
Өзіңді асқар тау деп тасаласын.
Байсалды байлар менен әкім түгіл,
Есігін Елбасының аша аласың.
Еңбегің жетпіс жылғы ұшан-теңіз,
Құдайым, күпіршілік жасамасын.

Ал, енді, қоямыз ба, ақын аға,
Сәті кеп жолығыппыз сахнада.
Ішінде көп ақынның өзің ғана,
Шені бар, шекпені бар әкім аға.

Әкімнің қарауында халық болар,
Қауқарсыз қаулылардан жалықты олар.
Зар илеп зейнетақы қолға тимей,
Заманға мұңын шағып зарық болар.
Жайлы ма жамбасыңа креслоңыз,
Отырған кабинетің жарық болар.

Қайсы бір ел билеген қасқаларың,
Халықтың қайтер дейсің қас-қабағын.
Қанды ауыз қорқау қасқыр шыға келер,
Сыпырсаң бетіндегі масқаларын.
Сөкті деп коллегамды өкпелеме,
Қалмады ашынғаннан басқа амалым.
Солардың құлағына жете ме екен,
Өксігі ауылдағы аш баланың?

Шабьтсыз шаршы топта шалқымас ән,
Ән мен күй қазағымның салтына тән.
Көңілдің көгершінін осындайда,
Тербейді айтыс дейтін алтыбақан.
Мысалы, мен аламын үш мың теңге,
Ал сенің қандай, аға, зарплатаң?

Қонысбай:

Өзің біл қоямысың, үндемейсің,
Ағаңа жала жауып жүрмеймісің.
Сан рет айтып өттің қызметті,
Қызмет үшін мені күндеймісің?
Бұл ағаң орындығын айтыс үшін,
Екі рет өткізгенін білмеймісің?
Мен-дағы мұң зарымды төгіп айтсам,
Серікжан, жылаймысың, күлмеймісің.
Жоғары қызметте Әбіш ағам,
Халықтан қашқанынан жүр деймісің.

Сөздерім менің сендей салқын емес,
Серікжан, бүгін жүзің жарқын емес.
Оғаштау сөзге ғана құлаш ұрып,
Мағнасын түсінбейтін халқым емес.
Қызметсіз жүрген ақын бәрі әулие,
Қызмет істегендер алтын емес.

Серікжан, жұлдыздай боп ақтық білем,
Айтысқа біраз қанат қақтық білем.
Сөзбенен бір жылатып, бір күлдіріп,
Көңілін көпшіліктің таптық білем.
Айтысты жалындатып қыздырып ап,
Жалын ғып жырымызды жақтық білем.
Қазылар белгі берді, ойнасақ та
Біраз жер енді, міне, шаптық білем.

Құдайым, жақсыларды жат қылмасын,
Білемін сендей іні тап қылмасын.
Жолықтық Алатаудың баурайында,
Көңілі екеуміздің әк қылғасын.

Білесің ақыл-тұғыр болмаса егер,
Басыңда шамалы, інім, бақ тұрмасын.
Бағасын сөзіміздің халық берер,
Тартайық осыменен аттың басын.

Серік:

Бәрін де шаршы топта көрген елім,
Сол елдің батасымен көгеремін.
Өнердің ұлы көшін Керекуден
Әкеліп Алатауға шөгеремін.
Өзің біл аттың басын тартам десең,
Мен, аға, әрмен қарай жөнелемін.

Бағанды бір адамдай білетінмін,
Сөзіңді құлағыма ілетінмін.
Мына күн – жоқтықты айтып жылай бермей,
Бір мезгіл әзілдесіп күлетін күн.
Апамыз іркес-тіркес ұл тапқасын,
Бата алмай жезде друге жүретінмін.

Жезде деп, жігін тауып сыр тартқасын,
Белгілі әзіліме мін тақпасың.
Шапқайсың шаршы топта шамаң келсе,
Тұяғың қара тасты ұнтақтасын.
Балдыздар орныменен ойнап-күлер,
Жарасып жездеменен тіл тапқасын.
Алдыңда, шүкір, бүгін бетім ашық,
Апамыз қырыққа кеп ұл тапқасын.

Ақын ба буырқанып бұрқанбаған,
Шабытты жыр қалмасын шырқалмаған.
Алтыннан қарғы тағып қоссаң дағы,
Тазының құны бақыр түлкі алмаған.
Әруағын алашымның аспандатып,
Нұрқандай ақын болсын Нұрқан балаң.

Қонысбай:

Бір қызық өзгерісті ел көрді ғой,
Жып-жылы сол жағымнан жел келді ғой.
Манадан сені неге қара басты,
Серікжан, сөзің енді жөнделді ғой.

Салмақтап оңашада ойласқанда,
Өмірім ұқсайды екен бай дастанға.
Төрт қыздан кейін бір ұл тауып беріп,
Шынында шығарды апаң айды аспанға.

Бұл ағаң нарықта да тарылған ба,
Қашанда үйден қонақ арылған ба?
Құттықтап келіп қайтсаң артық па еді,
Қарыны ақ түйенің жарылғанда?

Серік:

Ақиқат – адамзаттың жүгінері,
Сенімі сөнген күні түңіледі.
Жел сөздің желден озған желмаясы,
Жасыңнан Нұрқан атаң пірің еді.
Ұлына ұлылардың атын қою,
Қазақтың қасиетті ырымы еді.
Ендеше жиендерім жалғыз болмай,
Көбейсін Нұрқанжанның інілері.

Қонысбай:

Қуанған бөбегіме толы халық,
Шетінен шықсам ба екен қолын алып?
Бәріңді осы отырған шақырамын,
Бәріміз сүндет тойда жолығалық!

1997 жыл.

АБАШ ПЕН ҚҰДАЙБЕРДІ

Абаш:

Орайы келсе тілді қалам байлап,
Сәлем беріп жатыр ма ауыл-аймақ.
Жол бастаудан сөз бастау қиын деген,
Көрейін шамам келсе мен де жайлап.
Алдыңа аман-есен шыға келдім,
Қолда, деп, аруағы Қабанбайлап.

Ақын едік көкіректен жыр ұсынған,
Жыр ұсынған халыққа нұр ұсынған.

Бергеніңе құдайым тәуба дейміз,
Айырмасын халықты ырысыңнан.

Салайын сахнада сауық-сайран,
Тиер ме екен халыққа менің пайдам.
Алатаудың бауырындағы ел аман ба,
Деп сұрады кытайдағы қалың найман.

Халықты көтереміз төбемізге,
Ақындық берген құдай өремізге.
Ассалаумағалейкүм, сәлем бердік,
Құдаш деген қасымда төремізге.

Құдайберді:

Армысың, ақын қалам, батыр қалам,
Көркіңе көзайым боп жатыр ғалам.
Арқаға астананы аттандырып,
Бастың ба болашаққа батыл қадам?
Кеткендер қайта қашып келмесе екен,
Тоңғанда сары аяздан сақылдаған.

Өзіңсің тұсауымды кескен менің,
Арқанда оза шауып, төске өрледім.
Түгіне кілеміңнің тайғанақтап,
Сүрініп кеткенімді ескермедің.
Ассалаумағалейкүм, ағайындар,
Бұл бала – біздің бала дескендерің.

Халықтың өнеріне жаратқандай,
Жігітім, өнер қонбас талаптанбай.
Айтысқа бүгін көптеу жиылыпсың,
Ақындар айлық әкеп таратқандай.
Мәз болып отырарсыз қолың соғып,
Шеберге жыртығыңды жаматқандай.

Сөйлейік осындайда тасынып-ай,
Қалмайық бұл заманға басылып-ай.
Ізденіп талпынбасаң күн болмайды,
Ештеңе жатқан жоқ қой шашылып-ай.
Көкшетау да жабылып қалса-дағы,
Сөйлейік мұнда келіп ашылып-ай.

Дегенде Абаш ақын, Абаш ақын,
Бұл өзі көп ақыннан тамаша ақын.
Қызбенен салсаң-дағы қымсынбайтын,
Кемпірмен салсаң-дағы жарасатын.
Ініңмін мен қасыңа еріп жүрген,
Дүбірде үзеңгілес жанасатын.
Ал енді өлеңінді жырлай бергін,
Бәйгең бұл осы жерде таласатын.

Өзіңмен таласпаймын төр үшін-ай,
Жатыр ғой Шығыс жақта қонысың-ай.
Шақырылмай келген қонақ жаудан жаман,
Деуші еді ұлы халық орысым-ай.
Өзіңе Семей жақты қосып алып,
Бермейсің Көкшетауға қол ұшыңды-ай.

Өзіңді мықтылармен шендестіріп,
Сөйлейтін болып апсың елге ысқырып.
Бұл күнде сен отырсың шалқақ қағып,
Абайды, Әуезовты жерлес қылып.

Жүрмін деп мақтанасың қайыншылап,
Көрейін ағайынның жайын сұрап.
Ол жақта жағдай қатты қиын болып,
Құдекеңнен келдің бе қайыр сұрап.

Абаш:

Айтатын сөздерінді тосып алдық,
Не айтса да Құдекең қосылайық.
Үй ішіне үй тіксе отау деген,
Қызғанасың ба, Семейді қосып алдық.

Өлеңің ары қарай дауылдасын,
Ол жағына басыңыз ауырмасын.
Сахнаға сайран салып шыға келдік,
Мұхамеджан ініміз ауырғасын.

Биіктен елім мені көріп еді,
Айтыс деген өмірдегі өрім еді.
Мұхамеджан ініме мың рахмет,
Ағасына орны менен төрін берді.

Құдайберді:

Мен де жауап табайын шошығанша,
Бұл Абаш ақындардың досы болса.
Өскемен қайта айналып берер ме екен,
Семей сені өзіне қосып алса?

Ақындар елге сөзін арнап жатыр,
Кейбіреу айтқан сөзін жалдап жатыр.
Кешегі Абылайдың елі еді деп,
Қариялар қазанын таңдап жатыр.
Үкімет сол шалдардан қорыққасын,
Қайтадан қосамыз деп алдап жатыр.

Абаш:

Тіршілігін халық та жалғай жатыр,
Біздің ел астанадан шалғай жатыр.
Халықтың халі мүшкіл дей алмаймыз,
Балалар бірақ мектепке бармай жатыр.

Сөзіңнің ұйқасы жоқ құрағанмен,
Кеңескелі отырсың бір ағаңмен.
Жоқ-жоқ деп айтуға да ұяласың,
Кім береді қолыңдағыны сұрағанмен.

Құдайберді:

Көкшетау, Баянауыл, Қарқаралы,
Өрт шалып, отқа күйді алқалары.
Бастарын бұзақының үйітер ме еді,
Мұрнынан қайнағандай маңқалары.
Шынымен нарық деген осы ма деп,
Қарттары біздің жақтың зар қағады.

1997 жыл.

АМАНЖОЛ МЕН ЖІБЕК

Аманжол:

Армысың, қалың қараш, ардақты елім,
Армысың, қарт Алатау, саңлақ белім.
Сыйынып ата-баба аруағына,
«Ақжол!» – деп сөз бастайды әр уақта ерің.

Кеудемнен ақтарылған алтын өлең,
Ақынның біреуі едім нарқы берен.
Алдыңда басымды иіп тағзым еттім,
Ордалы ақындардың салтыменен.

Алаштың аян тұттым баталарын,
Даламның тұғыр тұттым жоталарын.
Иіген аруанадай асыл халқым,
Алдыңа келді, міне, баталарың.

Кең болсын өр қазақтың керегесі,
Ешкімнен кем болмасын кенересі.
Есігін жаңа ғасыр ашар сәтте,
Алланың аз болмасын берекесі.
«Ағайын, құтты болсын» деп айтамын,
Елімнің Тәуелсіздік мерекесі!

Айбын бар қазақ деген арыс елде,
Төзім бар қазақ деген талыс елде.
«Аллалап!» керуенді біз түзедік,
Іргелі қадам басып алыс өрге.
Әлемнің көшін бастап жерұйыққа,
Айналар күн тусыншы барыс елге.

Бұл ағаң жақсылықты байыптады,
Ақынның арзан болмас айтқаны.
Еркелеп Алатауға кеп отырған,
Армысың, Жібек сұлу, Жайықтағы.

Жігіт ем нөкер сайлап жорық құрған,
Өнердің қасиетін мол ұқтырған.
Алдыма ару ақын кеп жатқанда,
Кезім жоқ ақ тілектен торықтырған.
Мінеки, Аманжолмен бір сырласшы,
Жібек қыз, бек шағында толып тұрған.
Алланың ақ ниеті дұрыс екен,
Қайтадан екеуімізді жолықтырған.

Ақындар Алатауға жол қылғандай,
Керуенді салтанатын мол қылғандай.

Дегенмен, мээ-мәйрам боп мен отырмын,
Қолыма көгілдірді қондырғандай.

Мен болсам бір ағаңмын нар атандай,
Сен болсаң, ақын қызсың дара таңдай.
Томпиып отырысың қандай жақсы,
Жарыққа жаңа шыққан балапандай.

Шырақты Алатауға жақшы дедім,
Толқының толастамай ақшы дедім.
Ал, енді тізгінімді мен тартайын,
Қанатты көгілдірім қақшы дедім.

Жібек:

Әнменен, өлеңменен таңды атырған,
Думаншыл менің халқым сан ғасырдан.
Исатай, Махамбеттің ұрпағымыз,
Сойылды ат үстінен алмастырған.

Абыздар астаналық есен бе екен,
Асыл ой, ардақ сөзді жалғастырған.
Ақ басты Алатауым, ар ма екенсің,
Төрінде Алматының малдас құрған.

Қазағым ақылға бай, көсемсің ғой,
Ал енді тілге келсең, шешенсің ғой.
Айналған алты алаштың арманына,
Алматы мәңгі жұмақ мекенсің ғой.
Астана ауысқанымен Ақмолаға,
Орнында Алатауым екенсің ғой.

Көзінде қыздарының күлкі ойнаған,
Думанды жігіттері түн тойлаған.
Сәлемін алып келдім Ақ Жайықтың,
Қой бағып, түйе сауып, жылқы айдаған.

Ауылдан келген едім дауылдатқан,
Далаңнан келген едім жауындатқан.
Атамыз қазақ біздің жат адаммен
Бас қосып, бір шай іше бауырласқан.

Ағайын, армысындар, қар түскенде
Соғымды дәмететін ауылдастан.

Көңілі халқымыздың ортаймаған,
Уәдеден дос бұзылып, жар таймаған.
Екі ақын айтысқанда ортасында,
Дариға-ай, қымыз қызып, шай қайнаған.

Сол кезде ақсақалдар тақиясын
Қиықсыз қолына алып пай-пайлаған.
Жайықтан ақын қызың тағы келді,
Өленді айтқан кезде айқайлаған.

Армысың, Аманжолым, ардақты ағам,
Әр сөзін таразыдай салмақтаған.
Қомданып отырсың ғой екі көзің
Секілді қыран бүркіт қан қаптаған.

Менсінбей қарайсың ғой аласаға,
Өзіңе тәкаппарлық жараса ма?
Қамкөңіл мына біздің халайықты
Батырып кетеміз бе тамашаға.
Армысың Аманжолым деп айтайын,
Ел-жұртың, аман ба екен, бала-шаға?

Дүйім жұрт ел-халқыңды саялашы,
Сезімді жылы менен аямашы.
Жарыққа талпынамын балапандай,
Ал, енді күн болып сен аялашы.

Аманжол:

Қыз едің қырдағы елдің ырысындай,
Жақсы ақын әз Алаштың тынысындай.
Жібек қыз, жанарыңнан айналайын,
Жарық еткен Махамбеттің қылышындай!

Толқындап кемеріме сыймай тұрмын,
Әзірге айылымды жимай тұрмын.
Қырандай көз қанталап кетсе-дағы,
Бүруге сені, қалқам, қимай тұрмын.

Жақсы ақын қарт Бұқардай кең толғайды,
Перзентін тұғыр болып ел қолдайды.
Алашқа жақсы сөзді тарту етсең,
Ауылдың соғымынан кем болмайды.

Сауықты ағаң енді құратындай,
Керуенін саған қарай бұратындай.
Ал енді «Аллажарлап!» – мен шабайын,
Кешегі Ақандардың құла атындай.
Өзіңді Жібек сұлу көрген сәтте,
Қырық күн аш жүрсе де тұратындай.

Жарқ еткен жөні бөлек ақ алмастың,
Шабытсыз арғымақтай шаба алмаспын.
Жер шарын жеті айналып шықсам-дағы,
Шаһарды Алматыдай таба алмаспын.

Болсын деп жақсылықтың бастамасы,
Арқаға көшті елдің астанасы.
Арқаға астанамыз көшкенімен,
Алматы – алты Алаштың бас қаласы.

Сөзіміз, Жібек сұлу, теңіз болсын,
Арқаға – Алатаудан бек із болсын.
Әлемді сәулетімен таңқалдырған,
Алматы Астанамен егіз болсын.

Қырандай ағаң канат қомдап еді,
Аласа ұлы өнерде болмап еді.
Жайықтың Жібегіне сәлем айт деп.,
Сарыарқа сағынышын жолдап еді.

Жібек:

Төселген шарпысуға ақындардай,
Отырмын алдында әзір батылданбай.
Қолыңа бұл айтыста қондыратын,
Сарадай сұңқылдаған тотың қандай?
Жылынып жүрегім де бара жатыр,
Біржанның өзі келіп отырғандай.

Тәңірдің түзу түсіп бүгін ісі,
Төгілсін кестедей боп жыр үлгісі.
Белгілі аспандағы ақиыққа,
Жердегі ақ тұлкінің жүгірісі.
Ұтылып арзан сөзден қалмас деймін,
Мәншүк пен Әлияның сіңілісі.

Аңшыдай саят шығып құс салатын,
Келеміз ақындықтың ұстап атын.
Қанша шешен болса да Жиреншені
Қарашаш хан алдында құтқаратын.

Кімдер бар көктем келсе жасармаған,
Дүрсілін жүрегiнiң баса алмаған.
Кемеңгер, данышпан боп Аязби де
Әйелдің ақылынан аса алмаған.

Келеміз біз жастықтың желіменен,
Жастық та жарасады теңіменен.
Көргенде Ақжүністей аруларды,
Ер мінез Ер Тарғын да еміренген.

Нарқыздар жауға шапса қайтпас еді,
Аңыз қылып ел бекер айтпас еді.
Қыздарға табынбаса Мұқағали,
Арызын Фаризаға айтпас еді.

Аманжол:

Айналдым қарындасым, көрегенім,
Тілеймін кең болғанын керегенің.
Қарындас, өзіңе сай болсын деймін,
Өмірде таңдап тапқан Төлегенің.

Мен көрдім бұлбұл құсты ормандағы,
Тотының табылмайды тордан бағы.
Жібек қыз, өзіңменен толықсыншы,
Кешегі қыз Жібектің армандары.

Жетісу хан түсетін жер емес пе?
Іргелі қазақ деген ел емес пе?

Қарашаш, Меңдісұлу болсаң-дағы,
Қалқам-ау, ердің аты ер емес пе!

Ризамын қарындасым, толғамыңа,
Өмірде айналайын қорғаныңа.
Ағаңның алдын кесіп не қыласың,
Соңымнан ере білсең болғаны да.

Аманжол аталы сөз толғай келсін,
Алашқа қазынасын жолдай берсін,
Жайықтың ерке қызы Жібекжанды
Ағасы ықыласпен қорғай берсін.
Мәншүк пен Әлияның аруағы
Өлеңнің майданында қолдай көрсін!

Жалғашы аналардың ізгі арманын,
Тілеймін ел үміті қыз болғанын.
«Аман бол қайда жүрсең» – деп тілеймін,
Алаңсыз бүршік жарған қызғалдағым.

Жібек:

Мен бүгін Жайық болып тасынамын,
Ағажан, әзіл сөзге жасымағын.
Қарындас қылығынан қымсынбасаң,
Еркелеп, мойыныңа асыламын.

Айтыстың әліппесін жаттағанмен,
Үмітін анашымның ақтағанмен,
Қыз бала оң жақта көп отыра ма
Бал беріп, балапандай баптағанмен.

Көздері жігіттердің көп түскесін,
Сүттің де дәмі кетер көп піскенсін.
Оң жақта омалып көп отырмадым,
Қып-қызыл жүрегіме шоқ түскесін.

Келін бе ерте тұрып, жай жатпаған,
Шоқ салып самаурынға қайнатпаған.
Қолыма шелек ала жүгіремін,
Бұзауды байлап қойып ойнақтаған.

Қолымда бірде кесе, бірде қалам,
Шайымды кім ішпейді қаймақтаған.

Ағажан, басқан ізім білінбейді,
Қазандық әуенімен уілдейді.
Қолымнан шәй ішеді үлен-кіші,
Тасқұман мені көрсе күлімдейді.
Қолымнан түспеген соң сыпырғыш та,
Таянсам босаға да дірілдейді.

Теріні ширықтырар иі дейді ғой,
Қыздарды қырық үйден тый дейді ғой.
Табаға салған кезде бауырсағым,
Қосылып маймен бірге билейді ғой.
Содан соң секіргенде табағымда,
Ішінде біреуі де күймейді ғой.

Көңілін алғанымның табамын деп,
Әйтеуір шабамын кеп, шабамын кеп.
Ертемен шай құюға асығамын,
Атамның батикасын аламын деп.

Аманжол:

Куәмін қыз сандығы ашылғанға,
Намысым биік еді басымнан да.
Қасқайып хан ұлындай мен тұрайын,
Жібек қыз мойыныма асылғанда.

Шығайын асуына биіктердің,
Арманы сол емес пе сүйікті ердің.
Абайдай оң қолымды ұсынайын,
Тоғжан боп бір кесе шай құйып бергін.

Білемін батыстағы тұрағыңды,
Білемін Ақжайықтай бұлағыңды.
Мінеки, Алатауға бүгін жақтың,
Жібек қыз, өнердегі шырағыңды.
Жігіт боп сырлы кесе мен тосайын,
Жібек-ау, қолыңа алшы құманыңды.

Жібек:

Жаңа айттым: ерте тұрып, жай жатамын,
Ас үйде өнерімді байқатамын.
Шайын сен сахнаның не ғыласың,
Үйіме келсең, аға, қайнатамын.

Сөзіне қарындастың сенбеймісің,
Өзің біл, терлеймісің, тергеймісің
Жайыққа қонақ болып келіп-кетіп,
От жаққан жерімді, аға, көрмеймісің?

Болмаса аю басқан тас құлағың,
Өзіңді бір Аллаға тапсырамын.
Қыздырып Дина әжемнің күйлеріне,
Мұхиттың әндеріне мас қыламын.

Ұсынып қайта-қайта ой табағын,
Қонағым көңілденсе жай табамын.
Махамбеттей өзіңе қайрат беріп,
Сырымдай шешен етіп қайтарамын.

Көрген мен білгеніңді байыптағасын,
Өзің-ақ өнерімнің айт бағасын.
Ал, енді, мына халық не дер бізге,
Ел жайлы бір ауыз сөз айтпағасын?

Заманнан түңілмелік, суынбалық,
Біз де сол уақыттан туындадық.
Адам ата, Хауа ана жаралғалы
Қойдан қоңыр емес пе біздің халық?

Атымтай жомарт сыңды қазағымды
Қыспаққа алып отыр бүгін нарық.
Замана түлкі болып құбылғанмен,
Біз сірә тазы болып туылмадық.

Қайтеміз қайта-қайта шулап енді,
Қалайша Абай, Мұхтар тумас енді?
Төсінде құс сайраған, мал айдаған,
Тулақтай тоздырдық па туған жерді.

Кей кезде Алдаркөсе секілденіп,
Болуға Қожанасыр тура келді.

Кездесіп қиындықтың орманына,
Қазағым тағы батты сорға мына.
Бір кезде Жәнібекке Асанқайғы,
Көл бедері кетер деп болжады ма?
Бір кезде Абылайға Бұқар жырау,
Бетке айтып елдің жайын толғады ма?
Қаңғыған бұл заманда көше кезіп,
Адам мен ит тағдырлас болғаны ма?

Жұлдыздар жанар шақта жана алмай жүр,
Табаны тиген тұлпар шаба алмай жүр.
«Адам басы – Алланың добы» деген,
Кей бастар өз иығын таба алмай жүр.

Сырын біз тыныштықтың ұғамыз ба,
Бұлақтай бастауынан тұнамыз ба?
Бұл кезде тіл сайрамай, пұл сайраған,
Болашақ ұрпақ сенбес бұл аңызға.
Ішінен «Мың бір түннің» нарық деген,
Адам боп, не пері боп шығамыз да!

Аманжол:

Сұлусың тереңнен сыр шертетіндей,
Бір сөзің бір ғасырға жететіндей.
Жібектің бес саусағы тимеген соң,
Шытынап шыны құман кететіндей.

Қазақтың таныса да затын ғалам,
Жоқтықтан үрейленіп жатыр далам.
Шегірден қалғаныңды шетел алды,
Жұртым-ау, неміз қалды сатылмаған?!

Бірі кеп сатып алды теміріңді,
Бірі кеп сатып алды көміріңді.
Барасың Қазақ елі қайда кетіп,
Өзгеге жетектетіп өміріңді.

Халықты қағып қойып арқасынан,
Жатқысы келеді әркім шалқасынан.
Шетелден келіп жатқан инвестиция
Аспайды шенділердің қалтасынан.

Нар болып көш бастасын бозтайлағың,
Көтеріп көкке биік көк байрағын.
Түбінде қазақ мықты бола алмайды,
Жарқырап шықпайынша өз байларың.

Жері бай ел болсаң да, даласы тоқ,
Қалтаңа басқан пұлдың бағасы жоқ.
Шенділер шетелдерде емделеді,
Ауылдың дәрі алатын шамасы жоқ.

Елімнің бірлік еді таңдағаны,
Баспасын қара түнек паң даланы.
Көп болды ауылдағы оқырмандар
Қолына газет-журнал алмағалы.

Өтсе де замананың ақтабаны,
Өмірдің жұмбақ болды мақтағаны.
Көп болды ауылдағы дархан халық,
Қуатын электрдің жақпағалы.

Сөйлейтін тереңінен оқталғансын,
Керуені өр Алаштың тоқталмасын.
Ашқаны қарынының оқасы жоқ,
Рухани ашаршылық боп қалмасын!

Жібек:

Бір заман қыздарының арын жұтып,
Бір заман халқымыздың зарын жұтып,
Кешегі желтоқсан да кетпеді ме,
Желбіреген жастардың қанын жұтып.
Замандар ала құйын өтіп жатыр,
Әйтеуір шоқ түсіріп, жалын жұтып!

Бұйрықтан адам әсте аса алмайды,
Бұйрықсыз аяғын да баса алмайды.

Әйтеуір жоңғар шапты, қалмақ шапты,
Арылды басымыздан қашан қайғы?!
Таба алмай жерұйықтай жұмақ мекен
Өтті ғой күңіреніп Асанқайғы.

Кім қарсы тұра алады келген оққа,
Әр заман өз пендесін жеңген жоқ па?
Жәңгірден жылу таппай Махамбет те,
Соңынан Исатайдың ерген жоқ па?
Жалғаннан жан таба алмай сырласатын
Қоштасып қызғыш құспен өлген жоқ па!

Бозторғай туған жерде самғайды ма,
Бедесін, бетегесін таңдайды ма.
Жайықтың жаны жайсаң қариялары,
Өлеңді құйып берген таңдайыма.

Қазағым дін аман боп жүріндерші,
Мойымай қиындықтың қандайына.
Сендердің табаныңа кірген шөңге,
Қадалсын менің мына маңдайыма!

Аманжол:

Қазағым, қайда жүрсең қасымдасың,
Сен барда серт – бастан сөз асырмасым.
Қазаққа бақыт қонар деп тілейін,
Есігі жас ғасырдың ашылғансын!

Сөзіңді қалың қараш ұғар деймін,
Бойыңа киелі өнер жұғар деймін.
Намысы, жігері жоқ жасық бала,
Жеткенде сырттан дұшпан бұғар деймін.
Қазағым бірлікпенен қадам басса,
Жерұйық алдымыздан шығар деймін.

Қорғаның бекем болар бегің барда,
Үмітің алып шығар сенімді алға.
Шөңгелер маңдайыңа қадалмайды,
Мен барда, қазақ деген елің барда.

Жібек:

Домбыра күйге келер бұрағасын,
Жас шығар соқыр көзден бұлағасын.
Елімнің шаңырағы биік болып,
Ішінде жас сәбилер жыламасын.
Жәнібек, Керей хандар салып кеткен,
Ордасы қазағымның құламасын.

Қыз едім үлкендерден сый алатын,
Өлеңді артық кетпей, тыя алатын.
Аманжол, ардақтаған ағам едің,
Алдыңды кесуге де ұялатын.
Көбірек мақтағанмен қарындасты,
Бәйгені түрің жоқ қой қия алатын.

Аманжол:

Мен жалғыз қарындассыз қыр асам ба,
Аруға бақ тіледім құба таңда.
Жібек қыз, бір басыңа қияр едім,
Арқаның тең жартысын сұрасаң да.

Жібек:

Атымтай ер болған жоқ атақ үшін,
Ақтардай азамат ең ата күшін.
Шынымен Сарыарқаның тең жартысын,
Қиналамай бір қыз үшін сатамысың?!

Аманжол:

Көңілінде бұла қыздың шер болар ма,
Мырзалық танытпаса ер болар ма,
Еркелеп ел шетіне сұлу келсе,
Бір шетін бөле алмаса, ел болар ма?

Жібек қыз, көзімді анық байлауыңа,
Ризамын сандуғаштай сайрауыңа.
Арқаның құлан жортқан құба белі,
Айналсын Жібек қыздың жайлауына!

1997 жыл.

АМАНЖОЛ МЕН МҰХАМЕДЖАН

Аманжол:

Батасы қабыл болғай байтақ елдің,
Сөзі бар алашына айтар ердің.
Мәреден сәт тілеген асыл халқым,
«Ақ жол» деп алдарыңа қайта келдім.

Ағайын, дарыныңды бағалап көр,
Көрмесін текті сөздің жағалап көр.
Ханға да ақыл айтқан қараша едің,
Кім озып, кім қалғанын саралап көр.

Ұл болып қазақ деген жалынды елге,
Ағаң ем соқпақ салған сағым белге.
Өнердің додасына қатар түскен,
Бір сәлем Мұхамеджан дарынды ерге.

Байқаймын, белің бекем буылғандай,
Ұл едің тұғырлы елде туылғандай.
Керіліп хас тұлпарлар бір көсілсе,
Жарқылдап жердің бетін қуырғандай.
Дұрыстап айтысайық енді інім,
Қынаптан алдаспанды суырғандай.

Сен келдің бұл айтысқа «ағаласып»,
Көрмейік қос жүректі жараласып.
Өнердің додасына мен қосылдым,
Арқадан қадамымды дара басып.

Екеуіміз бір қазақтың баласымыз,
Сондықтан, отырмайық табаласып.
Дәмесі таудай болған інім едің,
Көр енді Аманжолмен жағаласып.

Доданың биігінде табысып көр,
Дарияның толқынында ағысып көр.
Бел буған ұлы өнерге ағаң едім,
Ал, енді қамшы басып жарысып көр.

Мұхамеджан:

Жаратқан сөз береді жақ бергенге,
Қасқайып ой айтсын деп қак төрлерде.
Құлақ түр, айтыс құмар аяулылар,
Құмарынды қандырар сәт келгенде.
Тыпыршып, тақым қыспай тұра алмайсың,
Жүйрік ақын менен ат көргенде.
Біздердей айтушыда арман бар ма,
Сіздердей тыңдаушыға тап келгенде.

Есті ақын ескі жолды шиырламас,
Біз едік сыйластықтың сыйына мас.
Шелек толы шекердей сөздерім бар,
Салмағынан майысар иін ағаш.
Айтары көп, Аманжол, аманбысың,
Дүбіріне көз тіккен дүйім алаш.
Жапырақтай жыр төксін жан-жағына,
Жар басында жайқалған биік ағаш.

Көрінеді айтыс та көкпар құсап,
Түсірер азаматсың аттан қышап.
Әріптеске әдемі көз тастайсың,
Таққа жаңа отырған шаһтар құсап.
Түпкі ойың түріңнен еш байқалмайды,
Қар астында құрылған қақпан құсап.

Айтыстың арғымағы алқынбаған,
Бас қойып, мейірі қанса бал тұнбадан.
Жүйесіз сөз иесін ұятты қылар,
Киіздей шала пісіп қарпылмаған.
Жаман-жәутік жігіттің бірі емессің,
Салды балақ қарғадай салпылдаған.
Сабы алтын, сағағы жез семсер болсаң,
Жүзінді жұртқа көрсет жарқылдаған.
Балдай еріп ал енді тыңдайықшы,
Қандай сөз туады екен нар тұлғадан?

Аманжол:

Тегім бар түбі текті Тұрандайын,
Алдында «Ақжолтайлап» ұрандайын.

Інімнің қалысатын түрі жоқ қой,
Тұлпармен жағаласқан құнандайын.

Бауырым, арзан сөзді дау етпессің,
Әрине, Аманжолды жау етпессің.
Ұсталған ши ішінде қасқыр құсап,
Бауырым, сол қақпаннан сау кетпессің.

Ағаңды өнерімнің досы деп біл,
Сөзімді көңілімнің қошы деп біл.
Жер бетінде жүретін пенде болсаң,
Ұсталған жерім менің осы деп біл.

Көріп ем талай жерде айбатыңды,
Жақсы ақын белін буып, айға атылды.
Қазақ деген халықтың ортасында,
Бұлбұлдай талай текті сайратылды.
Шын ақын екендігің рас болса,
Ал, енді көрсетіп бақ қайратыңды.

Ұлы едім Сарыарқадай дөң-белестің,
Әрине, ешкімнен де кем емеспін.
Өнердің соқпағында келе жатып,
Әркімнің бір сөккенін елемеспін.
Сондықтан, шабытыңды шақыр інім,
Бұл жолы жол беретін мен емеспін.

Мұхамеджан:

Кез қылдым Аманжолдай аяулы ұлды,
Өзіңе теңгерейін қай ақынды?
Қақпанға егер аяғым түсіп қалса,
Арлан құсап білмеспін аянуды.
Құдай берген бойымда намысым бар,
Шайнап тастап кетемін аяғымды.

Қолыма мен шиырып сақа алғанмын,
Алысқа мен де ауыр жүк апарғанмын.
Өркеші жығылатын мен емеспін,
Артына ілескен соң атандардың.
Жығылып қақпаныңда жатқанымша,
Жақсы ғой ақсақ қасқыр атанғаным.

Бұл сөзі Аманжолдың тұрлауындай,
Баталы сөз айтайық бұл қауымға-ай.
Өзің тұлпар, ал мені құнан қылдың,
Жүрісінен жорғаның бір жаңылмай.

Жалынды жас шағыңды аңсайсың-ау,
Оттарын өшірмеген түнгі ауылдай.
Оңай жұтам деп мені отырғанда,
Көмейге кептелмейін құм қауындай.
Шекең қызып бұл жерден сен кетпессің,
Шегірткеге таланған қырғауылдай.

Көпшілікке сөзім бар жағатұғын,
Жүректерге сіңеді ол ақырын.
Айтыстағы мен едім көк қаршыға,
Қанатынан көк дауыл соғатұғын.
Ал сіз, аға, қырансыз – қылыш қанат,
Қияларға қиналмай қонатұғын.
Қыран бірақ ешқашан ұмытпасын,
Қауіптің тек төменнен болатынын.

Аманжол:

Жұртым бар Алатауды жатқан құшып,
Жақсы іні сәлем берер аттан түсіп.
Бұл жолы Аманжолдан құтылмассың,
Кетпесең қанат бітіп аспанға ұшып.

Дәл бүгін ағаңнан мін таба алмассың,
Мен деген жаркылдаған ақ алмаспын.
Аяқты тістеп үзіп кетсең дағы,
Алысқа үш аяқпен бара алмассың.

Не жетсін шабыттанып боялғанға,
Не жетсін ақ таң көріп оянғанға.
Жалпылдап үш аяқпен арлан жүрсе,
Сыртынан мазақ қылар қояндар да.

Мәреңде жамандарды жұп қылмайды,
Арзан сөз бұл ағанды ықтырмайды.

Елімнің жолбарыстай жігіті едім,
Шаққаны шегірткенің түк болмайды.

Ағаң да тегін әнге салмас білем,
Шабыстан дүбір сайын танбас білем.
Әр уақытта жолын білген азаматқа,
Жорықта жалғыз Алла жолдас білем.
Төркінін осы сөздің жақсы түсін,
Жақсыны төмен жақтан шалмас білем.

Жырымды қазынаға құйып келгем,
Сөзіне жақсылардың ұйып келгем.
Төрінен Алатаудың үміттеніп,
Көлеңке-күдіктерді тыйып келгем.
Үкілеп алтын Арқа жіберген соң,
«Алла!» деп шабытымды жиып келгем.
Төменнен дәме күтіп не қыласың,
Көрінген дұрыс, інім, биіктерден.

Мұхамеджан:

Менімен айтысуға мамандансаң,
Сыйлап тұрған жоқпын ба, ағам болсаң?
Тартыспай-ақ сыбағанды берер едім,
Өзіндік биігінді табанда алсаң.
Қақпан құрып қанымды ағызғанша,
Жақсы емес пе шалып қап аман қалсаң?

Сөзін тыңда, Аманжол, сәнді ұлыңның,
Иесі Алла болар тағдырыңның.
Төменнен неге нәсіп мен күтпейін,
Жерден нәр ап бекіген әр буыным.
Күн сәулесі шыңға ерте түскенменен,
Етегіне сыйлайды бар жылуын.

Сен едің айтыстағы ақ бөкенім,
Мен бүгін қадамыңды бапты етемін.
Ізетті інің болып көтерейін,
Сыйластықтың білген соң тәтті екенін.
Жеңемін деп желпініп отырсың-ау,
Сезетіндей жарыстың сәтті өтерін.

Баяғының қайда екен ағалары,
Інісінің ұлғайтқан бақ-мекенін.
Кіндіктен өнген ұлын жолға тастап,
Атасы бір інісін ап кететін.

Басатын шыңға талай қадам болмай,
Болмайды сөз өнерге маманданбай.
Қылығы қыздан зият ағам едің,
Бір қарасаң қырық қыз таранғандай.
Айтыс сайын келесің арқаланып,
Барынша бауырыңнан жаранғандай.
Сәкен сәндес ұл едің сынық мінез,
Сыпайы сыйласуға жаралғандай.

Әйтпесе, біздің қазақ қырық пышақ,
Ұрпағында секілді үмітті шақ.
Құшақтасып отырып сырласады,
Бір-бірінің аяғын күліп, тұсап.
Әрқайсысы өз дәрежесін салмақтайды,
Табакқа сап тартылған жілік құсап.
Сонда да үміті елдің сөнер емес,
Түп жағы жылтылдаған білік құсап.

Етекте елендейді көп құлағы,
Қарапайым халықтан жоқ кырағы.
Биікте тақ таласы боп жатқанда,
Қоғамның басылмайды көк тұманы.
Қазаншының қақпасын толтырам деп,
Талайлардың тағдырын доп қылады.
Бірінің отын кейде бірі көсеп,
Ерлердің көкейінде кек тұнады.
Көш бастар көсемдерден гөрі бүгін,
Көсеулер көбейгендей боп тұрады.

Сөйлеші ал, Аманжол, самалдатып,
Кетпесін менің тізем саған батып.
Айтыстың ажары жас болғаннан соң,
Өткізейік айшықпен амалдатып.
Сый табағын ұсыншы сыйластықтың,
Қара өлеңнің сирағын маған тартып.

Аманжол:

Бауырым, көңіліңе наз қонды ма?
Жырыңның айдынына қаз қонды ма?
Тағы да дәмеленіп сен отырсың,
Жамбылда жол бергенім аз болды ма?

Жарасады ұлына құлан десең,
Айтылған айбарлы елге ұран десем.
Мен сені айдалаға тастамас ем,
Ағанды қақпан демей қыран десең!

Шұғыласын көрген ұлсың дара таңның,
Айбатың қылышындай Қараханның.
Соншама неге інім терлеп кеттің,
Төрінде отырғандай Арасанның.

Кешегі Бұхарлардың жалғасы мен,
Кешегі Қасымдардың арнасы мен.
Ініге сирақ беріп не қылайын,
Жырымды ұсынамын жамбасымен.

Төрінде біз отырмыз бір елестің,
Төрінде біз отырмыз дүр егестің.
Жырымды татар болсаң жамбастан тат,
Бауырым, сирақ жейтін құл емессің.

Жарасар Аманжолмен кеңескенің,
Жарасар ескегіңді тең ескенің.
Өлеңнің сүбесінен тоя жеші,
Баласы бәйбішенің емес пе едің?

Мұхамеджан:

Тер емес, көңілімнен көлді шашам,
Айтыста есті сөзбен ездi басам.
Бәйбішенің баласы болсам рас,
Төле би атам құсап төрді басам.
Жамбас берер ағам болсаң, Аманжол-ау,
Жол сұрамай, қайтеді, жөн сұрасаң?

Сен бе едің келешекте дара тұлға,
Қайрат-күш қонақтайтын қанатында.

Кешегі Сүйінбай мен Жанақтар да,
Жақсының болмаған жас санатында.
Сыйлаймын деп сыбағанды тартып отсың,
Осылай жастық шақтың тор атына.
Қызыл сөзді қайтеміз соза беріп,
Қысыр сиыр бұзаулап қалатындай.

Танытқан айтысқанда өз қабағын,
Бозторғайы секілді боз даланың.
Атақты Абайлар мен Қасымдар да,
Тіліне тиек еткен өз заманын.
Болашағын елімнің ойлап кейде,
Боз жусандай теңселген бозбаламын.

Сөйлейік жүректердің сыртын жамап,
Ұлына отырған соң ұлтым қарап.
Аузына ешкім келіп су тамызбас,
Жұлдызға жатқанменен жұртым қарап.
Қой күзеткен төбеттер тойған заман,
Үйден шыққан мысықтың мұртын жалап.

Мен де айтыста, Аманжол, қаршығамын,
Дей алман табаныңда жаншыламын.
Болашақтың кемеңгері біз емес пе,
Тағдыр алдан тартатын сан сұрағын.
Шынашақтай ініңнен жол сұрамай,
Одан да туған елден хал сұрағын.

Аманжол:

Алынбас Шыңғыс қорған камалдаймын,
Арқадан қол бұлғаған сағымдаймын.
Қызық қуған халықты шаттандырған,
Мен деген бүгін Иран бағындаймын.

Кеудемде қайрат жалын лықсып ақса,
Қалайша ағыл-тегіл ағылмаймын?
Дүбірді бұзып-жарып үйренгенмін,
Жол бер деп саған, інім, жалынбаймын.

Аманжол сауық-сайран құрғандай-ақ,
Сөйлейін сөйле десең бұлданбай-ақ.

Өзіңе жолдың жайын тілеп кеттің,
Жеңістің кілті сенде тұрғандай-ақ,

Не жетсін аққу қаздай қамданғанға,
Алашқа асқарлы оймен жалданғанға.
Бауырым, құлақ бітеп тұрып па едің,
Дәл жаңа қалың елге толғанғанда.

Сөйлейін ағаң болып жүрекпенен,
Ақын ек сөз қадірін жүдетпеген.
Ақынның ақындығы болмас білем,
Кешегі Сүйінбайдай үдетпеген.
Ел жайлы біраз жайды айтып едім,
Дәл жаңа айтысқанда Жібекпенен.

Мен-дағы толастамас дауылыңмын,
Мен көрдім ғажайыбын ауылыңның.
Астында ұзақ шыдап тұра алмаспын,
Төгілген ағыл-тегіл жауыныңның.
Тағы да сен «айт» десең мен айтайын,
Бүгінгі жағдайын мен ауылыңның.

Жазық деп жүрген жолым жар секілді,
Шаттық деп күлген күлкім зар секілді.
Төмендеп күннен күнге барады ауыл,
Жапырағы түсіп жатқан тал секілді.
Әлемнің көшін бастар күн туар ма,
Керуенді жол бастаған нар секілді.
Есігін жаңа ғасыр ашқаннан соң,
Білмеймін, бір жақсылық бар секілді.
Дегенмен, ескерусіз жатыр ауыл,
Баласы тастап кеткен шал секілді.

Ұтылмас өз сөзінен қазір ағаң,
Сөйлейді тереңнен ой қазып ағаң.
Қиындық ел басына төніп тұрса,
Жанын да пида етуге әзір ағаң.

Ал, енді жолға түсіп аяңдаймын,
Қасына ақын інім, аялдаймын.

Жұртыма өткен күннің шежіресін,
Кешегі қарт Бұхарша баяндаймын.
Елімнің баласы боп туғаннан соң,
Ел үшін ештеңеден аянбаймын.

Мұхамеджан:

Қазақтың жолы талай иректелді,
Идеология терідей илеп келді.
Ауылдағы ел енжар деп кінә артпаймын,
Себебі, оны саясат сүйреткен-ді.
Жетпіс жыл жаншығандар жалпы жұртты,
Өзінше ойланбауға үйреткен-ді.
Қиын ғой көлге бірден көндіктіру,
Қолдан жем жеп үйренген үйректтерді.

Бел берсін қайыспайтын қайран нарға,
Өмір деген бітіспес майдан барда.
Атандардың өркеші жығылған соң,
Тайлақтарда шама жоқ тайрандарға.
Ауылдан жұрт үдере көшкені рас,
Не таппақ ен далаға байланғанда,
Меккеде жағдай болмай, қыспақ көріп,
Мәдинаға көшіпті Пайғамбар да.
Пайда тауып ауылда жатпаған соң,
Пайғамбардан асырар айлан бар ма?

Көбейсін еңсенді елім көтерген ұл,
Қайтемін уайым қып бекерге құр.
Нұрлы жолға халықты салсам деген,
Нұрағамның ниеті көкейде жүр.
Заманға сай бір қызмет атқарам деп,
Заңды ойлармен Заманбек көкем де жүр.
Шекесіне шертіп-ақ сайлап алған,
Шенеуніктер шыр бітіп шетелде жүр.
Аяғы сау, басы аман кейбіреулер,
Кең кебісін кие алмай бекерге жүр.

Кешегі ғұмырлы Ғұн, Сақ бабамның,
Қасиетін қазақтай сақтаған кім?

Күлтегіннің жырларын тастан оқып,
Тоныкөктің толғауын жаттағанмын.
Айдаһар мен арыстан арасынан,
Ұлан ғайыр даланы сақтаған кім?
Одақтың ошағының шоғын басып,
Желтоқсанда табанға таптаған кім?
Бабалардың еске алып баатырлығын,
Мына күн перзенттік сыр ақтарар күн.
Дарқандығы даламның қанға сіңіп,
Қазақ болып туғаныма мақтанамын.

Заманды жеңе алмаспын зарлап айтып,
Қарқылдап құтылмаспыз қарғаны атып.
Байқайық баста тұрған бағымызды,
Балағың жүрмесе де балға батып.
Намыс барда нарықтан өткен абзал,
Қыс секілді келгенмен қар боратып.
Ширайды шымырланып, шынығады,
Қыранның жұмыртқасы қарда жатып.

Қиналып бұл қазақтың ұрпағы сәл,
Қияға жете алмай жүр сұңқар ұшар.
Уақытпен санасқандай жағдайың бар,
Бақытпен бір-ақ күнде кім табысар?
Аумағы үлкен халықтың жай-жапсары,
Ауа-райы емес қой күрт ауысар.
Не келіп, не кетпеген басымызға?
Теңіз де бір тартылып, бір толысар.

Аманжол:

Көтеріп ұлы өнердің құтты жүгін,
Қос балаң жыр найзасын сұқты бүгін.
Дүбірдің мәресіне тақалғанда,
Жүйріктер танытқандай мықтылығын.
Бастауы талай жайдың аландатқан,
Ғасырдан үміт күткен жұртты бүгін.

Ер қайда ел соңынан ерсін дейтін,
Ер қайда алашқа ақыл берсін дейтін?

Көбейіп бара жатыр шекпенділер,
Қазақтың журналисін менсінбейтін.

Жақсы сөз дәмі кетпес бал секілді,
Жақсы сөз мәуесі мол тал секілді.
Билігі бастықтардың бір-ақ айлық,
Еріген жаңа жауып қар секілді.

Жарасар айбарлы елге ұрандаса,
Сөйлелік ел алдында біз алмаса.
Керуені елдің қалай түзеледі,
Бір бастық орнында көп тұра алмаса.

Өнерлі ел болсаң да атырабы,
Көп жайлар терең ойға батырады.
Менсінбей өнерпазын кейбір байлар,
Желпініп, сырттан әнші шақырады.

Долларға қарық қылам дегеннен соң,
Олар да жаны қалмай бақырады.
Қазақтың қасиетті қара өлеңін,
Түсінбей кейбір байлар жатыр әлі.

Әр күндер топты жарып келмес тегі,
Жақсы сөз жаман ақын бермес тегі.
Ағаға сый болатын ұл болмаса,
Жолына жақсы атаның ермес тегі.
Қазақтың барлық байы мықты болса,
Бүгінгі айтысыңа келмес пе еді?

Тыңдайды талай халық сөзімізді,
Қадаймыз Жерұйыққа көзімізді.
Кейінгі талай ұрпақ айтып жүрер,
Бүгінгі дүбірлеткен кезімізді.
Қанатын кеңге жаяр халық болсақ,
Алдымен жарылқайық өзімізді.

Мұхамеджан:

Есті адам еңбегіне жығылады,
Бейнетін зейнетім деп ұғынады.

Әркімге өзі тіккен байпақ жылы,
Сырттағы ел білмесе де сырын әлі.
Ақылды ақша билеп тұрған кезде,
Ізгілік інге барып тығылады.
Ақымаққа мал бітсе әуре болар,
Шығыстан шығарам деп құбыланы.

Қондысы қазақтардың шетке тарап,
Қамсызының түбіне жеткен арақ.
Қазақтарды қалдырып қара жолда,
Өзге ұлттар алдымыздан өткен орап.
Олардың біреуінде байлық болса,
Өңгесін ол қорғайды отпен орап.
Көктөбеден үй салса қожайыны,
Көк төбет те ән салар көкке қарап.

Қазақтың көңілі аппақ орамалдай,
Бұл күнде мың жан кедей, он адам бай.
Он адамның байлығы кімге жетер,
Екі аяққа бір шұлғау орағандай.
Халқым-ау, көңілің бүгін мұң шертеді,
Бір қасықты бес бала жалағандай.
Қазынаң қайда кетті білмей қалдың,
Қалтаңды өз әйелің тонағандай.

Дейміз-ау еліміз бай, жеріміз бай,
Оларды игермейміз тері қызбай.
Алтыныңды астына басып жатыр,
Шетелдіктер өзінің кенін бұзбай.
Олар бізді жылтырға қызықтырды,
Пендені жынды қылған пері қыздай.

Білесің аз ғана топ байларыңды,
Ертең солар жасасын жайларыңды.
Байлығыңды астына баса берер,
Жайлаған батыстықтар аймағыңды.
Сүтіңді шимен сорып ішіп жатыр,
Бұзбастан қазандағы қаймағыңды.

Мен үшін, Аманжол-ау, жөнің қандай,
Жүргендей сөйлейсің-ау жолың болмай.
Отыздың орда бұзар шағында бұл,
Қалмасын арманыңыз орындалмай.
Інім жол бермеді деп ренжіме,
Қалалықтай қалған бір соғым бармай.
Өзіңменен айтысып отырғанда,
Көңіл қардай секілді, өмір – балдай.
Топқа түсіп көңілім бір ашылды-ау,
Тобылғының суына шомылғандай.

Ел едік көңілі – шай, еттері – май,
Ежелден кедейі көп, бектері бай.
Өзіңнің өзегіңе тамбай тұрып,
Өзен болып ақпасын шетке мұнай.
Мамыражай отырсаң май кекіріп,
Айтпаған болар едім текке былай.
Күлден үйің, құбылмалы биің барда,
Біздерге өзгелердің өктемін-ай.
Тірлікте тілерім сол қазағымды,
Қыспасын жерде қытай, көкте Құдай.

Аманжол:

Жол шеккен Нұх пайғамбар көк кемемен,
Ақынмын іні сөзін кектемеген.
Деп айттың қазағымның кейбір байы,
Сарайын салып жатыр Көктөбеден.
Өнер менен ғылымын ысырып тастап,
Ақшамен бар адамзат көктемеген.

Мен ұштым ақ сұңқардай самғай бекем,
Биіктен тұғырымды таңдай кетем.
Толғанған ел алдында Асандарша,
Өзім де өнерімді жалғай кетем.
Шетелдің шыныменен жаны ашыса,
Даламнан бір-бір завод салмай ма екен?

Озбассың атан мініп желсең-дағы,
Мәнін айт сөздерімнің терсең-дағы.

Өзіңді жалғыз тастап кетпес едім,
Жолыңды інілікпен берсең-дағы.
Бұл жолы Аманжолды жеңу қиын,
Айналып Алатауды келсең-дағы.

Байқасам, Алатауда үнің дара,
Жайқалып өскен едік бүгін дара.
Сүйінбай мен Жамбылға еліктейсің,
Байқасам, өнердегі сырың дара.
Бұл жолы жол бермеймін деп сөйлейді,
Шіркіннің батырсынған түрін қара!

Бір ойым бір ойыма ұласқандай,
Жүйріктер топты жарып қыр асқандай.
Мықтының мықтылығын ел біледі,
Қояйық, мен озам деп тыраштанбай.

Жақсыға ағаң сені балап жатыр,
Кекілін кері бестінің тарап жатыр.
Мен озам, мен озам деп менменсінбей,
Халықты риза қылсақ жарап жатыр.

Мұхамеджан:

Ақындық жүрек пенен сезім барда,
Төс табаны төрт елі төзім барда.
Ініңнің түрін қарап не қыласың,
Әбілхаят суындай сөзін қара.
Қырғидай мына інің риза болмас,
Қырандай жібермесең көзіңді алға.

Ошақтай бүгін маздап жанамыз ба,
Ағайын, біз қалмайық табаңызға.
Кең көсіліп, көркемдеп сөйлегесін,
Бапталған қымыздаймыз сабаңызда.
Мәртебелі мұндай тойлар көп өтсінші,
Қарауылдай қадірлі қаламызда.
Құлжаның сақасындай қолға сыймас,
Аманжолдар көбейсін арамызда.

Екеуіміз сыйластықпен қала білсек,
Риза болар атамыз, анамыз да.
Біз енді орнымыздан қозғалайық,
Көшпелі болған ата-бабамыз да.

Аманжол:

Жақсылық азаматты ер етеді,
Жомарттық етек-жеңін кең етеді.
Күндес боп бір-біріне аяқ шалмай,
Сыйлас боп өткеніңе не жетеді?

Ойыма талай сөздер оралады,
Арзан сөз құмға сіңіп жоғалады.
Халықтың ақ батасын алғаннан соң,
Аманжол «ақ жолтайлап» жол алады.
Ұлдарың бір-біріне қақпан қойса,
Қалайша мына қазақ оңалады?

Қалмайын дұшпандардың балтасында,
Сыр тұрған Алатаудың жартасында.
Біздердей жақсы бала жетіледі,
Мына отырған алаштың ортасында.
Халықтың халықтығы болмай ма екен,
Бірлік сүйген ұлыңның арқасында.

Нәр алған Аманжолдың шашуынан,
Екпінін көр көк теңіздің тасуынан.
Сен айтқан ағыл-тегіл жерде қытай,
Аспасын Алатаудың асуынан.

Шабытсыз жыр-қазынаң ашылмайды,
Шабытсыз өлең шашу шашылмайды.
Ел үшін белін буған талапты ақын,
Ел үшін іште сырын жасырмайды.
Қазақтай қабырғалы халық барда,
Ешкім де енді оны басынбайды.

Мәуелі бәйтеректей жайқаламыз,
Бабаның аманатын айта аламыз.

Сумандап келген дұшпан болып жатса,
Басына ақ құюмен қайтарамыз.
Елімнің татулығы аман болса,
Енді біз барыс елге айналамыз.

Мұхамеджан:

Аманжол, болған соң бұл тартымды шақ,
Соңғы сөз аяқтайтын салтың құсап.
Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би,
Тарихта қалады сол алтын құсап.
Солардың саналы ісін жалғай білсек,
Болашақ бізге жаяр жарқын құшақ.
Мұхамеджан, Аманжолдар талай туар,
Ағайын, аман болсаң алтын құрсақ!

Аманжол:

Ұлың бір өр халықтың ұлысына,
Бас көтер жалпақ жердің бұрышына.
Шығыстан қара қытай қаптаса да,
Аспаған Қабанбайдың қылышынан.

Мұхамеджан:

Аманжол, сөз аяқтар қызар кезде,
Көңілі көкжиекке құлар кезде.
Бір Қабанбай бар қазаққа тұтқа болмас,
Дақ түсірме сен талай Құлагерге.
Ал, енді орнымыздан біз тұрайық,
Шырайлы күндей болып шығар елге.
Ұзағынан қоштасып кеттік біздер,
Ұзатылар қыздай боп ұзақ жерге.

Аманжол:

Қалмайын қиянаттың қолқасында,
Үлесің бөлек болар әр ғасырда.
Тағдыры бір халықтың аман қалар,
Айбынды бір батырдың арқасында.

1997 жыл.

СЕРІК ПЕН ОРАЗАЛЫ

Серік:

Алатау аялаған мәңгі аспаным,
Тұғыры небір жайсаң, марғасқаның.
Алла деп, атқа қонып, қолыма алдым,
Айтыстың алтын сапты алдаспанын.
Бармақтай бақ тіледі талабыма,
Ертісті ен жайлаған қандастарым.

Жайқалған жалпақ жұртым орманым ең,
Ордаңда орманым деп толғанып ем.
Айтыста пірім дедім Иса сынды,
Тең басқан төрт аяғын жорғаны мен.
Атамның асыл жырын жалғайын деп,
Қолға алып домбырамды қомданып ем.
Киелі заты қазақ Керекуден,
Сәлем ал, ағы орыс болғанымен.

Өзгеше өзге күннен болып бұл күн,
Қияны қиялыммен шолып тұрмын.
Қайтарып қарымтасын қарашаның,
Жұбайым ұл тапқандай болып тұрмын.
Айтыстың алақұйын арқасында,
Ораздай отты ақынды жолықтырдым.
Ендеше сәт тілейін сапарыңа,
Қатарын жүйріктердің толықтырғын.

Оразалы:

Алашым менің, армысың,
Отырған мұнда бәрі кеп.
Мәдинеде Мұхаммед,
Түркістанда Қожахмет,
Отырарда отыз бап,
Баптардың бабы Арыстан бап,
Тілегін елдің қабыл ет.
Жігерін қыздыр, жалын ет,
Айдай жүзін жарық ет.
Бисмилла деп бастайын,

Маңғыстауда ер Бекет.
Аталы сөзден қашпайын,
Жетісуда Райымбек.
Осы біздің айтыстың,
Бата беріп, басын мүжіген
Сүйінбай мен Құлмамбет.
Арқадан келдің, ағасы,
Мәшһүр Жүсіп атамыз.
Қолдасын десең сабыр ет.

Алқалы жұртым, аман ба,
Амандық қылдым саған да.
Амандасып алғаным
Жеңілдеу болар маған да.
Қолыма алып домбыра,
Алаш деп бүгін айғайлап,
Жеткізейін біраз ғаламға.

Армысың, Серік ағам Құсанбаев.
Сізге де бала жырмен түс арнайық,
Бұрын шығып танылып қалдың елге
Сондықтан қарсы алады-ау күшәк жайып.
Байқаңыз көзсіз шыбын көзге кірер,
Түзу жерде көлденең мұқалмайық.

Сөйлейді деме қалай бала мына,
Әйтсе де оралмаймын балағыңа.
Ақындық, азаматтық егіз ұғым.
Мұны да салайын бір назарыңа.
Үлде мен бүлде киіп келіп қапсыз,
Тартылған тауардай боп таразыға.
Ірілігінді көрейін, тірлігінді,
Тірілеу сөз қалдыршы қазағыңа.
Сөйлеші түйе басын сыйдырғандай,
Түскі асыңды ішетін табағыңа.
Жырлашы ойдың шалын сүйендіріп,
Сүбелі сөздің аса таяғына.

Нарқы қандай сөзімнің, арты қандай,
Аңдап басып айтайын аңшылардай.

Халқымның тілегі мен лебізінен,
Алтын еріп, ақ күміс балқығандай.
Бақ пен дәулет келеді бір-ақ сәтте,
Тал түсте тағдырыңа ай туардай.
Сондықтан ағамменен шығып қалдым,
Айтыста жол болған соң тартына алмай.
Тебіндіріп шабайық тұлпарларша,
Қамшы ұрса қара саннан қан шығардай.
Ақиқат та ақ болып көрінбес ед,
Ата-бабам аңыздан аршып алмай.
Бұта шайнар бурадай кеп қалыпсың,
Қайыңды қасқа тіспен аршығандай.

Серік:

Жырың бар таудан өзен құлататын,
Жырың бар сырласыңды жылататын.
Болашақ мұғалім ғой Ораз ақын,
Көбірек сөйлегенді ұнататын.

Аңызда асылдардың аты қалған,
Түңілген жан емес ем заты нардан.
Оразжан, мына бізді айтып жатыр,
Кезінде ақындар деп қапы қалған.

Осы бір суық сөзге ой жіберсең,
Тарихы тұратындай сатылардан.
Мысалы, Бекежан да қапылыста,
Өлтіріп Төлегеннің атын алған.

Ұрпаққа ұран болып аты кеткен,
Бабалар дамыл алды ақыреттен.
Алаштың азаттығын аңсап өтті,
Хан Кене, Әлихандар, Ахметпен.
Аруағы асқар таудай бабаларым,
Бармағы шайнауада қап, қапы кеткен!

Жатса да дариядай тасып арман,
Қапыда қиылады асыл арман.
Іздеген інжу-маржан ірілерім,

Моншақтай абайсызда шашып алған.
Атадан тексіз туған ақылсыз ұл,
Қапыда Махамбеттің басын алған!

Өлең, жыр, әнменен күй құндағымыз,
Адамға соқпақ болмас құмдағы із.
Құранын құрметтеген қаршадайдан,
Құдайдың құлақ кесті құлдарымыз.

Екеуміз екі адам боп сөйлегенмен,
Тоғыссын бір арнада жырларымыз.
Жырынды қапы қалмай жалғап жібер,
Қапыда кеткен елдің ұлдарымыз.

Оразалы:

Бекежан Төлегеннің атын алған,
Болған жоқ алда, шіркін, асыл арман.
Жасым кіші дегенмен Төлегеннен,
Ағамыз Бекежандай жатып алған.
Сөзіңнің мәнісіне түсінбедім,
Отырсың ба өткенді етіп арман.
Айтыстай додаға бір шыққан кезде,
Жөн болмас шын ақынға қапы қалған.

Ел жатыр бізді күтіп есі қалмай,
Біз болсақ, отырмайық көсіле алмай.
Қиыннан қиыстырып сөз сөйлейік,
Бит қабымен биялай тоқығандай.
Айтыстың Айманынан айырылмайық,
Аңғалдыққа салынған Көтібардай.
Балды жақсы көргенмен байқұс аю,
Ара көрсе кетеді есі қалмай.
Қытығына көп тисең бұл ініңнің,
Кетерсің бұл айтысты есіңе алмай.

Серік:

Жырың бар лапылдатып жағатұғын,
Сөзің бар қайдан болсын табатұғын.

Кез келді шаршы топта шаң көтеріп,
Көсіліп аянбастан шабатұғын.
Сөзімді «қапы» деген ұқпай қапсың,
Жөнің бар мұнан да сөз табатұғын.
Мәлс бастап бір топ ақын пайда болды,
Бір сөз айтсаң далаға лағатұғын.

Қолдаған қалың елдің ардағымыз,
Қозады қиқуласа аруағымыз.
Айналу Азияның барысына,
Болашақ бағдарымыз, арманымыз.
Сүрінбей сын сағаттан сырғып өтіп,
Шайнауда қалмаса екен бармағымыз.
Ел жетсе мұратына ештеңе емес,
Қапыда екеуіміздің қалғанымыз.

«Біреудің аспандағы асылымыз,
Біреудің жұртта қалған жасығымыз».
Айналып қайта келмес аламанда,
Күркіреп тау суындай тасуымыз.
Бұл айтыс ширақтықты ұнатады,
Сондықтан, Ораз інім, асығыңыз.
Есесін бұл қазақтың қайтарса екен,
Алдымда алтын қабақ ғасырымыз.

Ағанды сөзбен бүгін демемексің,
Сонда сен астар сөйлеп не демексің.
Айтысқа келтірмеймін деп айтасың,
Сен өзің қайдан шыққан кереметсің?

Оразалы:

Дейсің ғой, қайдан шыққан кереметсің,
Сөзіңді деп тұрғам жоқ елемеспін.
Қолға алып домбыраны шыққанымда
Әр сөздің түбін тауып шегелеппін,
Кешегі Сүйінбай мен Құлманбеттің,
Артында қалған, шіркін, көбелекпін.

Алды тақыр заманның, арты тақыр,
Айтар сөзім тілімнің ұшында тұр.

Жер қайысқан қолменен келсе-дағы,
Бір ауыз сөзден қайтқан бүкіл батыр.
Ақ сөзге ақыл қылмай, ғапыл қылған,
Серік ағам қайсының тұсында тұр?

Әр сөзімді салмақты қабыл алғай,
Тасқа тұяқ батырған тағылардай.
Мәлс бастаған деп бір сын тақтың,
Айтатын жауабың бар тағы қандай?
Тілім орып кетуші ед тиген жерін,
Қан жоса қып қамыстағы қабыландай.
Тілімнің ұшы сүйір, белі жуан,
Сондықтан шыдап баққын, ауыр алмай!
Сахнаны сағынып шыққаннан соң,
Боп тұрмын бүгін тағы жарылардай.
Қиыннан қиыстырып сөйлеші, аға,
Тілінді әкеп тісіңе жанығандай.

Еліміз бізге қолын ұрып отыр,
Не айтад деп ақыным тынып отыр.
Ал, енді түзу жолға түскен ұлды,
Ағамыз арлы-берлі сырып отыр.
Заманды жырлашы деп мынау ағам,
Буынсыз жерден пышақ сұғып отыр.
Өзіңнің айтқан жаңа сөздеріңіз,
Сол орайға ағасы кіріп отыр.
Қазағымның заманын қалай айтам,
Айтпасам да өздері біліп отыр.
Қазағым, мына сенің заманыңның,
Бір көзі әу бастан-ақ өзі соқыр,
Бір көзін әдейі істеп жұмып отыр.

Айтыскер ақындай боп ағылатын,
Мен емес әрбір сөзден жаңылатын.
Атыңнан айналайын, Серік аға,
Ақындардың ішінде бағы басым.
Сағынып сахнаны Сіз де келдің,
Таланттың табаққа сап түйір асын,
Айтысқа шыққаннан соң ініңменен,

Ақ түйенің қарнындай жарыласың.
Сондықтан ары қарай өлеңінді айт,
Бар болса біраз шумак табылатын.
Халайық, жаман ойлап сіз қалмағын,
Соңғы айналымда шабады нағыз ақын.
Мысалы, мына менің Серік ағам,
Павлодардан келген жоқ «по блату».

Серік:

Қырағы қыран болсаң самғағайсың,
Сөзіңді санаға сап талдағайсың.
Аш қасқыр аңдамаған қақпан басар,
Сондықтан алды-артыңды аңдағайсың.
Төренің тұқымындай талтаң қағып,
Шалқақтап мына маған паң қарайсың.
Төбелес тоң немеден басталған деп,
Ағаңмен ерегісіп қалмағайсың.

Байқаймын, өлең-жырға құмардайсың,
Биікте жеке біткен шынардайсың.
Көп-көрім ана тілде сөйлеп едің,
Аяғын не себептен шұбарлайсың?

Шабайық шама келсе құр атпенен,
Тігілді, міне, бізге құлақ деген.
Шынымен ақын болсаң отты жырмен
Халықты бір күлдіріп, жылат деген.
Манадан ініміздің шабысын бұл,
Ағайын, мен де байқап сынап келем.
Оразжан, бір сөзді сен айтып қалдың,
Оқыста ел күтпеген, «блат» деген.

Сен өзі ақ сөйлейтін ақынбысың,
Айтылар жас ұрпаққа нақылмысың.
Блатты сен бекерге айтпадың-ау,
Байқаймын, сол блатқа жақынбысың.

Мынау жұрт барлығын да көреді ғой,
Бұл пенде неге болсын көнеді ғой.

Шыққан соң ең алғашқы айналымнан,
Екіншіде шапқан ат көп еді ғой.
Осында үш шапқанда жол боп маған,
Мынау жол Бекжанның жолы еді ғой.

Оразалы:

Бұл ағам аямасын, аяласын,
Тіліммен жеген ұлмын адал асын.
Анда-санда бір қосқан орысшаны,
Ой анық болу үшін Абай ақын.
Ақындардың ақыны, пайғамбары,
Додада тұлпар болмас аянатын.
Халықтың пайғамбардай ақынына,
Ағасы қалай қылды көзқарасын.

Айтпайын десем айтқызған,
Айтқанға көнбес ағамсың.
Көңіліңді бүгін мен тапсам,
Менің де көңілімді табарсың.
Топ алдына келгенде,
Мағынасын сөздің білмесең,
Маған серт те, саған сын.
Талғампаздығың болмаса,
Тартпасыз ердей ауарсың.
Талғампаздық бар болса,
Абайша айтсам сөзімді –
«Самородный сары алтын».

Серік:

Шығатын Ораз інім, шыңың бар ғой,
Төгілген інжу-маржан жырың бар ғой.
Ән салсаң Алатаудан асқақтатып,
Арқаға жететұғын үнің бар ғой.
Осылай орысшаны айта берсең,
Орысша айтысатын түрің бар ғой.

Сөйлейсің көпті көрген дана құсап,
Ашпасын қалай саған ана құшақ.
Көз жұмсам мына тұрған кең сарайым,

Кетеді шалқып жатқан дала құсап.
Несіне жауаң-жауаң қарай бердің,
Борбайын былғап алған бала құсап.

Дегенде Ораз ақын, Ораз ақын,
Өлеңмен ашқан жігіт оразасын.
Менің бір «солақайым» секілденіп,
Қалмайды сенің де енді қораз атың.

Оразалы:

Ініңді көргің келмей торғайдай түк,
Арбанды жоғарғыға зорға айдай шық.
Бұл ініңе баталы сөзіңді айтпай,
Кеткенің не, ағасы, борбайды айтып?

Жаңылар өз-өзінен өстіп адам,
Деп отырсам қылыштай өткір ағам.
Кәдімгі бес жастағы баладайсыз,
Сөзінің жөнін айтса доп сұраған.
Барлығын біліп келіп, жиып-теріп,
Жаудыра салмақсың-ау оқты маған.
Құлығың бес жастағы баладай-ақ,
Түйеден түрің қандай деп сұраған.
Шабытыңды мен бүгін шалқытам ғой,
Көңіліңе алып қалма кекті жаман.

Тамыр терең бойламас талаптанбай,
Түйірсіз, түпсіз сөзге тояттанбай.
Атындай Алпамыстың адымдашы,
Күн тигізбей Гүлбаршын жаратқандай.
Шала піскен қарбыздың шопағы көп,
Таза асыл сөйлеңіз тау асқандай.
Аюды арман еткен ақ қояндай,
Бас жетпейтін жерге әкеп аяқ салмай.
Ініңнің жолын ашып шыққансыз ғой,
Қылайын тағдырыңа таң атқандай.
Ал, ағасы, ендеше қамдана бер,
Ініңінің сөздеріне қарап қалмай.

Серік:

Ойымда інім болып қалшы бүгін,
Көңілге тамып кетсін тамшы жырың,
Байқаймын, мың құбылтып мақамыңды,
Ақындықтан басымдау ма әншілігің.

Сауысқан сұңқар болмас баққанменен,
Жабы тұлпар болмайды шапқанменен.
Айтыстың абыройын көтермейді,
Оразжан, жазып алған жаттанды өлең.

Шабыттың шалқарынан жуынып айт,
Апшысын әріптестің қуырып айт.
Қайтесің жазба жырмен жұртты алдап,
Өлеңді шамаң келсе суырып айт.

Оразалы:

Аға, әрине басым емес әншілігім,
Сақанды қолға-ақ, аға, алшы бүгін.
Теңізді толтыратын осындайда,
Мен сізге байқатайын тамшы құнын.
Тұманбай ағамыз кеп отырған соң,
Есіме түсіп кетті Шәмші бүгін.
Сондықтан аяқ асты бақ ашылып,
Ашылып отыр менің әншілігім.

Тұрғансыз ба сол жамбаспен төсектен,
Арылса біздің қазақ әсте өсөктен.
Қалайша тамаша ойлар айтады іні,
Ағалар отырып ап тартса етектен.

Ал енді қуырайын қуыр десең,
Айтылған әр сөзіме жүгірмесең.
Мен сізді сескенсін деп отырғам жоқ,
Жүгінбей-ақ қойыңыз жүгінбесең.
Ал, енді ініңізге қарсы тұрғын,
Жарып ап арыстанның түгін жесең.
Көмейіме ал енді құйыл дастан,
Жайнасын, жадырасын бүгінгі аспан.

Ағасы, арзан ойды айтпайық та,
Құмнан құрап қыл ескен қыбын тапқан.

Сөзіңіз сараң байдай боп жүрмесін,
Қозысын қимай дәметкен қуырдақтан.
Мергенмін деп мертіккен мергендер көп,
Тиынды атам деп жүріп, сиырды атқан.

Сен түгіл Абылайдың басы қатқан,
Ағасы бастап кеттің қиын дастан.
Алты айлық пенсиядай көріндің ғой,
Кемпірдің кепкен ернін қыбырлатқан.

Серік:

Төсінде дүбір салдың кең даланың,
Соңынан ерген іні, мен де ағаның.
Арыстанның түгін жарып жегенім жоқ,
Бала боп сүтін емдім мен де ананың.

Ауызға алдық біздер бабаларды,
Мына жұрт өзі біліп бағалар-ды.
Қазаққа небір асыл ұл сыйлаған,
Кемпір деп кемітесің аналарды.
Байқаймын бойыңда інім желік бар ма,
Саласың шырға тартып Серікті алға.
Ананы кемпірлер деп кемітем деп,
Байқағын, інішегім, кеміп қалма.

Оразалы:

Ашпаған гүлдей әлі қауызын да,
Ағасы, бұрылсаңшы тағылымға.
Оң сөзді теріске әкеп бұрмалама,
Мен емес әзер тұрған жаңылуға.
Ел ішінде кемпір мен ақсақал көп,
Түспей жүрсең әрқашан ауызыңда.
Мен емес аналарды кеміткен де,
Ағасы, айналдың-ау көріпкелге.
Әйтеуір әйтіп-бүйтіп тапқан сөз бе,
Әйтпесе, шабыт деген желіккен бе?

Ол рас, анам, атам берген бата,
Турасын көздеп тұрып мерген болса.
Бақсы да өлесің деп бетке айтады,
Жеті күн зікірден соң ем конбаса.

Серік:

Шабытсыз алаулап мен жанбас едім,
Қашанда жорғасынан танбас елім.
Қынаптан суырғанда қылыш сөзді,
Бұлтақсыз қиып айтар алмас едім.
Ананы кемпір демей дұрыс айтсаң,
Қисайып аузы-мұрның қалмас еді.

1997 жыл.

ОРАЗАЛЫ МЕН БЕКАРЫС

Оразалы:

Армысың, алты алаштың іргелі елі,
Беделі бес қарудай іргедегі.
Айттарыңыз бүгінгі қабыл болсын,
Ақ ниеттің ағытылсын түймелері.
Бекжан, аман-есен кеп қалдың ба,
Жамбылдағы айтыстың жүлдегері.
Табаның тесілгендей көрінеді,
Жамбылдың бас бәйгесін сүйрегелі.
Құдай сүйер құлдың да біреуі едің,
Тербетіп бесігінде сүйген елі.
Қазір мен әруақ деп айқайласам,
Батырлар дулығалы түргеледі.
Армысың ақ самайлы апаларым,
Қадірі хан қызындай күймедегі.

Көрсеткен көк тұйғындай іренділік,
Ал сөйлеші ендеше, күрең жігіт.
Дүбірді естіп тұлпардай кеп қалдың ба,
Тыпыршып тұра алмастан жүгенді үзіп.
Табаның мықты болса тас уатшы,

Аттай баптап айтысқа жіберді жұрт.
Тас уат дегеніме жар жағалап,
Абайсыз ақсап қалма тізенді ұрып.
Тұлпар болсаң көрейін жайдақ шауып,
Екі өкпенді кетпесін үзеңгі ұрып.

Айтқыштық атам қазақта үлкен өнер,
Қарқынды сөз камырдан күлшенелер.
Қалт етпей халық отыр деген оймен,
Біздерге ой асылын кім шегелер.
Ал, енді адымдай шап тұлпар болсаң,
Мен емес үрейленіп үрке берер.
Желдей үрлеп желкеңнен жетелейін,
Желкендей көтеріле білсең егер.

Бекарыс:

Сөзімді бісмілләдан бастап едім,
Бұйырса жырдан шашу шашпақ едім.
Айтыңыздың алғашқы күндерінде,
Осылай қарай қадам басқан едім.
Сәлемін Оңтүстіктің жеткізейін,
Аман ба, Алатауым, қасқа белім.
Бір жылды арттарына тастаса да,
Алматым әлі күнге жас па дедім.
Армысың отыз күндей ораза боп,
Ауызын айтыспенен ашқан елім.

Бір сәлем осы отырған қауымына,
Бір сәлем Ораз деген бауырыма.
Қолдаумен қолпаш беріп жұртым отыр,
Сән қоссақ дегендей-ақ сауығыма.
Тыпыршып тыншың бітіп қалған шығар,
Кезіксек деп қара өлең дауылына.
Байқаймын, айттап келіп отырсыңдар,
Айтыскер ақындардың ауылына.

Ағайын, айттарыңыз құтты болсын,
Алдымен саулығыңыз мықты болсын!
Барыс жылы босанған жеңгелердің,
Ұлдарының жүрегі түкті болсын.

Саған да айтатыным, Ораз аға,
Үйдегі жеңешеміз жүкті болсын.
Барыс жылы бар ісің оңға басып,
Халықтың қуанышы жұпты болсын.
Алты жыл уызына жарытпаған,
Үкіметтің сиыры сүтті болсын.

Осы күнгі адамның ойы базар,
Аудартпайды ақынның жайы назар.
Мәделі, Майлы менен Құлыншақтан,
Тыңдаған елдің кедей, байы ғазал.
Әселхан, Қаныбек пен Тәушендерім,
Өлеңімен кіргізген тойыңа ажар.
Солардың жолын қуып келеміз ғой,
Тұлпары озған елдің тайы да озар.

Жарасар шаңбозынды шабытты етсең,
Бір басқа жөні бөлек бағытқа өтсең.
Шақырсаң аруағыңды шақыра бер,
Көрерміз қаңбақ құрлы қағып кетсең.
Бір құдайдан көрерміз тілімізді,
Кәлимаға келтірмей алып кетсең.

Оразжан, додалы айтыс талай болар,
Ақынға үмітпенен қарайды олар.
Аруақтанған сөзіңді айтып жатсың,
Тышқанды қорқытуға жарайды олар.
Бекарысты келдің де Бекжан дедің,
Ақын адам сөзіне абай болар.
Мысалы сенің атың Ораз екен,
Оразды қораз десем қалай болар?

Оразалы:

Алдыңда айтыс десең жайыламын,
Бекарыс-ау, мен-дағы жай ұғамын.
Қораз десең не айып айта бергін,
Тауық қып бүгін сені қайырамын.
Аруақты айттың тышқанды қорқытад деп,
Олай айтсаң аузыңды айырамын.

Ел едік сеніп өскен аруағына,
Жырының құлақ салған тармағына.
Тағы да үміттеніп отырмысың,
Жолықтың осы жолы арналыға.
Кәлимаға тілінді келтіремін,
Бірақта жеткізбеймін арманыңа.
Ал, енді құлақ салып тыңдап отыр.
Қасындағы Ораздың талғамына.
Мен енді әрі қарай көсілейін,
Ау, Беке, жалтақтама жан-жағыңа.

Бос сөзге бой алдырып бұрмаланбай,
Құнды ойды жіпке тізгін қылқаламдай.
Құлақтардың құрышын қандырайын,
Ақынның Құлагері тулағандай.
Тыңдаушыңды алмағын жалықтырып,
Сыны мен сыры бөлек сырлы адамдай.
Ал, енді асыл сөзді сен ағытшы,
Меккеден Мұхаммедті тыңдағандай.
Жүзге дейін санап шық сабыр болар,
Халге түссең сөзіме жынданардай.
Шауып түсер сөз айтқын шамаң келсе,
Шалғысын шалдың өзі шыңдағандай.
Баладайын балбырап отырсың ғой,
Ш-ға тілі жаңа кеп ширағандай.
Таудан биік, теңізден терең сөйле,
Сынапты сыпырындыдан жинағандай.

Бекарыс:

Сөздерің ә дегеннен ірең беред,
Бас жағы айтқан кезде түгел боп ед.
Ораз ақын алдында айбаттанып,
Өзінше Бекарысты жүгендеп ед.
Ақын қып аттандырған Оңтүстігім,
Тауық боп қайтасың деп жібермеп ед.

Ақынның жолықтырды амалдысын,
Бұзуға жарайтындай қамал-күшін.
Аруақ емес біледі жаратушым,
Осы айтыста жолықса жаналғышым.

Жұртымыз жүрсе-дағы назаланып.
Жетеді мақсатына қазақ анық.
Кешегі отыз күнгі оразада,
Жаныңыз қалған шығар тазаланып.
Ораз-ау, елге барсам сұрайды ғой,
Ал енді Алматыда не жаңалық?

Оразалы:

Жатырмыз біздер барыс боламыз деп,
2030-ға дейін оңамыз деп.
Баттитып сөйлеп едің бастан келіп,
Ау, Беке , бара жатсың добал із боп.
Тауық боп қайт деп сені жібермесе,
Қайтесің бұл Ораздан қораз іздеп.

Сиқырын түрлендірсем сырлы әуеннің,
Жырласам жаңалығын туған елдің.
Әйтеуір халқым аман-есен отыр,
Жатырмыз біз тілегін тыңдап елдің.
2030-ды ойға жиі алады,
Көңілі көншігендей сұңғақ елдің.
Сары бидайын сапырған сары қымыздай,
Сұлыға зар болып тұр қырманы елдің.
Мемлекеттің бар малы жоқ боп жатыр,
Тоз-тоз боп тоқымындай сынған ердің.
Шаршаған жұрт көңілін құлазытпай,
Айтыспен көтергелі мұнда келдім.
Қызылшаны сүбедей сүйкеп отыр,
Қызыл еті таусылып қырдағы елдің.

Тілегі бір халқымның, арманы бір,
Сөзімізді тыңдап отыр залдағы дүр.
Әйтеуір ашық-жарқын ниеттері,
Асқақтап Алатаудай арманы жүр.
Біздердей балаларын баптап келіп,
Додаға осындайда салғалы жүр.
Көбейген коммерсанттар Алматыда,
Әйтеуір әйтіп-бүйтіп жан бағып жүр.
Қытайдың қызылына өзі алданып,
Содан кейін халқың көп алданып жүр.

Баяғы импорт сондық заманыңыз,
Елес боп түсте көрген қонғалы жүр.
Бесіктен танығанын тастап бала,
Есіктен аңдығанын алғалы жүр.

Бекарысқа қарасам батыр екен,
Айтатын сөздері де асыл екен.
Ақын болсаң, ел мұңын көтеруің –
Әрқашан да айтыста ақыл екен.
Өзіңнің еліңізде не жаңалық,
Әкімдерің ауысып жатыр екен?
Сынған, шіркін, шипырын алып тастап,
Шатырын елің жамап жатыр екен.

Бекарыс:

Айтылып бүгінгі мен өткендегі,
Шығып бара жатқандай шектен бері.
Ел мұңын жырлағанда Ораз ақын,
Дауысың осыншалық өктем бе еді.
Айтатын адамыңа жолыға алмай,
Ішің толып қалыпты-ау көптен бері.

Бүгін біз егеменді ел дейміз де,
Сол елдің жағдайына келмейміз бе?
Бұйырса келер ғасыр ширегінде,
Көркейген қазақ елін көрмейміз бе?
Нострадамус болжаса сенеміз де,
Назарбаев болжаса сенбейміз бе?

Сұрадың Оңтүстіктей жақын жерді,
Ел жайын сұрағаның ақыл болды.
Әзірге жаңа әкімім жайлы боп тұр,
Сол жағын қалың қауым мақұл деді.
Сен бұзылды деп жатыр зиялылар,
Бізге бір алып дене батыр келді.
Сеңіңді де, тоңды да бұзатұғын,
Бізге бір мұз жаратын әкім келді.

Болсаңыз жағдайды шындап қыстар,
Шешуін таппай жатқан мың шақты іс бар.

Жаңа әкім осы кезде атқа мінді,
Ісіне болып қалдық бір сәт құштар.
Бүгін де тегеуірінді тың тірлікке,
Оразжан, осы отырған ұрпақ құштар.
Тәспісінен жаңылып бара жатса,
Менсіз де жетеді ғой мін тапқыштар.

Естиміз, жаңа әкімді ер көңіл деп,
Парасат, пайымына сенген ұл деп.
Келе сап зиялымен қауышам деп,
Абыройы асты да ерледі көп.
Оңтүстікке жақсылық жасаймын деп,
Жаман болған адамды көргенім жоқ.

Жарасар жағдайды саптай тізсек,
Жасауға әкеледі жаппай тізбек.
Тірлікке ұмтылатын ерлер де бар,
Халықтың аманатын ақтаймыз деп.
Кертартпалық жасайтын кесір де бар,
Басшыларға қаламыз жақпаймыз деп.
Оңбастан қаншама рет опық жедік,
Ауруды ішімізде сақтаймыз деп.
Бізге біткен басшының бағы да бар,
Тірісінде көзіне мақтаймыз кеп.
Соры да бар, өйткені өлгеннен соң,
Ит терісін басына қаптаймыз кеп.

Қазақта жаны дархан жан аз емес,
Жер аз емес, Оразжан, мал аз емес.
Ал, соны тіршілікке жаратуға,
Іс керек қой алдыменен, қағаз емес.
Өмірде бірде олай, бірде былай,
Екі басын тең тартқан таразы емес.
Сондықтан дер кезінде қам қылмасаң,
Қазасын өтей салар намаз емес.

Ұшталған қаламсабы қаламгердей,
Алдыңда сөз сөйлейін табанды ердей.
Кім білсін, бұл өмірден өтеміз бе,
Мемлекетке риза адам көрмей.

Түбі біздің түзелер түріміз жоқ,
Үкіметтің тізгінін саған бермей.

Оразалы:

Айналайын, Бекарыс,
Жалынды сөйле жаңылмай.
Сабылған сансыз сағымдай,
Ақыннан асыл сөз шықпас,
Отанына табынбай.
Жылп етіп аунап түсті ғой,
Суға түскен сабындай.
Жұмыр болсын сөздерің,
Күмпеленген қамырдай,
Бірікпей кетіп жүрмесін,
Ыдырап кетер қарындай.
Тәбетімді аштың айтысқа,
Қуырылған өкпе-бауырдай.
Кезек бер енді бізге де,
Жоғалған түйе секілді,
Жалғыз өзің жайылмай.

Зардап бар бұл заманда, зобалаң жоқ,
Аш болса да Алаш сөйлейді тоқ адам боп.
Тізгіні тұра берсін Елбасында,
Доғаға жармаспайық додадан кеп.
Бесіктен белің шықпай айға ұмтылып,
Ойлайсың әр кезде сен оңалам деп.
Әйтеуір ауыл байғұс шыдап отыр,
Жерге еңкейсем жемімді тере алам деп.
Елбасының ардақты жоспарымен,
Келеді екі аяқты тең алам деп.
Көтерем бас көктем кеп бір-бірінше,
Көскітіп көлденеңдеп тебе алам деп.
Осындай үміті бар халқым барда,
Қайтейін тізгінді кеп мен алам деп.
Қасқырға да қарпитын қара қалмай,
Есегін ұрлады елдің қорадан кеп.
Есегі жоқ ешкімен жерін жыртып,
Әйтеуір іргелі боп тұр ел аман боп.

Ал, жырымның байланып арқанына,
Сөзіңнің сала бердің алтауына.
Бұл күнде оқыған көп, өнерлі аз,
Қайтқалы жүр қаршығалар қайта ауылға.
Қарттың сөзін құрандай құптаған ел,
Ақшалының бас байлар дарханына.
Бас қайда, құлақ сонда болмай ма екен,
Қарттың сөзі күл болды қалталыға.
Қалталылар халқын емес қарнын ойлап,
Шана жекті шалы мен шауқанына.
Бас аман боп «барысқа» жетсек екен,
Бақай сиып тұрғанда байпағына.

Енді әзілдесейік түзу келіп,
Атысқа аздаған бір қызу беріп.
Алпыс екі айлалы түлкідей ең,
Маржандай шашылатын жырың келіп.
Бозарып өңің кетіп бара жатыр,
Қызды ауылға жүргендей ұрын келіп
Бірақта тісқаққан сен ақын едің,
Көрмеген сара жолы сүйірленіп,
Қызыл түлкі ін қазып тұмсығымен,
Құйрығымен кетеді ізін көміп.

Асау өзен адасса ағысынан,
Тұлпар да жаңылады шабысынан.
Заманды айтып біз зарлап отырмайық,
Бақ туады қазаққа бақ ұшынан.
Қазірше заман тыныш, ел аман ғой,
Жер-ана айырылған жоқ табысынан.
Бүлінген дәл қазірше ештеңе жоқ,
Қатын өліп, қамшының сабы сынған.

Тұрса егер дәл осылай елім ерен,
Барысқа айналғасын жері кенен.
Компьютерлік заман боп бара жатыр,
Тезек қабы, ал теңдер – теңіменен.
Келесі жолы айтыста, Бекарысжан,
Пультпенен айтысамын сеніменен.

Бекарыс:

Оразды ақындардың нақ басы де,
Әділет атаулының қақпасы де.
Бозарып отырғанға қуансайшы,
Сазарып отырғаннан сақтасын де.

Үміт артып арайлы тандарға да,
Үміт артып шықпаған тауларға да,
Оразжан, «Барыс» болам деп отырсың,
Жетерміз бір күні ол заңғарға да.
Халқымызды барысқа айналдырар,
Дәл өзіңдей жанашыр жандар ғана.
Үкіметтің басына келмеймін деп,
Тағы да жайып салдың бағдарлама,

Ақынға көп болғанмен шимай түрі,
Белгілі жамандыққа қимайтыны.
Өз басын өлең қылған кімді көрдің,
Халықтың жағдайы ғой қинайтыны.
Содан болар оны да жалпақ елдің,
Ханнан бетер қастерлеп сыйлайтыны.
Осыдан ғой ақылды патшалардың
Ақындарды қасына жинайтыны.

Айтысты жыл күткесін, ай күткесін,
Мына ісің түк бітірмей жай бітпесін.
Құдайым халқымызға бақыт берсін,
Шаңырақ шаттығына сай қып берсін.
Шетелдерге сатылып кетпейтіндей,
Жер астында сақталған байлық берсін.
Қысқарып кетпейтұғын жұмыс берсін,
Ай сайын ап тұратын айлық берсін!

Біз жаңа титтей әзіл тауып ек қой,
Біріміз бірімізге қауып ек қой.
Ораз-ау, тықыр келді, тұрайық та,
Тық десе тиетұғын тауық ек қой.

Оразалы:

Іші менен сырты бір сыралғының,
Құмырсақадан дауламас қыран құнын.

Ендеше елім еңсеңді түсірмегін,
Жабағы жүн түлетіп туар күнің.
Әрқашан айға ұмтылып өсейікші,
Біз болмасақ көтерер ұранды кім?
Беріктігі бөрідей ел едік қой,
Қорқауға қой бермейтін тұманды күн.
Сәл ғана шыдайықшы, қайран халқым,
Шеберлігі шыңдалар шыдамдының.

Ақиқат түссе қамауға,
От ойнап жүр жанарда.
Бөрілі байрақ көтеріп,
Ап шығар бір күн алаңға.
Сынық сүйем келмейді,
Көтерсең де жамауға.
Мың жерден тас түссе де,
Сөз сатылмас базарда.
Айтылған небір алтын сөз,
Глінбей жатыр назарға.
Осымен, халқым, тұрайын,
Бекарыстай бек жігіт,
Қолыңды сенің алам да.
Айтқан бүгін ойыңды,
Халайық салар таразға.

1997 жыл.

ШОРАБЕК ПЕН ҚУАНЫШ

Шорабек:

Шетіңнен қырансыңдар шыңға самғар,
Алмайтын қамалың жоқ шыңдасандар.
Айтысқа қиып келген мың теңгесін,
Ағайын, айналайын, мың жасаңдар.

Жарасты әніміз бен сәніміз де,
Түк қылмас қиындықтың бәрі бізге.
Бабамыз біздің батыр болған ғой деп,
Өлсек те қарамаймыз әлімізге.

Армысың, алматылық ағайын-жұрт,
Сәлем бердім кіші мен кәріңізге.

Алайда, аңсарымыз алтын боп па,
Түспесе деп тілеймін халкым отқа.
Тіршілік үшін күрес жүріп жатыр,
Басылып бас ішінде бар кнопка.
Қарамай қарыны ашып жатқанына,
Қазақтың ән салатын салты жоқ па?
Асығып жеттік мынау айтысқа да,
Жүрсінді отырғызып банкротқа.

Жүйрікті жюри бүгін шеттетпесін,
Ел-жұртым оларға өкпе етпесін.
Айтыстың арты тағы опыр-топыр,
Төбелес «без правил» боп кетпесін.

Шын талант бағы бүгін ашыла ма,
Айласын алаяқтар асыра ма.
Айтысты қайдам енді, ал әйтеуір,
Ел-жұрттың екі көзі машинада.

Қуаныш, сенің шығар шоқың қандай,
Қалмасын жүрегінде отың жанбай.
Шыдай біл шымшып айтқан сөздеріме,
Екі жүз жиырма вольттық тоқ ұрғандай.
Сызылып қалыпсың ғой, Қуаныш-ау,
Бастықтан қызмет сұрап отырғандай.

Бұл сөзім көңіліңе жаққан шығар,
Әзілім жарасымын тапқан шығар.
Сызылғанның бірақ та сыры мәлім,
Ішінде бір бау жантақ жатқан шығар.

Қуаныш:

Адам – шәкірт, өмір – ұстаз, Алла – ғалым,
Жария ойдан білім сөз талғағаным.
Япырмай, көктем келіп қалыпты ғой,
Наурыздың қоса шырқап арман әнін.
Ассалаумағалейкүм, текті ұрпақ,

Осы болсын өлеңмен арнағаным.
Көктемде қыздар келіп қастарына,
Жігіттер жорға мінер астарына.
Жайбарақат жарда жатқан қара бура,
Желпінсе көтереді бастарын да.

Әнім көп осындайда басатұғын,
Кездерде шабыттанып тасатұғын.
Шөкеңе кез болыппын, рухыменен,
Кімнің болсын мыстарын басатұғын.

Дәстүрдің әрқашан да серті болған,
Заманның жасалмасын дерті қолдан.
Бұл Шөкең, қазағымның мықты ақыны,
Тіліне де, дініне де берік болған.
Байзақ датқа сияқты бабаларың,
Наурызбай, Кенесарыға серік болған.
Байзақ датқа ұрпағы, армысындар,
Айдынға аққуға ұқсап келіп қонған.

Тимесін жүректерге салқыныңыз,
Бәріміз бұл айтыстың алтынымыз.
Айтыста батыл сөйлеп көрейікші,
Шыдаса жүйке менен балтырыңыз.
Орауы құнан пілдің терісіндей,
Қамшы құсап ойнасын жарқыныңыз.

Отырмыз ұлы өнердің кемесінде,
Сөгеміз талай ойдың көбесін де.
Кездескен қандай жақсы мықты ақынмен,
Көктемнің көгілдір бір белесінде.

Шорабек:

Қуаныш, жалау жырды желбіреттің,
Қозғадың бар сезімін сен жүректің.
Бабанды айтсаң жырларың бұрқ-сарқ қайнар,
Шәйнектей үстіндегі кемпіректің.
Білесің бе, сен осы, Байзақ бабам,
Әрекетін істеген ержүректің.
Артағы ұрпағының бақыты үшін,
Ауызына тығын болған зеңбіректің.

Жан едің кісі мінін санағыш-ақ,
Боп қапсың енді маған қара пышақ.
Екі көздің арасын жаралапсың,
Қашаған қайыс нокта тана құсап.
Тырнағы ұзын қыздарға тырнаттың ба,
Біріншіде оқитын бала құсап.

Қарайтын кім бар бүгін баланы аяп,
Жасыңда көп жейсің ғой қара таяқ.
Бұл іске бір ұсыныс білдірейін,
Зерделі, зерттеп жүрген данадай-ақ.
Балалар мектебіне келе берсін,
Аяқ-киім жоғына қарамай-ақ.
Иванов әдісіне сенсек қыста,
Пайдалы екен жүру жалаңаяқ.

Жағдай бар қаратпайтын еш кейінге,
Жаңалыққа мен-дағы көшпейін бе?
Балалардың жағдайын ойламайтын,
Басшыларды мен бүгін дос дейін бе?
Басқаның басы жетпей жатса егерде,
Мәселені мен былай шешпейін бе?
Көп баланың ақыры киімі жоқ,
Сабақты өтсін деймін бассейінде.

Осыдан не бар енді тұрған оғаш,
Қалайша бұл қазаққа бақ қарамас.
Бассейінде оқыса бала біткен,
Жаңалық ашудан да құр қала алмас.
Архимед «Эврика» жасар ма еді,
Ваннаға түспегенде тыржалаңаш.

Жақсы сөз ел мерейін өсіреді,
Қуаныш байқап отыр несібені.
Үстіндегі шапанын сілкіп тастап,
Бұл неге сахнада шешінеді.
Бүйте берсе жалаңаш Кейқуаттай,
Мініп ап мойнымызға көсіледі.

Өргізіп өлеңменен қандаланды,
Қуаныш, сахнадан салма лаңды.
Осымен мен өзіңе бердім кезек,
Ал, енді билей бергін «ламбаданды».

Қуаныш:

Мен едім қырандардың көкбарағы,
Азаматтың кемшіні көп болады.
Сонша жынды болсақ та «ламбадамен»,
Көктемде әсерленген шоқ болады.
Көңіл тойған, көз тойған бұл заманда,
Ақындар да байсалды, тоқ болады.

Балалар жалаңаяқ жүрмесін деп,
Шөңгелер табанына кірмесін деп.,
Несие берем дейді бұл үкімет,
Қиындықты өмірде көрмесін деп.

Ол қаржы қай ошақты байыта алады,
Қазақтың қай шарбақта сай табағы.
Төрт жүз доллар ақшаны алады да,
Төрт жылғы қарыздарын қайтарады.

Облысқа облысты қосып жатыр,
Ауылдың адамдары босып жатыр.
Еркектер жұмыс жоқтан үйде отыр,
Базардағы әйелін тосып жатыр.

Кеме де теңіз соқпай шайқалмайды,
Ырыстың молаяры байқалмайды.
Мен білсем төрт жүз доллар несиені,
Қазақтар үкіметке қайтармайды.

Білдің бе, неге бастым тормызымды-ай,
Тұрғанда жар құламай, ор бұзылмай.
Қуаныштың қасында Шорабектер,
Пейіштен жаңа шыққан хор қызындай.

Бауырға көп ықылас ала кепті,
Жүрегі жақсы жырға тола кепті.

«Тамашада» Құдайбергенді білетіндер,
Айтыста таниды ғой Шорабекті.

Шорабек:

Қуаныш, арқалы сен ақын болдың,
Басшыларды жамандап батыр болдың.
Комсомолда қызмет қып бір кездері,
Құдай жоқ деп атеист кәпір болдың.
Қайта құру қалыпқа қайтарған соң,
Майлы жер, мансап іздеп әкім болдың.
Әкімдіктен абырой кеткеннен соң,
Редактор боп газетке жақын қондың.
Әр төбенің басын бір шала берме,
Келмесе бар өнерден тақыр болғың.

Қуаныш:

Аруақтың арқасы ғой батыр болсам,
Халқымның арқасы ғой әкім болсам.
Сені де бір төбе деп мен қояйын,
Төбелікке ағатай татыр болсаң.

Қуатын Шорабектің халық білген,
Тауларды қопарарын анық білген.
Сенің ұлы жаңалығың әзіл еді,
Қазақтың айтысына алып кірген.
Өзіңменен жарасқан Қуанышты,
Емеурінмен таниды халық бірден.

Шорабек:

Күн көріп келеміз ғой әзілменен.
Қалжың сөз қаша қоймас әзір менен.
Білмеймін дәл өзіндей бір тентекке,
Қандай сый жарасады әзірлеген.
Бұл айтыста боп жатыр бір жаңалық,
Жас қуанып, кәрілер безілдеген.
Артық ұпай алуда жастар жағы,
Басқандай тұзды алтылық көзірменен.

Қызықты жасағансың талай-талай,
Алдыңменен артыңа қарайламай.

Айтыста айтқан сөзің бұрындары,
Жататын нысанаға маңайламай.
Осы жолы күш жинап келдің бе екен,
Сөйлейсің Шорабекке қалай-қалай.

Жүрсен де жырларыңды жиі ақтармай,
«Ламбада» билеп кетсең ұят қандай.
Газетте істеген соң қиын екен,
Айтқаның айтыста бұл кіл ақпардай.
Екі қолыңды ербендетпей отыршы тек,
Жүгенсіз Жириновский сияктанбай.

Қуаныш:

Өсер бала несібеден кеш қалар ма,
Шорабек шахматты еске алар ма?
Егер де ақылменен жүре білсең,
Ферза болып шығады пешкалар да.

Таң қалам тараздықтар істеріне,
Кіре ме Мәскеу жиі түстеріне,
Несіне Жириновскийді сөз қыласың,
Ауызыңа батыр қазақ түспеді ме?

Қонар ма аққу қайта көлімізге,
Құрар ма гүл салтанат белімізге.
Мысал қып Бауыржанды неге айтпайсың,
Батыр тұлға боп кеткен елімізге.
Қарсылас, өленді сен тез құрасың,
Қалайша алтыныңды жез қыласың.
Бауыржандай батырым тұрған кезде,
Қайдағы сасық орысты сөз қыласың.

Ақындар танылады зерек болса,
Келтірер ел алдында дерек болса.
Айтыстан шал кетті деп мұңаймаймыз,
Батаға шақырамыз керек болса.

Тәңірім ісімізді оңдайды ғой,
Қуаныш тереңінен толғайды ғой.

Мен тоқтадым, ағайын, осыменен,
Сапырғанмен су сорпа болмайды ғой.

Шорабек:

Айтыс та айтыс болмас ұсталмай шын,
Қуаныш, осыменен тұспалайсың.
Өзіңді Бауыржанға теңер едім,
Бірақта оған түк те ұқсамайсың.

Қолыңды селкілетпе, серендетпе,
Тамыңды өз қолыңмен көлемді етпе.
Жириновский садаға кетпейді ме,
Бағасын батырлардың төмендетпе.

Көзге ұрып көрінбейтін бар наласы,
Ішінде көпшіліктің жан жарасы.
Сигареттің суретін іліп қойған,
Қазақтың әр көшесі, әр қаласы.
Бейнелеп бере алмасаң қоғам мінін,
Қуаныш, құр бекерге сарнамашы.
Өзіңді өзің отырсың насихаттап,
Секілді темекінің жарнамасы.

Айтасың фактілердің ең ескісін,
Ең ескісін және де көмескісін.
Факты менен цифрды ұмытпайтын,
Сен осы, робот адам емеспісің?
Фактінің қалдырмадың ешқандайын,
Сонда да мына сенен жасқанбайын.
Жұрт пікірін ауызынан жырып айтып,
Отырсың Америка ашқандайын.

Биікке жетелемес соқыр арман,
Аспайды асулар мен шоқылардан.
Тың ойды тауып айтар табан асты,
Жүрегінде жылт еткен оты бар жан.
Әлгі айтқан әңгіменді мына халқым,
Газеттен бір ай бұрын оқып алған.

Қуаныш:

Өлеңім көңілімнің шуағы ғой,
Немесе ниетімнің бұлағы ғой.
Қасқа айғырдың баласы құрығанда,
Туғанда төбел болып туады ғой.

Шореке, басқан ізің білінбеген,
Сын бар ма көздеріңе ілінбеген.
Көсемнің суретіндей жарқырайсың,
Төрлерге ұмыт болып ілінбеген.

Арнама айтыс сайын тола айтамын,
Халықтың көңіліне бола айтамын.
Токтаған дұрыс шығар осы жерде,
Әйтпесе таң атқанша қона айтамын.

Шорабек:

Кетіп ек көптен бері қатынаспай,
Отырмыз енді біздер ақыл аспай.
Мақтаса бермейікші бір-бірімізді,
Бөліскен бөтелкені екі мастай.

Біреуге бұл Қуаныш пірдей ме екен,
Біреуге бұл Қуаныш дүрдей ме екен?
Бірде әкім болатын, бірде өкім,
Байлық пен қулығыңа бірдей ме екен?
Ал, енді қол алысып біз тұралық,
Бұл уақыт жетегіне жүрмейді екен.

1998 жыл.

МЭЛС ПЕН БЕКАРЫС

Мэлс:

Келгенін бүгін қарашы,
Домбыра тартқан күйімнің.
Алқалаған әлеумет,
Айтыс деп бізге бұйырдың.
Сыбағасы сол болар
Көрсетер бүгін сыйымның.
Әуелі Алла, бір құдай,

Талабымды онда деп,
Ер Бекетке сыйындым.

Ағайын, айтыс десе бір тоймадың,
Білемін алдарыңда мың той барын.
Келеге түсетұғын кер үлектей,
Бүгінгі Бекарыстай сұр тайлағың.

Көңілі көрерменнің кең сияқты,
Қошеметтеп отырған ел сияқты,
Айтысып екеуіміз көрелікші,
Үзеңгі мен құйысқан тең сияқты.
Оңтүстіктен келгенмен, ақын інім,
Солтүстіктен соғатын жел сияқты.

Бекарыс:

Армысың, Мәлс аға батыстағы,
Әлі де туылмаған атұстары.
Біраз жыл болыпты ғой сіз айтысқа,
Арқалы ақын болып қатысқалы.
Жүгіріп Шымкенттен мен де келдім,
Айтулы ақыныңмен айтысқалы.

Мәреге ұмтыласың дәмен барда,
Сөйлейміз әділетке әлем зарда.
Тайпалаған жорғасың ғой, Мәлс аға,
Келе жатқан жоқсың ғой әрең-зорға.
Талтандап Мәлс ақын шыққан кезде,
Балпаңдап өлең айтпай, бәлем бар ма?

Сөзіңіз мына бізге екен үлгі,
Білемін өлең-жырда мекенінді.
Аштың-ау азаматтық ажарыңды,
Шырай-жырмен кіргізіп шекерінді.
Делдиген танауыңнан танып тұрмын,
Тынысы кең тұлпардан екенінді.

Кез келді енді бізге байқасатын,
Алысып бір-біріміз айқасатын.
Сыбағам дайын шығар сіздің жақтан,

Қыз емессің күреңдеп шай тосатын.
Махамбеттің ұрпағы емес пе едің,
Қасық қаны қалғанша шайқасатын.

Жиналыпты биіктер өресі кіл,
Солардың еншісінде келесі жыр.
Атпалдай ағалармен жағаласып,
Шымкенттің шикіюкпе немесі жүр.
Сыйпап сөйлеп отырған жұрттың бәрін,
Қайдан шыққан ақылғөй демеші бұл.
Сен туғанда қуанған ел емес пе,
Сол елді қуанышқа бөлесі бір.

Мәлс:

Ал, інім, көңіліңді қайтармаймын,
Жауқазын жырларыммен жайқалғанмын.
Бәйгеге бір түскесін шегінбеймін,
Қорқақтап аттың басын тарта алмаймын.
Балпаңдап сен де отырсың қасымызда,
Келгесін туған жерге талтаңдаймын.

Бекарыс:

Сен біздің болашаққа үмітсің ғой,
Ал енді сырт көздерге күдіксің ғой.
Өлеңіңе қарасам мін таппаймын,
Ешкім суын ішпеген тұнықсың ғой.
Және ешкімнің шамына тиіспейтін,
Саясаткер болатын жігітсің ғой.

Елінде демеу берер дүрлерің көп,
Менің де шабытымды үрледің кеп.
Өзіңменен шамалап айтыспасам,
Бері қарай бұрылатын түрлерің жоқ.
Сөздің шынын айтамын, Мәлс аға,
Өмірде ілгенің мен білгенің көп.
Әйтпесе мақтап-мақтап мына сенің,
Қызыңды алайын деп жүргенім жоқ.

Мәлс:

Кейбіреу көңіліне дық сақтайды,
Ұлттың көп мәселесі – ұқсас қайғы.

Саясаткер деп мені мұқатасың,
Ініміз бұдан басқа түк таппайды.
Билік – бит болған кезде, саясат – кит,
Биттің көлеңкесінде кит жатпайды.

Алдыңа арқыраған Мэлс келді,
Шабысын Бекарыстың тегіс көрді.
Бұл халық үміт күтіп отырған соң,
Дүние айтыспенен тегістелді.
Ал енді осы жерде көрсетейін,
Мысалы, керіскен мен келіскенді.
Үйде жатқан кінәсіз сәби ғой, ол
Аламын деп желікпе періштемді.

Ай, Бекарыс, Бекарыс,
Алдыңда жатқан сияқты
Айтыста мың шақырым.
Кешірмейді көрермен
Ақынның кеткен ғапылын.
Тепсінісіп келгенде,
Мықты болсын тақымың.
Бұйырған қызды аларсың
Жететін болса ақылың.
Махамбеттің ізінде
Қалған бір ұрпақ болған соң,
Семсер сөздің сабымын.
Топан жырдың астында
Көп сөйлесең, қаларсың,
Абайла, байқа, ақыным.
Саған да менің дауым жоқ,
Сұр жебедей қадалсаң.
Жанартаудай лапылдап
Өлеңіңмен жана алсаң.
Қанекең¹ деген ұстазың
Алпысқа толар жақында,
Бір той болса, хабар сал.
Арманың бүгін жоқ шығар,
Ағаңа бірге ілесіп
Арғымақ аттай шаба алсаң.

¹Қанекең – ақын Қаныбек Сарыбаевты айтып отыр.

Бекарыс:

Қырандай қияларды шолыпсың ғой,
Біздерге қорғансың ғой, қорықсың ғой.
Көркем сөздің көсемі деген сайын,
Ештеңе де ұғынбай толыпсың ғой.
Мен сенің өз қызыңды сұрағам жоқ,
Өзің бір мақал бұзғыш болыпсың ғой.

Көкейден ағыл-тегіл жыр атқасын,
Ел-халық көңілінде тұрақтасын.
Айтысып отыр едім қызық үшін
Мына жұрт екеуімізді сынатқасын.
Сұрамаған қызыңды қызғандың-ау,
Құдай сенен бізін де сұратпасын.

Сөйлейді інің енді сенер болсаң,
Өзің біл, жыр-додаға көмер болсаң.
Ақылға келерсің-ау, Мэлс аға,
Өлеңнің қисынына көнер болсаң.
Қанекеннің тойына шақырайын,
Қызғанған қызыңды ертіп келер болсаң.

Мэлс:

Ей, Бекарыс, Бекарыс,
Көңілің бүгін көктем боп,
Жапырақ жайып гүлдесін.
Өлеңнің өзің еншілеп,
Бөлекше бекіт іргесін.
Айтысқа бүгін шыққанда
Асқарлап ойдың мәнісін,
Айтамын ғой білгенсін.
Қос атқа жегіп шаптырдым
Көңілімнің күймесін.
Сәби деген – періште,
Аузыңды қисайтып
Киесі ұрып жүрмесін.

Айқайлап келіп қол соққан
Ағайын мына аламан.
Жақсы айтатын ақынды

Қас тұлпарға балаған.
Дүрсілдеп қазір кететін,
Жүрегім менің – барабан.
Мен емеспін өзіңді
Жоқ сөзді айтып талаған.
Қызыма тілің тигізбе,
Байқап тұрсаң, Бекарыс,
Осы отырған бар халық
Бір қыздан барып тараған.

Бекарыс, саған тимесін,
Бүгінгі күні қырсығым,
Жалғанға келген жарық етіп,
Өзіңдей мен де жыршымын.
Тиіспе маған, інішек,
Көлдей болар өзіңнің
Көздей тесік-жыртығың.
Өлеңнің қазір жарғызшы
Жайқалтып барып бүршігін,
Мынау байтақ қазаққа,
Естілген дүбір-дүрсілім.
Кім осал да, кім мықты,
Арасына салайық
Халық деген сыншының.
Аталы сөзге тоқтамай
Айқайлай берген адамға
Айтатын сөзің – құр шығын.

Бекарыс:

Теңеуші ем, Мэлс аға, жаныңды айға,
Сабыр сақта, ашуға салынбай да.
Сен мені кінәлі ғып отырсың-ау,
Әділеттен аттамас арың қайда?
Киесі ұрады деп қорқытпағын,
Періште де құдайға бағынбай ма.

Мен сенің періштеңнен күнді көрдім,
Періштемен ұстасқан кімді көрдің?
Періштенің әкесі, Мэлс аға,
Періштемен қоса енді ұлды болғын.

Біздерге тігіп отыр құлағын жұрт,
Мәлістен поэзия бұлағын күт.
Қоңыңыз көтеріліп қалыпты ғой,
Әсте майдай жаққан-ау мұғалімдік?

Мәлс:

Бекарыс, шабысыңды танығанмын,
Намысыңды әдейі жанығанмын.
Сен маған семізсің деп тие берме,
Әуелден уызыма жарығамын.

Таңдайды тақылдаған тіл тебеді,
Мылтығым әуел бастан білтелі еді.
Баяғы бабалардың айтуында,
Ағасы – ай, інісі – үркер еді.
Айменен үркер келіп тоғысқанда,
Аспаннан ала бұлтты бүркер еді.
Тоғысып, татуласып тарасайық,
Ақындар сөз түсінген сүйтер еді.

Бекарыс:

Ағасы, әр сөзіңді анықтайсың,
Түсіндіріп жатуға жалықпайсың.
Қоңыр әуен, келісті сөздеріңмен
Поэзия аспанында қалықтайсың,
Уызға жарып өскен ұл болсаңыз,
Ұлтыңды да уызға жарытқайсың.

1998 жыл.

ӘСИЯ МЕН БЕКАРЫС

Әсия:

Сарқылмай елім барда тұрар сабан,
Наурыз да келді бүгін жыл аңсаған.
Аналар ақ жаулықты, құрбы, жеңге,
Армысың, ағайындар, жыр аңсаған.

Алматым, аман ба екен әр отауым,
Ақындар жырға қосқан дара тауым.

Астана Ақмолаға көшсе-дағы,
Қадірі хан тағындай Алатауым.

Алдында өз халқымның сыр ақтарам,
Нәр берген шабытыма бұлақтаған.
Орыстың ортасынан ойып шығып,
Ақ туын Қостанайдың құлатпағам.

Ақынмын ардың жүгін арқалаған,
Сабасын сұлу сөздің сарқа да алам.
Алашым айтыс десе асын қойып,
Думаның өлең-жырсыз тарқамаған.

Қыз едім нәр алатын түз гүлінен,
Тегеурін төзім жібін үзді білем.
Шашамын жырдан шашу баршанызға,
Ұстаса шабыт тұлпар тізгінінен.

Ақын ба айтыс жолын нық баспаған,
Көңілін жақсы жанның жықпас та адам.
Бекарыс, бағаң бөлек бір ұлсың ғой,
Өзің де, өнерің де ұқсаспаған.

Жігітсің сабыр кілтін иеленген,
Сөзің бар жібек оймен жүйелеген.
Салмақты сөзді айтайық сайысқанда,
Келген соң Түркістандай киелі елден.

Бекарыс:

Ал, бізді Алла қолдап, бақ қарасын,
Әлеумет бере жатар нақ бағасын.
Балам деп Әсия апам толғанғанда,
Егіліп кетуге де шақ қаласың.
Сіздерге қыдыр дарып, бақ қарасын,
Сондықтан ақ сырыңды ақтарасың.
Армысың, астаналық қадірменді ел,
Көрген талай бақ пенен тақ таласын.
Айтыс айтыс бола ма, айтыңдаршы,
Аруақтар аунап түсіп жатпағасын.

Өлеңі келе жатқан тегі үзілмей,
Кәдімгі ұлы Каспий теңізіндей.
Армысың, Әсиядай апам менің,
Лебізі өз анамның лебізіндей.
Сіз кейде мына маған көрінесіз,
Әселхан апамыздың егізіндей.

Өмірдің неше түрлі құбылысын,
Армандап отырса деп біліп ішім.
Қияға қанат қаққан бір ұлың ем,
Ұяда көргенімді ілу үшін.

Апасы кеп баласын жебеуші ме ед,
Сол кезде періштелер демеуші ме ед.
Азуы алты қарыс апам менің,
Бармақтай мына бізді елеуші ме ед.
Дегенмен жұмыс жасап көрейікші,
Әркім өз бұйырғанын жемеуші ме ед.
Өмірде көресінді көріп алмай,
Көрге де кіре алмайсың демеуші ме ед.

Әсия:

Шын жүйрік шапқан сайын желдетеді,
Шын ақын шабыт қысса селдетеді.
Каспийдің жағасында тумасам да,
Толқыны тобығымнан тербетеді.

Айтыста қос аққудай сәніміз бір,
Айтылар өз халқына әніміз бір.
Егіз боп тумасақ та Әселханмен,
Өнерде рух пенен жанымыз бір.

Шабытым келген кезде тия алмаспын,
Тізгінді тұлпар кессе қия алмаспын.
Азулы апаңнан сен қорықпағын,
Жұтуға сен шабақты қия алмаспын.

Шабыты шалшықпенен шектеспедім,
Кем айтса кемшілікпен шеттеспедім.

Баулитын бөлтірікті бөрі болар,
Бір оқпен атып әсте кектеспедім.

Сұлу сөз қатпарларын қазып бүгін,
Кеңітті көңілімнің жазықтығын.
Арқаның ақпанындай ажарыңнан,
Көрсетші сен жаныңның нәзіктігін.

Қалыбын бұл апаңның аңдай біліп,
Салмағын сұлу сөздің талғай біліп.
Сайыссам саған бүгін бұрыс емес,
Көрсетем көп алдында балдай қылық.

Айтысар жөнің бар ғой әдейі іздеп,
Серілік бұдан қалған әдемі із деп.
Балаға жараспайды жеңіл сөйлеу,
Сыйластық сыбағадан дәмені үзбек.

Бекарыс:

Ал, апа, бермен қарай беттегейсіз,
Сөзбенен балаңызды ептегейсіз.
Еркелеп қаншама сөз айтармын мен,
Сіз бірақ, сол еркімді шектемейсіз.
Балам, балам деп алып, апа, менің,
Басымды балға тығып кетпегейсіз.

Сеніммен қарайды ғой саған да әркім,
Сөзіңнен көрініп тұр адал қалпың.
Балаңа бал жырыңды арнап жатсаң,
Апажан, түсіп қалмас содан нарқың.
Егер де шеше тұрып қыз сөйлесе,
Бойжеткені дейтұғын оған халқым.
Ал бүгін сіз тұрғанда мен сөйлесем,
Балаңның ержеткені болар бәлкім.

Құдайым бергеннен соң маған өлең,
Айтысам ініммен де, ағамменен.
Жаратқанның жазғаны осы шығар,
Мәжілістес боп қалдық анамменен.
Сыбағамды әкелген шығарсыздар,

Сары қымыз әкелгендей сабаменен.
Кейінгі жас бөрілер жаман, апа,
Күшінді жұмсамасаң шамаменен.
Базардан келе жатып жолықтың-ау,
Базарға бара жатқан баламенен.

Жиналып жатқаннан соң текті кілең,
Табаның қызып, апа, кетті білем.
Аямай Әсия апам осы жерде,
Көсесін мына мені от тілімен.

Апамнан хал сұрайын асыл мына,
Өзіңсің төрге сүйрер басымды да.
Аман ба Қостанайдың қалың жұрты,
Табиғаттың қақпаны ашылды ма?
Айдаһардай айылын жимай тұрған,
Бұрқыраған бораның басылды ма?

Демеймін апа сізді шек қылып ем,
Одан да өлеңіме сеп қылып ем.
Ұшырып әкетпесең жарар еді,
Еліндегі боранның екпінімен.

Әсия:

Ақын ба қиялменен қыр аспаса,
Шабыттың шарасынан сыр ашпаса.
Көгерем жаным балам, еркелікті,
Еркелік іс ерлікке ұласпаса.

Сенімін бұл анаңның ақтайсың ба?
Шабыттың жас тұлпарын баптайсың ба?
Басыңды батырсам мен бал түбіне,
Шырынын сорып сонда жатпайсың ба?

Дәметпек деп үлкенді құлқын асың,
Тайлақтай шудадағы жұлқынасың.
Бесіктен белің шықпай не пәле болды,
Алдында бұл апаңның бұлқынасың.

Өзіңше пайдаланып жыр алаңын,
Көрсеттің күлкіден ой құрағаның.

Ел алыс, шалғай болып, алыс болса,
Не пәле, боран жайлы сұрағаның.

Отырып мына топтың ортасында,
Жүйріктей жолға шыққан жортасың ба,
Аман-сау келдік міне ортаңызға,
Сен бармай, сол бораннан қорқасың ба?

Мен-дағы дауылдайын дүрілдеген,
Болсам да аруана-жыр білінбеген.
Ерітем сүр қарыңды Оңтүстікте,
Ақпанның боранымен, жырымменен.

Арнасын ақындықтың анық біліп,
Бағасын отыр мынау халық біліп.
Ұсақ сөз тілге тиек етіп, сірә,
Алмайық көрерменді жалықтырып.

Сарайын сұйық сөздің ашпағайсың,
Жеңілге інім, сірә, баспағайсың.
Емессің қаңбақ құрлы налып кетер,
Ауырлау сөздерімнен қашпағайсың.

Бекарыс:

Апасы қисынсыз сөз тауып отсың,
Балаңды үйтіп-бүйтіп қауып отсың.
Бесіктен белің шықпай бұлқындың деп,
Арадай мына мені шағып отсың.
Бесіктен бел шықпаған балаңа кеп,
Басыңызды ауыртып нағып отсың?

Қайталап неғылайын тобам барын,
Қажет-ау әлгі жайға оралғаным.
Бораннан қорқасың ба деп отырсың,
Шығып кетсе көрейін содан жаным.
Сіз мені білесіз бе Қаратауда,
Қарабастың өтінде жаралғанмын.
Арыстан-Қарабасқа алдырмай кеп,
Апамызға алдырсам не болғаным.

Алтыннан да ардақты затыңыз бар,
Әрине, ұрсуға да хақыңыз бар.
Баста десең бастайын бір бәлені,
Әйтеуір еркек деген атымыз бар.

Жан едің өнер жолын ұштап жүрген,
Әрдайым елге қажет істі ап жүрген.
Үйдегі әкемізден айналайын,
Өмірдің түзу жолын нұсқап жүрген.
Әсиядай апамды әлі күнге,
Қызғалдақ бойжеткендей ұстап жүрген.

Алдыңда еркелесем балаң құсап,
Ақ ниет танытарсың анам құсап.
Біраз жерге барарсың деп ойлаймыз,
Алдыңа алаңғасыр балаңды сап.
Жадырап, жайраң қағып қойсаңызшы,
Кәдімгі тойға келген адам құсап.

Сөйлейін ел алдында еркін жандай,
Болмасын көкірекке шер тұнғандай.
Апамызға әзілдеп айта салсам,
Жауабы келеді екен бертін қандай.
Қырықтың қырқасына шықсаң-дағы,
Әлі де қыз Жібектей көркің қандай,
Сызылып сыр алдырмай отырсыз ғой,
Біреуге беріп қойған сертің бардай.

Әсия:

Баламның төгілгенде асыл жыры,
Жапырақ жайды міне жасыл гүлі.
Апанды қыздай қылып ұстай алған,
Ауылдағы ағаңның асылдығы.

Маржанын сұлу сөздің терер едім,
Шуағын шабыт күннің көрер едім.
Дәл мендей ұстай алсаң келіншекті,
Бір қызын Қостанайдың берер едім.

Айтысқа төрін берер біз емес пе?
Суық сөз жан тоңдырар сыз емес пе?

Несіне қыз дегенді қимай тұрсын,
Кемпірдің шыққан тегі қыз емес пе?

Ізетті іле білсе үгіт пайда,
Санасы сан айтсаң да ұмытпайды.
Қыздардың ерке-қыңыр қылығына,
Жігерін жани білер жігіт қайда.

Жаманға ешкім жақсы қимас жанды,
Онсыз да қыңыр сөзің қиғаштанды.
Жымиып оқ атқаннан өмірде мен,
Қалаймын суық түспен сыйласқанды.

Беймаза отырсың-ау жайға қалып,
Пейілің болып отыр айдан анық.
Дәл саған оңай болса мен осында,
Көрейін қызығыңды пайдаланып.

Қыз болсам білгін саған назым барын,
Ор болып дәл алдыңа қазылғанын.
Орамын өтімді ойдың таба алмасаң,
Көресің пешенеге жазылғанын.

Бекарыс:

Дедің-ау қыз қуаныш жүз емес пе?
Адамның шыққан жері қыз емес пе?
Адамның шыққан жері қыз болғанмен,
Бірақта бізсіз өмір күз емес пе.
Мысалы, қаншама ащы болғанменен,
Астың дәмін кіргізер тұз емес пе?

Болсам да дұрыс балаң, зиятты інің,
Қиуы келер бір күн қияқтының.
Орамалды үйіме кіріп келер,
Әзірге ол жағынан ұяттымын.
Адам бол деген елдің тілегімен,
Адам боп келе жатқан сияқтымын.

Апажан, балаңды кеп басынбайсың,
Демеймін өнеріме бас ұрғайсың.

Егер де жақсы күйеу бола алсам мен,
Бір қызды береріңді жасырмайсың,
Сомадай басымызды көріп тұрсың,
Ертерек сол қызыңды асырғайсың.

Әсия:

Білген соң мән-жайыңды бұрындардан,
Күтіп ем тәтті балдай шырынды алдан.
Жүйкені жұқартады-ау кермек дәмі,
Сөздерің сүзбедейін сығымдалған.

Тартса егер еліміздің тұз-дәмі ұдай,
Жақындар Қазығұрттың құздарыда-ай.
Өзі іздеп еш жігітке келмеуші еді,
Арқаның кеуде керген қыздарыда-ай.

Көңілің сірә балам қаяумысың,
Құлауға мына тақтан таяумысың.
Қызыңды асыр дейсің саған қарай,
Қыз алар атың да жоқ жаяумысың.

Жырыңа қосқан кеше белің, қайда,
Аяулы Отырардай жерің қайда?
Бір атты міңгізбесе келін алар,
Киелі Қазығұрттай елің қайда?

Ер жігіт намысы үшін алыспай ма?
Ауылы айбаттының алыстай ма?
Әкеп бер деп отырсың қызыңды сен,
Шымкенттік жігіттер-ау, намыс қайда?

Бөрікті көп ұлыңды құрайықшы,
Айтыстың басын басқа бұрайықшы.
Бұл заман қай заман деп айтып жатыр,
Заманға енді бетті бұрайықшы.

Ойласам өмір жайын жанар денем,
Өз халқым өз бақытын табар деп ем.
Еріксіз сүймесіне қосқан қыздай,
Жүрміз-ау үйлесе алмай заманменен.

Еліңе тәтті сөзді арнасайшы,
Жел сөздің базарына бармасайшы.
Осымен доғарайын мен сөзімді,
Өзің-ақ бірер сөзді жалғасайшы.

Өнерді тек өресіз қызғанады,
Өзіңді деуші ем айтыс мұзбалағы.
Есті сөз ел есінде қалдырсайшы,
Шыбыннан шырын жұққан із қалады.

Бекарыс:

Тәңірі беріп қойса бар киесін,
Ойламаған жерден де жар сүйесін.
Қостанайдың бір қызын берейін деп,
Босатып ең балаңның жан жүйесін.
Жеме-жемге келгенде апажан-ау,
Өз қызыңды берердей бәлсінесің.

Апамыз желдіртеді, желдетеді,
Өзің ең ақындардың ең бекемі.
Бір қызды алатындай хәліміз бар,
Ат емес ақын сөзін селдетеді.
Меселімді қайтармай бұл Наурызда,
Ала ғой десең апа нең кетеді.

Жылжысақ жылжиықшы ілгері біз,
Әзірге жығылмасын жүндеріңіз.
Заманды айтпай кетсек сахнадан,
Кем болып қалатындай бір жеріміз.

Ұмтылмай жүргендіктен ниетті сап,
Айналып өзімізге тиед пышақ.
Өтпелі мынау заман өтпей қойды,
Тамаққа тұрып қалған сүйек құсап.

Шаншыла қалатұғын шапса нәлет,
Қайда әлгі бір кездегі бақша мәлек.
Тұралаған заманды тұрғызсақ деп,
Бүгінде басшы да әлек, басқа да әлек.
Айлықтың аруағын күтуменен,

Бұқара сақтап отыр асқан әдеп.
Жылы-жылы сөзімен алдарқатқан,
Үкіметтің бұнысы жақсы-ақ әдет.
Тыныш жүрсең тиын да көрсетпейді,
Көтеріліс жасасаң ақша берет.
Соны көріп тілеймін бір құдайдан,
Дұшпанның табасына тастама деп.

Мемлекет аяқ-қолын мықтаса екен,
Сағы сынып жігерін жықпаса екен.
2030 деген бағдарлама,
Босаған уықтарды мықтаса екен.
Барыстың бойындағы қасиеті,
Түлкінің қулығы боп шықпаса екен.
Отыз күн оразасын тұтқан елім,
Енді отыз жыл ораза тұтпаса екен.

Ал, апа, осыменен қоштасалық,
Шаршаған болмайықшы босқа шауып.
Кикілжің болғанменен арамызда,
Соңында қол алысып достасалық.

Кетпейік бұл сүреңсіз замандай боп,
Қалайын мына сенің балаңдай боп.
Дәл осы қалыбында қала берші,
Тумасаң да туғандай анамдай боп.

Әсия:

Айтыстың қызды деп ем майдандағы,
Хабарды бердің сен де жайдан-дағы.
Жырыңның балауызы таусылды ма,
Күн шықса нұр қашады айдан-дағы.

Айтыссам тап боламын шүрегейге,
Қайтеді енді Әсия дүрелей ме.
Азамат арқа сүйер деп отырсам,
Таудағы тасқа табан тірмей ме.

Бұл апаң айбын сөзден бұға алмайды,
Болса да сөзің семсер ыға алмайды.

Айтыссаң жігіттермен сахнада,
Қызбенен тоқалдан тек шыға алмайды.

Будадай будақ-будақ бұйратылып,
Қалмаспыз осы жерде қиратылып.
Сөздерің жаңа балам келе жатыр,
Шындыққа таңып жаңа ширатылып.

Табармыз түлкі заман амалын-ай,
Қалмасақ бұл заманның қамалында-ай.
Тілегім тек ұлтымның тектілігі,
Тексіздің тапталмасын табанында-ай.

Күдікті жүрміз бе тек жиып бекер,
Бұл сөзім көрерменді күйікті етер.
Зорласа ақыл берер ақыны да,
Ер қайда ел еңсесін биіктетер.

Теңгелік тептеліме жамбасты ұрар,
Бұл ғасыр мұң ғасырды алмастырар.
Қазақтың қасиеті көк бөрідей,
Бабасын баласымен жалғастырар.

Арының ақын балам басылмасын,
Айтылмас анық болса асылға сын.
Сапырма сұйық сөздің сабасын тек,
Тау жаншып, тас илейтін жасыңдасын.

Баспасын мұнардайын мұң даланы,
Ақынның сөз болмасын бұлдағаны.
Шабытың шарықтасын шаңға бөкпей,
Шын жүйрік шабыстарда шыңдалады.

1998 жыл.

БЕКАРЫС ПЕН ОРАЗАЛЫ

Бекарыс:

Бар ма екен адал жаннан өткен ұлық,
Кетпейтін өмір жолын шетке құрып.
Ақының ақтық сынға шығып қапты,
Електен өткендей-ақ тексеріліп.

Қасыма жақсы жігіт жеткен екен,
Бөктерінде кетпейтін бөктеріліп.
Аман-есен жүрсің бе, Ораз ақын,
Аузыңнан – жыр, көзіңнен – от төгіліп.

Кәдімгі ескі сөздің ұлығы деп,
Жәкеміз жүрген жердің бір ұлы деп,
Мен де сенің басыңды бағалаймын,
Ердің ері, егеудің сынығы деп.

Арының болып бүгін селден бетер,
Арыстан-Қарабастай желден бетер.
Белінді бес ақынға будым дейсің,
Қалайша бүгін намыс ерден кетер.
Белбеуінді бекемдеп бір байлашы,
Не бел кетер, немесе, белбеу кетер.

Оразалы:

Бел кетпес, кетпесе егер белбеу еріп,
Ал енді өлең-жырдан теңге беріп,
Қолға алып домбыраны шыққаннан соң
Көлденең сап көкпарды өңгерелік.
Өрмекші торындағы шыбындай ғып,
Тұрқынды тастайын ба сөзбен өріп.
Өрт болсам, кетіп жүрме сен де өртеніп,
Ішінде қалың оттың дөңгеленіп.
Пернедей шығара бер сөз алуан,
Етек те жабыспайды жеңге келіп.
Ана жолы аман-сау жіберіп ем,
Тағы да кезігер деп елге келіп.
Ал енді ақылы бар сөз айтсаңшы,
Бол деп саған тұрғам жоқ Менделеев.

Тұрған жоқ мына халық сыр ұғынбай,
Шашшы енді өлеңіңмен жылуыңды-ай.
Құнды сөзді қорада тулатайық,
Құрық тимес құланның құлынындай.
Майысқанмен иіліп, сынбайтұғын
Солқылдайын Хан-Тәңірі шыбығындай.
Сөздерің арзан болып кетпесінші,
Шілденің шыбынының ызыңындай.

Бекарыс:

Оразжан, мастанбашы тоқтығыңа,
Зақым тиіп жүрмесін оқтығыңа.
Шікәмшіл ақын болып алыпсың ғой,
Шыбын қонса тоңқисың шоқтығыңа.

Демеймін сенен мықты атанармын,
Өлкеден әулиелі бата алармын.
Өртіңмен өртеймін деп өлерменім,
Алдыма көлденеңдеп жата қалдың.
Сүйінбайды жығам деп мұрттай ұшқан
Күйін кешіп жүрмеші Қатағанның.

Оқталсаң маған қарай оқтал, аға,
Шығын болып жүрмесін оқ далаға.
Өткен жолы жеңілсең қайтушы еді,
Осы жолы жеңгенше тоқтама, аға,
Оңай ма төрт ақынды шөкелету,
Арының жаман екен, атпал аға.
Бәлкім, Ораз, бұл жолы сен жеңерсің,
Дүние кезек – деген кеп қала ма.
Бірақ мүмкін қайтадан мен жеңермін,
Айтыста бәлен-түген деп бола ма?

Оразалы:

Ал ендеше жырыңмен самғағайсың,
Ағаңның ағын жырын жалғағайсың.
Топ ішінен суырылып шыға келдің,
Ағаштағы кеш піскен алмадайсың.
Жырымды ағыл-тегіл ағызайын,
Қапысыз қарсы жауап қамдағайсың.
Ана жолы алдап-сулап кетіп едің,
Бұл жолы, күдеріңді үз, алдамайсың.
Баладай ботқасына тойып алған,
Байқасам, алды-артыңды аңдамайсың.

Тұлпардың таққандай боп түсіне мін,
Білмейтін жөн-жосықты кісі ме едің.
Кешегі Сүйінбайдың тайындай боп,
Шырқырап салған жерден кісінедім.

Қатағандай өзінді құлатармын,
Өйткені, Сүйінбайдың тұқымы едім.

Тұрсаң да тулап бүгін қанша аттай боп,
Жұмыларсың жырыма саусақтай боп.
Ін қазып отырсың ғой құлағыңмен,
Дәндеген даладағы қарсақтай боп.

Бекарыс:

Өленде ақын болсаң өрістеген,
Қалайша өнерінді теріс көрем.
Қатағандай құлатам деп отырсың,
Мен бірақ ниетіңмен келіспегем.
Ақындық тұқым қуып біткенімен,
Тұқым қуаламайды «жеңіс» деген.

Қайтеді тереңдерден ой шұңғысақ,
Қоярсың қадамымды қайсың тұсап.
Сен келдің төрт ақынды тұралатып,
Мына жұрт екеуімізге жайсын құшақ.
Жұрттың бәрін жапырып барарсың ғой,
Кәдімгі таңқы танау Тайсон құсап.

Оразалы:

Түсіріп тәйке, алшымды-ай,
Өлең айтам алқынбай.
Арлы да берлі жортайын
Тізгінімді тартынбай.
Табағыңа салайын
Сөздерімді бал шындай.
Ерегесем, інішек,
Нокауытқа түсірем
Бір-ақ ұрып Тайсондай.
Қатып-семіп қалмағын,
Сарғайып тұрған күздегі
Атаңның сары қайысындай.

Маңызды сөз айтайық марғасқалық,
Аталар салған жолдан алжаспалық.
Барымтаға келген соң өлеңменен,
Балуандай батырлық қыл жамбасқа алып.

Жағың түсіп жатса да жауаңдамай,
Отыратын түрің бар жаңғақ шағып.
Қаншама жортқанменен кәрі қасқыр,
Ін қазады дейді ғой аулақ барып.

Осы жолы түсерсің қақпаныма,
Қарық бол қақпанымнан тапқаныңа.
Өлеңнің көшін енді саған бұрдым,
Баса бер тақылдаған тақпағыңа.

Бекарыс:

Пейілі Оразымның жарқын ба екен,
Мен оның түсірмеймін нарқын бөтен.
Көргенбіз талайлардың қақпанын біз,
Несіне Ораз ағам шарқ ұрды екен.
Түсердей сенің келіп қақпаныңа
Қақпаныңның тістері алтын ба екен?

Арзан сөзге өзің де барып жүрме,
Халқыңның ниеті ғой – анық жүлде.
Бекарысты бөктере қоямын деп,
Өзіңе зиян тауып алып жүрме.

Шын ақынның уәжі шын қашанда,
Жетермін оған өнер шыңдасам да.
Сыртын беріп отырса Ораз ағам,
Мен оған ішті беріп сырласам ба.
Сыйға – сый, сыраға – бал деген екен,
Айтыстың әдеті ғой бұл қашанда.
Құрдастың арам терін шығарайын,
Аузын жиде жегендей қылмасам да.

Оразалы:

Бұл інім қарап тұрсам не біледі,
Әйтеуір әрі-бері егіледі.
Қайдағы Холифилд пен Тайсонды айтып,
Сахнада неліктен желігеді.
Шын тұлпар додаға кеп шапқан кезде,
Шашадан ащы тері төгіледі.
Тер де шықпай, төгіліп сөз де шықпай,
Бұл інім қу сүйекті кеміреді.

Айтыста сөзді асықша ойнатқан бар,
Ойнатып ордалы елді тойлатқан – нар.
Елінде не жаңалық болып жатыр,
Көбейді ме бойдақ ұл, бойдақ шалдар?

Бекарыс:

Мына сөз халқымызды ойландырсын,
Ойландырсын, көңілін жайландырсын.
Тайсонды айтып кеттің деп өкпелеме,
Құдай сені Тайсонға айналдырсын.
Өнер менен спорттың егіздігін,
Әй, бірақ, Ораз ағам, қайдан білсін.

Егесін таба алмастан ескегіміз,
Белгісіз болып жүр ғой не істерміз.
Жаңалығын елімнің сұрадыңыз,
Сұраққа жауап берсек, кош дедіңіз.
Оңтүстік-солтүстік деп бөлері жоқ,
Бір күн ғой бәріміздің кешкеніміз.

Айтайын мына жайды елесеңіз,
Жан едік өзені мен кемесі егіз.
Екі зауыт тірілді Шымкентімде,
Қалғаны да деп жатыр теңесеміз.
Әзірге осыған біз мәз боп жүрміз.
Жылы сөзін айтқандай жеңешеміз.
Одан басқа айтарлық жаңалық жоқ,
Кішкене күн жылынды демесеңіз.

Ниетін ақындары білдіріп жүр,
Біреулер елді бекер бүлдіріп жүр.
Тағы да бір қауесет шығып жатыр,
Оның анық-қанығын кім біліп жүр.
Жақында Президент келеді деп.,
Оңтүстіктің өлкесі дүрлігіп жүр.
Қазақтың қанға сіңген әдетімен
Біраз басшы мұрынынан сүрініп жүр.

Жайғасып жайлауына көш біткенің,
Көрсетіп жатыр қонақ-дос күткенің.
Бойдақ шал көбейді ме деп сұрайсың,

Мен сенен ондай сауал еш күтпедім.
Шымкентте бойдақ шалдар көбейердей,
Кемпірлер қырылды деп естіп пе едің?

Оразалы:

Ардақ керек, әрине, айтысқа да,
Ақылды сөз жеңеді қай тұста да.
Тайсонға мен айналып кетсем бүгін,
Арман айта алмай кетерсің, байғұс бала.

Естігем жоқ кемпірлер қырылды деп.,
Апаларым жатыр ғой бүгін жүдеп.
Барлығы шұбырып кеп базарда жүр,
Үйдегі еркегінің күнін тілеп.
Әселхандай апаң да айтып еді,
Артағы ұлдарына «тірілші» деп.
Осындай жағдайды айтпай бұл ініміз,
Құрғақ сөзге құлағын бұрын тігед.

Сақтамай көңіліңе кекті қандай,
Жайың бар еді сенің тек тұрардай.
Апа мен жеңгелерің жүр осында,
Арманын оңтүстікке жеткізе алмай,
Базарды күндіз-түні жағалайды,
Қап-қара шемішкесін өткізе алмай.

Бекарыс:

Ораз-ау, сөз қорыңды молайтқайсың,
Ойыңды түсіндіріп көп айтқайсың.
Бойдақ шалды сөз қылып отырғанша,
Одан да базарды айт деп неге айтпайсың?

Ертеңгі егелері болашақтың,
Бүгінде базарларда ала шапқын.
Тонын сатып жесе де, тойып жату –
Бүгінгі проблемасы бар ошақтың.
Біз бұған қыңқ етпейтін болып алдық,
Таяздығын көрсетіп парасаттың.

Бұл өзі ашылмаған әлем емес,
Құр мақтау өкіметті дәлел емес.

Мен қанша әдемілеп айтқаныммен,
Бәрібір елдің жайы әдемі емес.

Секілді жаңа өмірдің баспалдағы,
Халықтың өзгеше бір басталды әні.
Талай жыл түскеннен соң арасына,
Көліне қайта оралды қасқалдағы.
Бірақ бізге әділет жетпей жатыр,
Қол жетпейтін ай сынды аспандағы.
Құзғынның көмейінде қалып жатыр,
Тауықтың тамағы үшін шашқан тары.

Шулатып кәрі кемпір, жас баланы,
Нарық деген заманы бас салады.
Жұмыстан біржолата бос қалғалы,
Халықтың толмай қойды тостағаны.
Үкімет те, ауысты әкімдер де,
Тойдырса қайда қалды аш баланы.
Жаңадан іске келген жақсы ағалар
Тірлікке бастар ме екен дос-жараны.
Тәуіптің ең жақсысы, ағайындар,
Ауруға ауру жамап, қоспағаны.

Құдайым құлқындыны шектесе екен,
Жақсыларды қолдасын, көктесе екен.
Ертеңге еге болар ұрпақтардың
Өмірі өкінішпен өтпесе екен...

1998 жыл.

АЙТАҚЫН МЕН ӘЗІМБЕК

Айтақын:

Амансың ба, Алатау асқаралым,
Сен тұрғанда мен кімнен жасқанамын?
Амансың ба, көңілі жаз гүліндей,
Жомарт елі оңтүстіктік астананың.

Ақ пейілі ұқсайтын,
Алатаудың қарына.

Алматылық ағайын,
Келдім сені сағына.
Сүйінбайға сиынсам,
Дем береді жаныма.
Бақтыбайға сиынсам,
Сөз салады жағыма.
Ал, Әзімбек, көмілме,
Енді менің шаңыма.

Өкіметті көшірдік Ақмолаға,
Енді Алматым қазаққа жат бола ма?
Шенеуніктер кеткенмен мафия бар,
Айналмаса болғаны атқораға.

Зиялы қауым мұндағы,
Көктегі күн, ай болса,
Аппақ қардай Алматым,
Атына заты сай болса,
Қарма жеген жарлы да
Байпандаған бай болса.
Алатаудың бөктері,
Иран баққа айналса.

Азаттықтың айналған ақ туына,
Жандайшаптың көнбеген жаттығына.
Қасиетті Желтоқсан себеп болған,
Бодандықтың қамытын лақтыруға.

Қанмен жуған Желтоқсан,
Қасиетті алаңды.
Сүріндірген Желтоқсан,
Дінмұхаммед данамды.
Дүр сілкінткен Желтоқсан,
Он сегіз мың ғаламды.

Бұйырмады демесем қыз жаныма,
Құдай әкеп байлап тұр тұзағыма.
Желтоқсанда Әзімбек жолығыпсың,
Тондырайын өлеңнің ызғарына.

Ала жаздай гөлайттап,
Желпілдеген Әзімбек.
Желтоқсанда отансыз,
Селкілдеген Әзімбек.
Қрыловтың шегірткесі,
Секілденген Әзімбек.

Әзімбек:

Жүйріктің мініп келдім жарамдысын,
Өлеңнің өріп келдім орамдысын.
Ақынға одан асқан бақыт бар ма,
Халқының арқаласа бар алғысын.
Тараздан ал, ағайын мен де келдім,
Тең ұстап үзеңгімнің таралғысын.
Айтыс десе арқасы бірге қозар,
Көрермен астаналық, аманбысың.
Жалаңдап сол жағымда сен отырсың,
Секілді Айтақыным, жаналғышым.

Ал енді ақтарайын өлең кенін,
Қайран ел, сен болмасаң келер ме едім?
Халықтың біз білеміз баяғыдан,
Киелі өнерменен көгергенін.
Астана көшсе-дағы Ақмолаға,
Көшпеген аманбысың, көрерменім.

Көп боп еді келмегелі астанаға,
Астана боп кетіпті басқа қала.
Кеткендердің орынын қытай басып,
Қазақтар, қап қоймайық масқараға.

Бар нәрсе Ақмолада іліп алар,
Бұл жақта бірі қалып, бірі барар.
Егер де жүз мың бойдақ қыздар қалса,
Олардың кім кеп енді сырын алар.
Жекеше үйі болса сол қыздардың,
Қытай кеп пропискаға тұрып алар.

Болмаса қамыңды ойлар бір адамың,
Алашым, ашыла ма сірә бағың.

Еліне жағатындай ісі жоқтар,
Білеміз Заманбектен құлағанын.
Кешегі Премьерді қуған Зәкен,
Қытайдың таппас па екен бір амалын?

Кеп жүрген Әзімбектің аты дара,
Бұл күнде ақын деген аты ғана.
Атағым болмаса егер бір кездегі,
Айтысқа Жүрсін мені шақыра ма?
Әкім боп қайта келген Заманбектей,
Ақын боп қайта шықтым сахнаға.

Ал, халқым, барлығыңды жыр етемін,
Құлпыртып тотыдайын түлетемін.
Көзіңмен көріп қалшы енді бүгін,
Әйтеуір Әзімбектің тірі екенін.

Айтақын шыға салып секең етті,
Байқаймын, өлең сөзге көкем епті.
Өзіңді Жамбыл жаққа шақырып ап,
Тепкізіп қояр ме еді текеметті.

Ақыным, атағыңмен көк тірейсің,
Армандап айға қолым жетті дейсің.
Қанекей сөздеріңді жалғай түсші,
Тағы да қайтып жерді тепкілейсің?

Айтақын:

Жамбыл қалаң өзгеріп Тараз болды,
Мысқылыма Әзімбек араз болды.
Әлде ұрттап алған ба «Таразынан»,
Қоқиланып бұл неге қораз болды?

Алуан түрін арақтың,
Алты әлемге тараттың.
Парқын бұзған арақты,
Салауатты санаттың.
Мерейіңді көрейін,
Жырдан жаңбыр себейін,
Алып келші, Әзімбек,

Текеметіңе қосып ап,
Тентегіңді тебейін.

Айтып кеткен Ілияс Матайдағы,
Кенже, Тұңғат Матайда Сақайдағы.
Мен түгілі қобызшы Молықбайдың,
Күй шерткенде жыбырлапты бақайшағы.

Сарбас ақын сайраған,
Мұртын қакқан деседі.
Шашубай да құйрықпен,
Жорғалапты кешегі.
Меніменен айтысқан,
Бақайыма өш еді.
Жұқты маған солардан,
Өнердің осы «кеселі».

Химзаводың бар еді,
Елдің үйін улаған.
Винзаводың бар еді,
Елдің миын улаған.
Пайда қуған қуларға,
Оңтайлы болды бұл заман.

Әзімбек:

Мен сенің айтқаныңа көне білдім,
Байқаймын екпіні бар өлеңіңнің.
Жарым жолға келгенде жалтақтайсың,
Түсе алмасаң түйеге неге міндің?

Айтайын жағдайымды Жамбылдағы,
Білесің шетелдіктің лаң қылғаны.
«Лукойл» фирмасы кеп химзаводқа,
Ол жақта елдің бағын жандырмады.
Керекті жабдықтардың бәрін сатып,
Есінен ел-жұртымды тандырғаны.
Барлығын аш қасқырдай жалап-жұқтап,
Біздерге ешнәрсе де қалдырмады.

Осылай шетелдіктер кетті қырын,
Қалың ой толғантады көпті бүгін.

Алпыс миллион арқалап долларларын,
«Казфосфат» Алматыдан жетті бүгін.
Тізгінді өкімет неге кеш берді оған,
«Ауызы сасық ауылдағының», – депті бұрын.

Жүре бер Айтақыным тасқа сынбай,
Отырсың маған қарап аш қасқырдай.
Жұлқынып сахнаға шыға келдің,
Бесті айғырдың бой бермес қасқасындай.

Екеуіміз заман жайын жырлайық та,
Шындықты айтпай бүгін тұрмайық па?
Түгендеп шықтық атын бабалардың,
Өзіңді көп мақтауың лайық па?

Болдық біз бір-бірімізге неге бөтен,
Қазақты қазақ өзі жеген екен.
Пугачева Алланы құдай көрген,
Ұғымы «Бутяның» да төмен екен.
Әншінің демеушісі болғанменен,
Жүрегі өз ұлтына шемен екен.
Туғанына түк бермес бұл байлардың,
Қазаққа қараспауы неден екен.
Егер де «иттің қиы дәрі болса,
Сариды дарияға», – деген екен.

Сен бүгін амалыңды асырасың,
Айқайлап, тепкіленіп басынасың.
Сен айтпасаң мен бәрін айтып берем,
Неліктен мұндай жайды жасырасың?

Есімін бабалардың жаңғырт, далам,
Мұндайда қазақ болмас әнді ұқпаған.
Тағы да қамшылағын намысыңды,
Жүйрік ең шашасына шаң жұқпаған.

Айтақын:

Игәйіңә мына жұрт таң қалмайды,
Жалықтырсаң бұл жерде жан қалмайды.
Арық қойдың сорпасында дәм болмаса,
Ақылсыздың сөзінде мән болмайды.

Көресің енді бағыңнан,
Өз обалың өзіңе,
Өзіңнен көр қағынған,
Ұқсаймын деп тотыға,
Шықылықтап сауысқан,
Жүрісінен жаңылған.

Мына заман қай заман, түрі жаман,
Қасқыр құсап жортатын ұры заман.
«Мен сенбеймін байыма», – дегендейін,
Зар жылатқан халықты сұры жаман.

Мына заман қай заман,
Арбаны жарға айдаған.
Екі қадам аттасаң,
Базар толған айналаң.
Бұлбұлдардың үні өшіп,
Әтештері сайраған.
Саудагердің заманы,
Басы айналған пайдадан.
Қылмыскердің заманы,
Болып кеткен хайуан аң,
Соның бәрін тиятын,
Қайда тәртіп, қайда заң?

Біреу кедей, біреу бай,
Ұшынып тұрған бұл заман.
Жомарттың қолын жоқ байлап,
Қысылып тұрған бұл заман.
Қолынан келген қонжиып,
Қонышын басқан бұл заман.
Социализм сансырап,
Мерт болғанда қансырап,
Қайта туып капитал,
Орнын басқан бұл заман.
Күні үшін күйбеңдеп,
Қазақ деген қайран ел,
Малын сатқан бұл заман.
Желбір жекен желігіп,
Арын сатқан бұл заман.

Доллар үшін домалап,
Тәнін сатқан бұл заман.
Шешіп беріп шекпенді,
Алтынын да, мысын да,
Мұнайын да, құсын да,
Шедірейген шетелге,
Бәрін сатқан бұл заман.

Ақын қайда сөзінен жау жасыған,
Аққан бұлақ секілді тау басынан.
Әзімбекке «бас десең құлақ» дейді,
Саудагердей жаңылған саудасынан.

Өлеңіңнің ұйқасы,
Шала піскен бөлкедей.
Олақ әйел құраған,
Көк жібі кеткен көрпедей.
Шайнауға тіпті келмейді,
Тарамыс болған желкедей.

Әзімбек:

Батырлар ел қорғауда өтті арланбай,
Жайың бар оны айтуға оқталғандай.
Жаудың бәрін шаптырып болдың ғой сен,
Арпа, бидай ас деген күн кеп қалғандай.

Қайран ел, бастан нені өткермедің,
Қанатты қиындықта көп сермедің.
Өз туың, әнұраның, елтаңбаң боп,
Байрағы азаттықтың көкке өрлегін.
Шайқалмай шаңырағың шарықтай түс,
Жаратқан, осыны тек көп көрмегін.

Байқасам бұл Айтақын теңіз дейді,
Жыртықтың бәрін түгел негіздейді.
Ағындап алға қарай жылжымасак,
Жыламаған сәбиді емізбейді.

Жатқандай көкейіңнен от өріліп,
Отырсың елдің жайын өте біліп.

Одан да жақсылыққа жорысаңшы,
Қалсын бір ел көңілі көтеріліп.

Қосылып көпшіліктің жарысына,
Салайық қамшыны біз намысына.
2030-ыншы жылды күтпей,
Айналайық Азияның барысына.

Қазаққа бақ пен қыдыр қона жатса,
Құдайым, сөйтіп елім пана тапса.
Бүйрегі бюджетіңнің томпаймай тұр,
Жабылып жатқанымен балабақша.
Ауызынан сәбилердің жырып алған,
Кімге опа болып жатыр арам ақша.

Айтақын, әңгіменді бастай бергін,
Тағы да сауалыңды тастай бергін.
Әйтеуір көзі ашық ақынсың ғой,
Манағы сөздеріңді қоштай келдім.

Айтақын:

Бөбекті айтып Әзімбек дау қылады,
Жамандаған жақынын жау қылады.
Детсад деген түк емес, біздің қазақ,
Туберкулез, мерезбен ауырады.

Айтқаныңнан не пайда,
Төрде отырған төрелер
Сөзіңе құлақ салмаса.
Аштан қазақ өлмейді,
Меңдеп жатқан індеттен,
Қырылып бір күн қалмаса.

Қасіреттің жамылдық бүгін торын,
Байқайсың ба, ақыным, мұның сорын.
Орта Азия ішінде Қазақстан,
Алады екен СПИД-тен бірінші орын.

Жүйрігі сенсің Тараздың,
Ел мақтаған ақтабан.

Биі де сенсің Тараздың,
Дауы болса жатпаған.
Көсемі сенсің Тараздың,
Көш-керуенін бастаған.
«Қазақ елі» газеті,
Жар салып жүр жаһанға,
Жамандық жерде жатпаған.
Қарағанды жерінде,
Қазыбектің елінде,
Үш жүз елу адамы,
СПИД-пенен ауырып,
Қазақты сыртқа жау қылып,
Ел намысын таптаған.
Қүдіретті күдай да,
Сақтанғанды сақтаған.

Ұрпақ жайын кім айтар бұл ертеңгі,
Жұбатпайды көңілді жыр-ертегі.
Ұстаз қайда бұл күнде ұлағатты,
Ақша жинап балдардан күнелтеді.

Мектепке бармай кей бала,
Қатардан қалып мұнайды.
Кітап пенен жылуға,
Ұстаз ақша жинайды.
Айтатын болсам мен шындық,
Соқыр адам жылайды.

Әзімбек:

Айтақын осы қап ед жетпегендей,
Отырсың бір асауды ерттегендей.
СПИД-ті айтып сен өзің қоймайсың ғой,
Осыны он жыл бойы зерттегендей.

Қарайсың қайта-қайта оң жағыңа,
Ойыма көңіліңіз толмады ма.
Мынадай сөздеріңмен Айтақыным,
Қалдырарсың жарты жолда молданы да.
СПИД пен мерездердің бәрін зерттеп,
Доктор боп кетпесеңіз болғаны да.

Әрине мұғалімдер жылайды ғой,
Олар тек шәкіртімен шырайлы ғой.
Болмаса білім берер ұстаздарың,
Мектебің бір-ақ күнде құлайды ғой.

Айтақын біраз жайды ұқпады ғой,
Айтқаны құлағыма жұқпады ғой.
Келе сап қара аспанды су алдырдың,
Ауызыңнан бір жақсы сөз шықпады ғой?

Еліміз болашаққа беттесін де,
Қайғы-азап, қияметті шекпесін де.
Жақсылыққа жорып айт сен одан да,
Жамандық шекарама жетпесін де.

Белгілі көсемдігің, даналығың,
Қалмапты қырықта да балалығың.
Өзіңді күтіп едім он сағаттай,
Осы ма айтатұғын жаңалығың.

Сен бүгін айттың біраз ойларыңды-ай,
Сарқытпен келуші ме ең тойға мұндай.
Сөздерің шашыраңқы болып кетті,
Қойшының қасқыр шапқан қойларындай.

Шабыттың айналдырып диірменін,
Отырасың, келіспейді күйіңгенің.
Тағы да айтысатын ақындар бар,
Айтеке, осыменен түйіндегін.

Айтақын:

Айып па екен мен мұны ашып айтсам,
Жол бермеймін, жол сұрап қарсылассаң.
Табылады қысыр сөз іздегенге,
Сылтау қылып өлеңді салғылассаң.

Өлеңің теңіз тереңі,
Айтақын елге сенеді.
Жаманды айтпай жақсылық,
Әзімбек, қайдан келеді?

Елбасының талқылап жолдамасын,
Қалай мұны ақындар қолдамасын.
Дұрыс болса бағыты, қарашасы
Хан жарлығын қалайша қорғамасын.

Жүзеге асса әр ісі,
Қолдаса жас пен кәрісі.
Қазақстан болады,
Орта Азия барысы.
Жүрегінің түгі бар,
Жолдан таймас жолбарыс,
Мұқалмаса намысы.
Қыран қонар өр болсын,
Көңіліңіз көл болсын,
Тілерім сол Тәңірден,
Төрт құбылаң тең болсын!

Әзімбек:

Көрермен, ошағыңнан от кетпесін,
Өмірің қиындықпен тек кетпесін.
Айтақын, бұдан былай шіренбегін,
Тартпаңыз байқаусызда шорт кетпесін.

Айбатты арыстандай ақырайық,
Бұл айтыс біздер үшін болды лайық.
Қоштасайық сахнадан қимастықпен,
Тату-тәтті достардай, ал тұрайық.

1998 жыл.

ЕСЕНҚҰЛ МЕН ТӘУШЕН

Есенқұл:

Ассалаумағалейкүм,
Арнайы келген қонақтар,
Саңлақты біздің қазақтар,
Құр қалмаған өнерден.
Домбыра қолға алайын,
Әніме біраз салайын.
Көптен бері сағындым,

Аманбысың, ағайын!

Ақынның пірі – Абайды,
Абайды айтпай болмайды.
Аруағынан айналдым,
Пірлерінен бастайын,
Өлеңді түйдек тастайын.
Етейін сабыр саспайын,
Ақынның пірі – Сүйінбай,
Сөйлемеген ақындар,
Сүйінбайға сыйынбай.
Ақынның пірі – Жамбыл-ды,
Өлеңге, сөзге даңғыл-ды.
Барлығыңа, артына
Өнеге, үлгі қалдырды,
Қарасақ көзді талдырды.
Үйретіп кетті ақындар,
Сендерге де әр жырды.
Құттықтаймын мінекей,
Шақырып кепті бұл күнде,
Ақындардың кәрісін,
Өлең-жырдың бәрісін.
Ақын деген кім енді,
Оның бәрі, бәрі жын.
Құтты болсын бәріңнің,
Бүгінгі күнгі табысың.
Басты қосып қалыпсың,
Халқыңа белгілі,
Шабыс пенен алысың.
Аруағы бабаның
Қашан болса қолдасын.
Қастық қылған біздерге,
Ешқашанда оңбасын.
Аруақты батырлар –
Бақтораз бен кешегі,
400-ге жасы жеткенде
Қазаққа болған ұлы батыр
Аруағы Қарасай
Барлығыңды қолдасын!

Тәушен:

Армысың осы отырған барша қазақ,
Ақ тілекті келіп ем, арқалап ап.
Сіздерді көрмегелі он жыл болды,
Жүрсіздер ме бәріңіз сау-саламат.

Жасымда ақын болып білінбедім,
Ешбір жанның көзіне ілінбедім.
Маған берген құдайдың абыройы,
Айтысқанда шалдардан сүрінбедім.
Жүрсінжан әдейілеп шақырыпты,
Мақтан етіп мен бұған дүрілдедім.
Егемендік алғандарың құтты болсын,
Содан бері мен сіздерді бүгін көрдім.

Құрметпенен шақырған соң келіп едік,
Сөз білмесек бұл жерге неге келдік.
Нұрсұлтаннан айналдым асыл халқым,
Қазаққа алып берген Егемендік.

Бізге бақыт – өркендеп өскендердің,
Өз қолың өз ауызыңа жеткендерің.
Ақмоланы атантып Астана ғып,
Құтты болсын тұсауын кескендерің.

Жігітсіңдер барлығың жанып тұрған,
Анадан ақылды боп, алып туған.
Айналайын мен дағы Президенттен,
Қазақты жер жүзіне таныттырған.

Арнапты Бактораздай ағамызға,
Жақсы адам сақталады санамызда.
Інілерім, мінекей, еске алып жатыр,
Осы шығар жеткеніңіз бағаңызға.
Аруағына бас иіп, біз де келдік,
Жүрген шығар рухы арамызда.

Әлімнің келгенінше жыр арнадым,
Не деймін деп, құдай-ау, қиялдадым.
Еске алып ағасына кеше ғана,

Қабыл болсын оқытқан құрандарың,
Жақсының өзі өлсе де, ісі өлмейді,
Ұмытпайды ұрпағың, ұландарың.

Өнер деген өмірмен бірге келер,
Айттысаң сиқырлы сөз тілге келер.
Айтыс десе қоятын ішкен асын,
Қазағымның қанына сіңген өнер.

Халқым, тамашаға келгенсіңдер,
Талай-талай доданы көргенсіңдер.
Қол соғып, жұма сайын ақын қылған,
Мына мені, ағайын, сендерсіңдер.

Өмірге келгеннен соң адам болып,
Жүресің әр нәрсеге алаң болып.
Айналайын, Есенқұл, енді саған,
Мен сөйлеймін қарағым анаң болып.

Мінезіңнен айналдым қыздай болған,
Өлең-сөзің ұп-ұзақ жырдай болған.
Сен енді ұлымменен жасты екенсің,
Көзіңнен айналайын тұздай болған.

Анаңнан қатты сөйлер мен емеспін,
Артықсың көп ақыннан кем емессің.
Жүрсіннен айтысам деп сұрап апсың,
Айта қойшы, қарағым, не демексің?

Есенқұл:

Ассалаумағалейкүм Алматыма,
Жиналған үлкен-кіші, кәрі-жасыма.
Жамбылдың жолбарысы жүр ме екен деп,
Қараймын қайта-қайта тау басына.
Армысың аңқылдаған, Тәушен апа,
Келтірген талай шалды тәубасына.

Апасы, қартайдым деп жорта айтасың,
Өлеңіңмен көңілді марқайтасың.
Осындай қарқыныңыз бола берсе,
Әлі талай шалдарды қартайтасың.

Қартайған деп сізді осы,
Жүр екен, апа, кім санап?
Кәріден озып кетпейді,
Бүгінгі туған мың талап.
Қызыл ауыз қызталақ.
Қазақтан қалған бір мақал:
«Кемеліне келгенде
Кемпір де болса қыз табад».

Қазақтың қасиетті кемпірлері,
Өткен өмір суреті өң түрлері.
Өз үйінде өзі келін сияктанып,
Келінінің алдында елпілдеді.
Жүрсіннен мына сізді сұрағанда,
Діңкелетіп отырғам жоқ өлтіргелі.
Жүрсіннен сізді әдейі сұрап алдым,
Құдіретті білсем деп кемпірдегі.

Тәушен апа, болам дейсің анам бүгін,
Өз ұлындай сенің де болам бүгін,
Өздеріндей аналар тірі жүрсе,
Заманның байқамайсың зұлымдығын.

Апамның айтқан өлеңі
Мына бізге сабақтай.
Жас балалармен айтысып,
Шалдарды қойдың жаратпай.
Шалдарменен айтыссаң,
Қадалушы едің өкпеге,
Өкімет салған налогтай.
Мені де қуып жүрмегін,
Алды-артыма қаратпай.

Тәушен:

Көңілімізге кәрілік байқалмайды,
Нағыз ақын айтыстан тайсалмайды.
Есенжан, біз қартайдық, мойындаймыз,
Өнер, шіркін, бірақ та қартаймайды.

Алпыстан алда қашан асқан шағым,
Жетпісті алқымдатып жатқан шағым.
Апаммен айтысам деп жабысқан соң,
Қалай енді мен сенен бас тартамын.

Талай жасқа, карағым, келгенім шын,
Талай шалмен айтысып көргенім шын.
Тілегіңнен айналдым, асыл халқым,
Қол соғып, ақын қылған өздеріңсің.

Айтпасақ та, Есенжан, біліп жатыр,
Құлағын ақындарға іліп жатыр.
Қазақтың сылпылдаған кемпірі көп,
Сахнада қай кемпірі жүріп жатыр.

Бақыт тілеп сендердей балдарыма,
Жетсін деймін аңсаған арманына.
Айтысып ел-жұртыма таныс қылған,
Рахмет айтамын шалдарыма.

Бұл дәстүр шығады деп білген жоқпын,
Дегенмен жаман өмір сүрген жоқпын.
Әріптес болғаныма бақыттымын,
Жеңдім деп сол шалдарды жүрген жоқпын.

Қарапайым мен жүрген бір кісімін,
Ескіліктің көзіндей үлгісімін.
Кейбіреу оқымаған деп айтады,
Оқымаған Сараның сіңілісімін.

Есенқұл:

Даусыңнан айналайын, асыл анам,
Тағдырдан не көрсе де жасымаған.
Ақын кемпір болсаң да оқымаған,
Түріңіз көрінбейді тоқыраған.
Өзіңізбен айтысқанда кейбір шалдар,
Секілді жеңіл асық шашыраған.
Өмірбақи шалдармен айтыссаң да
Таңдайыңа ешбір шал татымаған.

Кемпір боп осы жерге келсең-дағы,
Қайтасың қыздай болып сахнадан.

Шалдарын апам жаман демейді екен,
Ескі көз ескі көзді жебейді екен.
Тасбақаның өзіне лайықты,
Болады махабаты демей ме екен.

Тәушен:

Жүзден жүрік деген бар, мыңнан тұлпар,
Көркім жаман болса да сөзім – сұңқар.
Талай шалды жеңдің деп сен отырсың,
Талай шал сыртымыздан болған інкәр.

Кемпірдің шалға айтатын назы жоқ па?
Шалдардың кемпірге айтар зары жоқ па?
Сұрастырып көрсейші мына залдан,
Айтсатын бұл жердің шалы жоқ па?

Мен отырмын өзіңнен сасайын деп,
Отырмысың көңілімді ашайын деп.
Байқап тұрмын, Есенжан, іркініңді,
Бірдеңе отырсың-ау жасайын деп.
Бұл күнде қыздарыңнан кемпір қымбат,
Отырсың ба бір шалға сатайын деп.

Жалтақтап қарай берем жан-жағыма,
Шалдар шыдас бермейді-ау жанжалыма.
Сатсаң егер, қарағым, бай шалға сат,
Тамақ болып қалсыншы балдарыма.

Есенқұл:

Балаң сенің отырған жоқ сасайын деп,
Өзіңе отыр бір жақсылық жасайын деп.
Өзіңіздей, апасы, тұлдыр кедей,
Отырмын Әлімқұлға қосайын деп.

Апасы, даусың сенің жадырады,
Мейірімді даусың мынау аңырады.

Өз еліне қонбайтын сал кемпірді,
Бай шалдар-ау, апасы, не қылады?

Тәушен:

Апаңа айтқан бұл сенің сырың ба еді,
Өтірік пе, кім білед, шының ба еді.
Әлімқұлға қоссаңыз жаман емес,
Сом алтынның ол да бір сынығы еді.

Сөзі жоқ жақсы адамның жаңғырмаған,
Әлімқұлды өнерсіз жан қылмаған.
Мені алса егерде жақсы болад,
Қолдайды ғой киелі Жамбыл бабам.

Ақындар бір бастаса тоқтамайды,
Айтысқанда уәжден бос қалмайды.
Әлімқұлға егерде мені қоссаң,
Туамын-ау, қарағым, Тоқсанбайды.

Есенқұл:

Әлімқұл жүр қайратты, қуатпенен,
Өзіңізге деген бір шуақпенен.
Қазақта бір нақыл сөз бар емес пе,
«Батырдан барымташы туад» деген.
Әлімқұлдың тұқымын алғың келсе,
Шалыңнан екі-үш күнге сұрап берем.

Тәушен:

Бағымызды ол кезде ашпас па екен,
Кім біледі кемпір-шал саспас па екен?
Құдай білед мен барсам Әлімқұлға,
Менен бұрын ол шалың қашпас па екен?

Іздегенге бұл апаң табылатын,
Көпшілікті көрмесең сағынасың.
Әншейін әзіл қылып жатырмыз ғой,
Қажап сен кемпір-шалды не қыласың.

Сенен мен ұтылмаспын, арғымағым,
Тілімді терең сөзге барғызбадым.

Ағайын, бұл сөзімді айып етпе,
Жай әншейін балам деп қалжыңдадым.

Небір сөз сөйлей берсең сөз болады,
Төмпек сөз айта берсең кез болады.
Қайтеді осыменен аяқтасақ,
Естігеннің құлағы мезі болады.

Есенкүл:

Әлімкүл – қартаймайтын қатқан шалым,
Жанына көп кемпірдің жатқан шалым.
Боз биенің сүтіне шомылдырсақ,
Артығырақ болады жастан шалың.

Бір сынап, ақын апа, кеттің мені,
Көңілім өзіңменен көп гүлдеді.
Айтысайын өзіңмен деп келгем жоқ,
Келіп ем қыр-сырынды естіргелі.

Аман жүрсін өзіндей
Өлеңдегі жақсылар.
Аман болсын өзіндей
Ескіден қалған бақсылар.
Апамменен айтысқан
Менде де арман жоқ шығар.

Тәушен:

Ақын інім, бәрін де біліп тұрсын,
Өнерінді мына жұрт сүйіп тұрсын.
Апанды мақтадың-ау, айналайын,
Мәртебең әр уақытта биік тұрсын.

Әр бір сөзің, қарағым, келісті еді
Бір сөзіңді келмейді теріс дегім.
Анаңның ақ тілегі осы айтылған,
Шалынсын құлағына періштенің.

Әркімдер сөз айтады досыменен,
Көңілдің біз де айттық қошыменен.
Тірі болсақ, ағайын, кездесейік,
Аман болындар әйтеуір осыменен.

Есенкүл:

Жарықтық, жалпақ қана шешем едің,
Жарылып, желімделген кесем едің.
Адам біліп болмайды әлі күнге,
Қай күні бейнетіңнің өтелерін.

Өзіңдей аман болсын енелерім,
Көтерген бәрін бірдей қара жерім.
Бөленіп шуағына мына өмірдің,
Қызығын көре бергін немеренің.

Жамбыл атам сияқты
Жүзге, апа, келіп кет.
Немере мен шөбере,
Ары қарай өріп кет.
Жүзден жасың асқанда,
Шөберенің боғына
Тайып-жығылып өліп кет.

1998 жыл.

МӘЛІС ПЕН ОРАЗАЛЫ

Мәліс:

Әуелі, Алла, бір Құдай,
Содан соң, Бекет ағамыз,
Сапарымды оңдашы.
Адал да сөйлеп, ақ жүрген,
Жігіттің – Қыдыр жолдасы.
Ағайын, бүгін бас қосты,
Сен көретін айтыстың,
Жүйрігі менен жорғасы.
Жақсыларға тірелді,
Мына отырған сіздердей,
Жайықтан шығып жол басы.
Сиқырлап сөзді берейін,
Қиқулап тағы қолдашы.
Қызғалдақ – өмір, қыз – жалған,
Мезгілсіз сен де солмашы.
Көбігі ұшқан көк теңіз,

Арнасы кеуіп тартылса,
Су болар дейді болмашы.
Ассалаумағалейкүм,
Ақындар хандық құратын,
Мыңнан тұлпар шығатын,
Айтыстың Алтын Ордасы.

Жырласаң жанарыңнан жалт ұшатын,
Айтыста қарпысатын, тарпысатын.
Оразжан, ойың бөлек, сойың бөлек,
Тайсалмай топқа түссе тартысатын.
Жаңалықтың көкесін сен көрсеттің,
Бір күнде бес ақынмен айтысатын.

Беліңе байлағаның берен болсын,
Айдынға шығарардай кемең болсын.
Жұртымыз зейін қойып тыңдайтындай,
Жүректен шыққан нағыз өлең болсын.
Жылқының жүйрігі де жыр секілді,
Жаз мініп, күз жіберген көбең болсын.
Кемдігі білінбесін шабысыңның,
Ендігі сөз кезегі сенен болсын.

Оразалы:

Бәйгеге тұлпар қоспас таң асырмай,
Қайнатпас қаймақ үшін қара суды-ай.
Қарсылас, қарсылас боп шыққанменен,
Көзіме көрінеді-ау жанашырдай.
Себебі семсер ұстар бір қазақтың,
Екеуміз ақын едік баласындай.
Ендеше Мэлс аға, менменсіме,
Өзіңе сәлем бердім нағашымдай.
Ал, мынау халқымызға бас иейін,
Жемісі жерге иілген ағашындай.

Отыр ем сізді күтіп бас қалада,
Армысың, адуынды аптал аға.
Ауыздық қиған езуін тайдай болмай,
Біз бүгін жүгінейік ақ, қараға.
Тас тессем де шығайын, тамшыдай боп,

Менен де сыбағанды ап қал, аға.
Азуың өткенімен жас балаға,
Адымың жетпей қап жүрме маскараға.
Ақырғы айтыста «Аһ» ұрып кетпегейсіз,
Ақырғы оқты атқандай бос далаға.

Ал, ендігі жол болса, аға сізден,
Хан туа жатар сосын қараша үйден.
Алпамыстай арындап отырсыз ғой,
Аңырап алпыс жаста бала сүйген.
Қанша тұлпар болсаң да кез болғандай,
Тасырқап тұяғыңа таға киген.
Тоба деп топқа түсіп отырған соң,
Шананы біз сүйрейік шамамызбен.
Ағалық ақ қызмет болса сізден,
Інілік ізет болар аға бізден.
Бурадайын бұлқынып келгенінде,
Бұзаудай боп кетпегін, тана сүзген.

Мәлс:

Сырыңды Оразалы білген жоқпын,
Әсерсіз әңгімеңе күлген жоқпын.
Айдалаға оқ атып айтысқанда,
Ауғанның соғысында жүрген жоқпын.

Айтысқа бүгін шыққанда,
Біз сегізбіз, сегізбіз.
Жақсылардан жалғасқан,
Жаңғырыққан лебізбіз.
Шабыты келсе шалқыған,
Ауасы жұпар аңқыған,
Тулаған асау теңізбіз.
Өзіміз емес сөзіміз,
Сере шыққан семізбіз.

Алдыңа келді әлеумет,
Айтыстың сегіз баласы.
Алдыңнан бүгін өтеді,
Сен көретін айтыстың,
Құласы менен аласы,

Шаңқаны менен қарасы.
Айтылған сөздің берілер,
Көрерменнің атынан,
Көрікті болса бағасы.
Айтысқа келмей жатып-ақ,
Қылдың ғой мені нағашы.
Ақыннан өлең қашпайды,
Аузында болса тобасы.
Шамшырақ жанған түбінде,
Мұхиттан терең нәрсе жоқ.
Тектілерге бұйырған,
Тереңдіктің наласы.
Аспаннан биік нәрсе жоқ.
Астары төмен қарап тұр,
Құдіретке кімнің шарасы.
Айналайын, әлеумет,
Ойыма келген өлеңнің,
Осылай болды шамасы.

Оразалы:

Маңызды ойлар қозғадың масаттанбай,
Ағасы, жарақ қандай, жасақ қандай.
Жөніменен жырлаушы ең, жолыменен,
Құдаға құйрық-бауыр асатқандай.
Қамшы ұстап қарагерге жайдақ мініп,
Қатар шауып көр бүгін хас сақтардай.
Ауғанды айтқаныңда бір мән бар ғой,
Шарасыздық емес пе шатасқандай.
Ал, енді ары қарай сөз қапастанбай.
Тағы да өлең-жырды мен қозғайын,
Жиен боп өзіңізге тақасқандай.

Аға десем, әрине, тіл батпайды,
Ол да маған емес қой құрғақ қайғы.
Нағашы десем жарасар айтысымыз,
Нағашыға жиен жақсы қылжақтайды.

Біздерден жұрт кетпесін кескін көрмей,
Жететұғын жеріне жетсін деңгей.
Ал, аға, ерекше бір лапылдашы,

Еренсіз ескі сабанға от тигендей.
Тағы да өлең-жырды ағыз бүгін,
Елдің сырын ұғынып, ес білгендей.
Қағысымыз қақпашыдай аһ ұрмасын,
Қапыда қақпаға кеп доп кіргендей.
Әдепсіздік демессіз батырлықты,
Мың қойды судан бір ешкі өткізгендей.

Жайғасып ел алдына жайқалайын,
Тиесілі жүгімді арқалайын.
Ал, аға, ары қарай жырлап жібер,
Айтылған сөздеріңе тамсанайын.
Ел, сізді аға, көргеннен шаттануда,
Он жыл бұрын жоғалған марқадайын.
Айықпас ақ борандай айта білсең,
Қажыдан келгендей ғып қарсы алайын.
Оттай жанып, ағасы, келсең бүгін,
Одан әрі жанып кетер, май салайын.

Мәлс:

Мен сенен сөз күтіп ем селт еткізер,
Жігіт емессің күніңді ерте өткізер.
Жаңағы әңгімеңе қарар болсаң,
Маздаған отың менен өртеткізер.
Қайдағы қарасуды айтып кеттің,
Мың қойды ешкі емес серке өткізер.

Көрсетіп шабытымды бойға берген,
Айтайын әңгімені ойға келген.
Ораз-ау, әңгімеңіз қалай болды,
Сапалы сөз емес қой сойға берген.
Әр нәрсенің басынан бір шаласың,
Қотыр ешкі сияқты қойға келген.

Көзіңді салып қарасаң,
Зіл қара батпан нарық тұр.
Нарықтың жүгін тартам деп,
Атанның қомы ауып тұр.
Ел басына күн туса,
Ететін сайран-сауық тұл.
Жұмбаққа толы дүние,

Ақылы толы азамат,
Жауабын айтпай нағып тұр.
Тәуелсіз елім менің де,
Тәуекелге барып тұр.
Сарнама десең қыңбайды,
Жарнама-жаңбыр жауып тұр.
Жасанды бұлты шетелдің,
Жауатын жерін тауып тұр.
Сахнаға шыққасын,
Салиқалы сөз айтып,
Санасын елдің сауықтыр.
Сақтағанды сақтайтын,
Ақиқат сөз ғой анық бұл.
Айналайын, ағайын,
Киркоров келсе шабылмай.
Айтыстан хабар алып тұр.
Бутя деген ағамыз,
Демеуші болып жатқасын,
Ісі де көпке жағып тұр.
Қазақтың газы қайда екен,
Тозақтың газы жанып тұр.

Оразалы:

Жалпы елге жатқандай жеңіс келіп,
Көрші аға, ат басына ерік беріп.
Ініңнің сөздеріне ашуландың,
Жүргендей түсінде ылғи неміс көріп.
Менің де жаным жомарт, ал ағасы,
Жібереінін кәмпитті бөліп беріп.
«Көке» десе көз шұқи берме, аға,
Көп сапырған қымыздай көбіктеніп.
Алладан жауған ақ нұр секілденіп,
Кетсеңші қара сөзді төгіп-төгіп.

Мәлсті халық еді-ау Мәлс қылған,
Мақалды Мәлс еді теріс қылған.
Бұрмалап әр сөзімді әрбір жакқа,
Тағы бүгін жасама тегіс құрбан.
Мамырдың тоғызына келіп қапсың,
Батырдай Мәскеу үшін неміс қырған.

Әрнеге жүргізсең де әміріңді,
Ұмытпа деген қазақ тәңіріңді.
Саудан гөрі сырқат көп бұл қоғамда,
Жалап жаза алмассың жауырыңды.
Қытайдың жылтырағын жылтыратып,
Балқытып сипап жатыр сауырыңды.
Қысық көз табаныңнан жалап жүріп,
Бір күні қиып кетер тамырыңды.
Алдын-ала ойланбасаң айығуды,
Алтын төсек жаза алмас ауыруды.

Ал, енді шабытың болса шарық қайрақ,
Менің сөзім болады-ау анық қайрақ.
Күптей едің, жіптей боп кетіпсіңіз,
Қамығып жүр ме екенсіз халықты ойлап.
Кешегі бабалардың ұрпағы едік,
Ел дегенде отырар сауыт сайлап.
Күлдір-күлдір кісінеп келсең-дағы,
Күн бұлттанса кетесің Жайықты ойлап.
Жайықтың, Мэлс ақыны, аман болшы,
Жаңбыр жауса жүретін қайық сайлап.

Мэлс:

Айналайын, Ораз-ау,
Жаттанды сенің сөзіңді,
Келеді менің сарқығым.
Ағайын тауып алады,
Айтылған сөздің айтыста,
Жарқыраған алтынын.
Ойыңа салып өленді,
Оттай болып шарпыдым.
Жайықтың емес мен бүгін,
Ақынымын деп жүріп ем,
Мына отырған жалпының.

Жан берген бәрімізге жалқы Құдай,
Етсе екен еліміз бен халқымды бай.
Шабытың шала жанған шөп сияқты,
Оты жоқ сөздеріңнің салқындығы-ай.
Айтыстың мәні кетер, сәні кетер,

Қара өлеңге бермесек қарқынды рай.
Суырып салмағасын сөз де әсерсіз,
Сабаның түбіндегі сарқындыдай.

Төле би тура сөйлеп тартынбаған,
Қаз дауысты Қазыбек қаңқылдаған.
Қасында екі ағасы тұрған кезде,
Сөз қалмас Әйтекеде айтылмаған.
Аузымыздың бүгінде дуасы жоқ,
Қарға болып кеттік пе қарқылдаған.
Бір сағатқа шыдамай айтысқанда,
Жабуы ауған тайлақтай жалпылдаған.
Ат тұяғын аспанға көтермесем,
Ақыным деп қарама, халқым, маған.

Көтерілсін айтыста,
Әлеумет, сенің мерейің.
Ораз деген жақсыны,
Ай мен күнге теңейін.
Аңқылдап бүгін отырмын,
Мына отырған халыққа,
Осыдан артық не дейін.
Дұрыстап сөзді таба алсаң,
Айтқаныңа сенейін.
Ары қарай енді жалғастыр,
Сөз кезегін берейін.

Оразалы:

Арынды кезегінді алғаннан соң,
Атақты алдаушы болмай Алдардан соң.
Жаттанды деп айтасың бұл Оразға,
Шатасып қылышыңды салғаннан соң.
Жаттау деген сөзді бір жаттап апсың,
Балаларға көп жаттатып қалғаннан соң.
Ел таны желіп жүріп, атың барда,
Ау, аға, Алашты ойла, асыр салма.
Сөз шегесін шешендей шегелейін,
Көк мұзды көл түбіне батырсаң да.
Ал, енді, аға, мына інің үшін,

Алдыңа ақыл салғын ашу салма.
Біраз жерге ағамды апарайын,
Айлаңды Алдардан да асырсаң да.
Шығыстан шығар күндей келгеніңде,
Батысыңа қайтадан батырсам ба.
Байыппенен сөзімді аңғарарсың,
Бала да жіби қоймас ашушаңға.

Айтыста аға қандай, тең тұс қандай,
Күш атасын танымай бел қысқандай.
Сөз түсінбей айтпаңыз тағы да, аға,
Қыранды айтып жыланды қорқытқандай.
Ал, енді, аға арындап шабыңызшы,
Арыстанға айналып жол тұтқандай.
Қапыда қалып жүрме бұл айтыста,
Қақпанға қол-аяқты тең сұққандай.
Қыруар ел қыран деп шығарғанда,
Қасқыр түгіл қайтпаңыз борсықты алмай.

Мәлс:

Мен-дағы шаршамаспын шаттанудан,
Жүректе жыр теңізі ақтарылған.
Шынымен қанға тартқан қасқыр болсам,
Қарғып өтіп кетермін қақпаныңнан.

Ай, Мұқағали айтатын,
Ей, менің сайран мекенім.
Айтыста бүгін алаулап,
Сайран да салып кетемін.
Ортаға бүгін шығарды,
Айтыстың тұрған екі ерін.
Шабытың қайда, Ораз-ау,
Айқайлап отыр, әнеки,
Қаптаған қалың нөкерің.
Айтамын сөзді сенсеңдер,
Айтары бар ақынға,
Өлеңнің күшін көрсеңдер.
Шабыттанып кетейін,
Мына отырған халайық,

Алақанды бір соғып,
Тағы да қуат берсеңдер.

Айтысқа бүгін жиналған,
Астана жұртым, алашым.
Жырменен жазсам деп едім,
Жүрегіңнің жарасын.
Аман-есен жүре бер,
Айналайын, Оразым,
Ағаңның ықтап панасын.
Кешірмейді көрермен,
Шабытыңның шаласын.
Дұрыстадым мен бүгін,
Тұлпарыңның тағасын.
Ілесе алмасаң сен қазір,
Нөкерден анау пайда жоқ,
Далада қалып барасың.

Оразалы:

Осы біз сөйлеп кетсек не демейміз,
Білмей қалдық не баймыз, не кедейміз.
Шабытың жоқ деп бүгін отырсаңыз,
Шабытты ешқашан да тежемейміз.
Бір тентек тентіресе өле мақтап,
Мұның дұрыс емес деп елемейміз.
Сөйлесек ауызымызбен орақ орып,
Іске келсек құр шырыл шөрегейміз.
Осы біз аспандағы күн нұрын да,
Күнде көріп жүрген соң елемейміз.

Сөз айтсақ ақ көңілдің ордасындай,
Салмағың да бар еді қорғасындай.
Ағасы, жан ұғарлық сөз айтқанда,
Мас адамдай кетпеші жолға сыймай.
Дәл бүгін адуынды айтпасаң да,
Көңілің бар ханның аппақ ордасындай.
Мақтауға ұшып кетіп жүрмегейсің,
Үрлеген шар секілді қолға сыймай.
Айдалаға бұрасың әр сөзіңді,
Аңқау елдің арамза молдасындай.

Арамза дегенімді ауыр алма,
Доп-домалақ болушы ед ол да осындай.
Аман-есен жүре бер, ау, ағасы,
Апамның қатық сүзген дорбасындай.

Мәлс:

Халайық ұлтым деген ұлын көрсін,
Ақынның алмас қылыш тілін көрсін.
Ораз-ау, көп мыжымай қоймайсың ба,
Келе жатқан қыздар анау гүлін берсін.

1998 жыл.

МЭЛС ПЕН ДӘУЛЕТКЕРЕЙ

Мәлс:

Армысың, асқақтаған Алатауым,
Далама айбат берген дара тауым.
Ассалаумағалейкүм, көрермендер,
Алтыннан қымбат маған алақаның.
Алдыңа сар желдіріп мен де келдім,
Мінгесін сағыныштың сары атанын.
Өлең-қызды алмасам өкпелетіп,
Бұрымын талдап өріп, таратамын.
Армысың, Дәулеткерей ақын інім,
Мен бүгін бауырыңнан жаратамын.
Ей, тәкаппар дүние, тас та болсаң,
Мойыныңды бір бұрғызып қаратамын.

Бағаласа халық пен қазыларым,
Бұл жерде керегі не базынаның?!
Көк байрақты көтерген қыран құстың,
Қанатындай қайтадан жазыламын.
Қанағат болған жерде қасиет бар,
Алтынның дұрыс көргін азырағын.
Сандығын ашады деп саған сендім,
Айтыстай қасиетті қазынаның.

Бұл өлең бермейді ғой жанға тыным,
Айтары жоқ адамның алма тілін.

Намысыңның көрсетші найзағайын,
Жарқылдап аспанында Алматының.

Көп айтыстың болар ма бірі мұндай,
Аталы сөз ұлтымның ұғымындай.
Азаматтар демеуші болып жатса,
Көрмейік Шығайбайдың шығынындай.
Ағалы-інілі боп біз де келдік,
Айтыстың құлыны мен жұлынындай.

Дәулеткерей:

Жұртымды бөлеп жырдың құндағына,
Салиқалы сөз салдым сындарыңа.
Махаббатпен жыр сыйлап мәуелі елге,
Шапағатпен үн қаттым шыңдарыңа.
Томағамды сыпырдым тобыңа кеп,
Жаратқан жар болсын деп жырларыма.
Жүрегімнен жыр-сәлем жолдай келдім
Құдайдың құлақ кесті құлдарына.

Жырымнан жан ләззатын алсаң абат,
Сөйлейін сөз киесін сан салалап.
Ағайын айтшылап кеп, айтыс көрген
Қабыл болсын, тіледім баршана бақ.
Рамазан айында ықыласпен
Айтылар бір Пайғамбарға бар салауат.
Иманын кәмілдеген қазағымның
Жүрегін отты өлеңмен алсам орап.
Сара сөздің саңлағын сыйлаған ел,
Сағынышпен жеттің бе сау-саламат?!

Тәңірім өнерліге өріс берді,
Бармақтай бағы барға жеміс берді.
Арғымақ ағамменен жұптасқасын,
Демеспін несібем де кем үстелді.
Бақ сынасып көрейін алдарыңда,
Иығыма қондырып періштемді.
Дүбірі дүниені дүрсілдетіп,
Жерден Мәді шыққандай Мәлс келді.

Жұртым бар өнеріңді байқас деген,
Күбісін қара өлеңнің шайқас деген.
Алмастай ағам едің жарқылдаған,
Айтыста суыратын айқасқа өлең.
Ал, ағасы, бірақ та ұмытпағын,
Алмасты да жүздейді жай таспенен.

Кей ақын көбік сөзге көп семірген,
Көбік сөз ілесе алмас көшке мүлдем.
Айтыстың ақтангері өзің едің,
Бағасын баталы ойдың беске білген.
Ағасы, өзің мінген қайығыңды,
Өзіңнің жүздіремін ескегіңмен.
Өйткені, әуеніңді алып шықтым,
Аулақпын бүгін сізден сескенуден.
Сынады деген сөз бар қазағымда,
Сексеуілді ұрсаң тек сексеуілмен.

Айтыстай аршындаған ақ күлікпен,
Сөйлейін қыран қанат қақтырып мен.
Тақым қысып отыр ғой тыңдармандар,
Тілменен тұлпарларын шаптырып тең.
Отырсаң бірлігіңмен мамыражай,
Алашым, басыңа кеп бақ біріккен.
Татулықтың тартайын таралғысын,
Тіл үйіршы ал, аға, тәттілікпен.

Мәлс:

Мұнар да мұнар, мұнар күн,
Бұлттан да шыққан шұбар күн.
Қай жерде айтыс бар десе,
Жарысуға құмармын.
Шабытым менің шапқыла,
Тұлпарындай Тұранның.
Қасиетті дінім бар
Құбылаға қаратқан,
Қүдіретіндей Құранның.
Басыңнан бір күн айығар,
Торлаған мына тұман күн.
Дәулеткерей, саған да

Атымның басын бұрармын.
Көркем де көркем сөзім бар,
Құйылғанындай құманның.
Айтыстың мына аспанымда
Айменен бірге туармын.
Жақсылық тілеп жалғанға,
Күнменен бірге шығармын.
Сексеуіл болып сен қазір
Сексен жерден ұрсаң да
Сына алмайтын шығармын!

Бісіміллә деп бастайын,
Қашаған – өлең, қаз болып,
Қаңқылдап маған қайта кел.
Сүйінбай – өлең, саз болып,
Сұңқылдап маған қайта кел.
Құдайдың берген бақыты –
Жанданып жатса қайта өнер.
«Тірісі тілге тоқтаған,
Өлісін сөзбен жоқтаған»,
Айтысым менің – мәрт өнер.
Аталы сөзді айтпасаң
Айтыс та бүгін қайта өлер.
Жолың болсын, бүгінгі
Дәулеткерей сияқты
Бәйгеге түскен тайтөбел.
Шабыт берсін саған да
Шапалағымен шалқар ел.
Ағасы мен інісінің
Шабысын көрсін бүгінгі
Айтысқа келген байтақ ел.

Желбіреп тұрған жастығың
Байқасам, көркем тұлымдай,
Есітіп жүрдің атымды
Бауыржандардан бұрында-ай.
Іріден сөйле, інішек,
Ұлтымыз білер ұғымдай.
Кейбір ақынның теңеуі
Сарымайға батқан шыбындай.

Құлагер ағаң көп сенің,
Ізіне ертең ере алсаң ,
Құлдырандаған құлындай.

Дәулеткерей:

Арайлап алашымның таңы туды,
Деменіз бұл ініңнің сағы сынды.
Алдымда арлан Мэлс жортқан кезде,
Шабытым менің дағы ағытылды.
Сындыру мақсат емес өзінді, аға,
Қыздыру мақсат еді шабытыңды.

Ақын мен ақын бүгін айқаспай ма,
Қасыңа інің келіп жайғаспай ма.
Тайтөбел болып келдім мен қасыңа,
Тарлан боздың тұяғын тай баспай ма?

Бұл ағам айтар сөзге мапандай-ды,
Мысалы, жыр-Жамбылды шапандай-ды.
Дүбірі аламанның естілгенде,
Шын тұлпар шалғынында жата алмайды.
Құлагер-құлыным деп тауып айттың,
Құлын өспей, құлагер атанбайды.

Сөйлейді інің сөзден жол білгесін,
Жел сөздің желмаясын желдіргесін.
Жілігі татитұғын сөз айтайын,
Ертең күн артымыздан ел күлмесін.
Айтыстың көрсетейік шын үлгісін,
«Ит куды, қоян қашты» боп жүрмесін.

Алдыма өзің келдің өлеңдетіп,
Ойыңды көкейкесті кемелдетіп.
Сөйлейсің толқын ұра, толастамай,
Жағасын Жайығыңның кемерлетіп.
Қасқайып қасыңызда мен отырмын,
Басымда тұрмаса да бедел бекіп.
Жамбыл да жырларыңа хош-хош айтқан,
Қара өлеңнен қалыпты-ау Кенен кетіп.
Жалғанның арты, аға, жалаңаш қой,

Бұл өлең кетер ертең сенен де өтіп.
Ал енді емен-жарқын көсіліңіз,
Шардара шанағыңды бебеулетіп.

Мәлс:

Жүргенде басың қатып саудаменен,
Жаныңды алсын бүгін баурап өлең.
Орақпенен орылып күні кеше,
Балғаменен соғылып қалған өлең.
Аз ойлап, көп тыңдайтын пенделердей,
Қаз ойнап кетті бүгін қарғалармен.
Менен кеткен өлең де елге барар,
Жел қанат, жер тарпыған аруана өлең.

Дәулеткерей, даусыңнан
Сахнада ояндым.
Ағаңның ізін басқан соң,
Айтысқа шығып бой алдың.
Келерсің талай бәйгеге,
Демеймін саған тоя алдым.
Өлең деген тектілік –
Тарихы сынды ноянның.
Киік жырды мен бүгін
Арқаланып айтыста
Құрметіңе соярмын.
Жаңағы айтқан сөзің бар,
Сен маған жауап берсейші,
Итің кім, қоян кім?

Дәулеткерей:

Сөзім бар жұмыртқадай аршып алған,
Қагілез қазақ деген қаншыл ағам.
Өзіңдей ақыны бар ел бақытты,
Толымды ой, төкпе жырмен хал сұраған.
Қарсыласын қаз құрлы көрмейтұғын,
Қарқының бар аумайтын қаршығадан.
Інілік ізетіме мен тұрармын,
Ағалық тұлғаң болса жарқыраған.
Астыңда қанатты атың болғанымен,
Ағасы, артық емес қамшылаған.

Өзіңе жырдан бүгін кит беремін,
Ағама ақыл айтып сүйт демедім.
Ағасы, сөздің салты емес пе еді,
Мақалда бар қоян мен ит дегенім.

Айналайын, ағайын,
Алдыңда бүгін Алла деп,
Ақжаңбырдай толассыз
Сіркіресем деп келгем.
Асқарынан Алтайдың
Асып аққан өзендей
Күркіресем деп келгем.
Тас түлек тектес өлеңмен
Алдыңа шығып тұңғыш мен
Бір түлесем деп келгем.
Бәрін айт та, бірін айт,
Айтыс айтыс болғасын
Мэлстей мынау ағаммен
Сілкілесем деп келгем!

Ағаға іні неге елірмейді,
Кемесін жалған шабыт жел үрлейді.
Қалайша Мэлс толғап кеткенінде,
Көңілі інісінің семірмейді?
Ағасы, арындамай, байқап сөйле,
Қубас айғыр құнанын кемірмейді.

Мэлс:

Сілкілесуге тұрмайтын
Ақын іні сен емес.
Інінің сөзін тыңдамас
Ақымақ аға мен емес.
Қубас айғыр деп қалдың
Үйімде күндей қызым бар,
Қубас дегенің жөн емес.
Балқы Базар айтатын:
«Жақсы менен жаманның
Арасы жер мен аспандай».
Жүректе толған жырым бар,
Болашақта жазылар
Дүркіреген дастандай.

Намысың болса бойыңда
Көрінерсің сен ертең,
Айтыста тұрған асқардай.
Білемін сөздің қадірін.
Әлдекім сынды мастанбай.
Қыздар да саған шай құйған
Жауқазын бейне жас талдай.
Арқырап бастағанымен
Інім де менің сасқандай.

Аманаттап ойды айтамын
Ойымда жүрген отпенен.
Жаманатқа қалмайсың
Жарысқан кезде тектімен.
Әуеніммен жырласаң,
Айтыстың бүгін өсетін
Мәртебесі деп білем.

Мен сайрайын, сайрайын,
Көктем де болып жайнайын.
Ізімнен ерген інім бар,
Аспанда тұрып қарасаң,
Он төртінші айдайын.
Ағалығымды көрсетіп,
Көңіліңді жайлайын.

Мен сені тастамаспын күресінге,
Айтысып ағаңменен жүресінде.
Дәулеткерей атыңнан айналайын,
Ұқсасын деп қойыпты ұлы есімге.
Мың жерден шапқанменен арқыратып,
Тұз көзір менде отыр ғой, білесің бе?!

Бұл жерде бұйырылмас айыпқа жыр,
Көрейін әзіл айтып халыққа бір.
Алматыда айтысып отырғанмен,
Дәулетжанның көңілі Жайықта жүр.

Көркіне айналғасын сахнаның,
Айтпай ма алаулатып ақын әнін.
Іні болып сен тұрсаң ізетпенен,

Алдыңда жыр-теңізді сапырамын.
Елге келген қадамың құтты болсын,
Ерулік деп Ауылға шақырамын.

Тұлпар-жырдың тайдырмас тағасы елім,
Өлеңмен тарқатайын дала шерін.
Бұйырса, күткен жерден шаң беремін,
Маған да үмітпенен қарашы, елім.
Батырлықтан бақ тапқан алмас қылыш,
Ақындықтан бәрібір аласа едің.
Малың менен жаныңды садаға деп,
Ардың туын көтерген Алаш едің.
Өлеңменен аштырған оразамды,
Барыс жылғы бір шалдың баласы едім.

Дәулеткерей:

Ағамның айтыс деген ұраны бар,
Ағызған арындатып бұлағы бар.
Сөйлесе төкпелетіп текті жырмен,
Көпшілік көкейінде тұнады бал.
Бүгін де алдарыңда жарқыратып,
Өлеңмен жағатұғын шырағы бар.
Қубас деп айтқаным жоқ мен ағамды,
Артында еріп жүрген құнаны бар.

Айтыстың кетпесін деп арманда ері,
Талқыға салып отыр талғамды елі.
Ағасы, арман деген үлкен, асқақ,
Шақырады алаулаған таңнан мені.
Еліңнің тұлпары едің тұмарлаған,
Саңлақ сахнаның сандалкері.

Мәлс:

Айналайын көрермен,
Ақындарың біз едік
Алқаға түссе сайраған.
Дәулеткерей, сөз айттың
Шығарып жауап майдадан.
Көл қорыған қызғыштай,
Сен десе салам байбалам.
Өлеңнің құнын біледі

Өзіңнен артық қай балаң?
Жайықта жүр жақсы қыз
Күн-түні сені ойлаған.
Сол қызға сабақ беретін
Мұғалім Мелс – қайнаған.

Оқыдым өлеңінді «Парасаттан»,
Тамаша бұлақтайсың жараса аққан.
Өнердің шын жолына түсем десең,
Аулақ бол арзан атақ, ағаш аттан.
Өкпесін өнерге айтып кейбіреулер,
Адамдай тызылдайды ара шаққан.
Қазақтың айтысының сен болашақ
Даңқты жүйрігі бол дара шапқан!

1998 жыл.

БЕКЖАН МЕН МҰХАМЕДЖАН

Бекжан:

Қайталансын Бекжан боп,
Қырандарға тән өлім.
Мысалы болсам қайтесің,
Мәртебелі мәренің.
Ассалаумағалейкүм,
Ассалаумағалейкүм,
Ар-ұяты, пейілі
Пәренжелі пәк елім.

Ауызындағы түкірік,
Дәрі болған төрені
Дайындаған ерлікке
Махаббаты дер елі.
Әулие төрім едің ғой,
Тәрбие төрім едің ғой,
Сағынудың сіздерді
Сәті келе береді.

Рентгендік қасиет дарысын,
Тыңдарманға ең берік.
Ревизор болып отырған,

Пиғылдарға пенделік.
Аспан тектес жас буын,
Адал ішіп ас-суын,
Рекордтарды жаңартсын
Айтысқа әрлі рең беріп.

Ырысын елдің кеміткен,
Бос уәде, бос ырай.
Жалқаулыққа оқытар
Одақ та қалды о шырай.
Болаттардан құт дарып,
Перзенттерің ұлт танып,
Әкеден кейін туылып,
Дәулетті болсын осылай.

Алқалы топ, әлеумет,
Көңілге мәрттік, кеңдік бер.
Таразылар сәт келді,
Тіліме заңды теңдік бер.
Тазабековпен айтыста,
Бес сайманым сай тұста,
«Бермеймін» деген немістен,
Берлинді алған ерлік бер.

Әріп біткенге атау боп,
Алфавиттерде жоқ қазір.
Құбылыс болып келейін,
Келтіре қоймас от зәбір.
Ойнамастан ұрыспақ,
Айтысайық дұрыстап,
Кезекті саған берейін,
Бас бәйгелі боп қағыр.

Мұхамеджан:

Біссімiллә, сөз бастайын билердей боп,
Жанымыз жақсы сөзден киген көйлек.
Мен бүгін сөз сиқырын көрсетейін,
Сүлейменнің жүзігін кигендей боп.
Ассалаумағалейкүм, бапкер елім,
Бақ сынадым алдыңа именбей кеп.
Бас иіп, сәлем бердім Қағбадағы

Қара тасқа маңдайым тигендей боп.
Халқымның жүзін көрсем қуаттанам,
Хазіреттің саусағын сүйгендей боп.

Семсер тіл мұқалған жоқ сескенердей,
Көңілім құлазымас көшкен елдей.
Ой – қалта, санам – сандық, зердем – қоржын,
Зерлеген сөзді ғана екшегендей.
Құмардан бір халықты шығарайық,
Күйеу кеп күйлі ауылдан төс жегендей.
Ақындарын сағынып қалған шығар,
Көк биенің саумалын көксегендей.

Жырымен жампоз нарды иіткендей,
Жүргем жоқ үлкендерді биік көрмей.
Маңғаздар маңдайшадан таяқ жейді,
Бастарын босағаға иіп келмей.
Сахна да сардала секілді ғой,
Саңлағын іріктейді жиып-термей.
Саудырап өңкей жастар жиналыппыз,
Кимелеп суға келген киіктердей.

Жалын сөз жас жүректен пайда болар,
Маздаған отты ұштасаң май да жанар.
«Айтыс» деген ауызша кітапхана,
Әркім естіп, қажетін пайданалар.
Ақын айтқан сөз жетсін жүректерге,
Құранның сүресіндей айға қонар.
Бекем болып келдің бе, Бекжан ақын,
Жігіттей жорға мініп тойға барар.
Бармақтай бақ, балдақтай тақ сүйемес,
Марқасқаның ізі де майдаланар.
Жас жігіттей жарқылдап сөйле бүгін,
Көп білгенсіп көсемсу қайда барар.
Аталы сөзді ұқпасаң, абыройың
Сал-серінің атындай сайда қалар.
Шаншып айтсам шамданып қалмағайсың,
«Тақымы бос ашуын тайдан алар».
Орақ тілдің орамын бір жазайық,
Отырыс болсын осы ойда қалар.

Бекжан:

Атыңнан айналайын, туған дала,
Туған дала, мен үшін тұлғаң дара.
Баладың Сара қызды биігіне,
Қарадың сол көзбенен Біржанға да.
Татулық – ең бірінші атар оғың,
Батырға көмек келер тылдан ғана.
Шарықтау аспаныңда қиын екен,
Қаншама арманшыл боп туғанда да.

Алысып арнасымен теңіз біткен,
Ауызға толтырып ап қобыздық дем.
Аңсатып жаялықтан тән иісті,
Ақ жырдың адал сүтін еміздік тең.
Ешкіммен бөліспейтін сенім күшін,
Тұрамыз болат мінез сегіздіктен.
Атағы Аспан сүйген серігім ең,
Қиын-ау сәттеріңді егіз күткен...

Сарайдан сауат ашып сан мұраға,
Бабында отырғанда бар құрама.
Мүмкіндік екеумізде тең болмаса,
Шығарып сахнаға пар қыла ма?
«Келсең-кел» айтысына шақырайын,
Көршілер араласпаған заңды бала.
Зор екен Сізге деген ел құрметі,
Шапалақ ұрып қояр алдын-ала.
Өзіңді «еркін баға» заманында,
Балапты феноменге Арғын аға¹.
Азуыңды айналып өтіп кетсем,
«Жол тәртібін бұздың» деп зар жылама.

Асығам достасуға тең өремен,
«Әдебиет – ардың ісі» деген ермен.
Алғы сөздер жазатын мәртебең бар,
Бәрі де басталған-ау «Бере берден».
Баласың апасымен тойға барып,
Қалтаға өрік-мейіз төге берген.

¹Арғын аға – журналист, қоғам қайраткері Арғынбай Бекбосынов.

Ал, енді аруағың қолдаса екен,
Айтысқа өзіңменен ере келген.

Мұхамеджан:

Құрметтеп ұлы өнерді жүрген ерсің,
Қадірін әріптестің білген ерсің.
«Азуынды айналам» деп отырсың,
Талай-талай додаға кірген ерсің.
Азуымды айналып өтемін деп,
Өңештен өтіп кетіп жүрмегейсің.

Қолда деп батыр бабам, ақын бабам,
Атадан сөз асырар ақылды адам.
Балбырап балалардың шабысына,
Көкжиекке жамбастап жатыр далам.
Қызыл тіл – қынсыз қылыш, тіс – ақсауыт,
Ауыз – ошақ отты сөз лапылдаған.
Бастамаң дұрыс болды, Бекжан ақын,
Ал, енді тартысқа шық тақымдаған.
Жеңіс күн жер қозғалар сөз айтпасақ,
Көркімізді көруге шақырмаған.

Сұм соғыс ұмыттырып балалықты,
Түтінге тұншықтырған даналықты.
Сол кездегі солақай саясат та,
Пайдалана біліпті-ау шалалықты.
Орта Азиядан барғандар неміс үшін,
Қайтпайтын қара орыс боп саналыпты.
Сонда да олар Отан деп, орда бұзып,
Берлинге барып танытқан даралықты.
Міне, Бекжан, сол жеңіске елу үш жыл,
Болып тұр ел ырысты, дала құтты.
Енді ешқашан соғыстың кілті ашпасын,
Қаһармандар сап кеткен қара құлыпты.

Айтқаны ақындардың ұғынықты,
Ғаламға жүргізеді кім үгітті.
Соғыс жылы Жеңіске деген сенім,
Левитанның даусымен тіріліпті.
Сол секілді халықты рухтандырып,
Бұл Бекжандар танытсын ірілікті.

Жәкеңнің «Ленинградтық өренінен»,
Фашистің танкілері сүрініпті.
Қажымұқан самолеті сезіндірген,
Әке-шешен бермеген жылылықты.
Ер боп туған Әлия, Мәншүгіңнен,
Еркектердің тізесі бүгіліпті.
Баукеңнің қаһарынан қорыққандар,
Әйелдің етегіне тығылыпты.
Рейхстагқа ту тігер ұлды берген,
Қайдасыңдар, қазақтар, діні мықты.

Ақынсың жүйрік болып саналғандай,
Шабуылға шыға қалсам шараң қандай?
Артық қимыл жасамай, сақ отырсың,
Арланның апанына қамалғандай.
Борықтай борпылдаған бозбаласың,
Құс мұрын, құмай кеуде, марал маңдай.
Жүректі солқ еткізер сөз айтайық,
Қара жерге найзағай қадалғандай.
Ал, ақыным, сөз баста арқаланып,
Арқардың құлтекесі жаранғандай.
Көзің сүзіп қарайсың көрерменге,
Ерініне насыбай сап алғандай.

Бекжан:

Саралар азаматты дос елегі,
Дұшпандық ақырында бос өледі.
Тек қана ауа райы тәуелді еткен,
Бабамның рухы мықты, есен еді.
Айтысу, көкпар тарту қиқулатып,
Қазақтың қасиетті қос өнері.
«Өңешке кіріп кетпе» деп отырсың,
Айтысым бұлай болса өсер ме енді?
Қарсылас жеңісіне сенімді екен,
Ал, оның болған екен не себебі?
Бәйгенің ауылына апаратын,
Әкеңнің атындағы көше ме еді?

Бағамдап қарсыластың шартты райын,
Шекара күзетінде сақ тұрайын.
Табиғат заңы емес қой – жеңе беру,

Бағамды бара-бара арттырайын.
Ерлікке бару үшін себеп керек,
Оған да дайын адам боп тұрайын.
Адамдар сұлулықты сурет көріп,
Айнадан іздейді екен жоқ шырайын.
Саусақтар қайталауға ұшырайды,
Қазақтың санай берсең көп «күдайын».
Спорттық сипат алды айтысымыз,
Мұхажан, ұғымыңды нақтылайын.
Солақай боксершының тәсілімен,
Күтпеген қапталыңнан соққылайын.
Николай Озеровтың дауысыменен,
Қақпаға кіріп кетер доп қылайын.

Ақ айдыннан алыстап шортан балық,
Бостандығын ап қойды ортаңғы арық.
Нарықтық заң орнады зәлім ниет,
Капиталист қоғамнан қолтаңба алып.
Қырық бірдің қырғыны сынап берген,
Әлеуметтік орта бар кемтар, ғаріп.
Ордендерін сатқыздық соғыста алған,
Окоптағы дауыстан дерт арналып,
Өгей көзбен қарайтын өлкелерден,
Бос бөтелке іздеді дел-салданып.
Әр әжімнің тарихын жатқа білмей,
Қарт танымын отырмыз келте аңғарып.
Бар ошақта олардың болуы шарт,
Мәртебесі – Әнұран, Елтаңбалық.

Мәншүктер өлтірмесе немісті егер,
Қазіргі әрекетің теріс келер.
Анаңның ақ жүрегі ақ парақтай,
Қалдырған автограф періштелер.
Баһадүр ұлдарыңа пейілді боп,
Бойында базар ашқан келісті өнер.
Ұлылық егіз туса қайтер еді,
Табиғи дауыс бар да тең естілер.
Қарсылас қорғаныста ойнайды екен,
Алдағы жоспарына тегіс сенер.
Жасанды «офсайд» қылу ойымда бар,
Әйтпесе, түрің жоқ қой жеңіс берер.

Мұхамеджан:

Бекжан, мен отырмын жайыңды ұғып,
Сөйлейік сүре, түре, қайым қылып,
Озеровты айтасың, қақпаны да,
Тыңдап тұрмын сөзіңді пайымды ғып.
Болаттай ағамызды демеуші ғып,
«Қайратқа» жіберейік ойыншы ғып.

Өзіңе қарсылас боп, жақын қылып,
Отырмын кеудеңдегі сәтінді ұғып.
Әкемнің атындағы көше де жоқ,
Бір құдайым жаратқан ақын қылып.
Жеңіске жетсем, Бекжан, жетіп жүрмін,
Қазағымның көңілін көпір қылып.

Бабанның ұлық тұтсаң бар мұрасын,
Жартастағы дауыстай жаңғырасың.
Жігітсің бұлттан биік, ұлттан төмен,
Жасықтық жігеріңді жаншымасын.
Жиырма бестің қайратын көрсет бүгін,
Халқыңның бір толтырып қанжығасын.
Балалықта даналық танытпаса,
Ақыл тіс кімге керек алжығасын?

Ұстаған суретшідей қыл қаламын,
Сөзден сурет салсам жанар мұнда бағым.
Халық жайлы толғанып, ойды айттың,
Төмен түсіп кеткендей бір қабағың.
Балықтар басынан кеп шірігенмен,
Айтайықшы көңілде тұрған әнін.
Бүгіндегі жастарды ойланам да,
Жан-жағыма қарап мен мұңданамын.

Ештеңе тіліп айтпас тіл секілді,
Жырлайық, туған елім, бір шетінді.
«Бұл дүние біреуге бақ, біреуге сор»,
Дегені бабалардың шын секілді.
Соқыр ішектей шошайып жүргендер көп,
Сәлем берсең, шалқаяр пір секілді.
Халықтың көңілі қазір мұң шертіп тұр,

Қобызға қолдан таққан қыл секілді.
Ұлттық рухын жоғалтқан ұлдарың көп,
Қылышына тар келген қын секілді.
Тамырын тарата алмас қыздарың бар.
Шелекке отырғызған гүл секілді.
Құдайсыз ұрпақты да өсірдік-ау,
Құмырадан шығарған жын секілді.

Келмейді бұл қазаққа сырттан қайғы,
Сырттағы елге өзі де сұқтанбайды.
Алдын алып көрмеппіз аурудың,
Дертін де дер кезінде құнтталмайды.
Есіріп, есі кеткен жас буындар,
Ертең ұлық болғанда ұлтты алдайды.
Жастарында тәрбие-тәлім болмай,
Жұлдызы жанып тұрған жұрт болмайды.
Ағаштың да діңгегін ақтап тұрсаң,
Өріктің өзегінде құрт болмайды.

Бұл заман байқап тұрсаң, күрес кілең,
Шайқасады бір ессіз бір естімен.
Құс базары дегенді білуші едік,
Қыз базарын, Бекжан-ау, кім естіген?

Тағдырдың татпаса да жұмсағынан,
Қазақ қызды сыйлаған гүл шағынан.
Жер-әлемді жаулаған Шыңғысхан да,
Қыпшақ қыздың шықпап па ед құрсағынан?
Азияға әйгілі Әлия, Мәншүк,
Аман еді өсектің бұршағынан.
Ал, бүгінде жан-жаққа қараймын да,
Ілгергі ізгілікті шын сағынам.

Сұлулар суға еритін шекер ме еді,
Көргенсіздік жайлап тұр көп елдерді.
Талдай түзу жігіттер тағыланып,
Мейіздей сұлу қыздар мекерленді.
Ар, иманы ақаусыз болса егерде,
Арабтарға сатылып кетер ме еді?
Аймақтың гүлі болған ару қыздар,
Байлардың күңі боп жүр шетелдегі.

«Ауруды ажал кеп әшкере етер»,
Бетімізді баспайық бекерге енді.

Сүйгендей айым-асқар, күнім-шыңды,
Еріген май боп елге үнім сінді.
Батысты оқып, Шығысты тоқығалы,
Ой өсіп, санам сергіп, тілім сынды.
Заңды ұрпағы болар ек заңғарлардың,
Заман жайлы шерте алсақ бүгін сырды.
Біздің дәуір қорабы темекінің,
Жылтырлармен ораған күлім сінді.
Ұрпақты улап келген жиырма ғасыр,
Жанып біткен жиырма тал шылым сынды.

Бекжан:

Осылай сахнаға ұшар денем,
Әрине, қарсыластан күш ал деген.
«Қайратқа футболист бол» деп отырсың,
Мұхажан, сөйлеп едім мысалменен.

Барондар бара қоймас қате істерге,
Боп шығар мансаптыға шатыс пенде.
Қоғамдық акустика әлсіреген,
Кім айтар ақиқатты қатысты елге?
Лениндік сенбіліктің «көрермені» –
Қазақтың жалқаулығы таныс перне.
Ойнайтын эпизодтық рольдерді,
Ұқсайды тағдырымыз әртістерге.
Болдық-ау анекдоттар кейіпкері,
Жас әулет әуестеніп жат істерге.
Тағдыры ел мен жердің былай қалып,
Тек қана ұлтшылмыз-ау ас ішкенде.

Қашан да ұлы айтыстың тың тәлімі,
Ысырмас ыдыс-аяқ ынталыны.
Пателефон, пілтешамның дәуірінде,
Атомның ақиқатын кім таныды?
Тарихты паралаудың құрамындай,
Патшаның пайымында пұл қадірі?
Баласы Конторбайдың сабақта жоқ,
Ап кеткен бөтелкелес бір тамыры.

Тілге еркіндік бердік деп,
Дінге еркіндік бердік деп,
Ділге еркіндік бердік деп,
Кімге еркіндік бердіңдер?
Пушкасы келіп үйді атқан,
Пушкині келіп миды атқан,
Әселханға ұқсамас
Пілге еркіндік бердіңдер.

Академиялық білімді
Әкеден алу – әділ жол.
Қазақша біткен қарын да
Қанағатымен қадірлі ол.
Азаттығыңның жолында,
Қазақ тілінің жолында,
Аспан көздермен атысқан,
Дудаевтардай әділ бол.

Миссионерлерден жыйсын да,
Мәсісін киген ел есін.
Бейітке белгі болғанша,
Бұл жерге өзің егесін.
Қришнайтка өткендер,
«Крышалары» кеткендер.
Махамбетіңді мазақ қып,
Мияулап өткен демесін.

Ұят-аятын білместер,
Құлағын түрмес есті үнге.
Бес парызын өтеуде,
Бейтараптар бес тілде.
Баптистерге иланып,
«Илла-лаһқа» қиналып,
Болашақтың ауызымен
Құттықталмайды ешкім де.

Құдайдың үйін келіспес,
Уәделермен бітірген.
Қағып түсер қарғыс бар,
Қате кетсең үтірден.

Мультфильмдегі қояндай,
Мүфтиің қойды-ау оянбай,
Пікір айтуға көшті ғой,
Қалтасы толып пітірден.

Сәлем саған сан рет,
Ниеттілер мекені.
Бабаға берген сертінен,
Сырғымаған екі елі.
Табиғат сенің ділің ғой,
Шариғат сенің дінің ғой,
Рәтбектерге осыны
Ескертсеңдер не етеді?

Алланың атын аз көрме,
Басқарып тұрған пультпенен.
Құндылықтарын өлтірсе,
Ұмытылады ұлт деген.
Мырқымбайларға айтыңдар,
Қыртымбайларға айтыңдар,
Елінен жеген арам ас,
Жерінен шығар күтпеген.

Мұхамеджан:

Адалдың аспанында бұлт болмайды,
Арамның ауласына құт қонбайды.
Жүрегінде иманы жоқ адамның,
Жүрген кезде табаны нық болмайды.
Аллада адамдарды алалау жоқ,
Тәубе қылсаң күнәңнан түк қалмайды.
Бара алсаң адалдықтың ақ жолымен,
Пейіштің есігінде құлп болмайды.
Қыздарға дейді қырық үйден тыйым,
Бұл күнде олай болуы мүлдем қиын.
Әке мен шешеден де әсерлірек,
Тәрбиелеп жатқанда видео-фильм.

Қай қазақ өз иманын тірнектемес,
Қай мұсылман өз дінін құрметтемес.

Шапаның қырық жамау болса дағы,
Ағайын, иманыңды кірлетпе еш.
Адамдар пейіш-баққа бару үшін,
Меккеде өмір сүруі міндетті емес.

Уа, Бекжан, қиядан жол табатынбыз,
Тәрбиені жиі еске алатынбыз.
Ал, бүгінде кісілік кісенделіп,
Қасиеттің кестік-ау қанатын біз.
Еліктеуге келгенде есерлерге,
Өзгелерден оқ бойы дара тұрмыз.
Бұл адамдар маймылдан шыққан жоқ деп.,
Рас, кейде кісі боп қалатынбыз.
Адамдықтан азғындап, азып-тозып,
Біздер қайта маймыл боп баратырмыз.

Салмақты сөздерің бар төкпе жырдай,
Дегенмен, бәрі сіңбес бетке нұрдай.
Сорпа суы болмаса сіңіретін,
Кісі де жалығады еттен ыңғай.
Қасындағы қарсыласты сен ұмытып,
Еуропаша ойлаумен кеткенің-ай.
Суырып сап жорғалық көрсетелік,
Сүйінбайдың шыңына жеткен ұлдай.

Қарасам қарсыласқа қапталдағы,
Сабыр сақтап отырса, сақтанғаны.
«Біздің Бекжан байсалды» деген сайын,
Көрінбейді күлгені, шаттанғаны.
Қабак шытып қарайсың айналаңа,
Сіңірлі сілеусіндей қақпандағы.
Ақын деген арқырап тұрушы еді,
Ішін тартан бурадай ақпандағы.
Ал, сенің қозғалатын түрің жоқ қой,
Қонжиып, қонжық құсап шатқалдағы.

Бекжан:

Бабымды бекемдесем бір іс тынар,
Шабытым шетінемес ұрыс құмар.
Көңілдің хат тасушы кептері боп,
Жаңалық әкелуге тырыссын Ар.

Болсаң да айтыстағы реформатор,
Шама бар қарқыныңды ығыстырар.
Мұхажан, суырып сап айта қалсаң,
Оныңды атап өткен дұрыс шығар.

Даламның даңқын дәріптер,
Қайда Сері, қайда Сал?
Ауылдың сәнін кетірген,
Кәсіпсіз кемпір, майда шал.
Ханыңды тақтан алардай,
Арыңды ақтап алардай,
Құдірет керек ақынға,
Құран Кәрімге ой қосар.

Зиялы қауым зеріктің,
«Зекетін» беріп ши бұттың.
Кеңсайға тұрып кезекке,
Ақсайдан тәуір үй күттің.
Дорбанның түбін қағатын,
Докторлық қорғап алатын.
Безендірілуі мықты ғой,
Беделі азған биліктің.

Заңдар шығып жатыр ғой,
Тілек айту түрінде.
Велосипедтен құлаудай,
Беделден құлау бұ күнде.
Бастықтарды кекірген,
Мінбелерден лепірген,
Бұрышқа ғана тұрғызып,
Жазалаймыз-ау түбінде.

Октябрыттар орнына –
Ақпа құлақтар келді ғой.
Пионерлер орнына –
Зиян ерлер келді ғой.
Комсомолдар орнына
Нан соғарлар келді ғой.
Коммунистер орнына –
Коррупцистер келді ғой.

Дамыған шалдар ауылда,
Домино ойнап жүр дейді.
Кемпірлеріне кездеспей,
Әр үйде ойнап жүр дейді.
Емізік ему ауыр деп,
Есірткі шегу тәуір деп,
Құдайдың салып суретін,
Сәбилер ойнап жүр дейді.

Қайық қайда барарын ағыс біліп,
Жағалаудан күтуде алыс күдік.
Таныстырып ойнайтын басшыларды,
Аспанында қазақтың тағы үскірік.
Сексен бестен басталған реформаға,
Ел сенбеске айналды әдісті ұғып.
Таныта алған бір кезде жүйріктігін,
Кәрі тарлан шабады намыс қылып.
Әлиханның заманын бара жатыр,
«Алихандра» сериялы ауыстырып.

Осынау тауқыметке тола ғасыр,
Әліптің артын бақсаң болады асыл.
Мысалы, Мырзалиев мұрат еткен,
Атанар қазақ тілі төраға тіл.
Ұрлана қарап қойып «шпорына»,
Халықпыз айта білер молаға сыр.
Тек бізге екі ауызды болмау керек,
Айтарым ініге де сол-ақ ақыл.

Мұхамеджан:

Жыр кетті тарихтардың жағасында,
Сүт кетті ғасырлардың сабасында.
«Екі ауыз болма» десең мен болмайын,
Бір ауыз бола білсем нанасың ба?
Құранға ой қоспай-ақ қояйықшы,
Ой алса да жетер елдің ағасына.
Пешенелі пенденің соқпағы бар
Бесік пенен бейіттің арасында.
Елдің жайын жырладың, жердің жайын,
Соны айтып көкейге ой саласың да.
Жерініп биліктінің тоқтығынан,

Жалдың қылы ұшқандай шоқтығыңнан.
Соның бәрі, Бекжан-ау, өрістейді,
Бойындағы тектіліктің жоқтығынан.

Желісін ғасырлардың желі үзбеген,
Тарих пен тағылымды егіз көрем.
Кешегі Кенесары тұлпарына,
Доңыздың басқан шөбін жегізбеген.
Ұмайдың үлгісіндей Зере әжеміз,
Құнанбайды дәретсіз емізбеген.
Атаның бойындағы тазалықтан,
Абай туды тектілік негізбенен.
Азғындап жүрген пенде аз ба бүгін,
Торқа киіп, мінсе де семіз дөнен.
Былғанған бұлақтар кеп құйғанменен,
Кінә артпаймын халықтай теңізге мен.
Осынау аурудан айықса деп,
Жүз жиырма төрт мың пайғамбар ем іздеген.

Қазақтың жағдайы жоқ мастанардай,
Сызды басып сүйегі қақсағандай.
Өкімет өз былығы өзімен боп,
Халықтың жағдайы үшін саспағандай.
Немқұрайлы тірлікті көзбен көрдік,
Қоғамның ақыл-ойы ақсағандай.
ГСК-ны ашты да қайта жапты,
Шалалық керек енді басқа қандай?
Біреудің әлпештеген қызын алып,
Үш күннен соң талақ қып тастағандай.
Билікте жігіттер жүр мол арналы,
Ауызына да алмаған тобанды әлі.
Кешегі банк басқарған Жандосовың,
Ілгергі Жандосовтай бола алмады.
Орысша ойлап, жөйітше түс көргесін,
Халқының көкейіне қона алмады.
Ораздай бабасының тектілігі,
Баласының бойына оралмады.
Осындай ұлдар тізгін ұстаған соң,
Қобалжу басылмайды қоғамдағы.

Келгенмен «нарық» деген саналы шақ,
Бұрынғыдай жаймады дала құшақ.
Заңын да, заманың да бұрмаланып,
Көбейді кигіз тілген қара пышақ.
Парламентің жатыр-ау заң туғызып,
Жылда құрсақ көтерген ана құсап.
Бірақ сол заң жетілмей қалып жатыр,
Полигонда туылған бала құсап.

Шебер ақын сөйлемес шегініп құр,
Ойларыма құлақ сал менің ұтқыр.
Егеменді елімнің есігінде,
Қылмыстың қыл арқаны керіліп тұр.
Ақшаға адам атқан қарақшылар,
Қан сорған қандаладай семіріп тұр.
Қазан аттай ерлерден ерте айырылып,
Қазақтың қабырғасы сөгіліп тұр.
Ел деп келген Мұстафа Өзтүрігім,
Желкілдеп келмеп еді желігіп құр.
Ел намысын қорғаған ұл еді деп,
Алатау – қарт бабамыз егіліп тұр.
Жер-Ананың жоғалтқан перзенті үшін,
Көк аспанның көз жасы төгіліп тұр.

Бекжан:

Әрқашан алдымда сен болшы дара,
Атанбай пақыр іні, паңшыл аға.
Әу баста ойнағансып басталатын,
Төбелес аяқталар қан шығара.
Құласа жерге жетпей мерт болады,
Аспанға жақын тұрған даршы бала.
Айтысты осыменен тәмамдайық,
Әсте-әсте жақындасып қалсын ара.
Жамбыл да көп сөйледі ұнатпаған,
Жамбылдың көп сөйлеген жасы ғана.

Мұхамеджан:

Халқыңның отыр, міне, саналары,
Аузыңды аман болса бағады әлі.
Ауыз емес, ақылы сөйлейтұғын,
Самұрық жігіт едің даладағы.

Биіктен биіктерге өрлей бергін,
Бәйтерек секілденіп жағадағы.
Қасиетті бір ұл бол қазағыңа,
Көмпиіп көмпеш нандай табадағы.

Көкейде көп сырларым жатыр аман,
Сөзім бар сүйіншіңе татымаған.
Көк шәй ішіп көпірген сарт құсамай,
Азды ұнатсын мұндайда ақын адам.
Келіп бір қуантып ек көрерменді,
Кетіп бір қуантайық сахнадан.

Бекжан:

Алақан маған біткен көл себердей,
Таулардың тәні бірге теңселердей.
Қыз-қырқын ренжіп қалар реңіміз жоқ,
Рәпәті келіспеген кеңселердей.
Сен менің пошымымды көп айтасың,
Тірідей салмағымды өлшегендей.
Сиқырлауда айтылар сөз тәрізді,
Бір уәж айтпайсың ба ел сенердей.

Аспаны поэзияның бейғам ішкі,
Қарсылас, игереді кім ғарышты?
Арналар ересектер зейініне,
Ғаламат айтыс жасап сый дарытшы.
Мұхажан, бойдақ болмай үйленіп ал,
Уақыт кешірмейді ырғалысты.
Болсаң да өңін бермес өкіметтей,
Ойлағын анашыңа қолғабысты.
Әкесін ата қылу анты болған,
Қайдасың барыс мінез ұл намысты?
Айтарым, Мұхамеджан, жалғастырғын,
Кешегі ата-бабаң қылған істі.

Мұхамеджан:

Тіркесін бір қуайын тізбек жырдың,
Сәулесін іздегендей сізден нұрдың.
Үйлену жайында сөз қозғадың-ау,
Қандай жауап келер деп бізден бүгін.

Алматыда, әрине, қыз жоқ емес,
Майысқан сабағындай үзген гүлдің.
Ағылшынша сөйлейтін арулар көп,
Қазақша ойлайтын қыз іздеп жүрмін.

Қыз Жібек, Айман-Шолпан, Құртқа бәрі,
Жұлдыздай сәуле шашқан жұртқа жаны.
Тарпаң тағдыр бойдақ қып қоймас мені,
Сыбағамды күтемін сырттан әлі.
Уақыттың уысында сығымдалып,
Уыз да сүрленгесін құрт болады.
Көп кешікпей көлеңкем екеу болар,
Көңілімнің табылса құт қонағы.
Таңертең тау да таза көрінгенмен,
Күн батпай-ақ басына бұлт қонады.

1998 жыл.

МЭЛС ПЕН МҰХАМЕДЖАН

Мэлс:

Келеді жыр моншағын қатар үзгім,
Батасы қабыл болсын атамыздың.
Ал енді, Мұхамеджан, арқырайық,
Шапаны шабыт берсін апамыздың.

Мұхамеджан:

Шапаны шабыт берсін апамыздың,
Өтеуі секілденіп батаңыздың.
Дегенмен әр нәрсені орынымен,
Киейікші ізіндей аталы іздің.

Қазақтай кім ұғады дәл киені,
Киелілер босатар жан-жүйені.
Басындағы қалпақты мұрап дейді,
Мұрапты тек патша мен хан киеді.
Жөн-жосықты білмейтін бұл заманда,
Келінінің кебісін шал киеді.

Сен едің Мэлс ақын Оралдағы,
Ойыңның өзгермепті орамдары.

Маң-маң басып жүруші ең Маңғыстауда,
Ол арманың Оралдан оралмады.
Толағайдай деп сені не ғылайын
Ізге түскен аңшыдай сонардағы.
Екі үйдің ерке ұлы секілдісің,
Етегіне сап жейтін он алманы.

Сыртқа сырғи бермей құм секілді,
Тигізейін от шықса тілге тілді.
Еділдің еркесіне сәлем бердік,
Шайырлар шамалы ғой бұл секілді.
Ал, аға тамырыңнан нәр алайын,
Жантаққа жапсарласқан гүл секілді.
Домбыранды көтеріп кеп қалыпсың,
Бөренені көтерген піл секілді.
Шығысқа келгеннен соң шырайыңды аш,
Түнеріп жүре бермей түн секілді.

Еңсең бар ел алдында ер іспетті,
Атағың алты алашқа тегіс жетті.
Пірдің соңы Бекеттің ұрпағы едің,
Бірінші боп сыйынсақ неміз кетті.
Маркс, Энгельс, Ленин мен Сталиннің
Басын қосып атыңды Мэлс депті.
Тегінде затың қазақ болғанменен,
Әттең-ай, атың бірақ келіспепті.

Мэлс:

Сөйлеткен біздей ақынды,
Қылыштай қызыл тілменен
Құдай берген жақ шығар.
Бәйгеден бүгін байқасаң
Бағы шапқан ат шығар.
Бағасын берер отырған
Жамиғат пенен жақсылар.
Басыма киген мұрабым
Мұхамеджан, байқасаң,
Осы айтыста бүгінгі
Басыма қонған бақ шығар?

Біз жүрміз бес күн тірлік жалғаншыда,
Алданбай жылтыраған алдамшыға.
Табиғаттың жәудірін таңнан сұра.
Қаңтардың қаттылығын қардан сұра.
Рас-ақ атым Мэлс екендігі,
Осы аттан баяғыда-ақ алғам шүбә.
Атымды өзіме өзім қойған жоқпын,
Үйдегі кемпір менен шалдан сұра.
Айтыста алауласын лапылдап ой,
Екі ақын жүйріктердің сапында ғой.
Баланың үйренетін өнегесі,
Бабаның жазып кеткен хатында ғой.
Мұхамеджан, білесің бәрін өзің,
Әңгіме атымда емес затымда ғой.

Мұхамеджан:

Серілер сөз бастасын сайраннан кеп,
Мэлс те сөйлеп жатыр қайраңнан кеп.
Мұхамеджан атымды мен ескерсем,
Онда ертең кетем де пайғамбар боп.

Тартып ем суыртпақтап сыр ағадан,
Салқын қарап қалғандай сірә маған.
Жайдақ сөзге соншама мән бердің-ау,
Құлайтын адам сынды мұнарадан.
Менің айтқым келгені қазағымның,
Тарихы да осылай бұрмаланған.
Басқа түгіл атың мен фамилияңа,
Саясат өз шегесін сыналаған.
Ал, сен болсаң ауырдан аулақ қашып,
Айналаңнан іздейсің кінәлі адам.
Әйтпесе, Мэлс түгіл кім десе де,
Кеп-кетер ештеңе жоқ мына маған.

Сара жол сап берген соң Сақ бабамыз,
Байыппен жүреміз де бақ табамыз
Биыл – ұлттық тарих жылы деп жатыр ғой,
Пайымдаулар парағын ақтарамыз.
Қазақты жою үшін не істемеген,

Оны ойласаң жылауға шақ қалармыз.
Горбачевқа дейінгі тарихыңда,
Тар жол, тайғақ қалды ма баспаған біз.
Ату, асу, айдалу, ашаршылық –
Құдай сақтап біз аман қап қалғанбыз.
Ақиқаттың атасы арам өліп,
Мәскеудің айтқанынан аспағанбыз.
Лениннің беті ашық жатқанымен,
Шындықты көрге көміп тастағанбыз.

Тарихта қай тұнбадан былғанбадық,
Мысалды отырғам жоқ тыңнан алып.
Орысша оқымаса өспейді деп,
Баланың тәрбиесін бұрмаладық.
Ресейлік «Алланың» әнін сүйіп,
Ал, Алланың құранын тыңдамадық.
Қазағымның Болатын «Бутя» деп,
Ана тілдің ақ жүзін тырналадық.
Абайдан Пушкин мықты дегендердің,
Қолын алып, төсіне гүл қададық.
Желтоқсанның жеңісі болмағанда,
Судай боп сіңер едік құмға барып.

Мәлс:

Ағысы қатты өзендей
Ақын едің екпінді.
Берен жырды баптасаң
Аямай тіпті бет тілді.
Жаңағы айтқан сөздерің
Қылыштан да өткір-ді.
Айланың түрі көп екен
Әуенге басып бұрынғы,
Шыққан соң мына финалға
Бастадың «заготовкінді».

Алдарыңда ақындар
Қас тұлпардай ойнақтап,
Көсіліп кеткен сияқты,
Мерейіңді халайық
Өсіріп кеткен сияқты.

Өлеңнің бүгін түбі де
Тесіліп кеткен сияқты.
Ақындар айтқан сөзбенен,
Жаратқанның жұмбағы
Шешіліп кеткен сияқты.
Сөз түсінбес біреулер,
Ақын-ақын дегенге
Есіріп кеткен сияқты.
Үстіңдегі шапанмен
Мұхамеджан, шабытың
Шешіліп кеткен сияқты.

Мұхамеджан:

Кішілер ер жетуге асығады,
Үлкендер шаштың ағын жасырады.
Шешілмей мына маған не көрінді,
Бар кезінде бабамның асыл әні.
Мәлстейін жігіттер мың жасасын,
Жеткендей боп құлаққа ғасыр әні.
Жас ақындар бір-бірін іліп-шалса,
Бойларында күшінің тасығаны.
Қорада қошқарлардың сүзіскені –
Бір-біріне мүйізін қасығаны.

Уа, Мәлс тектілікке сай болалық,
Бұл айтыс шайқасатын майдан анық.
Шыққасын тәуекелдің тәжін киіп,
Отырғын белді бекем байлап алып.
Арғы атаң найза ұстаған батыр еді,
Атқан оғы тиетін айға барып.
Іркес-тіркес іріден сөйлесеңші,
Әңгіме айтқан жан болмай шайға барып.
Қайран біздің қазақтың ұрпағы да,
Май шабақтай барады-ау майдаланып.

Мәлс:

Ойласаңыз, ағайын,
Кәрілік пенен жас қандай.
Алдыңызға келген соң
Сөйлейін енді мастанбай.

Байқасаңыз, халайық,
Айтыс деген – асқардай.
Асқарды қарап тұратын
Бұл халықтың көңілі
Биіктегі аспандай.
Қошқарды қайдан шығардың
Шабытыңды шашқандай?
Ендеше сенің сөздерің
Суырып айта алмасаң,
Қотырдан өлген қошқардай.

Өлеңнің май толады жілігінде,
Саған – аға, біреуге – інімін де.
Өмірде тимей қалмас деп ойлаймын,
Ақынның алмас қылыш тілі кімге.
Майдаланбай, мен үлкен махаббатпен,
Мен өлемін өзімнің биігімде.

Кейде мен қауіптенем бөстім бе деп,
Жұмбағын жаратқанның шештім бе деп.
Батыр елдің ұрпағы деп айтасың,
Байқасаң бұл қазақта кескін бөлек.
Қаншама сен қиялға берілгенмен,
Айды атып құлатқан ешкім де жоқ.

Алыс тау бұлдыраса жақын емес,
Бұл айтыс емес сірә ақыл егес.
Ай дегенің белгісі табиғаттың,
Біле білсең ешкім де батыр емес.

Мұхамеджан:

Ағам деп талай сені елегенмін,
Інілік ізетіммен жебегенмін.
Суырып салмайсың деп кінә артасың,
Көсемі секілденіп көрегеннің.
Өзімнің биігімде өлемін деп,
Өзің сөзін айтасың Төлегеннің.
Біреудің шаңырағын аласартпа,
Тарлығын білмей тұрып керегеңнің.

Биіктен бергеннен соң ұлт серпінді,
Бұл ініңнің қанаты күрт жетілді.
Күркіреп келгеніңмен жауа алмадың,
Тауды айналып жөңкілген бұлт секілді.
Менің сенен күткенім биік еді,
Жайбарақат айттың-ау жұрт секілді.
Оза сөйлеп көрейін осы ағамнан,
Сақалдан бұрын шыққан мұрт секілді.

Толағай көрінгенмен сыртың маған,
Шыңнан биік екен-ау шіркін бабаң.
Махамбет хан Жәңгірге тепсінсе де,
Бұқараның алдында бұлқынбаған.
Баймағамбет сұлтанды басынса да,
Жұртшылықтың алдында жұлқынбаған.
Ал сен болсаң, ініңе кінә артып,
Желдей болып тиесің тұр-тұрлаған.
Бабалардан байсалды мінезді алмай,
Ашуды жұқтырыпсың бұркылдаған.
Япыр-ау, Мәлс, сондай жігіт пе едің,
Қуырған бидай құсап шыртылдаған?

Інің едім додаға жарап қалған,
Қадамым бар биікке санап барған.
Ағам ғой деп әспеттеп отыр едім,
Талабымды қайтардың қанаттанған.
Әлі де мен қайтпаспын, Мәлс аға,
Тасқа шеге қағады талаптанған.

Мәлс:

Басталды дүбірлі той, дүйім егес,
Басқаным айтыстағы шиыр емес.
Қайтесің жала жауып басымызға,
Мұхамеджан, ақындық тіліңе көш.
Сақалдан ерте шығып кеткенімен,
Мұртты қағып тастау да қиын емес.

Шабыт келмес ақынның
Ұйқасын сірә тоз қылған.

Бес күн тірлік опасыз
Басымнан дәурен оздырған.
Байсалдымын атамдай,
Сабырлы жерге келгенде
Салиқалы сөз қуған.
Сол атамның аруағы
Айтыста менің арқамды қоздырған.

Өнерді біздер көрсеттік
Алқалаған сіздерге.
Қуанасың мұхитта,
Айтыстың ақ кемесі
Аман-есен жүзгенде.
Мың жасаймыз Лұқпандай
Айтыспенен біздер де.

Мұхамеджан:

Осылай өткізген соң алаш бәйге,
Қалайша ордалардан ой аспайды.
Інілердің орыны бөлек болар,
Інілерсіз ағаның бағы аспайды.
Алып тастау оңай боп көрінгенмен,
Мұртсыз сақал иекке жараспайды.

Осынау сен отырған төрің қандай,
Қайда жүрсең, Мэлс-ау, жолың болғай.
Ардақ тұтып ағамдай мен сыйлайын,
Пейіліне елімнің шомылғандай.
Екеумізді тудырған құрсағы алтын,
Мына отырған мейірбан елің қандай.
Екеуміз кім болар едік бұл айтыста,
Еміреніп тыңдайтын елім болмай.

Ақындар елге жырын жолдаса екен,
Қанатын қыран құстай қомдаса екен.
Ақмолада айтыс бар деп естідік,
Ақындар сонда жырын сомдаса екен.
Ондағы шала қазақ ағайындар,
Сіздердей боп айтысты қолдаса екен.

Ташкент Төле бимен есте қалған,
Орынбор от секілді пеште қалған,
Қызылорда қызыл ту көтергенде,
Қазақтағы тұтанды өшкен арман.
Ал, Алматым, ап бердің азаттықты,
Миллионнан асып бүгін өскен орман.
Ақмола енді қанат жайып жатыр,
Аққанат көгершіндей төске қонған.
Бәрібір, құт-береке сіздерсіздер,
Қара қазан секілді көште қалған.

Тірлік қылдық уақытпен жарысардай,
Қазағымның жарқырап таңы шамдай.
Нұрағам көшті бастап кеткен еді,
Тағдыры жарлығымен табысардай.
Сарыарқа құшақ жайып қарсы ап жатыр,
Жомарт боп жаралған соң жаны сондай.
Алатау ақ қалпағын бұлғап қалды,
Ұлын бөлек шығарған кәрі шалдай.

Әріден түсінейік әрбір жайды,
Ешкім келіп шамыңды жандырмайды.
Ауызыңа әкеп ақ майды салмаса да,
Өкімет өзегіңді талдырмайды.
Пейілің мен ниетің тарылмасын,
Сабырлы адам ашуға алдырмайды.
Адамдарға ауызды берген Құдай,
Нәсіпсіз, нәпақасыз қалдырмайды.

Қарау ой түссе егерде арамдарға,
Қазаққа қорған болар қамал бар ма?
Патша жайлы азды-кем сөз болғанмен,
Біреу келіп сүйремес шанаңды алға.
Барыс деген сөз қайдан басталды екен?
Ұран болып бүгінгі адамдарға.
Мүмкін біз барыстан да әрі асармыз,
Нұрсұлтандай арыстан ағам барда.

Бұл қазақ тойдың елі, жырдың елі,
Мәлстейін ұлдарың үлгілі еді.

Бодан болып жүруші ек босап шықтық,
Тәңір жазса, бізге енді күн күледі.
Қан шығармай азаттық алған ерлер,
Аман болса бәріне үлгереді.
Аздаған қиындығы болмаса егер,
Азаттықтың қадірін кім біледі?

Уа, Мәлс, айдай болып шалқып тусаң,
Жусанның иісіндей аңқып тусаң.
Ел жайлы еміреніп ойыңды айтшы,
Батыр болған бабаңа тартып тусаң!

Мәлс:

Айтыста туар менің мүмкін айым,
Бұйырған биігіме ұмтылайын.
Өзіңнің сөздеріне жауап беріп,
Жусанның иісіндей бұрқырайын.

Арыстаннан алтау туғанның
Абадан болар біреуі.
Жылқыдан алтау туғанның
Тарлан болар біреуі.
Қасқырдан алтау туғанның
Арлан болар біреуі.
Атадан алтау туғанның
Заманның көшін сүйреген,
Ақылмен елді билеген
Нұрсұлтан ағам секілді,
Заңғар болар біреуі.

Шалшық су жиналғанмен көл болмайды,
Тоғыз шапан кигенмен тон болмайды.
Махамбет айтқан сөздің мәні бөлек,
Етектен кескенменен жең болмайды.
Тозған қазды топтанған қарға алады,
Құдайым, басымызға берме ондайды.
Үш жүздің басы бүтін отырғанда,
Ұшы үшкір найзаңыздан кем болмайды.
Бес күн мақтап жүреді кейбіреулер,

Бесті қымыз сапырып берген байды.
Шабысы бөлек еді шалдарымның,
Жүйріктей тартып алған желден бәйгі.
Есек мінген адамға күлкі болып,
Ешкіменен жер жыртқан ел болмайды.

Ей дүние, бізден де озамысың,
Топан ойдың сен кейде тозаңысың.
Адамзаттың баласы арпалысқан,
Мына бес күн тірліктің базарысың.
Менің шерлі елімнің шежіресін,
Тарих ата, қайтадан жазамысың?
Арманың болмас еді, өлең сенің,
Ағайынның жұбатсаң азалысын.
Келін – заман, кемпір-шал – ауыл болса,
Қазақстан – жалғыз ұл қазақ үшін.

Жаңылмай табиғатым таза қыстан,
Біріксін басын қосып аз арыстан.
Барыс жылы басыңа бақыт қонып,
Жортқанда жолың болсын, Қазақстан!

Үшінші рет шыққанда
Шабытанып кеттім ғой
Шалқығандай бүгін мен.
Түндігі де айтыстың
Ақындарменен түрілген.
Мына өзің сияқты.
Нағыз ақын сөйлесе
Тізе біткен бүгілген,
Тұяқ біткен сүрінген.
Айналдым інім, мен сенің
Алмастай өткір тіліңнен.

Уайым-қайғы ойласаң,
Өміріңіз қысқарар.
Тұлпар мініп, ту алған,
Семсерін сертке суарған
Атаңнан қалған нұсқа бар.
Аспанға барлап қарашы,

Адам түгіл, мысалы,
Тіршілік үшін қам қылып,
Бірігіп ұшқан құс та бар.
Заман деген желмая,
Бұйдасын түріп қашқанмен
Бұйырған күні ұсталар.

Мұхамеджан:

Ақындар ел алдында тасынғандай,
Еркелеп мойыныңа асылғандай.
«Тіліңнен айналайын інішек» деп
Жақсылар бір-біріне бас ұрғандай.
Тіліңнің тіркестері жаңқа болып,
Моншақ терің меруерт шашылғандай.
Сендей ұлдар қазақта көп туса екен,
Батысымның құрсағы асыл қандай.
Мэлстің алтын шапқан сөзін естіп,
Жалбыз иіскеп, аңқамыз ашылғандай.

Қазақтың күйі келмес күйінгенмен,
Сүйеніш те таппайсың сүйінгенмен.
Қарагөз қазақтарым байыса екен,
Айғырдай азып-тозбай үйір көрген.
Ертең сонда елге олар көмектесер,
Сақтасын тек мұрынын шүйіргеннен.
Елде болса, ерінге тиер деуші ед,
Ақтарылған ақ ұндай диірменнен.
Батыстың байларындай болмаса да,
Мейманына маймылдың миын берген.

Жалқаулық жаратқанға ұнамайды,
Қамсыз қазақ қартайтқан ұлы Абайды.
Балақ түріп, қарекет қылғандардың,
Бақ келіп есігінен сығалайды.
Еріншектің етігі көлеңкеде,
Соқасы күн астында тұралайды.
Көршіңіз байып жатса қуаныңыз,
Қуанғаннан намысың құламайды.
Өйткені, сізге бөліп бермесе де,
Қол жайып, ештеңенді сұрамайды.

Ресейдің әлі де жоқ алыстығы,
Нарық – заман сынап тұр намыстыны.
Қарт Каспийдің асты-үстін бөлісе алмай,
Көкейдің құрты боп тұр табыс түбі.
Байқоңырдың төбесін тесіп бітті,
Төленбестен жалға алған ғарыш құны.
Тек оны Елбасымыз ондай алар,
Барыс жыл боп кетпесе «Борись» жылы.

Мәлс:

Жылқының жүйрігі бар, саяғы бар,
Батырдың бұзып алар қамалы бар.
Айтысқа салған кезде алқалаған,
Ақынның алуан түрлі амалы бар.
Тоқта десе тоқтаған дұрыс шығар,
Басы бар нәрсенің де аяғы бар.

1998 жыл.

БАЛҒЫНБЕК ПЕН МҰХАМЕДЖАН

Балғынбек:

Ақын ағам тараздық, келші бермен,
Алматыдан шықсаң да, ерсі көрмен.
Қайрап-қайрап кім салды сені маған,
Ұрлап алған балтадай көршілерден.

Таба алмадым өзге тең,
Сен емессің көзге кем.
Солақайдан құтылғам,
Оңқай ақын сөз бе екен?

Мұхамеджан ақырып жолда тұр ғой,
Аты әйгілі алашқа ол да ақын ғой.
Атақтымен көрейін арпалысып,
Көз – қорқақ болғанменен, қол – батыр ғой.

Мұхамеджан ағаммен
Түстім бүгін егеске.
Затынан гөрі шайтанның
Аты үрейлі емес пе?

Мұхамеджан:

Ащы тер шыққан кезде жон арқадан,
Шабыттың тізгініне қол арта алғам.
Ойлы халқым, орнында отырмысың,
Нәр алып айтыс деген омартадан.
Мақпалдың бағын ашқан көкем отыр,
Қонаққа ат мінгізіп дәл ортадан.
Әншіні, бишіні де қарық қылған,
Заман ағам не деген жомарт адам.

Түйең де, кеудеңдегі түймең де сен,
Табылса, керуеніңді сүйреп көсем.
Ат сүрініп болғанша ақыл тапқан,
Елдің құты ежелден – би мен шешен.
Екіленіп Жамбылдан не ғып келдім,
Езуімнен ел-жұртқа сый бермесем.
Балауса Балғынбегім, аманбысың,
Шығар ма едің өнерді игермесең.
«Бәрекелді» деп сені жетелермін,
Ине боп қадалғаннан именбесең.
Су жорғадай қасыңнан өте шығам,
Күл шығарған кісідей күйбеңдесең.
Құрметсіз сөздеріме жолығарсыз,
Сүндетсіздің ұлындай сүйреңдесең.

Тұғырына жігіттің туын іліп,
Айтар сөзді алтынның буы қылып,
Айтысты қазан қылып қайнатайық,
Жанымыз қуырдақтай қуырылып.
Бөрідей жігіт болсаң, бөгелмей айт,
Ел тыңдасын аузының суы құрып.
Азу басып көр енді арыстанға,
Тиген жерде тіс қалсын суырылып.

Өзіңді көрейінші ойнап тұсап,
Жаяйын еркелетіп жайлап құшақ.
Бірімізді-біріміз жаниықшы,
Кәдімгі пышақ пенен қайрақ құсап.
Оңқай ақын не тұрар деп отырсың,
Бойыңнан белгі беріп айбатты шақ.

Күн жарықта сілкініп қайдан келдің,
Шәмелеге түнеген бойдақ құсап.

Балғынбек:

Мен де сендей ағадан ақыл күткем,
Заман-ағам ісіне батырлық тең.
Жомарттығын асырды ел алдында,
Заманбектей болмай ма әкім біткен.

Аламанға ең алғаш қатыссақ та,
Алып кетті бір ақын «отставка».
Жасың үлкен, таңдауды сен ала ғой
Алыспақ па, керегі атыспақ па?

Қасым ата, сексенге тақадыңыз,
Құтты болсын құрметті атағыңыз.
Нұрғисадай атаға дәл соны айтам,
Жырмен жабар бұл біздің шапанымыз.
Қасым атам партизан болды зерек,
Нұрғиса атам өнерде орны бөлек.
Аяқ асты Балғынбек байып кетсе,
Мұхтар құсап сіздерге «Волга» беред.

Мына біздей кейінде
Буын барын біліңдер.
Біздің өмір алда ғой
Тұлпарды да мініңдер.
Байығанша Балғынбек
Аман-есен жүріңдер.

Мұхамеджан:

Жарқырап жаныма кеп бір айдай боп,
Отырсың-ау, Балғынбек, шырайдай боп.
Болашақта жарылқаймын деп отырсың,
Уәдесін ұмытпас ұландай боп.
Басыңа – жай біткен соң, астыңа – тай,
Кетпеймісің шық бермес Шығайбай боп?

Сайыстан өтерміз-ау сүрінбей тек,
Ілестіріп отырсам інім ғой деп.

Айтыстың ажарына айналайық,
Жайнайықшы жантақтың гүліндей боп.
Тасқындаған талайды тоқтатқанмын,
Тасқа басқан етіктің бүріндей боп.
«Хай-лэйлімің» құлақта жаңғырсыншы,
Үңгірдегі үкінің үніндей боп.
Оқыс қимыл жасайсың оқта-текте,
Үнділердің бас иген піріндей боп.

Балғынбек, бозбаласың боз мақпалдай,
Кеуденің талай шерін боздатқандай.
Өз сөзіңе отырсың өзің күліп,
Қораз тауып, қошқарды қоздатқандай.
Тәсірлі сөзді айтсаң қуанайын,
Тас үңгірден тарихи сөз тапқандай.
Түгел сөздің түбірін қопарып айт,
Майқы биге мавзолей орнатқандай.

Балғынбек – айтыстың жас желегіндей,
Өрнек деп қабылдайық өлеңін кей.
Қас туған азаматтар қасында жүр,
Ұлтымыздың рухани қорегіндей.
Айтысты жарылқаушы Мұхтар боп тұр,
Шведтің миллиардер Нобеліндей.
Атадан асып туған бір ұл екен,
Атымтайдың бүгінгі дерегіндей.

Балғынбек:

Сөзін айттың ағасы, жөн еместің,
Шығайбай, Қарынбайдай кең емеспін.
Айтыс сайын дәмәтер бір мәшине,
Араны кең ашылған сен емеспін.

Ауыздықпен алысқан тұлпардаймын,
Көп шайқаймын басымды, бұлтармаймын.
Басып жейтін қарақұс мен емеспін,
Шашып жейтін алғанын сұңқардаймын.

Бар әңгіме осында,
Жарқылдайын жасымда.

Сескенейін мен кімнен.
Сен отырсың қасымда.
Қарасайдың асында
Жер тепкілеп аяғым,
Тыныш тұрмас басым да.

Мұхамеджан:

Көз салсақ Балғынбектей інімізге,
Мәлім ғой ініміздің сыры бізге.
Байдың асын байқұс кеп қызғанғандай,
Мәшине лаң салды-ау түріңізге.
Сен де әлі мінерсің талай тұлпар,
Тікен кірмей жетілсең тіліңізге.
Қарғадай басып жейді деп қорладың,
Бір ызғар араласып үніңізге.
Інішек, сұңқардайын шашып жатсаң,
Көрерміз олжа алған күніңізде.

Топ жарған ақын өзін толғайды екен,
Ізетті іні ағасын қорлай ма екен?
Бағың жансын, Балғынбек, талай жерде
Озба дейтін ойым жоқ ондай бөтен.
Бар денеңнің дірілін басу үшін,
Енді саған үйленбей болмайды екен.

Олжанды озып талай өңгерерсің,
Сол жерде өз-өзіңе өң берерсің.
Мықтыны да дәл бүгін ықтырам деп,
Өзіңе өзің бекер жел берерсің.
Жауына да мейрімді Қарасайдың
Қасиетін сен қашан меңгерерсің?
Болашақта болаттай берік болғын,
Әлі талай мерейлі ел көрерсің.
Маңайыңа қарайсың суық көзбен,
Маңдайың тасқа тиіп көрмегенсің.

Болғанда айтыс – кеме, өлең – теңіз,
Жаңа толқын болармыз өлеңге біз.
Айға қолын сермеген батырлармен,
Тым биіктеп кеткендей кең өлкеміз.

Қарасайдың тұлғасы тұтасқанда,
Күндік жерге түседі көлеңкеміз.

Ақиқатты бұрмалап жатқан күнде,
«Азаттық» радиосы қақпан кімге?
Қарасай – батыр тұлға болмаған деп,
Тарихтан өшірмекші таптап мүлде.
Бақайынан баса алмай жүрген біреу,
Балтасын ап жүгірді батқан күнге.

Бабамды бірдей көріп балапанмен,
Бастыра салмақ екен қара талмен.
Ол кісі сан ұрпаққа күн секілді
Ақ шапағын шашатын жаңа таңмен.
Жиылса да қанша адам, күннің бетін
Көлегейлей алмайды алақанмен.

Балғынбек, бізден жасың кіші ме еді,
Кішілікті кісі қашан түсінеді?
Суырдың ініне аяқ тыққанынша
Кішілік кеудеге нан пісіреді.
Мен сенің талабыңды қолдайыншы,
Ақын деген айрықша мүсін еді.
Бабаларға бас иіп біз тұрғанда,
Сезеді Балғынбектің іші нені?
Қолдайтын Қарасайы бар халықтың
Қара шайы қайғысыз ішіледі.

Балғынбек:

Білем дейсің, сен маған күлесің бе,
Бойдақ емес бұл інің, білесің бе?
Сол ақылды алдымен өзіңе айт,
Өмір бақи мәшине таңдап жүресің бе?

Қызғанбаймын, шабытты қыздырыңыз,
Алғаш шықтық, бұл біздің қыз күніміз.
Мәшинеден жинаушы ең коллекция,
«Волганы» да бұл жолы сіз мініңіз.

Талғат ағам ғарышкер мыңды үйірді,
Тағы бір бақ қазаққа шын бұйырды.

Ғарышкер жоқ қазақта дегендердің
Екінші рет аузына құм құйылды.

Осы күнге жеткізген
Егемендік емес пе.
Әлем болып қазақты
Елегендік емес пе.
Елбасы өзі қарсы алып
Мерейін ердің асырса,
Көрегендік емес пе.

Мұхамеджан:

Балғынбек, сен сөйлерсің барыңменен,
Алаң болып толғайын жаныңда өлең.
Суық көзді қадауды қоймадың-ау,
Жарылсам да жүректің ағыменен.
Тақымың тайға тиіп көрмеп еді,
Әлі жүрсің қырдағы сағымменен.
Мәшине, мәшине деп қоймадың-ау,
Тауықтың бар арманы тары деген.

Мұндайда бірлікті істі қылатын да – ер,
Қарасайдай ерлерді туатын – бел.
О, тәңірім, қазақтай елімізге,
Жеңілмес батырлықтың жұратын бер.
Қазыналы Қасымдай атамызға,
Құлқуалла аяттың қуатын бер.
Залда отырған жайқалған жас қауымға,
Мұхаммед пайғамбардың мұратын бер.

Ертең ақын боларсың ісі алымды,
Жөндеп көрсен киелі түс-әріңді.
Жолың болсын өнердің сапарында,
Біздер кестік, Балғынбек, тұсауыңды.
Жаңа ғасыр таңында жолығармыз,
Ағаңа ашып тұрсаң құшағыңды.

Өнерің бар бойыңда байқайтұғын,
Сары қымыз секілді шайқайтұғын.

Сен екеуіміз ұрпаққа үлгі қылып,
Талай-талай айтармыз ой татымын.
От ала келіп қайтқан әйелдің де,
Отыз ауыз сөзі бар айтатұғын.
Абысынмен сырласып отырғандай,
Балғынбек, түрің жоқ қой қайтатұғын?

Балғынбек:

Мерейімді ел өсірсін,
Қолын соғып көсілсін.
Сахнаға шыққан соң,
Томағам да шешілсін.
Сөзі батып жаныңа,
Балғынбектей періден
Құтыла алмай отырсың.

Ұланының тойына
Қуанып тұр Алатау.
Құтты болсын, ағайын,
Жарқылдаған жаңа атау.
Айналайын, Мұқажан,
Ағамсың бас иетін.
Баласы едің халықтың
Өнеріңді сүйетін.
Пейіліңе мың алғыс,
Қабыл болсын ниетің.

1998 жыл.

СЕРІК ПЕН МҰХАМЕДЖАН

Серік:

Көгінен күй кетпеген, жыр кетпеген,
Жалауын жұртымыздың кірлетпеген.
Армысың, жақсы менен жайсаңым! – деп,
Солақай сәлем берсін құрметпенен.

Бағырдың қылышынан қан тамады,
Ақынның таңдайынан бал тамады.
Тербеліп өлең-жырға өскен елім,
Аяулы ақындарын алқалады.

Дүрлікті дүлдүлдердің дүбіріне,
Көкшетау, Баянауыл, Қарқаралы.
Айбынын Алашымның асқақтатқан,
Армысың алтын ордам Арқадағы.

Кәусәрін көңілдердің қанып ішіп,
Ақ Ордам саған келдік алып-ұшып.
Сәулетті сарайларың қол бұлғайды,
Көктегі күн көзіне шағылысып.
Самғасын бейбіт күннің белгісіндей,
Көк кептер кеудемізден жарып ұшып.
Араға жылдар салып жолықсақ та,
Жатайық жиі осылай сағынысып.

Шаттықтың шайқап ішіп бал шарабын,
Төріңнен төгілдіріп ән саламын.
Ай маңдай арғымағын аймаласын
Жібектей жанға жайлы сал самалың.
Дұшпанның тіл-көзінен сақтасын деп,
Көркіңе көзайым боп тамсанамын.
Астанам бүгін сенің атыңды атап,
Жаһанға жасын жырмен жар саламын.

Бесігін берен жырдың тербетейік,
Отырған жараспайды төрде кейіп.
Салдыртып Сүйінбайдың сандал көгін,
Исаның желдірмесін желдетейік.
Өлеңге шөліркеген көрерменнің,
Көңілін нөсер жырмен селдетейік.

Дарынды ұл мен қызға толы далам,
Бұлттанбай тұрсын дәйім көгің аман.
Табынып кие қонған кең далама,
Үкілі домбырамды қолыма алам.
Ақындық, батырлықпен даңқы шыққан,
Ерекше Сарыарқамның төрі маған.
Ат қостық аламанға ақын інім,
Қолдасын Бөгенбайдай бөрі бабам.

Мұхамеджан:

Бісіміллә, сөз бастайын төл тіліңмен,
Ақ Орданың түңлігі оң түрілген.

Ассалаумағалейкүм, ақ жарқын ел,
Айтыста да болаттай болсын іргең.
Қазына далаң жатыр қасиетті,
Қажының ихрамындай мол тігілген.
Айналған ұлылардың ұясына,
Сарыарқам, қойның ырыс, қолтығың кең.
Мәртебең өскеніне жыл толыпты,
Бабамның арманы ғой ол тірілген.
Астанам, ару қыздай ұзатылдың,
Алматының кем болды көркі кімнен.
Бауырыңда өскен балаң ем, қарсы ал мені,
Төріңе келіп тұрмын төркініңнен.

Түркістан он бес ғасыр ел көшінде,
Келеді ер Түріктің бейнесінде.
Төле би жатқан Тәшкен тарихы да,
Қашаулы тұр қазақтың пернесінде.
Орынбор шер боп қалған шежірең ғой,
Қол бұлғап қоңсы жатқан жер төсінде.
Қызылорда қызыл ту көтергенмен,
Бодан елдің болмаған еркі өзінде.
Алматың желкесінде өсірді ғой,
Өзгенің еркесін де, серкесін де.
Қоныс ауса қоғамың түзелер деп,
Патшамыз пайым қылды дер кезінде.
Ал, Астанам дүркіреп жатыр бүгін,
Кең жайлау Сарыарқамның кеудесінде.
Ерейментау етегін елге жайып,
Алланың нұры жаусын енді Есілге.

Біз қазақ бұлтты күні бұқпағанбыз,
Ескілердің есті ойын құптағанбыз.
Қазақтың кісідегі кесесінен,
Азаптың уын қанша ұрттағанбыз.
Астанасын орнықты қыламын деп,
Аспан астын билеген түп бабамыз.
Бел шешпей ұрпағының ертеңі үшін,
Уық шаншып, үй тіккен жүкті анамыз.
Солардың масағындай болып жүріп,
Масайрап, неге біздер мұрт қағамыз.
Астана тұрғындары арлы екен деп,

Әр киырға таратсын жұрттар аңыз.
Құбылаға иіліп тұрса, шіркін,
Құмырадай жұтынып, құт қаламыз.
Батыстың есігінен сығаламай,
Шығыстың бесігінен шықса нағыз.
Сонда ғана сабыры сары алтындай,
Тамыры таралғыдай ұлт боламыз.

Рухты қастерлейді ұлтым біліп,
Айнадай ғып алтындай ұл тудырып.
Ассалаумағалейкүм, абзал аға!
Келдің бе атыңды алға ұмтылдырып.
Ініңнің іргесінен қоныс таптың,
Жұбымызды тыңдасын жұрт ынтығып.
Иілсе де иегін тік ұстайтын,
Бұл Секең, сәмбі талдай сылқым жігіт.
Балпаң жүріс, бай кескін, батыр мінез,
Тұйғын көзбен қарайды тұрқын бұрып.
Көңілдегі сөзінді айт, көшелі аға,
Кеудедегі кесеге нұр тұндырып.
Қарт Ертістей тулатшы қанның бәрін,
Бұлақтай жүректерді бұлқындырып.
Ұртындағы сөзіңнің қызуынан,
Әйтпесе, бара жатыр мұртың жібіп.

Серік:

Өлеңің сәуле шашты шамшырақтай,
Сөйлейсің сауырыңды қамшылатпай.
Айтысып ағамен де, інімен де,
Барасың соңғы кезде жан шыдатпай.
Шықпаушы ең айналсоқтап Алматыдан,
Інінен ұзамайтын саршұнақтай.

Ал, енді арындай шап ақтабаным,
Перзенті емессің ғой жат даланың.
Бойымды балбыратып бара жатыр,
Көпіртіп көп алдында мақтағаның.
Соғымның қыстан шыққан сүрісіндей,
Мол екен маған арнап сақтағаның.

Әрине, жақсы сөзді қалайды адам,
Жақсы сөз таң секілді арайлаған.
«Тұрса да көзге мақтап, жұртқа сенбе»,
Дегенді неге айтты екен Абай бабам.
Мәнісін мақтау сөздің түсіндірші,
Жүрекке нұр шашқандай шарайнадан.

Мұхамеджан:

Ағамды тұнық ойға батырамын,
Ақын әнін тыңдасын атырабым.
Сыртқа көп шықпайсың деп отырсың,
Тыңдағың кеп ініңнің жақын әнін.
Мен деген жоны жолақ жолбарыспын,
Жонында жортып жүрген сахнаның.
Білесің жолбарыстың күнде емес,
Азуы қышығанда атыларын.

Ақын емен сөзге құт орнамайтын,
Жайым жоқ Астанада толғамайтын.
Сізді мақтап сөйлемей кімді айтамын,
Жайым жоқ ағаларды қолдамайтын.
Өйткені «жантық мінез» жан емессің,
Байды көрсең байпақшаң жорғалайтын.
Сен деген Алтайдағы ақиықсың,
Қанатының астынан қар борайтын.
Қырандардың мінезін көрсет бүгін,
Жемтігін жерден көрсе сорғалайтын.
Жанының жылуы бар ағам едің,
Інісі жаурап жатса тонға орайтын.
Көзіңді қадап маған қарайсың ғой,
Қариядай көлегейлеп жол қарайтын.
Әйтпесе қырғауылдай боп қаларсың,
Компиып жиде талды қорғалайтын.

Жыр тыңдап Исалардан, Кенендерден,
Жүрегіне шипа ғып ел емделген.
Бабамнан бәсіре боп қалған сөз бар,
Көкірек қазығында көгенделген.
Жақсы ауылда жаралған ағам едің,
Жетіліп Иса сынды өлеңменен.

Қаныштың қаны тамған қасиетті,
Топырақ кенде емес қой кемеңгерден.
Солардың ізін басқан ағам болсаң,
Жылы желді қабылда менен келген.
Құрыштай мүжілмеген мүсінің бар,
Құдықтай сексеуілмен шегенделген.
Бұл інің мақтауыңды асырады,
Көк дөнен боп көрінсе көңіл деген.
Жанарың жауһарланып бара жатыр,
Гауһар тас ап шыққандай терең көлден.

Серік:

Қияға қыран болсаң самғағайсың,
Өлеңін бабалардың жалғағайсың.
Аш қасқыр аңдамаған қақпан басар,
Сондықтан алды-артыңды аңдағайсың.
Ағаң азуыңды көрсетем деп,
Айрылып азуыңнан қалмағайсың.

Мен бүгін Сәкен болып саңқылдайын,
Қосқан соң елім топқа алқынбайын.
Біржанның бұлбұлы боп сайрап өтіп,
Ақанның аққуы боп қаңқылдайын.

Нәсерін өлең-жырдың селдетейін,
Құйындап құба жонда мен кетейін.
Иса мен Мұса, Естай, Майралардың,
Әнімен Астанамды тербетейін.

Көргенсің талай сері, серкені де,
Көргенсің талай тентек еркені де.
Айыбым бір туғам жоқ өзінменен,
Ағаң ем алаңдаған ертеңіңе.

Сыртынан ән сап жүрген қызды ауылдың,
Ұғамыз көңіл-күйін біз бауырдың.
Қызарып қымыз ішіп заманыңда,
Көңілі құламады қызға кімнің.
Тойыңда ән шырқайтын күн туа ма,
Өзіндей өлең десе қызба ұлдың.
Естісек ондай атты дүрмекті шын,
Тілегі бұл ағаңның бір деп түсін.

Балалар бауырсақ жеп қарық боп қалсын,
Той жаса жиып елдің құрметтісін.
Жалғыздық бір құдайға жарасар деп,
Сүмендеп сүр бойдақ боп жүрмекпісін.

Үй болсаң, күйің дағы дұрысталар,
Береке, бірлік барда ырыс та бар.
Тарылма шығын шығып кетеді-ау деп,
Қолдайтын ағайын бар, туыс та бар.
Құтылып есесіне сүр бойдақтан,
Құлағың біржолата тынышталар.

Мұхамеджан:

Жарыста жорға мініп жайдақ кетем,
Болмай отыр Астана аймақ бөтен.
Жолбарыс азуынан айырылмайды,
Келгеннен соң белбеуін байлап бекем.
Өзіңдей жақсы ағамен жанасқасын,
Мен қайта азуымды қайрап кетем.

Алдымнан туатындай ғажап-ақ күн,
Кеудемді көрікті оймен тазалаппын.
Қызыл-жасыл қыздарға қызықпадым,
Ауасын сағынғандай таза бақтың.
Тас бұлақтың тазасын іздеуші едім,
Қасқа тайы секілді қазан аттың.
Шығын шығып кетер деп ойлағам жоқ,
Ел-жұртқа беделі бар азаматпын.
Қапы қап қайта-қайта үйленгенше,
Қайталанбас бір тағдыр жасамақпын.

Сұр бөрідей көп жортсам да тұз даланы,
Жілігім жігіттіктен сыздамады.
Жаңбырдың суында тұз болмағанмен,
Бойдақтың ойында әркез қыз болады.
Сабакты ине сәтімен деп жүрміз ғой,
Бойымызда молдадан із қалғалы.
Сезім сыйлар серігін таба қалса,
Аянбас Алатаудың мұзбалағы.
Байқаймын мен іздеген балапан қыз,
Бауырын жазып ұшқан жоқ құздан әлі.

Серік:

Сөйлейсің арғымақтай қозып кетіп,
Алмайық сөзді біздер созып кетіп.
Жарынды іздеймін деп жүрмегейсің,
Энгельс Ғаббасовтан озып кетіп.

Ақынсың сар даланы сайрандаған,
Бауырым, қызыл тілің байланбаған.
«Он үште отауға ие», – деген сөзді,
Ойланбай айтты ма екен қайран бабам.
Санымыз өзбектерге жете алмай тұр,
Өйткені бойдақтар көп тайрандаған.
Заң тозып, адам азбай тұрған кезде,
Тапсаңшы тұнығыңды лайланбаған.
Ағалар Алашым деп алаңдаған,
Мақсатқа жетер дейді табанды адам.
Азулы бөлтіріктің бірі едің,
Айтулы бөрілерге таланбаған.
Мазаңыз кетер болды-ау Мақаш аға,
Қазақтың санын жоқтап алаңдаған.
Өркендеп өзге елдердей өсу үшін,
Жастарға жараспайды шабандаған.
Ал оған үлес қосар дей алмаймын,
Бойдақтар сен секілді салаңдаған.

Бой жеткен, ару аз ба бұлаң қағып,
Қомданбас қызыл көрсе қыран нағып.
Өзіміз он сегізге толмай жатып,
Қыз көрсек байыз тауып тұра алмадық,
Құшақтап қос тізенді жүре берсең,
Қыз-келіншек қалады ертең күмәнданып.

Білмеймін бағыңыз ба, сорыңыз ба?
Жар таңдау, ол әрине қолыңызда.
Шіреніп, шырт түкіріп жүргендейсің,
Түсер деп, бір тоты құс торымызға.
Қашанда қырағы ғой көптің көзі,
Белгілі барымыз да, жоғымыз да.
Әйтеуір ұзақ таңдап, тап боп жүрме,
Доллар деп долданатын долы қызға.

Мұхамеджан:

Енді кеп жатыр көке, көктеміміз,
Көгеріп келе жатыр көк беліміз.
Он сегізде қызығушы ек деп айтасыз,
Бүгінде кімге керек өткеніңіз.
Біреудің бағын біреу тауып бермес,
Баянды болсын сіздің жеткеніңіз.
Ініңіз сүр бойдақ боп жүрсе бүгін,
Нашарлау болған шығар мектебіңіз.
Мақаш көкем тізімін көбейтсінші,
Сіздің де сіңір тартып сепкеніңіз.
Сәтін салса біздер де бас құрармыз,
Қарсы алдыдан жолықса жеткеніміз.
Жар таңдап келмегенде Астанаға,
Талтаңдап келді ғой бір, деп пе едіңіз.

Тарихқа көзді салып ілкімдегі,
Жырламады Иса бабаң күн-түн нені.
Тектілер топырағынан келген ерсің,
Жүрегің Мәшһүр-Жүсіп деп бүлкілдеді.
Солардың ізін басқан ағам едің,
Сыпайы көрсетіп тұр сыртың нені.
Жарқылдап сөйлеп жатсың Астанада,
Жүрегіңде жатқандай жырдың кені.
Алыптар топырағынан келгеннен соң,
Жарытпай сөйлеуіңіз мүмкін бе еді.

Қаныштар кара орманның емендері,
Бес ғасырға жететін беделдері.
Үлкендер үнсіз жүріп үлгі шашар,
Текті балық секілді тереңдегі.
Халықтың көкжиегін кеңейтті ғой,
Шекарасыз ойлаудың шеберлері.
Қазақ барда Қаныштың ісі өлмейді,
Алпыс екі тамырдай денеңдегі.
100 жылдығын жүздеген ұлттар тойлап,
Байыппен бағаланды ер еңбегі,
Солардың ізіменен сөйлейікші,
Бүгін дәуір заман да кемелденді.
Білгенге академия атасындай,

Айтулы алты Алаштың кемеңгері.
Тағдырдың тартуына тәубешілік,
Ойшылдар ғой ел-жұрттың ерендері...
Қазақтың құрсағында құт болмаса,
Құдай бізге Қанышты берер ме еді.
Кесек алтын секілді кеннен шыққан,
Кең дүниеге Сәтбаев келер ме еді.

Болаттай тұлға екен ол ең керекті,
Болашақ ұрпақ үшін еңбек етті.
Темір етік кесе де тебендей боп,
Темір таяқ ұстаумен терге бөкті.
Сая таппай қазақтың даласынан,
Саясат та сан рет дөңгелетті.
Мәскеу барып кенеппен кеткен ердің,
Кеудесін таудай арман кернеп өтті.
Жерден асыл іздеген ғалымның да,
Рухы көкке, сүйегі жерге кетті.
Топырақтан жаралған бар адамның,
Жапырақтай жүрегін тербеп өтті.

Ашылу академия Астанамнан,
Уа, Секе, бізде болды асқақ арман.
Шығыстан шыққан тұңғыш академик,
Қалың топты бастаған қасқа болған.
Қаймана қазақтың да азаттығы,
Сәтбаев көшесінен бастау алған.
Сондықтан пайымды ісі мәңгі өлмейді.
Пайғамбардың ізіндей таста қалған.

Шалқардай бабамды айтсам шабыт кеп тұр,
Жүзжылдығы жүрекке бағыт боп тұр.
Төрт Ленин орденін таққан кезде,
Халықтың шаттанғаны анық боп тұр.
Лениндік сыйлықты алған кезде,
Қайран қазақ қуанды-ау, қарық боп бір.
Ал, бүгін сол қазаққа Лениннен де,
Сәтбаевтың сәулесі жарық боп тұр.
Біз үшін Ильич сынды идеологтан,
Геологтың тұлғасы алып боп тұр.

Жаман тай қор болғанмен жалы қотыр,
Жамандар да жоқ емес жаны көпір.
Сәтбаевтың жылы деп биылғы жыл,
ЮНЕСКО әлем болып танып отыр.
Алайда, сол Сәтбаев деген қала,
Бюджеттен қаға беріс қалып отыр.
Ал, өкімет Қаныштың тауып берген,
Кенін сатып, жандарын бағып отыр.

Серік:

Айтасың өлең-жырдың асқағында,
Мән жатыр өлеңіңнің астарында.
Сөзіңді Қанышқа әкеп тіредің ғой,
Әуелде арулардан бастадың да.

Болмайын жұрт тағатын тауысқандай,
Отырмыз аға-іні боп қауышқандай.
Алдыңа шыққаннан соң екі жүйрік,
Шаң қылып шаршы топты жарысқандай.
Мұндайда Махамбеттің қылышындай,
Жарқылдап кететұғын намыс қандай.
Әлем боп, көзін тіккен қазағымды,
Асқақтатқан бір перзентің Қаныш қандай.
Ақмолаға күйеу бала болам дейсің,
Алматы аруларын тауысқандай.

Өзің біл мақсатыңа жетсең дағы,
Халқыңа мәңгі қызмет етсең де әлі.
«Есекті отқа айдасаң бокқа қашар»,
Өзің біл үйленбей-ақ өтсең дағы.

Маздатып жырдың отын жандырғайсың,
Байқаймын шамалыға алдырмайсың.
Төгіліп, жыр нөсер боп бүгін тойда,
Айызын бұл ағаңның қандырғайсың.
Қанышқа айтам деген толғауыңды,
Ертеңгі айтысқа да қалдырғайсың.

Жырладың сол Қанышты кең жүрекпен,
Жарысып жапандағы жел жібекпен.

Самалы Сарыарқаның тына қалды,
Сүйсініп сөздеріңе сен жыр еткен.
Алайда, менің көңілім сенер ме екен?
Жырыңа жүректерді елжіреткен.

Байқаймын басқа сенің сөз қаласың,
Тұлпарға тұмар тақпас озбағасын.
Айшықты сөз айта ма ақындар да,
Арқасы аламанда қозбағасын.
Өткенде бір айтыста мына жұртты,
Сөгіп ең білмейді деп сөз бағасын.
Ал, енді айналайын інішегім,
Арқаға өзгерді ме көзқарасың?

Бірі деп бағалаушы ем зейіндінің,
Сенімім кей сөзіңнен сейілді інім.
Сарыарқа сары орыстың отаны деп,
Байқалды-ау бөлінуге бейімдігің.
Жұртыңды жүлде үшін жүзге бөліп,
Қап жүрме қарғысына кейінгінің.

Мұхамеджан:

Қайтемін кейбіреудің өсектерін,
Оны мен іштарлық деп есептедім.
Бұл жерде көреген көз тектілер бар,
Солар терең сөзімді шешед дедім.
Халықтың кесек сөзін айтып жүрген,
Мұхамеджан баласын «есек» дедің.
Есепті білер болсаң, егерде аға-ау,
Естияр ұлды кім деп есептедің.

Балалар іс қып жатса бабаңа жат,
Бола ма ой көзімен қарамасақ.
Жергілікті халық оған кінәлі емес,
Шарасыздан болды олар шала қазақ.
Кетпенмен кеп жаулаған келімсектер,
Салт-дәстүрін сіңірді араға сап.
Солардың соқасының сойқанынан,
Даламыз әлі күнге алабажақ.
Сары алтындай Арқаны сақтасақ деп,

Қаумалап жатқан жоқ па қара қазақ.
Сондықтан Астананы ап келмеп пе ед,
Нұрағандай көреген дана қазақ.

Москва мақтап қойып алға бөтен,
Есеппен Есілді алу арман екен.
Жеріме тың игерем деп келгендер,
Тілімді шын игеріп алған екен.
Астана кеп ақ туын тікпегенде,
Астапыралланы айтуым қалған екен.

Біз неге мақсаттымыз, мұраттымыз,
Кеудеге кептеледі сұрақ тығыз.
Ал, сен болсаң елді маған айдап салып,
Ініңнің көкірегін жылаттыңыз.
Шетелдік жарнамалар шектен шықты,
Бітеп алып жүрмейік бұлақты біз.
Өзге келсе өзеуреп қарсы алатын,
Талғамсыз тұрмыс-салтқа тұрақтымыз
Ағылшын тілін ардақ тұтқанменен,
Ана тілдің алдында ұяттымыз.
Үйреніп аламыз деп жүрген кезде,
Иленіп бара жатқан сияқтымыз.

Айдыңға салғаннан соң ақ кемені,
Ағайынның аз болсын әттегені.
Көп ұзамай бұл қала бұтақ жаяр,
Ғалымдардың шын болса нақ дерегі.
Күлтегін таққан күміс белбеудей боп,
Есіл әлі қаланы қақ бөледі.
Қазынадан салынған жақсы үйлерге,
Қазақтың жақсысы кірер сәт келеді.
Астананың ақ күні туған екен,
Тақ келген жерге иншалла бақ келеді.
Патша деген тәңірдің көлеңкесі,
Уыстап берекеңді ап келеді!

Басқалары ие болып бастамаға,
Ұшырап қап жүрмейік масқараға.
Қазығын Сарыарқаға қадаған соң,
Қазақ қарық болса екен баспанаға.

«Көш жүре түзеледі, – деп жатырмыз,
Бір-ақ жыл толды емес пе Астанаға.
Әйтпесе үй біткеннің алды әдемі,
Ал арты баяғыша басқа қала.
Көшенің көркін ашып тұр әйтеуір,
Кекіл қойып қойғандай жас балаға.

Серік:

Ат-шапан сұрамаймын айыбыңа,
Ортақ бол Іле, Ертіс, Жайығыма.
Аруақты аталы жыр қор болмасын,
Сөз ұқпас ауызы қисық бай ұлына.
Амалсыз ақ кемені армандайсың,
Ескегің болмай тұрып қайығыңа.
Айтсаң да қандай сөзді сахнадан,
Барып ал алдыменен байыбына.

Мынау ел ақиқатты мақұлдаған,
Жат емес, жан бауырым, затың маған.
Халқыңды қуанта бер асыл жырмен,
Талмасын бал таңдайың тақылдаған.
Сыйластық арасына сына қақпай,
Өленді ұсынайық лапылдаған.
Алаштың ынтымағын жырлап өткен,
Сұңғыла Сүйінбайдай ақын бабаң.

Қазақтың сөз қылдың да Астанасын,
Кекілді еске салдың жас баласын.
Сен енді сөзді әрі жалғар болсаң,
Шығарасың Нұрағаңның масқарасын.

Жыр болып, жалын атып лаула дейміз,
Осы бір бағытыңнан аума дейміз.
Кешегі Жамбыл, Иса, Сүйінбайдың,
Жастарға жалын жырын жалға дейміз.
Бір күнде шашсыз дағы күн кешіп ек,
Бұл күнде кекілге де тәуба дейміз.

Отырмын өлең төгіп қасыңызда,
Баянды бақыт болсын басымызда.
Алаштың ынтымағы ыдырамай,

Өрге өрлей берсін деймін тасымыз да.
Бірлігі мықты болса бұл халықтың,
Кетеді үркіп бізден қасымыз да.
Басымыз аман болса ақын інім,
Күні ертең шықпай ма екен шашымыз да.

Мұхамеджан:

Болсақ деп мемлекет мұнаралы,
Биіктетіп жатырмыз бұ қаланы,
Қазақ деген қасиет тұнған халық,
Патшаның да пайымын ұға алады.
Үлкендердің үлгі ғып жатқан ісін,
Үдесінен төріне шығарады.
Айтыс мына осы тойдың шашуындай,
Бақ келіп есігіңнен сығалады.
Аман болсақ, уа Секе, талай мәрте,
Жырға бөлеп кетерміз мына араны.
Алла жазса Астана қаламен де,
Ел болып біз қалармыз құдандалы.
Байқаймын мұндай жақсы ниетімді,
Секең де сезімімен құп алады.
Осыменен айтысты аяқтайық,
Шығады шың басына шынар әлі.
Тасты да егей берсең тамтық қалмас,
Сиыр да сауа берсең суалады.
Алтын құрсақ қазағым аман болса,
Мұхамеджан, Серіктер туар әлі.

Серік:

Алынбас шамалыға белеспісің,
Сен өзі сағымбысың, елеспісің.
Алқалы елдің шығып аясына,
Аға-іні кең отырып, кеңесті шын.
Аузына айтыс сайын құрсақты алып,
Сен осы гинеколог емеспісің.

Тұрғанда жарқын заман бетін беріп,
Өткенге әттеген деп өкінбелік.
Жатқанда ат шаптырып мынау далам,

Мереке берекесін кетірмелік.
Айбыны Алашымның асқақ тұрсын,
Париждің мұнарасы секілденіп.

1999 жыл.

ҚУАНЫШ ПЕН МҰХАМЕДЖАН

Қуаныш:

Мың тақпақтан бағалы ұрандары,
Белгілі өшпейтіндей бір ән бары.
КСРО-ны құлатып таңқалдырған,
Армысың, желтоқсанның қырандары.

Мұхамеджан, мезгілдің құрдасысың,
Сөзге – мәйек, айтыста – жыр басысың.
XX ғасырдың соңындағы
Айтыстың дара туған тұлғасысың.

Ойым он, санам санға бөлінеді,
Тереңнен інжу-маржан теріледі.
Саф алтынның сынығы екендігің,
Санаңнан сәулеленіп көрінеді.
Ал енді ағаңменен сырласып көр,
Осыменен кезегің беріледі.

Мұхамеджан:

Ақылым азуымды қайрағандай,
Жүзім де сізді көріп жайнағандай.
XX ғасырға тұлға дедің,
Ақындықтың түйінін байлағандай.
Жылы сөйлеп жұмсартып отырсың-ау,
Уықты қазы маймен майлағандай.
Мақтау жақпас маңғазың мен емеспін,
Әйтсе де отыра алман ойға қалмай.
Мақтап-мақтап далаға тастап кетпе,
Жуас атты жусанға байлағандай.

Үкілеп топқа қоссаң үздік ұлды,
Ізетпен жеткізейін ізгі үнімді.

Сөйлей алмай арманда кеткендердің,
Сөнбей қалған отымыз біз бүгінгі.
Еліме жүректен сөз ағытайын,
Желіден босатқандай жүз құлынды.
Топырақтай құнарлы қазағыма,
Жапырақтай иілем күзді күнгі.
Қызырлы елдің бәйгесін қыздырайын,
Қызыл желге ұстатып тізгінімді.

Бұл қазақ жиырма ғасыр жер шолғандай,
Жылдардың тақымынан тер тамғандай.
Желтоқсан елдігінді айқындайды,
Төрт түлікті төліне ен салғандай.
Қайрат даусы қазаққа қуат берді
Қажып жатқан қарияға дем салғандай.
Алатау, Алтай, Арқа дүр сілкінді,
Арғымақты жаратып ер салғандай.
Қазақ енді бірлікті қазық етсін,
Бір Алладан бөлінбес енші алғандай.

Жылдарға тасып өткен кінә жаппа,
Қырандай қыздар берген бұл қазаққа.
Түркінің батыр қызы Томирисінің
Ерлігі қонған екен Ләззатқа.
Жан әпке, жатқан жерің жаннат болсын,
Тағдырың тап келсе де шын азапқа.
Қылыштай қыз, құрыштай ұл туғызған
Қара орман қазағың бар мына жақта.
Асылдың көздеріндей боп отырған,
Ырзамын өздеріңдей жұрағатқа.

Жалынды сөз айтқан соң жас шағында,
Қалықтамай бола ма аспаныңда.
Армысың, Қуаныштай ақын аға,
Айқайлап ақыл айтар аш қарынға.
Сусыған сары алтындай ағам едің,
Жүретін дау-дамайдың бас жағында.
Егерде сабырлылық сақтамаса,
Сары алтынның еруі қас-қағымда.

Қуаныш:

Інімсің қарасам көз тоймайтұғын,
Ағадан кейде жылдам ойлайтұғын.
Ұмытпа, сары алтының ерісе де,
Ешқашан қасиетін жоймайтынын.
Сен шегенді суы мол құдық болсаң,
Мен қауғамын тереңге бойлайтұғын.
Мөлдірді сен екеуміз танытайық,
Тас қоқым түсірмесе тоймайтұғын.

Алға шығып кетесің баяу жүріп,
Жұрт тыңдасын сөзіңді оя жүріп.
Желтоқсанда Жансая Сәбитова,
Апамыз күрес ашқан жаяу жүріп.

Үлгі алсын жастар біздің өткеннен де,
Желтоқсанды іздедім көктемнен де.
Тарихшылар жазбайды желтоқсанды,
Милары суға айналып кеткеннен бе?

Жағдайым жаман емес шүкір менің,
Халықтың көз алдында бітіргенім.
Біледі декабристердің тарихшылар
Қай иттің тұмсығына түкіргенін.

Ұмытпайды ер ұран салған күнді,
Есінде дүниенің қалған күнді.
Қасиетті сағаттай қастерлейді,
Болконская Сібірге барған күнді.

Осындайды Мұхамеджан көрді ме екен,
Ел ішінен аңызды терді ме екен.
Әйел түгіл желтоқсан боздақтарын
Маңдайынан бір сипап көрді ме екен?

Қуаныш бұл айтыста берік отыр,
Алдыңда желмаядай желіп отыр.
Сол сотталған қыздардың сәбилері,
Бүгін де мүшел жасқа келіп отыр.

Мұхамеджан:

Бұл аға інісіне бет бұрғандай,
Қазағымның бар қамын жеп тұрғандай.
Желтоқсан боздақтарын еркелетер,
Азаттықтың ақ таңы кеп тұрғандай.
Үш батыр – Қайрат, Ербол және Ләззат,
Қазақтың бірлігіне сеп қылғандай.
Үш жүзім бірлігіңе берік бол деп,
Үшеуінің аруағы кеп тұрғандай.
Елдігіңнен егерде айырылсаң,
Суретке айналарсың деп тұрғандай.

Ашылмай жатса кейде аз мұрамыз,
Бірімізді-біріміз жазғырамыз.
Көре алмай көш бастаған көсемдерді,
Іңірдегі шайтандай азғырамыз.
Өз табанын жалаған аю құсап,
Өзімізді өзіміз аздырамыз.
Бүйте берсек, бүйректен бөлшектеніп,
Бірлік құрмай біз кімді мәз қыламыз?

Ғасырлап адамға адам зорлықты сап,
Өзгенің қолындағы болдық пышақ.
Қазаққа қашан көрсең тыныштық жоқ,
Асау атқа байланған торсық құсап.
Ел болып есімізді жия алмадық,
Тұмсыққа соққы тиген борсыққа ұқсап.
Енді-енді ойдан-қырдан бас құрадық,
Бір тамшыдан жиылған көлшік құсап.
Бізге де бір күн туар балпаң басып,
Жүретін балға тойған қонжық құсап.

Тәуелсіз ел болған соң көш үлкейді,
Ел болдың деп кім бірақ есіркейді.
Жылқы мінез қазағым қамсыз болсаң,
Қорқаулар қоң егінді кесіп жейді.
Басқа қандай қателік жіберсең де,
Жастар барда отынды өшірмейді.
Ал енді азаттықтан айырылсаң,
Келе жатқан еш ұрпақ кешірмейді.

Жалғанның өтетінін мойындамай,
Жасармыз ән мен жырдың тойын талай.
Саясаттың салқыны тиген ұл ең,
Көкежан, сайлау жайлы ойың қалай?

Қуаныш:

Сұрадың ағаңыздан сайлау жайлы,
Қаңтарда ел жасайтын байлау жайлы.
Толғау айтып қайтейін тойда отырып,
Ойлаймын ел жігерін қайрау жайлы.

Үлкен елге бәрі де жарасады,
Сыйласқан бір-біріне қарасады.
Билікті қандай пенде жек көреді,
Қараша хан тағына таласады.

Біреулер түскір дейді шалқасынан,
Біреулер нәр емеді малтасынан.
Тек сайлаудың шығыны өтеледі,
Қажыған қалың елдің қалтасынан.

Қарны ашпай бала да жыламайды,
Еркелеп көздің жасын бұламайды.
Бәрін бірдей жамандап неғылайын,
Кей кандидат, оллаһи, ұнамайды.

Біреуі жүр еш пара алғам жоқ деп,
Ұрандауда қатардан қалғам жоқ деп.
Біреуі жүр елуге келгенімше,
Кір жуатын қатын да алғам жоқ деп.

Ондайларға өз басым қарамаймын,
Жігітке де толымды баламаймын.
Көріктіні сүймеген бөріктіні,
Нағыз еркек екен деп санамаймын.

Біреулер дән егеді бақшасына,
Патшалардың қызығып шақшасына.
Бес катерді батырған біреу жүр ғой,
Дауыс жинап дұдамал ақшасына.

Елден қашты бос мылтық атылғанда,
Табылмайды қатардан шақырғанда.
Үкіметті билеген сол емес пе,
Бар байлығым шетелге сатылғанда.

Аңсарым жақсыларға ауған екен,
Биіктік төбеде емес таудан екен.
Бір ұлың Мәдинаға барған күні,
Шөл далада ақ нөсер жауған екен.
Арабтың шайқылары дәл сол сәтте,
Таңданып құдіретке қалған екен.
Аңызакта сен жаңбыр жаудырдың деп,
Алақанға аялап салған екен.

Осыны жердің жүзі көрсін депті,
Жемісінді жамиғат терсін депті.
Ал енді тілегіңді айт дегенде
«Қазағыма амандық берсін!» депті.

Атымды қазығыма байлар едім,
Ел қамын ертелі-кеш ойлар едім.
Өз басым Алла нұрын жаудырғанды,
Елімнің басшысы етіп сайлар едім.

Мұхамеджан:

Шындықтың тұмсығында тұмылдырық,
Сөйлеу керек уақыттың уын біліп.
Бекем ақын маңызды ой тудырар,
Бекіреден алғандай уылдырық.
Ал, сен болсаң мардымсыз сөйлейсің-ау,
Шың басына келгендей туыңды іліп.
Мөлдіреген сөзді айту қажет бүгін,
Жан дүниесін жұртыңның жуындырып.
Сөзіңнің сіңірі бар, сірнесі жоқ,
Отырғанмен жұртты өзіңе сұғындырып.
Сере шыққан семіздей сөйлей білсең,
Тыңдар едім аузымнан суым құрып.

Қуаныш, жарығың жоқ таң атқандай,
Таңдайға дуа қонбас талаптанбай.

Әр нәрсені бір шалып айтқаныңмен,
Ойларың жоқ елге үлгі таратқандай.
Халықтың қамын жеген болғаныңмен,
Өлеңіңде өрнек жоқ қаратқандай.
Сұлу сөйлеп, сыпайы болар кез бұл,
Алдымыздан азаттық таңы атқандай.
Тәсірлі сөз тереңнен айта алмадың,
Уәжің жоқ тағы да қолақпандай.
Құнарсыз сөзді судай сапырасың,
Саптыаяққа сары алтын жалатқандай.

Кім патша болатыны ірі сұрақ,
Төрт үміттің лаулайтын бірі – шырақ.
Ошактың үш бұтындай қазақ үшін
Бұл сайлау – ғасырдағы ірі сынақ.
Тәңірдің тәспісіне ілінеді,
Кім жүзге бөлінсе егер жүзі шыдап.
Болаттай берік тұлға керек қазір,
Болашақ қарауы үшін жылы ұшырап.

Ағайын, алды-артынды түгендесең,
Даяр болсаң бұрынғы жүгенге сен.
Қызыл туға оранып қыз-қыз қайнап,
Ильичтің ізіменен жүрем десең.
Кедей де емес, бай да емес, ақтан сопы,
Орта құрсақ өмірді сүрем десең,
Компасынан жаңылып қалса-дағы,
Компартияға берілген ұл ем десең,
Орақпен құшақтасқан балғадай боп,
Әбділдинге дауыс бер бұл жерде сен.

Тазарсын коррупциядан қоғам десең,
Кетіп қалып жүрмесін оған да есең.
Қытайға темір сатып, тері сатып,
Тау бөктерлеп тәуір үй соғам десең,
Кең көсілтіп қазақша үйренбей-ақ,
Елге сіңіп, халыққа жағам десең,
Қасқырлықтың үлгісін көрсететін,
Қасымовқа дауыс бер одан да сен.

Жеті жыл артта қалды ырым қылар,
Тәуелсіздік жаныңды жылындырар.
Назарбайдың президент немересі,
Ол да үміткер, әр сөзі – жұғымды бал.
Данышпан ел мұңайтпас Нұрсұлтанын,
Көп тірлік тындырды ғой тығын қылар.
Жаңадан кеп қосылған жолдастан да,
Ескі досың ертерек сырыңды ұғар.
«Үйренген хан иленген терідей» деп,
Бекер айтты дейсің бе бұрынғылар.

Ал, Қуаныш ағам ең сыйлайтындай,
Жайың да жоқ айылын жинайтындай.
Азырақ сынап едім мұңаясың,
Ыдысыңа артық сөз сыймайтындай.
Айтыс деген өнердің майданы ғой,
Азды-кем бірін-бірі қинайтындай.
Талқыға мен де түстім талай мәрте,
Қыздарменен қырқысып ымдайтындай.
Аяма қолдан келсе бұл ініңді,
Қайыңмын иілсе де сынбайтындай.
Болмаса, бұл ініңді мақтап отыр,
Үйде жатсам құлағым шулайтындай.

1999 жыл.

ДӘУЛЕТКЕРЕЙ МЕН ӘСИЯ

Дәулеткерей:

Күмбір күй көкіректен шалқып ойнақ,
Көтерген қыран қанат халқы байрақ.
Армысың мерекелік меймандарым,
Сөйлейін алдарыңда жарқын ойлап.
Ордасында Елбасы – жол басында,
Бұл күнде елдігіңе әркім айғақ.
Айтыстың да парызын қарыз қылмай,
Танытсам қара өлеңмен қарқын айбат.
Ассалаумағалейкүм Астана елі,
Алашқа алтын тұғыр, алтын аймақ.

Жаратқан жыр бөлеген жөргегіне,
Сарыарқа дұғай сәлем белдеріңе.
Алғаш қадам басқасын Астанама,
Еріксіз тасып толам ернеуіме.
Бас қосты бас ақындар, жас ақындар,
Жарасар именбестен төрлеуіме.
Алатау ерулік деп ерттеп берген,
Бесті жырды байлайын белдеуіне.

Танытып таланттылық тал бойымнан,
Алашым тойыңа жыр, арнайын ән.
Қасымда Әсиядай әз анам бар,
Тартынбас тарланбозың қандайыңнан.
Алатаудай қасыма сіз келгенде,
Балапандай талпынам баурайыңнан.
Өзіңізбен кеп қалдым айтыспаққа,
Тұқыртып ұстамассыз шаужайымнан.
Тәуекел – тары түссе таңдайымнан,
Немесе маржан түссе маңдайымнан.

Әзіл сөз арамызда десек те шет,
Ақындар адалдықпен есептесед.
Айтылар атымызға сынау, мінеу,
Көңілін көрерменнің қош етпесек.
Айтыстың тай қазанын қайнатарсыз,
Қозасын қара өлеңнің көсеп-көсеп.
Ал, апа сөз тізгіні өзінде енді,
Кезек-кезек сөйлейік, кесек-кесек.

Әсия:

Жыр қонып, жүрегімнен өлең көшкен,
Келіпсің өлең десе елеңдескен.
Айтыстың ақ тұйғыны ұшпай тұрып,
Жөн болар жұртым сенімен сәлемдескен.

Сүйеуішім сайыстарда деп білемін,
Шабытым шылбыр үзіп кетті менің.
Армысың, ақ жаулықты ана, жеңге,
Армысың төбемдегі тектілерім.

Жырымның жарылғандай жанар тауы,
Кездеспе тек көңілдің самарқауы.
Арқа мен иен дала қосылған соң,
Даланың сендерсіңдер Алатауы.

Қалайша жамандыққа қияды ішім,
Төгесің сұлу сөздің зиялысын.
Айтыстың «Ақ көйлегі» атанған сен,
Егеухан анамыздың тұяғысың.

Кәусәрдай құяр бұлақ тұнығы да,
Төгілсін жырдың бүгін сынығы да.
Өзіндей жыр теңізден бастау алған,
Алтынның қасиет бар сынығында.

Байқасам жүрегіңнен ән атылды-ай,
Жыр болып бала сезім жаратылғай.
Балапан деп отырсың сен өзінді,
Қатайтып жіберейін қанатыңды-ай.

Тілінді жанылған бір оқ қылайын,
Пейілінді жыр сезіммен тоқ қылайын.
Қайнатшы жыр қазанын балам сірә,
Мен сөзім саған тиер жоқ қылайын.

Демегін бүгін сірә налып шығам,
Салынды сірә суға салып шығам.
Анасы баласы үшін жан қиятын,
Тісіммен тістесемде алып шығам.

Дәулеткерей:

Анашым жол бергесін айта бер деп,
Алашқа жыр айтайын байтақ ел деп.
Анамыздан ақ бата ап келіп тұрмын,
Айтқандай «ат орнына тай төлеу» – деп.

Қасыма келгеннен соң аяулы анам,
Саңқылдап мен сөйлейін саянда аман.
Мен бүгін кемеріңнен шалқытайын,
Бастау ап қара өлеңдей бай арнадан.
Әйтпесе өзенсіз ғой тасып-тасып,
Ағысы бүгіндері баяулаған.

Астана жұртым алашым,
Сонарлы сонау заманнан,
Бүгінде заман жаңарған.
Жүйткіген көңіл көк дөнен,
Қиялым менің шабарман.
Айтысқа шыққан ұлыңмын,
Алашқа ақын саналған.
Лебіз естіп қайтайын,
Әсия сынды анамнан.
Анамыз халық ақыны,
Айтысқа шығып талай жыл,
Самай да шашы ағарған.
Халықтық атың биік қой,
Мен қалай асам қамалдан.
Тексіздің тілі түрпідей,
Мен жаңылмайын тобамнан.
Бетсіздің бірі мен емес,
Қадалған жерден қан алған.
Шындығын айтсам дәл қазір,
Мен-дағы асыл ананың,
Құрсағында жаралғам.
Бесікте көрген тәрбием,
Айтысқа шығып анаммен
Тізгінді тартып қала алман.
Тереңге бойлап толғасам,
Ақындар мінген сұр қасқа,
Шаба алмаса ұр басқа.
Толғауы тоқсан қызыл тіл,
Сертіне серік болайын,
Тоқтамай шауып тынбасқа.
Өкініш кетсін өзектен,
Астары арзан бөз өткен,
Матаның даңқы бір басқа.
Атасы арзан сөз өткен,
Атаның даңқы бір басқа.
Айналайын анасы,
Баланың бағын жандырар,
Құмарын елдің қандырар.
Құнарлы тілмен жыр баста.

Әсия:

Сөзім бар сезіміңді ұршық қылар,
Күй сарнар жаныңды тек бүршік қылар.
Ағысың баяулады деп айтасың,
Толқын бар талайларды тұншықтырар.

Анаң семсер сөзбен сайланып өт,
Көңілді емдеп сірә жайланып өт.
Отырсың қамалсың деп сірә мені,
Есігін аша алмасаң айналып өт.

Есті жан есті сөзді ұғынады,
Демеймін балам сасып бұғынады.
Үлкен тас сүріндірмей құлатады,
Сүрініп тасқа танау жығылады.

Деймін тек көңіліңді жай алайын,
Алақан тосып сені аялайын.
Аспаса арнасынан асып-тасып,
Баламды мен де ана боп аялайын.

Түссінші бүгін сірә жыр сабына,
Отыр ғой көп те міне жыр сағына.
Ақындар ешқашанда өзі туған,
Түкірмес сол ананың құрсағына.

Дәулеткерей:

Апамның жырлары бар алмас кілең,
Тақырға тары өспейтін салмас түрен.
Анамның алақанында аялансам,
Толғауды тоқсан ауыз жалғас қып ем.
Мен сіздің толқыныңа тұншықпаймын,
Бала едім, бақ күтетін марқасқа ұл ем.
Бақ күтем деп келгенмін алдарына,
Таза бұлақ тақырда қалмас білем.

Мен дағы желпінбеймін желектеп құр,
Шабытым қазір менің шелектеп тұр.
Апасы құлағың сал, ал ендеше,
Бір-екі ауыз сөз айтуым керек боп тұр.

Балаң ем мұңы бөлек, сыры бөлек,
Отыршы жырларыңмен жылы демеп.
Шеттегі шерлі жүрек қандастардың,
Тыңдаңыз бір-екі ауыз мұңын елеп.
Ашынап артық айтсам кешір ана,
Демегін неге бала күңіренед.
Оралмандар жайында сөз айтпақпын,
Үкіметтің құлағының түбіне кеп.

Ашқанмен құшағыңды айқарып құр,
Шаттығы көңілдердің шайқалып тұр.
Азаматтық ала алмай өз елімде,
Ашынып айтатұғын жайт анық бұл.
Елге ел қосылғанда құт деуші еді,
Отанға құйылардай жайқалып нұр.
Өкімет бізге көңіл аздау бөліп ,
Келген бақты керген бақ қайтарып тұр.

Келін, келін, келін-ақ ,
Келген жылы сөзін бақ.
Мен келгелі жеті жыл,
Сөйлегенім бүгін-ақ.
Алдыңа келдім айтқалы,
Ақиқатын қандастың.
Сырымен қоса мұңын ап,
Жылымен жауып қоймаспын,
Қымтап мен оны жылылап.
Халықтың анам ақыны,
Бір-екі ауыз сөз айтайын,
Деп ойлаймын ұғынад.
Тарихқа бір шегініп,
Шежіренді елім ақтардым,
Орыстың болсаң да отары,
Ошақтың отын өшірмей,
Одан да аман шақ қалдың.
Полигон жарып жерінде,
Азабын тарттың ақ қанның.
Желтоқсан желді түн еді,
Қабағына қан қатқан күн.
Алды да артқа қарамай,

Көп ұлтты Қазақстан деп,
Шаттандың да, мақтандың.
Одан да қалдың аман-сау.
Болғасын текті ұрпағы,
Сары алтын киген сақтардың,
Тәуелсіз елім қазақ деп,
Қазағым бүгін азат деп,
Шабыттанып, шаттандым.
Құттықтау айтып тойыңа,
Тілектен тұмар таққанмын.
Осындай үлкен тілекпен,
Егеменді елім болған соң,
Алтайдан көшіп Арқаға
Аңырап келе жатқанмын.
Ата да жұртпен табысып,
Ағайыныммен қауышып,
Жамырап келе жатқанмын.
Шет жерде көңіл шеменді,
Сезініп елде еркін мен
Жадырап келе жатқанмын.
Қошаметінді қазағым,
Қабыл ап келе жатқанмын.
Отан деп соққан жүректен,
Жаныңа жігер күш берер,
Жалын ап келе жатқанмын.
Ата да салтын сақтаған,
Бұзылмаған қазақтың,
Қанын ап келе жатқанмын.

Шабытым менің келгесін,
Балаң да былай шешілед.
Алтайдан көшің келгесін,
Мақтадыңдар бәрің де,
Ғасырдың ұлы көші деп.
Ата жұртқа келгесін,
Көңілім де өсіп ед.
Тағы да қарпып айтайын,
Азаматтық ала алмай,
Тойлауға да қатыспас,

Сайлауға да қатыспас,
Елге келген қазақтың
Еркіндігі осы ма ед?!

Қазақты қаны жуас ел дей ме екен,
Алтын ел ақиқатқа шөлдей ме екен?
Қышымайды қасқа бас деп айтушы еді,
Өкімет өзі біліп көрмей ме екен.

Әсия анам халықтың ақыны ғой,
Мұңыма менің көңіл бөлмей ме екен.
Менен гөрі сөздері салмақтырақ,
Жоғарғыға жеткізіп бермей ме екен?!

Әсия:

Айтысты мына бала аттан қылды,
Қазағым, алашым деп мақтан қылды.
Арман не айтты балам көкірегінде,
Шер болып бүгін мұң боп жатқан жырды.

Әрине мен емеспін поштабайың,
Деп едім балам сенен дос табайың.
Айтқан соң елдің зарын, сөздерінді,
Қалайша мен сөзінді қоштамайың.

Деймін ғой тек сүрінбей жосыл да отыр,
Жетекке құлындайың қосыл да отыр.
Зорлама, сірә, балам терді төгіп,
Еститін бүкіл құлақ осында отыр.

Алашым алдымда отыр арыс табан,
Демеймін бар ісіңнен қалыс қалам.
Әне естір айтқаныңды жаным балам,
Отыр ғой ортамызда Әбіш ағам.

Жегілсін тілім дейді байлауыңа,
Жыр кептер қонар сірә жайлауыңа.
Қатысып, қосылсыншы оралмандар,
Келесі парламенттің сайлауыңа.

Бұл балам көңіл жырын есіп көрер,
Сөздерім естілгенде несіп көрер.
Отыр ғой сенаттың да өкілдері,
Мәселе оралманға шешіп берер.

Төменде оралманға азығым бар,
Құлақ сал бұл баланың назымына.
Отаным, елім деп бір, еңіреп бір,
Келгені оралманның жазығы ма?

Болып тұр бұл заманның бәрі қайғы,
Күтпейік бұл өмірден сары майды.
Бауырлас аузы асқа жарымаса,
Алаштың аузы асқа жарымайды.

Артылар мол болса да сөзім іштен,
Жариды өзен мен көл еміп ішкен.
Қаны бір қазағымыз қайтып келсе,
Жарасар қазағыма бөліп ішкен.

Не пайда атың көпке жайылғаннан,
Не пайда елсіз өскен жай ұланнан,
Не пайда қара қазақ халқыма тек,
Төбедей бір байларың байығаннан.

Қол салап елдің ащы жарасына,
Ой салып Алаштың кең даласына.
Оралман баспанаға зар боп жүрсе,
Коттежді салып берер баласына.

Демеймін елден артық салып берер,
Пайдасын сол теңгенің халық көрер.
Оралман бір ақысын ала алмаса,
Байларым мерседесті алып берер.

Жан балам енді бәрін жайлағаның,
Көрермін елдің әлі сайрағанын.
Апаңа өкпе айтып отырсың ба,
Айтқаным сені сірә қайрағаным.

Жан едім жел сөздерге желікпеген,
Өлеңнің шабыттарын беріп келем.
Жарамас жас қыранға жөргегінде,
Жарамас жапалаққа еліктеген.

Естідім жан жаралы толғамыңды-ай,
Наразы бұл еліңе болғаныңды-ай.
Жан балам қанат қатып тек көрейін,
Сенің де сірә қыран болғаныңды-ай.

Дәулеткерей:

Халқымның мен балайын нарқын шынға,
Ал, балаң асқарларға талпынсын ба.
Тері тұнып бапталған тұлпар болса,
Аламанда жер қауып алқынсын ба?
Тыңдайтын барлық құлақ мұнда дейсің,
Ендеше сол құлаққа «алтын сырға».

Жырымды мен қайтейін енді үдетіп,
Шабытым айналадан келді жетіп.
Жеріне жеткіздің-ау Әсия апам,
Ағыңды қара демей теңбіл етіп.
Жайыма қосылғасын мына менің,
Жүрегімді жібердің елжіретіп.

Бала ма анасының қолында өспес,
Мен емес азаматың сенім кешпес.
Ендеше, ана сізге рахмет,
Балаң ем ақ самайдың жолын кеспес.

Біз болып Астананың қоналқасы,
Айтыстың бал ағызған омартасы.
Көңілің қияларға шарықтасын,
Қыранның асқардағы қонар тасы.
Ана жақта қой десе ағаларым,
Болғандай бұл сайыстың жол ортасы.
Айтыстағы жағылған алау жырдың,
Суымай тұрған кезде қоламтасы.

Әсия:

Орынды сірә сөзге талас бар ма,
Жақсыдан жамандарды аластар да.

Жүрегің елжіресін жаным балам,
Қасыңда мынау тұрған алаш бар да.

Келген соң ерік жырдың жорасына,
Ақ тілек күтіп отыр ел де асыға.
Астанам айналсыншы асыл елім,
Бұзылмас бірлігіңнің ордасына.

1999 жыл.

ӘБІЛҚАЙЫР МЕН ОРАЗАЛЫ

Әбілқайыр:

Бүгін кеш жырым неге сіркіремес,
Шаттықтан аспан қалай күркіремес.
Тарихта қалатындай айтыс боп тұр
Келеді көз алдыма мың түрлі елес.
Ағайын ақ құшағын ашып жатса,
Бүйрегің бұған қалай бүлкілдемес?
Сіздердей ағайынды көріп тұрып,
Шешіліп сөз сөйлемеу мүмкін емес.

Еңселі ел болдық деп лапылдадық,
Тәуелсіздік — бас байлық мақұлдадық.
Күніміз дінімізді қайта оятып,
Бар әлем басын иіп таныды анық.
Тәубә етіп бабалардың әруағына,
Жарқын ел қатарына жақындадық.
Иә, баба, қолдай көр, деп сиынып ап,
Кейде ұмытып кетеміз атын неғып?
Еліміз, жеріміз деп қорғалады
Мұра етіп қалдырды ақыңды алып.
Ал қазір арқамыздан қағып-қағып,
Шетел жүр ілінгенін сатып алып.
Көнбіс қазақ не деген кең халықпыз?
Есек беріп алдап жүр атыңды алып.
Бар адам тіршілігін жасап жатыр,
Жоқ адам отырды ғой тақырға анық.
Жұмыссыздық қарқындап күннен-күнге
Біз әлі көп нәрсені қатырмадық.

Сауда деп дорба арқалап сабылған ел
Дуана болуға да жақындадық.
Көп аштыққа бір тоқтық деген қазақ
Сабыр сақта, боларсың ақыры қарық.
Міне осының бәріне төзіп жүрген,
Армысыз, қайсар мінез батыр халық.

Ерлігін жырлау үшін бабалардың,
Жыр тұлпарын ерттеді балаларың.
Ақтабан шұбырынды кезіндегі
Көз жасы ұмытылмас аналардың.
Жұмылған жұдырықтай бірлік барда
Қазағым жүрегінді жаралар кім?
Қанағат, нысап, сабыр болса жақын
Жер беті жәннат бағын аралар кім?
Өсе бер, өрен қазақ өркендей бер,
Әруағы жар болсын тек бабалардың.

Көңілім жыр айтуға сұранасың
Халықпен қауышуды құп аласың.
Қазақтықтың ие боп қазанына,
Азаттықтың байрағы құламасын.
Айтыстың алау отын біз жағайық,
Зал іші мәз-мәйрам боп тына қалсын.
Жұлқынып жұрт риза боп өлеңіңе,
Бір тұрып, бір отырып шыдамасын.
Садақ атып үйренген қусың сен де
Байқамасам көзімді шығарарсың.
Ағайын бұл Ораздың таяғын жеп,
Болмаса берейінші сыбағасын!

Оразалы:

Армысың жырдың қанын қыздырған ел,
Айтайық ұрпақ үшін біз бір дәлел.
Он алтыда ақ патша отқа көміп,
Қыл бұрауда құлындай шыңғырған ел.
Қояндай өз көжегін өзі жеген
Ресейге зиялысын қырғызған ел.
Айдаһардың аузында тұрса-дағы

Ұрпақ үшін ұлағатты іс тындырған ел.
Қайрат, Ләззат, Сәбира, Ербол болып,
Тірсегінің тұсауын қидырған ел.
Еріксізден ешкісі қозы туып,
Туа сала қозының өзі туып,
Жүз қойға жүз елу қозы тудырған ел.
Ізеттілік жолында күзетші боп,
Қыз-ау деп кемпірді де қыз қылған ел.
Аспаннан алты құлаш жыртып алып,
Рухын көк тәңірдің ту қылған ел.

Ат аунайды алынса арқадан ер,
Айтыс десе, жамбастап жантаяды ел.
Тілі от, аузы қазан ақындардың
Сорпаға етін сүзіп нан сала бер.
Кезек-кезек сүбелі сөз сөйлейік,
Қақсағанын ұмытсын қаншама бел.
Ағайын ет жегендей болмасаң да,
Сөзіме сорпа ішкендей тамсана бер.
Заманның бектері өзі түсінбесе,
Зарын айтып, ғаламға тау сала ма ел.
Аузында жоқ тісті іздеп келдіңдер ме?
Шалдың тілі секілді шаршаған ел.

Абылай армандаған қайран ғана,
Бодандықта бармағы шайналғанда.
Пайым мен парасатты байламдарға
Бармасаң ел өзегі майланған ба?
Елу жылға бергісіз он жыл өтті
Осыдан соң артықшыл байлам бар ма?
Нұреке, елінді алға сүйрей бергін,
Елге бедел, сыртқыға айлаң барда.

Терідей сыпырылған былтыр ғана
Ескек желіс есен бе жылтыр кара.
Армысың, әйнек мінез Әбілқайыр,
Сыртың кара болғанмен ішің дана.
Екі шандыр шығыппыз шыр бітпеген,
Ағайын қарық бондар бұл шуға да.

Қолға алып домбыранды ту секілді,
Тіліңмен тізіп көрші тіркесінді.
Әбеке, әрі қарай әрекет қыл,
Алашқа ұл, Аллаға құл секілді.
Селкілдеп біраз сөзді айтшы бүгін
Көлкілдеп келіп тұрған жын секілді.
Екі ернің кезергенше сөйлеп қалғын,
Топырағынан жұлынған гүл секілді.

Әбілқайыр:

Бұл Ораз сөйлей-сөйлей құлпырады,
Тағы да өлеңдерін мың бұрады.
Сенің де шабысыңды ел біледі
Баяғыдан келесің зырғып әлі.
Кездескен соң өзіндей балуанға
Қайнап тұр Әбілқайырдың зығырданы.
Ореке, Ореке деп қуған сайын,
Бұл Ораз сонша екен деп ойлама,
Тебегенді сүзеген тындырады.

Кей сөзі бұл Ораздың өктем еді,
Көп ақын көтере алмай өкпеледі.
Түгел сөз түп атасы Майқы баба
Жүрекке жалын, жырыңа от береді.
Ал біздің орны бөлек Ораз ақын
Теңеу сөздің төресі боп келеді.
Қыршаңқы сенің Ораз сөздерің бар
Кәдімгі құрт секілді өкпедегі.
Ендеше қыздырайық біз айтысты,
Болмаса қинамағың текке мені.
Күресем, күресем деп көлгірсімей,
Дұрыс қой балуанның белдескені.

Оразалы:

Құрт дейсің бұл Оразды өкпедегі,
Өкпенді сөзбен Ораз тексереді.
Табылса бабалардың бет-беделі
Қырларым қайта түлеп көктер еді.
Өкпе мен іш-бауырды айтып кеттің,

Бұл жерге келіп пе едің ет жегелі.
Өкпені айтып есіме түсірдің-ау,
Ауырған мына халық көп дерегі.
Зымыран «Протоның» күнде құлап
Ағайын мұны қалай ескереді.
Өкпесін елдің ойлап біз айтайық,
Мазалама Әбеке текке мені.
Күн туса қамыстағы қабыланды,
Қазағым қаршыға сап бөктереді.

Тілейін шындық сөзбен таспамды тек,
Тілегім – бұлт шалмасын аспанды көк.
Жақында Жеңіс тойын тойладық біз
Ұмытпайық қаһарман қарттарды тек.
Біразы Астанаға барып қайтты
Той басы елордада басталды деп.
Қасым Қайсенов атамыз ренжіп қайтты
Бас муфти көңіліме дақ салды деп.
Құбылаға бір кідіріп қарамапты,
Шейіттердің иманын тастан тілеп.
Христианның поптары аза тұтып,
Мұсылман жұмған аузын ашпады деп.
Көңілі пәс боп қайтты батырымның
Рэтбек ұстап тұр-ау деп машқарды бек.
Түзетсек партизан айтқан кемшілікті,
Жау қолында кетпеспіз бастаңғы боп.

Бет-жүзін берекенің бері бұрсақ
Болмас еді қыз ынжық, ер ыңырсақ.
Әбілқайыр әртісім сөйледің-ау,
Жұлып жеп екі иықты долы құсап.
Қалтарыста үзіліп кетпе енді,
Үзеңгіге қажалған божы құсап.
Алақ-жұлақ Қарайсың Оразға сен,
Түлкінің түнде туған төлі құсап.
Тізеңе тізең тиіп келіп қапсың,
Бөтелкемен сүт берген қозы құсап.

Сен едің Сыр бойының ыңыршағы,
Үкідей үлбіреген тұлымшағы.

Жақсы сөзді мен бүгін ағызайын,
Атсыншы бұл айтыстың қызыр таңы,
Жаңбырдан соң тамырын қопсытпастан.
Жер қысып тастағандай қызылшаны.
Әрең адам боп кеткен сәбисің-ау,
Күн сүймеген шыбықтай қиырдағы.
Сені көрсем көзіме елестейді
Балалардың Барби деген қуыршағы.
Атом аздай, зымыран күнде құлап
Бұл елдің оңбай қойды-ау түк ұрпағы.

Әбілқайыр:

Ораздың бұл ойбайы жаман екен,
Байқадыңдар пейілі арам екен.
Түк қоймай кескінімді жырлап өтіп,
Ақ пейілін білдірді маған деген.
Неменеңе жетісіп сен жырлайсың,
Сенікі менікінен жаман екен.
Жығылған сүрінгенге күлед деуші ед,
Сенің де семіздігің шамалы екен.

Жаратқан берген екен кескінді ұсақ,
Қасында Әбілқайырды дестің құшақ.
Ореке, мен әзілге ренжімеймін,
Інім ғой деп өзіңе аштым құшақ.
Алаңсыз сен жапырып барасың ғой,
Қорадан қора қоймас ешкі құсап.
Қайдағы қыңыр сөзді тауып алдың,
Көк етік көлбеңдейтін кесір құсап.
Бір күні ақындардың бәрін қауып,
Ақын таппай жүрмегін жесір құсап.

Бақыты бұл қазақтың жанса деп ек,
Жетеді қайғы, қасірет, қанша керек?
Күн сайын зымырандар көкке ұшады,
Байқоңырды басымнан алса деп ек.
Өз басын ойлайтұғын өкіметке
Адамның тағдыры емес, ақша керек.

Ау, Ореке, бүгін сен енді,
Шабытыңа саласың.

Жауабыңды берейін
Арық дедің сен мені.
Көргің келсе сен егер
Қазақтың мендей баласын
Айтқан сөзге сенбесең
Өзің келіп көрерсің.
Ауылға бірге барасың,
Айтқаныма сенбесең,
Көзбенен көрсең нанасың.
Асырай алмай ана жүр,
Өзінің туған баласын.
Бір көршім жатыр қант сұрап,
Берейін десем қолда жоқ,
Бермейін десем онда жоқ.
Бір көршім келер нан сұрап,
Алаңсыз естен танасың.
Екі ай барып ауылға
Менімен бірге өмір сүр
Ораз сонда дәл мендей,
Егіз болып қаласың.

Оразалы:

Әбекеңнің белгілі айналасы,
Оны білер қазақтың қай баласы.
Өзің де жетіспепсің дедің маған,
Бұрылды-ау маған қарай арна басы.
Шынардай майда болып өседі екен,
Әбеке, мен секілді тау баласы.
Әрқашан өз аузына бұйырса екен
Алладан бұл алаштың алған асы.
Сенбесең Нұрекеңнің бойын қара,
Бірде жетпіс болады айналасы.

Қызған тұлпар, қызыл тіл іркілмегей,
Іркілсең сөзде болар қырқу көмей.
Өзімізден сөзіміз семіз шығып
Өмірге боп жүреміз біртүрлі өгей.
Ауылды сен айтасың, ау Әбеке,
Сезіп отыр оның да жайын кедей.
Ауылдың мүшкіл халі түзелмейді
Бюджеттің бүйірі бүтінделмей.

Бас аманға табылар бір таз кепеш,
Дүние бір күн бай да, бір күн кедей.
Сондықтан бейбітшілікті біз ойлайық,
Су жүрек суыр құсап шіңкілдемей.

Берекенді ағайын бектен қылғай,
Өнерінді өзге елден өктем қылғай!
Аштықты да көрген ғой біздің қазақ
Үзілмес майға салып ескен қылдай.
Жұмыс істеп үйренсең тірлігінді
Боларсың Аллаға деп өскен құлдай.
Еті тірі басшылар еңбегінді елеп-екшер,
Тіршілікте шідерлеп шектеу қылмай.
Құдайға шүкір барды да айту керек,
Жылауды кешке дейін өктем қылмай.
Емген бұзау ұмытар мөңіреуді,
Ұзатылып ұзаққа кеткен қыздай.

Жаратқан планетадан тысқары әлем,
Ысқырығы жер жарған күшті адам ең.
Әзіл қып айтып едім арықтығын,
Жетті ғой мына бізге тұспал әрең.
Осы кеткенің кеткен-ау, ет бітпейді,
Борласа да бешбармақ, тұшпарамен.
Артық ет болмайды рас арғымақта
Осы атақты өзіңе ұстанар ем.
Тұлпардан гөрі көп ұқсайсың тулаққа сен,
Көтерем болып шыққан қыстан әрең.

Сөздерің ащы екен сыналаған,
Өкімет болды сөзің кінәлаған.
Қалайша өкіметті алға бастар,
Айғайлап шыңғырғанмен бір-ақ адам.
Ары қарай сөздеріңді жалғай бергін,
Ұрандай боп кәдімгі тұралаған.
Жұмыссыз жұрт не істерін білмей отыр,
Мысықтай өз құйрығын қуалаған.
Біздерге балбыраған жараспайды
Баладай аузы-басын сиялаған.
Әбеке, ары қарай жалғай бергін,
Айнымас кескінің бар мұнарадан.

Әбілқайыр:

Ондайға сері көңіл жасымайды,
Шабыт кеп, неге көңіл тасымайды?
Ішімізге шыр жұқпай жүргенімен,
Жүректе мына жыр бізді асырайды.
Кемшілікті көп айттың дейсің маған,
Түйені қой ішіне жасырмайды.

Жайлар көп жүрген енді көптен толғап,
Бабалар да өз жерін өткен қорғап.
Тәуелсіздік тұғырың құламасын
Басыңызға бақыт боп жеткен орнап
Амал жоқ бірлік, сабыр осы үшеуі
Өтпелі кезеңінде өткел болмақ.

Бабалар нағыз дана еді асқан,
Бұл сөзімді тарихтың өзі растар.
Баяғы хан, қазіргі президент,
Абылайдың жолымен елді бастар.
Патшаның уәзірлері министрлер,
Кейбірі өзі қышыған жерін қасыр.
«Әділдік» шешім айтар билеріңіз
Халқын емес, ағайын, өзін ойлап,
Ар-ұятқа түсуде небір дақтар.
Атқа мінер азамат сендерсіндер
Езіп жатқан езгіден еліңді ап қал.
Бабалар қасық қанын аямаған,
Жат жұрттық боп кетпесін, жеріңді ап қал.
Болашақ ұрпаққа да байлық қалсын,
Мә-мә деп сата бемей, кегіңді ап қал.
Әйтеуір атымызға дақ түспесін,
Киелі қазақ елі тегін мақтар.
Бабалар бірлікпенен бәрін жеңген,
Білмесен тарихыңның бетін ақтар.

Қазағым сан тоқпақпен сан алысқан,
Сөзімді мен айтайын жаңа пысқан.
Өткеніне қазақтың сөзін салсақ,
Қара құрттай қаптады қара дұшпан.
Еліміз, жерімізге қолын салып,
Жоңғар, қалмақ кетпеді-ау қара тұстан.

Абылай ақ патшамыз жолымыз деп,
Беделді елдерменен араласқан.
Ыдырап жатқан елдің басын қосып,
Елді аман алып шыққан дағдарыстан.

Елді айтып біздер неге зар қақсаймыз,
Салмақты сөзімізді салмақтаймыз.
Екеуміз де шырпыдай шық жұкпаған,
Еті барға несіне жалтақтаймыз.
Семіздігің шамалы сенің менен,
Әдемі піскен қатты жаңғақтаймыз.
Ореке, екеуміз де шамаласпыз,
Екі айын әрең өткерген солдаттаймыз.

Оразалы:

Халыққа теңедің-ау түйені сақ,
Тыңда сен қаны қазақ түйе құсап.
Теңдігім елдігімді бұзбаса екен,
Жонынан таспа тілген дүре құсап.
Бұрынғы іс біткеннің бәрі кетті,
Елміз деп жаны жомарт, жүрегі шат,
Байлығын игере алмай жатқан елміз,
Еншісіне көршісі ие құсап,
Алтын артып жүргенмен арқасына,
Аузы тек тікен жейтін түйе құсап.

Қашаннан елге сыйлар өрнегім жыр,
Сенің де Әбілқайыр сөз қорың нұр.
Бірақта менің бүгін ана тілім,
Күйініп күнде бір сыр өңгеріп жүр.
Қытайы скотчтан плащ киіп,
Жылтырап жайнап та жүр жеңге гүл-гүл.
Ағылшынша сөйлеймін деп Серік көкем,
Тыныш жүрген бізге де сөз келіп жүр.
Товар тасып қытайға тиген қыздай,
Мемлекеттің мүддесін игеріп жүр.
Қысық көз күйеу балалар Астанадан,
Огород салатындай жер көріп жүр.
Солардың бағына орай Алматыда,
Заправкалар атылып жер кеңіп жүр.
Халықтың терін сауып сатқан малын
Тебінгі сауған ұры иемденіп жүр.

Меңгерген жоқсың сен де ұрысты кең,
Жұлқытуда жұртты алдар жұмыс білем.
Жебесі жерге түспес ақын едің,
Шіркейді атып құлатқан ит үстінен.
Бойыңды билеп алған кесірді мен,
Қатты сығып қатықтай біріктірем.
Қоймасаң серке құсап секеңдеуді,
Алдыңнан айна қойып сүзістірем.

Жалғасам бабалардың жорамалын,
От-жалын ойға күнде ораламын.
Өкшелердің арманы Көкшеде жүр,
Аралап Абылай ханның кең алаңын.
Ысырылған артына сөз қалмасын,
Сыпырылған сәтінде томағаң бір.
Кешегі Бұқар жырау болмасам да,
Сол Бұқардың бұтағы бола аламын.

Елбасымен нұрлы болар ертеңіміз,
Кешірерсіз келте болса өлшеміміз.
Даттағаннан аулақпын, дат хан ием!
Біз, шайырлар, фәнидің тентегіміз.
Елмен бірге елжіреп бір сөйлейік,
Желмен бірге желбіреп желкеніміз.
Ойнақтасам жүруші ем оттан аулақ
Өз төлінді өлтірмес семсеріңіз.

Заманның сырын халқым аша алмай тұр,
Батасыз бала да алға баса алмай тұр.
Депутаттар біреуін біреуі ұқпай
Экранда сайрайды асаудай құр.
Үкіметтің саудасы таусылғандай,
Бабаңның қаныменен келген жерді,
Базардың заңыменен сата алмай жүр.
Елшіліктер есірткі тасымалдап,
Басшылар біздің елде қақаңдап жүр.
Билерің соғым жегіш сотқа айналып,
Жақсылық іс тағы да жасалмай жүр.
Жүрек қарсақ, тіл жаңсақ, жырау жалтақ,
Айта алмас кешегі өткен Асандай сыр.

Сабалақтың Бұқары бүгінгінің,
Бір сөз айтуға да бата алмай жүр.
Сөзге еркіндік бердіңіз, рақмет!
Жасыған ел қуанышын баса алмай жүр.

Би, болыс, батырлар мен уәзіріңіз,
Бірі молда, бірі қойшы қазағымыз.
Қара халық жайылған төрт түліктей,
Арам қатар ақ болмай бағуымыз.
Ауруханасы ауылдың ат қора боп,
Бас ауырса армандаймыз дәріні біз.
Жақсылық істерді де айта кетем,
Арқырап тұр бұл күнде жалынымыз.
Ел үмітін үкілеп отыр бағып,
Бағыт-бағдар басшылық ағымыңыз.
Пайғамбардың жасына келіп қапсыз,
Арғымақтай туласын арыныңыз.
Түп атамыз шықпай жүр түсімізден,
Қай күні қазылар деп қабіріміз.
Қазылған көрстандар күңіренуде,
Сендерге жоқ еді-ау деп жазығымыз.
Әшейін ел ішінде ойлап жүрміз,
Әдемі болады-ау деп әлібіміз.
Батыр жалтақ, би сатқын, әкім жегіш,
Қай жаққа бара жатыр қайығымыз?
Шын айтсақ шұлығымыз суға кетпес,
Мұң айтсақ жоқ та шығар жазығымыз?..

1999 жыл.

МҰХАМЕДЖАН МЕН БЕКАРЫС

Мұхамеджан:

Жарамас ізгі өнерді жандандырмай,
Айтыстың ауылында шам жандырмай.
Ассалаумағалейкүм, абзал елім,
Артына сөз қалдырған, мал қалдырмай.
Мейірімінді көріп мен иілемін,
Меккеге жеті ай жүріп барған құлдай.
Иманды сөзім сіңсін жүрегіңе,
Әулиеге әуеден тамған нұрдай.

Көптің көңілін қалдырған жан емеспін,
Шөптің шөлін қандырған ақ жаңбырдай.
Салмақтап, салиқалы ой тастайын,
Сары майдан суырып алған қылдай.
Алладан жәрдем тілеп сөз бастайын,
Намаздан жаңылмаған нар Жамбылдай.

Салтанат құрсаң, елім, мен шаттанам,
Сен үшін тілім – келі, келсап болған.
Ниеттестер, жиылып қалыпсыздар,
Алғысы алтын тақтан кем соқпаған.
Мәсінің қонышындай тар заманда,
Кебежедей көңілін кең сақтаған.
Иманды елдің ұрпағы емес пе едік,
Анасы – ар, атасы – жер сатпаған.
Билері бәтуасыз сөзге бармай,
Ұстасы ескі ағаштан ер шаппаған.
Жамағат, жанашырым сіздерсіздер,
Сабырына сүйеніп жан сақтаған.
Таңдайымнан тәтті сөз төгілгенде,
Маңдайыңнан ащы тер моншақтаған.
Айдың нұры түскендей жарқ етейін,
Ақ найзаның ұшы едім ел саптаған.

Айтыс деген айтулы ой жарысы,
Екі ауыз сөзден қозған ел намысы.
Египетті билеген ер бабам бар,
Бірақ ондай бұл күнде қайда кісі?
Соған сөзі ұқсаған сен отырсың,
Тұлпардай теуіп тұрған бойда күші.
Армысың, алты алаштың Бекарысы,
Айтыстың алтын айдар Бейбарысы.

Жол білер жігіт едің жөн ұққандай,
Сені көріп отырмын болып дардай.
Кестеленген сөзінді, айт, ал, бауырым,
Тәп-тәтті жігіт едің өрік таңдай.
Ентелеп екеуімізге ел-жұрт отыр,
Қызықты қайтамын деп көріп қандай.

Бейне бір күш атасы – Қажымұқан
Балуан Шолақпенен жолыққандай.

Бекарыс:

Айтайын келген сөзді тіл ұшына,
Қансыншы көп құлақтың құрышы да.
Ағайын, армысыздар, Алладан соң,
Ақынға отыратын нұр ұсына.
Баһорым – мерекенің айы емес пе
Жүгінсек әңгіменің дұрысына.
Аналар, өткен мейрам құтты болсын,
Айып қой айтпай өту мұны, сірә.
Мұбарак болсын құрбан айттарыңыз,
Табарак ырыс қосып ырысына.
Наурызда Тәңіріден тілейтінім –
Сабыр берсін батыс пен шығысыңа.
Мейрамды үйіп-төгіп бере салған
Құдайдың мыңда шүкір мұнысына.
Құттықтаулар осымен тәмамдалсын,
Мен енді кірісейін жұмысыма.

Армысың, Алматының сөз ұстары –
Өзгеге қарағанда көп ұстамы.
Жұртың сені капитан сайлапты ғой,
Командир қойғандай ғып соғыстағы.
Япыр-ай, қызық болды-ау басымыздың
«Ғасырлар тоғысында» тоғысқаны.

Тәңірім біреулерге мал бақтырған,
Ал енді біреулерге жан бақтырған.
Ал енді біреулерге ой бақтырып,
Өмірін ізгілікке арнаттырған.
Сен де сол соңғылардың ішінде едің,
Қолтығынан демеу боп аруақ тұрған.
«Жақсының жақсылығын айт» деген бар,
Ел-жұртың атыңды айтып ардақ қылған.
Кәрі құлақ ақынның біреуі едің,
Тай кезінде-ақ құнанды шаң қаптырған.

Тірлікті әрі де ойлай, бері де ойлай,
Жатырмыз ертелі-кеш салып ойбай.

Төріне ақындарды жинап алған,
Ау, Мұқа, Алматыңның хәлі қандай?
Кеше біраз ақындар сөз сынасты,
Байқасақ, қара өлеңге бәрі байдай.
Бізді әлде қандай ғып осы кешке
Сақтапты бүйендегі сары майдай.
Жадырап жас адамша сөйлейікші,
Маңырап қала бермей кәрі қойдай.
Жұртқа жөн сілтейтіндей ой айтайық –
Күн менен күліп шыққан жарық айдай.

Біздерді табыстырған өнер шығар,
Өзіңнен осындайда өлең шығар.
Шығарса Шолақ пенен Қажымұқанды,
«Бірі өліп, бірі қалсын» деген шығар.

Мұхамеджан:

Бекеңнен әлі талай жырлар шығар,
Сүренің ақыны еді тыңнан шығар.
Бірі өліп, бірі қалсын десе егер,
Алдымызда шын майдан тұрған шығар.
Ыбырайым пайғамбардың баласы да
Алланың ризалығы үшін құрбан шығар.

Бекарыс, сен көзіме жылы ұшыра,
Бауыр ғой деп ойлайын мұны сірә.
Келген жерден кезекті ала салып,
Кірісем деп отырсың жұмысыңа.
Бір кіріссең, сен қатты кірісуші ең,
Қалқан қойып көрейін қылышыңа.

Оңғарылса екен деп бақ-талабым,
Жырыммен жұртқа қызмет атқарамын.
Жарасып Бекарыспен отырғанда,
Тілеймін ізгілікті сақтағанын.
Сөз ұстары едің деп Алматының,
Майдай жағып барады мақтағаның.
Мақтап-мақтап мақтадай жұмсартып ап,
Қысындай қысып жүрме Ақмоланың.

Алматы бар қазаққа төр секілді,
Қорғайтын аяз, желден тон секілді.
Сұрадың Алматының жай-жапсарын,
Жауап беріп көрейін ел секілді.
Талай қазақ қаңғып жүр бұл қалада
Балығы қалқып шыққан көл секілді.
Басқа тартсаң, аяққа жетпей жатыр,
Етектен кесіп алған жең секілді.
Алматының астында метро бар,
Жүрсең – жол, ал жүрмесең – көр секілді.
Көктен Құдай қазақты сақтаса екен,
Алатаудан қорқары сел секілді.
Қазақтың қызын алған Храпунов,
Жан қалтаға жасырған мөр секілді.
Қазанның құлағын ол ұстаған соң,
Қазақтың несібесі кем секілді.
Күйеуді бас қалаға басшы қойған
Нұрсұлтан ағамыз да ер секілді.

Бекарыс:

Күтерміз талай-талай кеңесті алда,
Болдырма алдында әлі белес барда.
Күйеуін әкім қойса не қылады,
Пайғамбардың үмбеті емес пе ол да.

Деуші еді Алматыны байтақ екен,
Көңілі кең даладай жайпақ екен.
Осында келіп көріп-білгенімді
Жасырмай мен де бүгін айта кетем.
Жылағанға өкірген жолыққандай,
Сенікі менікінен сойқан екен.

Қалаңды араладым аз-ақ өтіп,
Жаңылсам ескертерсің жаза кетіп.
Рахмет, мешітіңді бітіріпсің,
Күмбездерін көмкеріп, ғажап етіп.
Бір терінің пұшпағын илейміз ғой,
Бір мешітте жүрген соң намаз оқып.
Бірақ кейбір жайларды айтпай болмас,

Ішімді жатқаннан соң қажап өтіп,
Кришнаит болып кеткен қазақтар бар,
Ала алмай жүрсек біздер қазақ етіп.
Алдамшы қорлар менен қулар да көп,
Қалың елге баратқан азабы өтіп.
Бұл жақта сендер бар деп сенуші едік,
Көрінгенге қоймас деп мазак етіп.
Япыр-ау, ару қала Алматымды
Не күйге түсіргенсің, Тазабеков?

Көктемде бәйшешектей бүршік атып,
Басында бар қазақтың жүрші, бақыт.
Күйшілер күмбірлетіп күйін тартса,
Термесін төгілтуде жыршы жақұт.
Тақымын қысқан елім шыбын жанын
Шүберекке түюде шырқыратып.
Ау, Мұқа, біз екеуіміз бұл доданы
Әудем жерге тастайық бір шұбатып.
Сүрленген сөзбен емес, сыбағаның
Берейік ыстық буын бұрқыратып.

Мұхамеджан:

Кептері көңілімнің өрге қонса,
Деп тұрамын жақсылық елге болса.
Тазабеков, не қылдың деп отырсың,
Елемей жұмыр басты пендені онша.
Алматыны жайнатып жібермекші,
Зиялы азаматтар ерге қонса.
Мына менің қолымда не бар дейсің,
Көкірегім қайтейін шерге толса.
Жетісуды жұмақ қып жіберер ем,
Дүниенің діңгегі менде болса.

Жігіттің жастық шақта еркі жеңер,
Сеніммен ұсталмаса сертің егер.
Аллаға – құл, адамға – ұл болу ғой,
Намазға кеп түйіссе тең тізелер.
Ақын намаз оқыса хақты танып,
Алдымен аузындағы сөз түзелер.

Он күнәнің тоғызы тілден екен,
Сөз түзелсе, иншалла, ел түзелер.

Қазаққа бақ пен дәулет қайтып келер,
Шарасыздар жүр бүгін шалқып нелер.
Құдайдан қорықпайтын болып алдық,
Жаратса да құлым деп артық көрер.
Құдай деген ол бізге құда емес қой,
Қызы ұнамай қалса егер қайтып берер.

Бекарыс, қай жағдаймен мақтанайық,
Сақтансақ, кришнадан сақтанайық.
Түбім – Түрік, ал дінім – Ислам ғой,
Солай қарай сеніммен аттанайық.
Адам азып, заң тозып бара жатыр,
Қай тірлікпен, Бекарыс, шаттанайық?
Бұрынғының ұраны – «Аллаһу акбар»,
Бүгінгінің ұраны – «ап қояйық».

Біз, қазақ, бұл күндері кіммен доспыз?
Адасып айдалада жүрген көшпіз.
Арабтың тіліндегі дінмен емес,
Арақтың түбіндегі жынмен доспыз.

Ұрылардың ұсағы түрмеде жүр,
Ұрылардың үлкені мінбеде жүр.
Байланысып шекпенді шенеунікпен,
Кісі өлтірген бүгінде кірме де жүр.
Ауыз айтып бергенмен, ақыл сенбес,
Ібілістің үлкені іргеде жүр.

Жалғандық қоғамдағы жасытты елді,
Жаратқан сырын өзі ашып берді.
«Мешітің құтты болсын!» деп жатырсың,
Ол бүгінде алды ғой ашық төрді.
Он жылда әрең біткен қасиетті үй
Жалғанға жарық нұрын шашып келді.
Жартылығын қойынға жасырғандар,
Молданың да моласын қазып келді.

Мешіт салып берді деп мәз қыламыз,
Харамнан қаржы жиған кәсіпкерді.
Дінге бас-көз боп жүрген Тәжин көкем,
Тартты деп айта алмаймын таспиқтерді.
Қазақтың діндарлығы сол емес пе,
Мешітін де Храпунов ашып берді.
Сүндеттелген көсемің жоқ па еді деп,
Сүйегіме таңбасын басып берді.

Бекарыс:

Қашаннан болмас сүйек сірә тілде,
Елді ойлаған ақынды ірі ақын де.
Жеріне жеткізбесе айтқан сөзін,
Жағын сауған жыршыдан рақым не?
Оншақты ақыныңмен топқа түстің,
Ау, Мұқа, сонда сенің мұратың не?
Оныңыз жабылғанда бір ауыз сөз,
Өткізе алмайсың ба бір әкімге?

Демейін ұлып қалған ұларсындар,
Сатуға сонша неге құмарсындар?
Жақында французға суды саттың,
Әлі де тоқтамайтын шығарсындар.
Ноқалай жезделерің аман тұрса,
Бақадай бақылдайтын шығарсындар?

Айттың-ау имандылық, дін жайында,
Әңгіме өріп жүр ғой бұл жайында.
Ақының Мұхамеджан не дейді екен,
Деп келіп ем пейілін тыңдайын да.
Байқасақ ойларымыз бір жерде екен,
Ниетіміз Алланың ыңғайында.

Намысын қазағымның жаныдың-ау,
Ойыңның арғы жағын таныдым-ау.
Имансыз тірліктерді бетке басып,
Арқамызды аяздай қарыдың-ау.
Кейбірі иогова, кришнаид боп,
Осы біздің қазаққа бәрі бір-ау,

Шөліркеп дінге сусап жүргенімде,
Уағыздың уызына жарыдым-ау.
Басқара алмай жүрген бұхарасын,
Сол дүмше молдаларға налыдым-ау.
«Дәмегөйлер» діңкемді құртып бітті,
«Хоменейлер» берсеңші, Тәңірім-ау.

Бағасын ақындардың беретін жұрт,
Жоғалсын төбемізден төнетін бұлт.
Ал, Мұқа, шабытыңды шақыра бер,
Біз сізге қайта мұрсат бере тұрдық.
Қазақтың қажетіне жарамасақ,
Қазақтың баласы боп неге тудық?

Ағайын, ұлы арманды ұлт едің,
Жұмсартып жағдайыңды жібітемін.
Қанеки, домбыранды қолыңа алшы,
Сен де бір қазағымның үміті едің.
Етектегі еліңнің тағдырына
Дүрбіменен қарайтын жігіт едің.

Мұхамеджан:

Ел сөзін айта білер десек кейде ұл,
Сөйлейік уақытты бос етпей бұл.
Ноқалай жездең жайлы айтып жатсың,
Дәл бүгін етек-жеңді есептей біл.
Назыңды маған емес, әпкене айт,
Құшағында жатыр ғой көжектей бір.
Храпунов мырзаға Ләйла апаңнан
Басқа бір еш қазақтың сөзі өтпей жүр.

Мұсылмандық – дін емес қорек қылмас,
Қазақтан ол ешқашан бөлек тұрмас.
Құдайды ойлап көрмеген құрметсіздер
Оны ойлап, өз халқына себеп қылмас.
Қазанның қайнағанын аңдитындар,
Азанның айдағы әнін керек қылмас.

Имансыз бұл қоғамда не істелмей тұр,
Қалталылар қалғанын көзге ілмей тұр.
Пайдасы өз басынан аспайтындар,
Халықтың көз жасынан сескенбей тұр.
Бесік жыр естімеген белсенділер
Бес күндік екеніне дес бермей тұр.
Құранды сыйға тартсаң алмайтындар
Құдайдың бар екенін ескермей тұр.

Адамның таза болса ой дәптері
Басына бақ пен дәулет қонбақ тегі.
Бір кезде Тұрғұт Өзал намазға кеп,
Тұрғанда ел көңілі толмап па еді.
Кешегі Димекең де жұманы оқып,
Шариғатты білген ғой бойлап тегі.
Тек Құдайдан қорыққан текті атамыз
Мәскеудің сан қаулысын жоймап па еді.
Өліктерді өртейтін Алматыда
Крематорий салғызбай қоймап па еді.
Сол Алматы бұл күнде тәнін сатқан
«Тірі өлікке» толар деп ойлап па еді?

Қазағым, кейде рас, Құлагерсің,
Құлагер қашанғы енді құлап өлсін.
Жарнамаға алданған жастарымыз,
Көңіліне қалай иман-шуақ енсін?
Патшаға шындықты айтар ақсақал жоқ,
Оған да халқым өзің кәуегерсің.
Шал басымен қыз іздеп, шарап ішсе,
Ауызында қайдан оның дуа болсын?!

Нар халқым отыр бүгін налымай түк,
Кетпес деп Түркістанға дарымай құт.
Өкінбеу үшін ертең осы бастан,
Қапқа – қазы, қарынға – сары май тық.
Түркінің түп қазығы Түркістанда
Той боп жатса, қызбайды қаным қайтып?
Шақырып алматылық ағайынды,
Сауап үшін келдің бе сауын айтып?

Бекарыс:

Алматым ақындардың басын қосқан,
Төбеңде ойнақтап тұр жасынды аспан.
Шалын да, аямаған шауқанын да,
Айналдым дәл өзіндей асыл дастан.
Ау, Мұқа, халық бізге иланады,
Өйткені, асыл – тастан, ақыл – жастан.

Түркістан – түркілердің түп Отаны,
Туғызған талай-талай ұлы атаны.
Қанша ғасыр қараусыз қалып қойды,
Сол түркінің жүрегін жылатады.
Әзірет Сұлтанымыз әрленіп тұр,
Сол ғана жанымызды жұбатады.
Яссауи бабам барда Түркістанның,
Тумауы мүмкін емес құба таңы.

Бұйырса үлкен тойды ел көрсе екен,
Ойымды менің дұрыс меңгерсе екен.
Әбіржіп қалған мынау әлеуметтің,
Әл-ауқаты тезірек жөнделсе екен.
Шерағаң елге асар жариялады,
Осыны барша қазақ жөн көрсе екен.
Қондарынан ет кесіп бермесе де,
Қолдарынан келгенше дем берсе екен.

Соқтықпай қайдағы мен жайдағыға,
Біз де қол созған жоқпыз айдағыға.
Сауыннан бұрын сауап тірлік керек,
Кездесем десен ұлы тойда мына.
Түркістан – бар қазаққа ортақ қала,
Осыны жиі ала жүр ойларыңа.
Сен де сәлем айтарсың, Мұхамеджан,
Киркоровпен кіндіктес байларыңа.

2000 жыл.

**ҒЫЛЫМИ
ҚОСЫМШАЛАР**

АҚЫНДАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР

Шынболат Ділдебаев (1937-1998) – ақын, термеші. Жезқазған тау-кен техникумын бітірген (1964). Жезқазған кеншінде 1957-1992 жылдары жұмысшы, ауысым мастери болып істеген. 1980 жылдан республикалық ақындар айтысына қатысып, жүлделі орындарға ие болды. Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген мәдениет қызметкері (1991).

Ш.Ділдебаевтың заман, адам туралы толғаулары өршіл ақынның асқақ рухын, еліне, жеріне деген сүйіспеншілігін аңғартады («Шындық» т. б.). «Кенші сыры» (1993), «Жылжиды жылдар» (1997) өлеңдер жинағы жарық көрді. Ақтөбе, Қызылорда, Сәтбаев қалаларының, Шиелі ауданының құрметті азаматы. Бүгінде Сәтбаев қаласындағы Кеншілер сарайына Шынболат есімі берілген.

Қонысбай Әбілов – 1954 жылы Қостанай облысы, Жангелдин ауданында туған. Ақын, журналист. «Лениншіл жас» (қазіргі «Жас Алаш») газетінің Торғай, Целиноград облыстары бойынша меншікті тілшісі (1980-1985), облыстық «Торғай таңы» газеті редакторының орынбасары (1985), қалалық «Арқалық таңы» газетінің редакторы (1990), Торғай облыстық телерадио компаниясының төрағасы (1991-1995) болып қызмет істеген. Астана қаласы Тіл саясаты бөлімінің меңгерушісі қызметін атқарған.

Айтыс өнеріне сіңірген зор еңбегі үшін 1990 жылы «Қазақстанның халық ақыны» атағына ие болды. Көптеген айтыстардың жүлдегері. Арқалық қаласының Құрметті азаматы.

Мұхамбетқали Сейітқазинов (1956 ж. т. Қарағанды облысы, Ұлытау ауданы) – ақын. Жезқазған педогогикалық институтын бітірген (1981).

Орта мектеп мұғалімі, ұжымшар ұйымының хатшысы, кәсіподақ комитетінің төрағасы, ауыл әкімі қызметтерін атқарды. Ұлытау ауданы әкімінің аппаратында бөлім меңгерушісі болған. Бір топ өлеңдері «Сарыарқа саздары» атты облыс ақындарының жинағына енген. Ұлытау ауданының Құрметті азаматы.

Әселхан Қалыбекова (1950 ж. т. Оңтүстік Қазақстан облысы, Шәуілдір ауылы) – айтыс ақыны. 1966 жылы М.Әуезов атындағы орта мектепті бітірген. 1970-1971 жылдары аудан мәдениет бөлімінде, аудандық газет редакциясында, 1971-1991 жылдары аудандық ауа райы мекемесінде әр түрлі жауапты қызметтер атқарған. 2001 жылдан аудандық мәдениет бөлімі жанынан ашылған ақындар мектебіне жетекшілік етеді. 1981 жылдан бастап ақындар айтысына қатыса бастады. Жамбыл атындағы сыйлықпен (1989), «Парасат» орденімен (2005) марапатталған. Қазақстанның халық ақыны (1990), Отырар ауданының «Құрметті азаматы».

Айтмұхамбет Исаков – 1964 жылы Жамбыл облысы, Жамбыл ауданы, Пионер ауылында туған. Айтыс ақыны. Қазақ айтысына көркемдік тәсілдерді молынан

қолдануды енгізген ақын. Бөлтірік Әлменұлының құрметіне өткізілген (Жамбыл облысы, 1997) республикалық айтыстың бас жүлдегері.

Айтыс өнеріне құбылыс болып келген Мұхамеджан Тазабековты тәрбиелеген ұстаз. Жамбыл аудандық мәдениет бөлімінде еңбек еткен. Қазіргі таңда жеке шаруашылықпен айналысады.

Мұхамеджан Тазабеков – 1975 жылы Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Шахан ауылында туған. Әл-Фараби атындағы ҚҰУ-ін қазақ әдебиеті мамандығы бойынша бітірген (1996). Осы университеттің магистратурасын (1998), аспирантурасын тәмамдаған (2000).

Айтысқа мектеп қабырғасынан бастап қатысқан. Ұстазы – Айтмұхамбет Исақов. Б.Момышұлының 90 жылдығы мен С.Әлібекұлының 210 жылдығына арналған айтыстарда (1990) бас жүлдені жеңіп алған. 1991-2003 жылдар арасында айтулы айтыстардың жеңімпазы, жүлдегері болды.

Әл-Фараби атындағы ҚҰУ ақындарды дайындау мектебінің жетекшісі (1996-1997), 1997-2003 жылдары Ұлттық Гвардия құрамаында «Президенттік оркестр орындаушысы» қызметін атқарды.

1996 жылы профессор М.Жолдасбековтың сценарийі бойынша түсірілген «Жамбылдың жастық шағы» фильмінде басты рөлді сомдаған.

2001-2003 жылдар аралығында Халифа Алтай атындағы халықаралық қоры директорының орынбасары қызметін атқарады. 2001-2009 жылдар аралығында «Қазақстан» телеарнасында «Жұмадағы жүздесу», «Құбыла», «Ораза қабыл болсын», «Иман нұры» хабарларының авторы әрі жүргізушісі ретінде танылды. 2009 жылдан «Асыл арна» діни ағартушылық телеарнасының директоры.

«Айтыстар» (2006), балаларға арналған «Иман бақшасы» (2009) еңбектері жарық көрген. «Дарын» Мемлекеттік жастар сыйлығының иегері (1998).

Шорабек Айдаров – айтыс ақыны. 1955 жылы Жамбыл облысы, Талас ауданы, Ойық ауылында туған. 1983 жылдан бастап айтысқа қатыса бастады. Айтыс өнерінде астарлы әзілімен, өзіндік ерекшелігімен танылған ақын.

Жамбыл облысы, Талас ауданы, С.Шәкіров атындағы кеңшарда жұмысшы, шопан болып істеді (1975-1980). Алматы қаласындағы «Жазушы» баспасында шаруашылық бөлімін басқарған (1980-1983), Талас ауданы мәдениет бөлімінің әдіскері, халық театрының режиссері, автоклуб меңгерушісі қызметін атқарған (1984-1989). Талас аудандық «Талас тынысы» газетінде әдеби қызметкер (1989-1991), Талас аудандық тарихи өлкетану мұражайының директоры (1991-1997), Тараз қаласында облысаралық «Салық тәртібі» газетінің тілшісі (1997-1999) болып еңбек еткен. 1999-2009 жылдары жас айтыскер ақындарды тәрбиелеумен айналысты. 2009 жылдан бері діни-ағартушылық «Асыл арна» телеарнасында жауапты шығарушы редактор қызметінде.

Дәстүрлі айтыс түрлерін дамытуға үлес қосқан өнер иесі. І.Жансүгіровтің 100 және М.Мақатаевтың 60 жылдық мерейтойларына арналған республикалық айтыстардың жеңімпазы. Республикалық Наурыз айтысының бас жүлдегері (1994). Айтыс өнерінде бәйгеге тұңғыш рет тігілген темір тұлпарды тізгіндеген ақын.

Қатимолла Бердіғалиев – 1952 жылы Орал облысы, Қазталов ауданы, Тереңкөл ауылында туған. Орал қаласындағы Құрманғазы атындағы музыкалық училищені бітірген (1975). Сол жылдан Қазталов аудандық мәдениет үйінде қызмет еткен. Айтыскерлігімен қоса қазақтың халық әндері мен Бұқар, Базар, Қашаған, т.б. жыраулардың терме-жырлары, М.Мералыұлы, Ғ. Құрманғалиевтің тынысты әндерін ел арасына кеңінен насихаттап жүрген өнер иесі.

Тама Есет батырдың құрметіне өткізілген (Ақтөбе, 1992), Ақан сері Қорамсаұлының 150 жылдық мерейтойына арналған (Көкшетау, 1993), Бұхарбай Естекбайұлының құрметіне өткен (Қызылорда, 1993), Шақшақ Жәнібектің мерейтойындағы (Арқалық, 1993) айтыстарда бас жүлдені алған.

Жазба өлеңдері «Орал өңірі» және т.б. республикалық басылымдарда жиі жарияланып тұрады. «Жүзден жүйрік шыққандар» атты еңбегі басылып шыққан.

Қазақстан Республикасының Еңбек сіңірген мәдениет қызметкері.

Абаш Кәкенов – 1956 жылы Шығыс Қазақстан облысы, Тарбағатай ауданы, Жаңа ауылында туған. Қарағанды училищесін «Кинемеханик» мамандығы бойынша бітірген (1981). Еңбек жолын 1982 жылы Жаңа ауылдық мәдениет үйінде бастаған. 1988 жылдан бастап айтысқа қатыса бастады. Республикалық, халықаралық айтыстардың жеңімпазы.

Қазақстан Республикасына еңбек сіңірген мәдениет қызметкері. Тарбағатай ауданының Құрметті азаматы.

Мұхтар Құралов – 1947 жылы Оңтүстік Қазақстан облысы, Мақтаарал ауданында дүниеге келген. Өзбекстан Республикасы Сырдария облысындағы педагогикалық институттың филология факультетін бітірген (1973).

Еңбек жолын орта мектепте ұстаз болып бастаған (1973-1980). 1980 жылдан табан аудармай мәдениет саласында аға инспектор, Мәдениет үйінің директоры қызметтерін атқарып келеді.

«Айтамын десең, өзің біл», «Айдай әсем Мақтааралым» (2003), «Ақ алтынды ауылым», «Алпысқа келді бір ақын» атты ән-жыр жинақтарының авторы.

1978-1994 жылдар аралығында аудандық, облыстық, республикалық айтыстарға қатысып, бірнеше мәрте жүлдегер атанған. Ақтөбеде өткен республикалық айтыстың бас жүлдегері (1990). Халыққа кеңінен тараған «Бойжеткен», «Мені неге Мұхтар қойған?», «Жароков көшесіндегі кездесу», «Бесік жыры», «Бұлқынды жүрек», «Ақ тілек», «Шырайлым», «Арал толғауы», «Алтынай», «Туған жер», «Аңсағаным» әндерінің авторы.

Мәдениет ардагері. Мақтаарал ауданының Құрметті азаматы.

Серік Құсанбаев (1963 ж. т. Шығыс Қазақстан облысы, Зайсан қаласы) – айтыс ақыны. Ш.Күдайбердіұлы атындағы Семей педагогикалық институтының түлегі.

Ұзақ жылдар мәдениет саласында істеген. Павлодар облысы мәдениет департаментінде, Шығыс Қазақстан облыстық «Дидар» газетінде қызмет атқарған. Қазір Шығыс Қазақстан мемлекеттік университетінде оқытушы.

Көптеген республикалық айтыстардың жеңімпазы. Айтыспен қатар жазба поэзияға да ден қойған ақынның «Байғыз» (2000), «Жырлаумен өткен 20 жыл» (2011) жинақтары жарық көрді. Қазақстан Республикасының Мәдениет қайраткері.

Айтақын Бұлғақов – 1960 жылы Алматы облысы, Панфилов ауданы, Үшарал ауылында туған. І.Жансүгіров атындағы ЖМУ-ін бітірген (1996). Үшарал ауылындағы халық театрында (1977-1979), аудандық мәдениет бөлімінде (1979-1982) автоклуб меңгерушісі болып еңбек еткен. Панфилов аудандық мәдениет үйінде домбыра үйірмесінің жетекшісі (1984-1989), Талдықорған облыстық «Қазақ тілі» қоғамында (1990-1993), облыстық тіл басқармасында жетекші маман (1993-1994), облыстық телерадио компаниясында редактор (1994-1997), Сүйінбай атындағы Алматы облыстық филармониясында баспасөз өкілі (2003-2008) қызметтерін атқарған. 2008 жылдан бастап «Алатау» қоғамдық-саяси газетінің бас редакторы.

Бірнеше республикалық, халықаралық айтыстардың жүлдегері.

Аманжол Әлтаев – 1971 жылы Жезқазған облысы (қазіргі Қарағанды), Жанаарқа ауданы, Ақтүбек ауылында туған.

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің филология

факультетін бітірген (1993). 1993-2000 жылдары осы университетте аға оқытушы, 2000 жылдан бастап Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Қазақ әдебиеті» кафедрасында еңбек етіп келеді. Филология ғылымдарының докторы, профессор. 70-ке тарта мақаланың, 2 монографияның, 1 оқу құралының авторы. Жазба өлеңдері мен айтыстары жеке кітап болып жарық көрген.

Айтысқа 1988 жылдан бері қатысып келеді. Көптеген республикалық, халықаралық дәрежеде өткен ақындар айтысының жеңімпазы. Франция, Түркия, Қытай, Моңғолия мемлекеттерінде өнер көрсеткен.

Мемлекеттік «Дарын» жастар сыйлығының иегері (1998). Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері (2005).

Әсия Беркенова (1950 ж. т. Қостанай облысы, Әулиекөл ауданы, Ноғайкөл ауылы) – айтыс ақыны. Қазақ қыздар педагогикалық институтын бітірген (1972). 1972-1997 жылдары Наурызым, Әулиекөл аудандарында ұстаздық етті. Айтыс өнерін дамытуға үлес қосқан өнерпаз. Облыстық, аймақтық, республикалық айтыстарға қатысып, жүлде алған дарынды ақын.

Республикалық айтыста С.Тастанбекқызы атындағы жүлдені, К. Әзірбаевтың туғанына 100 жыл толуына арналған айтыста 1 орынды иемденді. А.Құнанбаевтың, А. Байтұрсынұлының мерейтойларында, Наурыз, Тәуелсіздік күндерінде өткен үлкен айтыстарда тамаша өнер көрсетіп, халық құрметіне бөленді. 1997 жылдан Қостанай қаласындағы мемлекеттік тілді жеделдете үйрету орталығында қызмет істейді. Қазақстанның халық ақыны (1990).

Есенқұл Жақыпбеков (1953-2013) – ақын, композитор. Алматы облысы, Жамбыл ауданы, Бірлік ауылында туған. Қазақстан Жазушылар одағының мүшесі (1995). 1990 жылы ҚазМУ-ін бітірген. Суырып салма айтыскер. 1984 жылы республика телевизиялық ақындар айтысының тұңғыш лауреаты атанды.

Е. Жақыпбековтің алғашқы өлеңдері 1984 жылы «Жалын» баспасынан шыққан «Қарлығаш» атты жинаққа енді. «Ағымнан жарыламын» (1986), «Біз екеуміз» (1990), «Жеріңе табын» (1994), «Жанкисса» (1996), «Есіл дүние-ай», «Біздің елдің жігіттері» (1999), «Бұл жаз да өтер» (2001) атты өлең жинақтары жарық көрген.

Ақынның шығарған ән-термелері де ел арасында кеңінен таралған. Соңғы жылдары Жамбыл ауданының «Атамекен» газетінің бас редакторы қызметін атқарды.

Елена Әбдіхалықова – 1970 жылы Қызылорда облысы, Жалағаш ауданы, Шәменов атындағы ауылында туған. Қызылорда гуманитарлық университетінің филология факультетін бітірген (1992).

Шығармашылық жолы мектеп қабырғасында басталған. 1991-2002 жылдары айтысқа белсенді қатысқан ақын. Ақтөбеде Тама Есет батырға арналған және Халықаралық айтыста (Шымкент, 2002) бас жүлдені жеңіп алған.

Халық жылы қабылдаған «Есіңе мені алғайсың», «Сыр елі», «Маңғыстау», «Көздеріңе ғашықпын», «Сені көрдім», «Барады жылдар жылжып...», «Қош дерсің», «Аманат», «Қазақ елі», «Доспен қоштасу», т. б. әндердің авторы. Түркия, Моңғолия, Өзбекстан, Қырғызстан, Ресей мемлекеттерінде өнер көрсеткен.

«Сыр сүлейлерінің жазба айтысы» атты ғылыми-зерттеу еңбегі жарық көрді. Осы тақырыпта 2004 жылы кандидаттық диссертация қорғаған.

Қазақстанның еңбек сіңірген қызметкері (1996).

Құдайберді Мырзабеков (1964 ж. т. Ақмола облысы, Зеренді ауданы, Ақан ауылы) – айтыс ақыны, жыршы. 1985 жылдан бастап айтыс сахнасында шыққан Қ. Мырзабеков – Қазақстанның халық ақыны Көкен Шәкеевтің шәкірті. Өзі де таппы жастарды айтыс өнеріне баулып жүрген ұстаз.

«Айрауық», «Қармыс атаның ұрпағы», «Ашылы-Жекебаяқ» атты өлең-прозалық еңбектердің авторы. Қазақстан Жазушылар одағының, Қазақстан Журналистер одағының мүшесі. Бүгінде М.Фабдуллин мұражайының директоры.

Жібек Болтанова – 1974 жылы Батыс Қазақстан облысы, Орал қаласында туған. М.Өтемісұлы атындағы БҚМУ-ің филология факультетін тәмамдаған (1996).

Еңбек жолын Дәулеткерей атындағы Батыс Қазақстан Өнер институтында оқытушы болып бастаған (1996-1999). Қазақ әдебиеті мамандығы бойынша Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-нің аспирантурасын бітірген (2005). Осы оқу орнында қазақ әдебиеті кафедрасында ізденуші-тәлімгер болды (2001-2002). ҚР ҰҒА, профессор Р.Н. Нұрғалидың жетекшілігімен кандидаттық диссертация қорғаған. (2007). Филология ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы Спорт министрлігі Спорт комитетінде Кадрлар бөлімінің Бас маманы (1999-2001), «Қазақстан Темір жолы» ҰҚАҚ Кадрлар және іс қағаздарын жүргізу бөлімінде Бас маман (2006-2007), «Аударма» баспасында редактор (2007), Редакциялық директор (2008), Директор (2009-2013) қызметтерін атқарған.

«Ана тілім – ардағым» атты республикалық айтыстың (Астана, 1999), Қ.Күржіманұлының құрметіне өткізілген (Ақтау, 2007), М.Көкеновтың 80 жылдығына арналған (Қызылорда, 2008), М. Мералыұлының құрметіне өткізілген (Орал, 2009) айтыстардың бас жүлдегері.

Оразалы Досбосынов (1975-2005) – Алматы облысы, Райымбек ауданы (бұрынғы Нарынқол), Тегістік ауылында дүниеге келген. Абай атындағы ҚҰПУ-нің филология факультетін тәмамдаған (1998).

Еңбек жолын Тегістік ауылдық Мәдениет үйінің меңгерушісі болып бастаған (1993-1994). Ө.Жолдасбеков атындағы студенттер сарайында «Айтыс» үйірмесінің жетекшісі және көркемдік жетекші қызметтерін атқарған (2004-2005).

Республикалық және халықаралық ақындар айтысының бірнеше дүркін жеңімпазы. Қазақ айтыс өнерінің дамуына үлес қосқан ерекше дарын иесі.

Бекарыс Шойбеков – 1976 жылы Оңтүстік Қазақстан облысы, Отырар ауданы, Отырар ауылында туған. Қ.А. Яссауи атындағы ХҚТУ-нің түрік тілі мен әдебиеті пәнінің оқытушысы мамандығы бойынша бітірген (1997). Осы университеттің магистратурасын (1999) және аспирантурасын (2001) тәмамдаған.

Еңбек жолын 1999 жылы осы университеттің «Аударма орталығында» аудармашы болып бастады. «Халықаралық қатынастар» бөлімінің басшысы, Түркология ғылыми-зерттеу институтының ғылыми қызметкері болып еңбек еткен. 2009 жылдан «Өнер мектебі» МКҚК директоры.

Республикалық, Халықаралық дәрежеде өткен көптеген айтыстардың жеңімпазы. «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 10 жыл», «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігіне 20 жыл», «Облыса сіңірген еңбегі үшін» медальдарының иегері. Отырар ауданы және Түркістан қаласының Құрметті азаматы.

«Дарын» Мемлекеттік жастар сыйлығының иегері. Қазақстан Республикасының Мәдениет қайраткері.

Қуаныш Мақсұтов (1963 ж. т. Қарағанды облысы, Ақтоғай ауданы) – айтыс ақыны. ҚарМУ-нің филология факультетін бітірген (1988).

Республикалық «Жігер», Университеттердің Бүкілодақтық фестивальдерінің лауреаты. Көптеген айтыстардың жүлдегері. «Мәңгілік мұнның әуені», «Тәкаппар мұнның кербез тамшылары» атты жыр жинақтары (2013) жарық көрген.

«Астана қаласының 10 жылдығы» мерекелік медалімен марапатталған. Қарағанды облыстық телевизиясында аға редактор, облыстық «Қазақ тілі» қоғамы төрағасының бірінші орынбасары, Жезқазған облыстық Жас-тар ісі жөніндегі комитетінің төрағасы, Сәтбаев қаласы әкімінің орынбасары, «Қазтұтынуодағы» Жезқазған облыстық басқармасы төрағасының орынбасары, Қарағанды облыстық «Замандас-Современник» газетінің бас редакторы қызметтерін атқарған. Қазір «Сайгез» және «Маздау» қоғамдық қорларының басқарады.

Мәлс Қосымбаев – 1970 жылы Оңтүстік Қазақстан облысы, Жетісай ауданы, Жылысу ауылында туған. Мектеп қабырғасынан аудандық, облыстық ақындар айтыстарға қатысқан. Орал педагогика институтын бітірген (1992).

Батыс Қазақстан университетінің оқытушысы, доценті (1992-2006). 2006 жылдан Маңғыстау облысының мәдениет басқармасында қызмет етеді. Республикалық және халықаралық айтыстардың жүлдегері (1988-2007). Қазақстанда алғаш өткізілген «Айтыс – Қазақстан» чемпионатының (2007) бас жүлдегері.

М.Қосымбаев – Абыл, Ақтан, Нұрым, Қашаған, тағы басқа ақын-жыраулардан жеткен маңғыстаулық сөз саптау, мақам үлгісін жалғастырушы, осы заманғы айтулы айтыс ақындарының бірі.

Филология ғылымының кандидаты (1999). Қазақстан Республиканың мәдениет қайраткері (2007).

Әзімбек Жанқұлиев (1962-2003) – айтыс ақыны. Жамбыл облысы, Байзақ ауданы, Шақан ауылында туған. Ауған соғысының ардагері. ҚазҰУ-ін бітірген.

Ә.Жанқұлиев айтыскер ақын ретінде 1984 жылдан бастап танылды. Айтыс өнерінің дамуы мен қайта жандануына үлкен үлес қосып, өзіндік өрнегін салған арқалы ақын. Астарлы, көркем өлең құрауымен, айрықша әуенімен елдің есінде қалды. Көптеген айтыстардың жүлдегері.

Тәушен Әбуова (1932-2004) – айтыс ақыны. Оңтүстік Қазақстан облысы, Отырар ауданы, Балтақөл ауылында туған. Аудандық мәдениет бөлімінде автоклуб меңгерушісі болып қызмет атқарған. Айтыс өнеріне кештеу араласса да, оны дамытуға сүбелі үлес қосты. Ол айтыстарында өскен жерін, туған елін, оның болашағын жырлады. 1985-2004 жылдары Т.Әбуова бірнеше айтыстарға қатысты.

Халық ақындары қызылордалық Манап Көкеновпен, көкшетаулық Көкен Шәкеевпен, Қырғызстанның халық ақыны Әмірәлі Айтәевпен, тағы басқа ақындармен сөз сайысына түсіп, облыстық, республикалық, халықаралық айтыстардың бірнеше дүркін жеңімпазы, жүлдегері болды, республикалық телесайыстың бас жүлдесін жеңіп алды.

Мәдениет министрлігінің 1-ші дәрежелі екі дипломымен марапатталған. «Достық» орденінің иегері. Ақын жайында екі деректі фильм түсіріліп, екі кітап шығарылды.

Дәулеткерей Кәпұлы –1977 жылы Моңғолияның Баян-Өлгий аймағында туған. Әл-Фараби атындағы ҚҰУ-нің филология факультетін (1999), Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ магистратурасын (2002) бітірген.

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ-нің қазақ әдебиеті кафедрасында оқытушысы (1999-2005), Абай атындағы ҚҰПУ-нің қазақ филологиясы факультеті деканының тәрбие ісі жөніндегі орынбасары және қазақ әдебиеті кафедрасының оқытушысы (2006-2008) болып еңбек еткен. Астана қаласы әкімдігі Мәдениет басқармасының қызметкері, «Алтын тамыр» әдеби-танымдық журналының шеф-редакторы, «Фолиант» баспасы директорының орынбасары, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Әлеуметтік-тәрбие жұмысы департаменті директорының орынбасары қызметтерін атқарған. Қазір аталған университеттің PhD докторанты.

И. Байзақовтың 100 жылдығына, Моңғолияның Баян-Өлгий аймағының 60 жылдық мерейтойына, М. Өтемісұлының 200 жылдығына, Дәулетбай батырдың 300 жылдығына, Ш.Құдайбердіұлының 150 жылдығына арналған республикалық, халықаралық айтыстардың бас жүлдегері.

«Жұлдыз» журналы жариялаған А.Ыбыраев атындағы республикалық жазба ақындар мүшәйрасының (2000), III халықаралық Шығармашыл жастардың «Шаб-ыт» фестивалінің, Аягөз ауданының 80 жылдық мерейтойына тойына арналған республикалық жазба ақындар сайысының бас жүлделерін иеленген.

«Сүтті іңір» (2007), «Бүлдірген ағып түскенше» (2011) атты жеке жыр жинақтары жарық көрген.

«Дарын» Мемлекеттік жастар сыйлығының лауреаты. Жазушылар одағының мүшесі. «Астана қаласына 10 жыл» мерекелік медалімен марапатталған. Моңғолия Демократиялық партиясының «Азаттық» орденінің иегері.

Бекжан Әшірбаев – 1974 жылы Оңтүстік Қазақстан облысы, Мақтаарал ауданында туған. Ақын, журналист, сазгер.

ҚазҰУ-ді бітірген (1996). Сол жылдан журналистика факультетінің журналистика тарихы кафедрасына оқытушы, аға оқытушысы болып еңбек еткен. 2001 жылы «Қазақ университеті» газетінің редакторы, 2008 жылы «Қазақ әдебиеті» газеті бас редакторының орынбасары болды. Қазіргі таңда республикалық «Заң» газетінің бас редакторы.

Айтысқа 1989 жылдан бері қатысып келеді. Ел ішіне кең таралған «Көршінің қызы» әнінің авторы.

Балғынбек Имашев – 1977 жылы Алматы облысы, Кербұлақ ауданы, Жоламан ауылында туған. 1991 жылдан бастап ақындар айтысына қатыса бастады. Өл-Фараби атындағы ҚҰУ филология факультетінің әдеби аударма бөлімін, әдебиеттану мамандығы бойынша магистратурасын тәмамдаған.

Еңбек жолын республикалық Қазақ радиосында редактор-стилист болып бастаған (1998-2000), Астана қаласындағы Еуразия гуманитарлық институтында филология кафедрасының оқытушысы (2000-2001), Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ қазақ және шетел әдебиеті кафедрасының оқытушысы болып жұмыс істеген (2001-2007). Академик Р.Н. Нұрғалидың жетекшілігімен «Айтыстағы сатира мен юмор» деген тақырыпта кандидаттық диссертация қорғаған (2006).

І.Жансүгіров атындағы ЖМУ қазақ филологиясы кафедрасының доценті (2007-2009), «ЭРА-7 арна» ЖШС Дубляж департаментінің редакторы болып еңбек еткен (2009-2012). Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы Ұлттық спорт түрлері қауымдастығында қызмет істейді.

Көптеген республикалық, халықаралық айтыстардың жеңімпазы. Қырғызстан, Өзбекстан, Қытай елдерінде, Париж, Стамбул, Мәскеу, Бішкек шаһарларында өнер көрсеткен. Қазақ тілі қоғамының медалімен марапатталған.

Кербұлақ ауданының Құрметті азаматы.

Әбілқайыр Сыздықов – 1971 жылы Қызылорда облысы, Жаңақорған кентінде туған. Яссауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университетін бітірген (2004). Айтысқа 1988 жылдан бастап қатыса бастады. Қазақстанның Халық ақыны М.Көкеновтің шәкірті.

Жаңақорған аудандық мәдениет бөлімінде кешен меңгерушісі, әдіскер болып еңбек еткен (1992-2001), Қоныстық мәдениет үйінің директоры (2001), аудандық «Мәдениет және тілдерді дамыту» бөлімінің меңгерушісі (2004-2007), Қызылорда облыстық мәдениет басқармасы бастығының орынбасары (2007-2008), Жаңақорған аудандық «Мәдениет және тілдерді дамыту бөлімінің» басшысы (2008 жылдан бастап) қызметтерін атқарған.

«Абылай – айбарымыз, Елбасы – ертеңіміз» атты (Алматы, 2000) және Ғ.Мұратбаевтың 100 жылдық мерейтойына арналған республикалық айтыстарда (Қызылорда, 2002) бас жүлдені иемденді.

2000 жылы облыс әкімінің стипендианты, Қазақстан Жастар одағының сыйлығы иегері, облыстың «Үздік ақыны», ауданның «Жыл адамы» атанған.

«Тәуелсіздікке 10 жыл» белгісімен (2001), «Ерен еңбегі үшін» медалімен (2003) марапатталған.

АЙТЫСТАР ТУРАЛЫ ТҮСІНІКТЕР

Шынболат пен Қонысбай (1991).

Шынболат Ділдебаев пен Қонысбай Әбілов шамамен 1991 жылы Қарағанды қаласында айтысқан. Мәтін «Қазіргі айтыс», 2 кітап. – (Астана: «Күлтегін», 2006, 28-40 беттер.) еңбегінен алынды.

Мұхамбетқали мен Әселхан (1991).

Мұхамбетқали Сейітқазинов пен Әселхан Қалыбекова 1991 жылы Оңтүстік Қазақстан облысында Орынбай Таймановтың 125 жылдығына арналған айтыста сынға түскен. Мәтін Қалыбекова Ә. Ұлық Ием алғанда кеңдігіне. – (Алматы: 2011, 179-188 беттер.) кітабы бойынша әзірленді.

Айтмұхамбет пен Мұхамеджан (1991).

Айтмұхамбет Исақов пен Мұхамеджан Тазабеков 1991 жылы Жамбыл облысы Меркі ауданында Сыпатай Әлібекұлының 210 жылдығына арналған айтыста өнер жарыстырған. Материал М. Тазабековтың «Айтыстар» (Алматы, 2006, 6-12 беттер.) кітабы бойынша ұсынылды.

Шорабек пен Әселхан (1991).

Шорабек Айдаров пен Әселхан Қалыбекова 1991 жылы Алматыда III Республикалық айтыста бақ сынасқан. Мәтін «Қазіргі айтыс», 1 кітап. – (Астана: «Күлтегін», 2004, 298-304 беттер.) еңбегінен алынды.

Қонысбай мен Шорабек (1991).

Қонысбай Әбілов пен Шорабек Айдаров Алматы қаласында айтысқан. Жыр бәсекесінің мәтіні «Алматы ақшамы» газетінің 1991 жылғы 11 қазандағы санында жарияланған.

Қонысбай мен Қатимолла (1992).

Қонысбай Әбілов пен Қатимолла Бердіғалиев 1992 жылы Талдықорғанда Қабанбай Қожақұлының 300 жылдығына арналған айтыста кездескен.

Материал «Қазіргі айтыс», 2 кітап. – (Астана: «Күлтегін», 2006, 40-47 беттер.) еңбегінен алынды.

Мұхамбетқали мен Әселхан (1992).

Мұхамбетқали Сейітқазинов пен Әселхан Қалыбекова 1992 жылы Алматы қаласында айтысқан. Мәтін Қалыбекова Ә. Ұлық Ием алғанда кеңдігіне. – (Алматы: 2011, 139-149 беттер.) кітабы бойынша әзірленді.

Әселхан мен Абаш (1992).

Әселхан Қалыбекова мен Абаш Кәменов 1992 жылы Қазақтардың Дүниежүзілік құрылтайы қарсаңында Алматыда өнер жарыстырған. Мәтін Қалыбекова Ә. Ұлық Ием алғанда кеңдігіне. – (Алматы: 2011, 161-170 беттер.) кітабынан ұсынылды.

Мұхтар мен Әселхан (1992).

Мұхтар Құралов пен Әселхан Қалыбекова 1992 жылы Шымкент (Оңтүстік Қазақстан) облысының 60 жылдығына арналған айтыста Шымкент қаласында бақ сынасқан. Материал Қалыбекова Ә. Ұлық Ием алғанда кеңдігіне. – (Алматы: 2011, 173-179 беттер.) кітабынан берілді.

Серік пен Әселхан (1993).

Серік Құсанбаев пен Әселхан Қалыбекова шамамен 1993 жылы Алматы қаласында айтысқан. Мәтін Қалыбекова Ә. Ұлық Ием алғанда кеңдігіне. – (Алматы: 2011, 219-228 беттер.) кітабынан алынды.

Айтақын мен Аманжол (1993).

Айтақын Бұлғақов пен Аманжол Әлтаев 1993 жылы Петропавл қаласында Мағжан Жұмабаевтың 100 жылдығына арналған айтыста өнер жарыстырған. Мәтін Әлтай. А. Ақжол: Өлеңдер, Айтыстар. – (Алматы, 1997, 31-36 беттер.) жинағы бойынша берілді.

Шорабек пен Серік (1994).

Шорабек Айдаров пен Серік Құсанбаев 1994 жылы Ақтөбе қаласында Абай Құнанбайұлының 150 жылдығына арналған айтыста үзеңгі қағыстырған. Материал Құсанбаев. С. Жырлаумен өткен 20 жыл: Эссе-баян, айтыстар. – (Астана, Фолинат, 2011. 238-249 беттер.) еңбегі бойынша әзірленді.

Аманжол мен Әсия (1995).

Аманжол Әлтаев пен Әсия Беркенова 1995 жылы Семей қаласында Абай Құнанбайұлының 150 жылдығына арналған айтыста кездескен. Мәтін Әлтай. А. Ақжол: Өлеңдер, Айтыстар. – (Алматы, 1997, 74-82 беттер.) жинағынан ұсынылды.

Әселхан мен Аманжол (1995).

Әселхан Қалыбекова мен Аманжол Әлтаев 1995 жылы Семей қаласында Абай Құнанбайұлының 150 жылдығына арналған айтыста өнер жарыстырған. Мәтін Әлтай. А. Ақжол: Өлеңдер, Айтыстар. – (Алматы, 1997, 83-90 беттер.) жинағынан алынды.

Әселхан мен Мұхамеджан (1995).

Әселхан Қалыбекова мен Мұхамеджан Тазабеков 1995 жылы Семейде Абай Құнанбайұлының 150 жылдығына арналған айтыста өнер жарыстырған. Мәтін М. Тазабековтың «Айтыстар» (Алматы, 2006, 108-116 беттер.) кітабынан ұсынылды.

Аманжол мен Есенқұл (1996).

Аманжол Әлтаев пен Есенқұл Жақыпбеков 1996 жылы Алматы қаласында Жамбыл Жабаевтың 150 жылдығына арналған айтыста додаға түскен. Мәтін Әлтай. А. Ақжол: Өлеңдер, Айтыстар. – (Алматы, 1997, 100-111 беттер.) жинағынан әзірленді.

Шорабек пен Елена (1997).

Шорабек Айдаров пен Елена Әбдіхалықова 1997 жылы Алматыда Мұхтар Әуезовтың 100 жылдығына арналған айтыста бақ сынасқан. Мәтін «Қазіргі айтыс», 1 кітап. – (Астана: «Күлтегін», 2004, 284-295 беттер.) еңбегінен алынды.

Қонысбай мен Серік (1997).

Қонысбай Әбілов пен Серік Құсанбаев 1997 жылы Алматыда Мұхтар Әуезовтың 100 жылдығына арналған айтыста үзеңгі қағыстырған. Мәтін Құсанбаев. С. Жырлаумен өткен 20 жыл: Эссе-баян, айтыстар. (Астана, Фолинат, 2011. 249-264 беттер.) еңбегінен ұсынылды.

Абаш пен Құдайберді (1997).

Абаш Кәкенов пен Құдайберді Мырзабеков 1997 жылы Алматыда өткен Республикалық айтыста өнер жарыстырған. Мәтін «Қазіргі айтыс», 1 кітап. – (Астана: «Күлтегін», 2004, 295-298 беттер.) еңбегінен берілді.

Аманжол мен Жібек (1997).

Аманжол Әлтаев пен Жібек Болтанова 1997 жылы Алматы қаласында өткен Республикалық айтыста кездескен. Мәтін «Қазіргі айтыс», 1 кітап. – (Астана: «Күлтегін», 2004, 13-26 беттер.) еңбегінен алынды.

Аманжол мен Мұхамеджан (1997).

Аманжол Әлтаев пен Мұхамеджан Тазабеков 1997 жылы Алматыда өткен Республикалық айтыста үзенгі қағыстырған. Материал М. Тазабековтың «Айтыстар» (Алматы, 2006, 138-160 беттер.) кітабы бойынша әзірленді.

Серік пен Оразалы (1997).

Серік Құсанбаев пен Оразалы Досбосынов 1997 жылы Алматы қаласында өткен Республикалық айтыста бақ сынасқан. Мәтін Қос жұлдыз. //Құраст.: Д. Мағлұмов. – (Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2012, 81-93 беттер.) жинағы бойынша ұсынылды.

Оразалы мен Бекарыс (1997).

Оразалы Досбосынов пен Бекарыс Шойбеков 1997 жылы Алматыда өткен Республикалық айтыста өнер жарыстырған. Мәтін Қос жұлдыз. //Құраст.: Д. Мағлұмов. – (Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2012, 50-61 беттер.) жинағынан алынды.

Шорабек пен Қуаныш (1998).

Шорабек Айдаров пен Қуаныш Мақсұтов 1998 жылы Алматыда өткен Республикалық айтыста үзенгі қағыстырған. Материал «Қазіргі айтыс», 1 кітап. – (Астана: «Күлтегін», 2004, 275-284 беттер.) еңбегінен берілді.

Мәлс пен Бекарыс (1998).

Мәлс Қосымбаев пен Бекарыс Шойбеков 1998 жылы Алматы қаласында өткен Республикалық айтыста кездескен. Мәтін «Қазіргі айтыс», 1 кітап. – (Астана: «Күлтегін», 2004, 93-100 беттер.) еңбегінен ұсынылды.

Әсия мен Бекарыс (1998).

Әсия Беркенова мен Бекарыс Шойбеков 1998 жылы Алматыда өткен Республикалық айтыста өнер жарыстырған. Материал «Қазіргі айтыс», 1 кітап. – (Астана: «Күлтегін», 2004, 100-112 беттер.) еңбегінен берілді.

Бекарыс пен Оразалы (1998).

Бекарыс Шойбеков пен Оразалы Досбосынов 1998 жылы Алматы қаласында өткен Республикалық айтыстың ақтық сынында айтысқан. Мәтін Айтыс «АЙТЫСКЕР» Интернет порталынан алынды.

Айтақын мен Әзімбек (1998).

Айтақын Бұлғақов пен Әзімбек Жанқұлиев 1998 жылы айтысқан. Мәтін «Қазіргі айтыс», 1 кітап. – (Астана: «Күлтегін», 2004, 248-260 беттер.) еңбегінен берілді.

Есенқұл мен Тәушен (1998).

Есенқұл Жақыпбеков пен Тәушен Әбуова 1998 жылы Алматы қаласында Бактыораз Бейсекбаевтың құрметіне арналған айтыста кездескен. Мәтін «Қазіргі айтыс», 1 кітап. – (Астана: «Күлтегін», 2004, 191-201 беттер.) еңбегінен ұсынылды.

Мәлс пен Оразалы (1998).

Мәлс Қосымбаев пен Оразалы Досбосынов 1998 жылы Алматыда өткізілген «Супер дода» айтысында бақ сынасқан. Мәтін Қос жұлдыз. //Құраст.: Д. Мағлұмов. – (Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2012, 26-36 беттер.) жинағы бойынша әзірленді.

Мәлс пен Дәулеткерей (1998).

Мәлс Қосымбаев пен Дәулеткерей Кәпұлы 1998 жылы Алматыда өткізілген «Супер дода» айтысында өнер жарыстырған. Айтыс Д. Кәпұлының «Шертолғақ», - (Астана, Фолиант, 2013, 12-23 беттер.) жинағынан алынды.

Бекжан мен Мұхамеджан (1998). Бекжан Әшірбаев пен Мұхамеджан Тазабеков 1998 жылы Алматыда өткізілген «Супер дода» айтысында үзеңгі қағыстырған. Мәтін М. Тазабековтың «Айтыстар» (Алматы, 2006, 170-192 беттер.) кітабынан ұсынылды.

Мэлс пен Мұхамеджан (1998). Мэлс Қосымбаев пен Мұхамеджан Тазабеков 1998 жылы Алматыда өткізілген «Супер дода» айтысында өнер жарыстырған. Мәтін М. Тазабековтың «Айтыстар» (Алматы, 2006, 204-220 беттер.) кітабы бойынша әзірленді.

Балғынбек пен Мұхамеджан (1998).

Балғынбек Имашев пен Мұхамеджан Тазабеков 1998 жылы Алматы қаласында Қарасай Алтынайұлының 400 жылдығына арналған айтыста кездескен. Мәтін «Қазіргі айтыс», 1 кітап. – (Астана: «Күлтегін», 2004, 122-130 беттер.) еңбегінен ұсынылды.

Серік пен Мұхамеджан (1999).

Серік Құсанбаев пен Мұхамеджан Тазабеков 1999 жылы Астана қаласында өткен Республикалық айтыста үзеңгі қағыстырған. Мәтін Құсанбаев. С.Байғыз. – (Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, 2001, 204-222 беттер.) кітабынан алынды.

Қуаныш пен Мұхамеджан (1999).

Қуаныш Мақсұтов пен Мұхамеджан Тазабеков 1999 жылы Алматы қаласында өткен Республикалық айтыста бақ сынасқан. Мәтін «Қазіргі айтыс», 1 кітап. – (Астана: «Күлтегін», 2004, 130-138 беттер.) кітабынан берілді.

Дәулеткерей мен Әсия (1999).

Дәулеткерей Кәпұлы мен Әсия Беркенова 1999 жылы Астана қаласында өткен Республикалық айтыста кездескен. Мәтін Д. Кәпұлының «Шертолғақ», - (Астана, Фолиант, 2013, 44-55 беттер.) жинағы бойынша әзірленді.

Әбілқайыр мен Оразалы (1999).

Әбілқайыр мен Оразалы 1999 жылы Алматы қаласында өткен Республикалық айтыста өнер жарыстырған. Мәтін Қос жұлдыз. //Құраст.: Д. Мағлұмов. – (Алматы: ЖШС РІБК «Дәуір», 2012, 37-49 беттер.) жинағы бойынша ұсынылды.

Мұхамеджан мен Бекарыс (2000).

Мұхамеджан Тазабеков пен Бекарыс Шойбеков 2000 жылы Алматы қаласында өткен Республикалық айтыста бақ сынасқан. Мәтін М. Тазабековтың «Айтыстар» (Алматы, 2006, 292-304 беттер.) кітабы бойынша берілді.

Ағасұлтан – хандық институт жойылғаннан кейін Ресей үкіметінің қазақ даласын отарлау саясатына байланысты құрған әкімшілік-аумақтық округты басқарушының лауазымы.

«Алжир» («Акмолинский лагерь жен изменников Родины») – Сталиндік тоталитарлық жүйе кезінде «халық жаулары» саналып, саяси қуғын-сүргінге ұшыраған мемлекет және қоғам қайраткерлерінің, шаруашылық, партия-кеңес басшыларының әйелдері мен қыздары жазықсыз жазасын өтеген Ақмола облысындағы лагерь. Астана қаласының оңт. батысында, Төңкеріс (Малиновка) елді мекенінде 1937 жылдың 5 тамызында құрылып, 1950 жылдың басында таратылған.

Арасан – түрлі ауруларды емдейтін минералды жылы су.

«Арыстанды-Қарабас» – желдің аты. Оңтүстік Қазақстан облысы Бәйдібек, Ордабасы аудандары аумағындағы табиғат құбылысы. Қаратаудан бастау алатын Арыстанды өзенінің аңғарын бойлай соғады. Жылдамдығы 25 м/с-қа дейін жетеді.

Атұстар – әдетте жаңа туған ұл баланы осылай атайды.

Әбілхаят – мәңгі өмір дарытатын қасиетті су. Мұндағы әб - су, хаят - өмір деген мағынаны білдіреді. Оны Қызыр пайғамбар тапқан, ол суды ішкен мәңгі өмір сүреді деген әпсана бар.

Банкрот /неміс/ – кәсіпорындардың төлем қабілеті болмау салдарынан мәжбүрлі түрде жойылуы.

Бастаңғы – үлкендер жол жүріп кеткенде қалған қыз-келіншектердің бас қосып тамақ әзірлеп, ойын сауық құруы.

Бәсіре – қазақ шаңырағында дүниеге ұл бала келгенде, меншіктеп, арнап ен салынған құлын немесе бота.

Геноцид /грек/ – белгілі бір әлеуметтік топты нәсілдік, ұлттық этникалық немесе діни өшпенділікпен қырып-жою.

Ерулік – жаңадан көшіп келгендерге жергілікті жұрттың сыйлап беретін мал-мүлкі, сыбағасы, қонағасы.

Жалбыз – саздауыт жерде өсетін хош иісті дәрілік, тағамдық, сәндік өсімдік.

Жиендік – нағашы-жиен арасындағы жиеннің ерке, батыл, сұрағанын ала алатын, нағашысымен қалжыңдаса, ойнай алатын құқығы.

Зият – парасаты, айрықша ақылды.

Зікір /араб/ – Алла тағаланы еске алу, оны ұмытпай, үнемі ойлау.

Инвестиция /неміс/ – экономиканың бір саласына құйылған ұзақ мерзімді қаржы.

Ихрам /араб/ – қажылыққа немесе умраға барған адамның киетін арнайы киімі.
«Карлаг» – Қарағанды облысы аумағында 1931-1956 жылдары аралығында жұмыс істеген еңбекпен түзеу лагері. Социализм құрудың сталиндік бағдарламасын жүзеге асыру үшін тұтқындардың тегін еңбегін жаппай пайдалану мақсатында құрылған.

Кәрікүлак – өткен-кеткеннен хабары мол, көне көз.

Кепиет – ерекше қасиет, кие, құпия күш.

Қаймана – еш қатысы жоқ, көлденең, бөгде.

Қара өлең – үшінші жолы ұйқасты қажет етпейтін, он бір буынды, төрт жолды дәстүрлі өлең түрі.

Қоза – мақта өсімдігінің сабағы, қозапая.

Құбыла /араб/ – намаз оқыған кезде бет қарататын тарап, Мекке жақ.

Құрылтай – аса маңызды мәселені шешу үшін шақырылған жиын.

Қызылбас – қазақ эпостарында суреттелетін басқыншы, жау елдің аты.

Қызылсырау – біраздан бері жемегендіктен, етті аңсау.

Матриархат /латын/ – аналық басымдыққа құрылған қоғам.

Мұрап – егін суару ісін басқаратын адам.

Нобель сыйлығы /швед/ Nobelpriset – жыл сайын ғылыми зерттеу, революциялық жаңалықтар және мәдениет не қоғам дамуына ықпал еткен жұмыстар үшін берілетін халықаралық сыйлық. Альфред Нобельдің өсиетнамасына сәйкес 1895 жылдан бері әдебиет, физика, химия, физиология және медицина, әлемді ізгілендіру салалары бойынша беріліп келеді.

Офсайд /ағылшын/ – кейбір спорттық ойындарда (футбол, хоккей) ойыншының қарсылас жақтың қақпасына жақын, ыңғайлы жерде тұру жағдайы.

Пәтуа /араб/ – белгілі бір іс жөнінде бітім, келісім, уәде, нәтижелі тоқтам, шешім.

Саркыт – жақсы қасиеттері жұғысты болсын деп ырымдап жейтін үлкен кісілерден қалған тағам.

Сексеуіл – құмды жерлерде өсетін, шөлге төзімді, морт сынатын қатты ағаш.

Сомадай – үлкен, дәу, еңгезердей.

Сонар – қалың қар жауып, ашылғаннан кейінгі аңға шығуға қолайлы тынық күн.

Сүбе – мал қабырғаларының етегіне біткен, майлы, қыртысты ет бөлігі.

Сүр – ұзақ уақыт сақталған, тұздалып желге кептірілген, сүрленген ет.

Таралғы – үзеңгіні ерге жалғайтын, айылбасы бар қайыс бау.

Тархан – ерекше жеңілдігі бар, мемлекетке қызметі сіңген, алым-салықтан босатылған лауазым иесі.

Тобылғы – сабағы өте берік, қатты, түзу, жапырағы қауырсын тірзді тілімделген бұта.

Ұлтан – қаратабан, кедей.

Ұрын – күйеуді айттырған қызға тойдан бұрын жеңгелеріне сыйлықтарын алып жөнелту салты.

Шарбы – малдың, аңның қарнын орап тұратын жұқа май.

Шикі өкпе – жас бала, сәби.

Шұлғау – қонышты аяқкиімнің ішінен аяққа орайтын мата.

Шыбыш – бір мен екі жас аралығындағы ұрғашы ешкі.

ТАРИХИ ЕСІМДЕР

Ақселеу Сейдімбек (1942, Қарағанды облысы, Жаңаарқа ауданы, Байдалы би ауылы – 2009, Астана) – жазушы, әдебиет зерттеуші, ғалым, филология ғылымының докторы (1998), профессор (2003).

Аятолла Хомейни, Рухолла Мусави, (1902, Хумайн қаласы, Иран Ислам Республикасы – 1989, Тегеран қаласы) – діни қайраткер, аятолла, Иран ислам революциясының көсемі, Иран Ислам Республикасының басшысы (1979-1989).

Бақтыораз Бейсекбаев (1920-1941) – Отан соғысының батыры. Қазақстан Республикасының Халық Қаһарманы (1998).

Бейбарыс Сұлтан (Байбарыс) – 1223-1277 жылдары Мысырда билік құрған сұлтан.

Бошай Кітапбаев (1923 ж. т. Шығыс Қазақстан облысы, Катонқарағай ауданы, Жаңаұлгі ауылы) – Социалистік Еңбек Ері (1971), әйгілі атбегі, ғалым, шежіреші.

Димаш, Дінмұхамед Ахметұлы Қонаев (1912-1993) – аса көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері, үш мәрте Социалистік еңбек ері, Қазак КСР Ғылым академиясының академигі, техника ғылымдарының докторы. 1960-1986 жылдары – Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің Бірінші хатшысы қызметін атқарды.

Дина Нұрпейіс келіні (1861-1955) – қазақтың әйгілі күйші композиторы.

Дмитрий Менделеев (1834-1907) – орыстың химик ғалымы.

Жохар Дудаев (1944-1996) – әскери, саяси қайраткер. Шешен халқының батыр ұлдарының бірі.

Жұмабек Тәшенов (1915, Ақмола облысы, Аршалы ауданы, Бабатай ауылы – 1986, Шымкент қаласы) – мемлекет және қоғам қайраткері, экономика ғылымының кандидаты (1962).

Жүрсін Молдашұлы Ерман – 1951 жылы 12 ақпанда Қарағанды облысы, Ұлытау ауданының Байқоңыр ауылында туған. Ақын, публицист. 1972-1980 жылдары ақындар айтысының теле нұсқасын жасау арқылы аты мұраны жаңғырту жолын бастады. 1984 жылдың наурыз айынан бері отыз жыл бойы айтыстың телеарналардан насихатталуына талмай еңбек етіп келеді.

Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері (2005).

Заманбек Нұрқаділов (1944, Алматы облысы, Нарынқол ауданы – 2005, Алматы) – мемлекет және қоғам қайраткері.

Иманжүсіп Құтпанұлы (1863, Павлодар облысы, Ақсу ауданы – 1929, Жамбыл облысы, Мойынқұм ауданы) – халық композиторы, әнші, ақын.

Көкбай Жанатайұлы (1861, Шығыс Қазақстан облысы Абай ауданы Шыңғыстау бөктері, Тақыр ауылы – 1925, сонда) – ақын. Абай Құнанбайұлының әрі шәкірті, әрі інісі.

Қаныбек Сарыбаев – (1938, Түркістан қаласы – 2002, сонда) – ақын. КСРО және Қазақстан Жазушылар Одағының мүшесі.

Қаныш Сәтбаев (1899, Баянауыл ауданы, Павлодар облысы – 1964 жылы, Мәскеу) – қазақ және Кеңес Одағының геологі, қоғам қайраткері, Қазақ КСР Ғылым академиясын ұйымдастырушы және оның тұңғыш президенті, Қазақ КСР академиясының академигі. Кеңес Одағының және Қазақстанның металлогения мектебінің негізін қалаушы, қазақтан шыққан тұңғыш академик.

Қасым Қайсенов – батыр, жазушы. Қазақстанның Халық Қаһарманы.

Құлыншақ Кемелұлы (1840, Оңтүстік Қазақстан облысы, Созақ ауданы, Жартытөбе ауылы – 1911, сонда) – ақын.

Құрманғазы Сағырбаев (1818-1889) – қазақтың ұлы күйші-композиторы. Қазақтың аспапты музыка өнерінің классигі.

Мәделі Жүсіпқожаұлы (1816-1888) – ақын, батыр. Оңтүстік Қазақстан облысы, Шардара ауданы (бұрынғы Қызылқұм), Қожатоғай ауылында туған.

Молықбай Байсақұлы (1857, Қосағаш ауылы – 1930, Алматы) — қобызшы, баксы. Жыр дүлдүлі І.Жансүгіровтің кіндік әкесі, ақынның «Күйші» поэмасының басты кейіпкері.

Мұстафа (Өзтүрік) Кәбенұлы Әбдірахман (1954, Түркия, Қайсері қаласы, Мұсаходжалы ауылы, – 1995, Алматы) – спортшы, тазквондодан қара белбеу 6 дан иегері, ҚР тазквондо (WTF) федерациясының негізін қалаушы.

Мырзағаз, Мырзатай Жолдасбеков (1937 жылы, Жамбыл облысы, Талас ауданы, Ақтөбе ауылында туған) – мемлекет және қоғам қайраткері, ғалым, филология ғылымының докторы (1993), профессор (1993).

Айтыс өнерінің дамуына қолдау көрсетіп келе жатқан азаматтардың бірі.

Ораз Жандосов (1889, Алматы облысы Қарасай ауданы, Қаскелең қаласы – 1938) – мемлекет қайраткері.

Орекең, Орынбай Тайманов (1866-1946) – Оңтүстік Қазақстан облысы, Төле би ауданында туған. Ақын. Айтыстары, толғаулары ел аузында сақталып, әдеби жинақтарда (“Пернедегі термелер”, 1965; “Айтыс”, 3-т., 1966) жарық көрген.

Өзекең, Өзбекәлі Жәнібеков (1931, Оңтүстік Қазақстан облысы, Отырар ауданы, Сарыкамьс ауылы – 1998, Алматы) — мемлекет және қоғам қайраткері, этнограф, тарих ғылымының кандидаты (1990).

Өмірбек Жолдасбеков (1931, Оңтүстік Қазақстан облысы, Сайрам ауданы, Қызылсу ауылы – 1999, Алматы) – мемлекет және қоғам қайраткері, ғалым, ҚР ҰҒА академигі (1979).

Рақымжан Қошқарбаев (1924-1988) – Берлиндегі Рейхстагқа жеңіс туын тіккен қазақ батыры, Халық Қаһарманы (1999).

Тоқтар Әубәкіров (1946 ж. т. Қарағанды облысы, Қарқаралы ауданы) – қазақтан шыққан тұңғыш ғарышкер, ұшқыш, Кеңес Одағының Батыры (1988), Қазақстан Республикасының Халық Қаһарманы (1995).

Төлеген Айбергенов (1937, Қоңырат ауданы, Қарақалпақстан, Өзбекстан – 1967, Нүкіс қаласы) – ақын.

Тұрғыт Озал (1927, Малатия қаласы, Түркия – 1993, Стамбұл) – Түркияның саяси қайраткері. 1989-1993 жылдары Түркия Республикасының Президенті болған.

Шерхан Мұртаза (1932 ж. т. Жамбыл облысы, Жуалы ауданы, Талапты ауылы) – жазушы, қоғам қайраткері, Қазақстанның халық жазушысы (1992).

Ырғызбай Айдосұлы (1744 ж. ш. Ақтөбе облысы, Ырғыз өзеннің бойы – 1785, Шығыс Қазақстан облысы, Абай ауданы, Шыңғыстау тауының баурайы) – батыр, би.

Абылай ханның жақын сырлас достарының бірі болған. Абай Құнанбайұлының үшінші атасы.

ЖЕР-СУ АТАУЛАРЫ

Ақмешіт – 1818 жылы Қоқан хандығы кезінде Сырдария бойында салынған қорған. Ақ кірпіштен өрілген мешіттің түсіне сай бекініс Ақмешіт деп аталды. 1925 жылы қалаға Қызылорда аты берілді.

Арал теңізі – Қазақстан мен Өзбекстан шекарасында орналасқан сутоған. Теңіз ХХ ғасырда ауданы жағынан (68 мың км²) әлемде төртінші орында болған болатын. 1960 жылдардан бастап теңіздің суы азайып келеді.

Арқалық – Орталық Қазақстандағы қала. Іргесі 1956 жылы қаланған. 1970-1988 және 1990-1997 жылдары Торғай облысының орталығы болған.

Баянауыл – Сарыарқаның солтүстік-шығыс бөлігіндегі тау. Павлодар облысының Баянауыл ауданында орналасқан. Ең биік жері – Ақбет тауы (1026 м).

Грозный – қала. Ресей федерациясына қарасты Шешенстан Республикасының астанасы.

Жаңатас – Жамбыл облысындағы қала. Сарысу ауданының орталығы.

Зайсан – Шығыс Қазақстан облысындағы тұщы көл. Оңтүстік Алтай және Сауыр, Тарбағатай жоталары арасындағы тектоникалық ойыста орналасқан.

Кентау – 1955 жылы құрылған Оңтүстік Қазақстан облысындағы қала. Шымкент қаласынан солтүстікке қарай 260 шақырым жерде орналасқан.

Қурчатов – Шығыс Қазақстан облысындағы қала.

Қараөткел – Ақмола өңіріндегі сауда бекеті. Орта ғасырларда Түркістан мен Сібір хандығы арасында жүрген сауда қарым-қатынастарында Қараөткелдің аты аталады. Тарихшы Ж.Артықбаевтың айтуынша, Қараөткелде сауда 1851 жылға дейін де қайнап жатқан.

Медине /араб/ – Сауд Арабиясында орналасқан мұсылмандардың қасиетті қаласы. Мұхаммед пайғамбар (с.ғ.с.) осында жерленген.

Мырзашөл – Сырдарияның жоғарғы бойының сол жағын алып жатқан құмды шөл. Солтүстік жағы Оңтүстік Қазақстан облысы жеріне кіреді.

Ордабасы – Оңтүстік Қазақстан облысы, Бадам өзенінің бойында орналасқан тау. Мұнда 1726 жылы Қазақ қолбасшылары мен билерінің жоңғар басқыншылығына қарсы күресуге байланысты жиыны өткен.

Талдықорған облысы – Қазақстанның оңтүстік-шығысындағы әкімшілік аумақ. 1944-1959 және 1967-1997 жылдар аралығында жеке облыс болған. Қазіргі кезде Алматы облысының құрамында.

Ұлытау – мындаған ғасырлық рухани, аңызына айналған, ақындары жырлаған, сан ғасыр адамдарды баураған қазақ халқының құрметтейтін қасиетті жері. Қарағанды облысының аумағында орналасқан.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

- Айтыстану: Ғылыми жинақ. – Астана: Жалғас-Print, 2013. – 420 бет.
- Айтыстар. Тазабеков М. Алматы, 2006. – 388 бет.
- Асанов Қ. Айтыс өнерінің публицистикалық сипаты. – Астана: Фолиант, 2010. – 400 бет.
- Асқаров Е. Жүрекжарды: Жыр жинағы. – Астана: Фолиант, 2009. – 256 бет.
- Әлтай. А. Ақжол: Өлеңдер, Айтыстар жинағы. – Алматы, 1997. – 134 бет.
- Кәпұлы Д. Шертолғақ. Айтыстар жинағы. – Астана: Фолиант, 2003, - 392 бет.
- Көкейкесті әдебиеттану. 3 кітап. // Құраст.: Р.Нұрғали. Қазіргі айтыс: Дәстүрі, келешегі. – Астана: Күлтегін, 2003. – 264 бет.
- Қазақ сөздігі. (Қазақ тілінің біртөмдік үлкен түсіндірме сөздігі) //Құраст.: Н.Уәли, Ш.Құрманбайұлы, М.Малқаев, Р.Шойбеков және т.б. – Алматы: Дәуір, 2013. - 1488 бет.
- Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. 1 том. /Бас ред. Ә.Нысанбаев. – Алматы: Қазақ энциклопедиясының Бас редакциясы, 1998. – 720 б.
- Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. 2 том. /Бас ред. Ә.Нысанбаев. – Алматы: Қазақ энциклопедиясының Бас редакциясы, 1999. – 720 б.
- Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. 3-том. /Бас ред. Ә.Нысанбаев. – Алматы: Қазақ энциклопедиясының Бас редакциясы, 2001. – 720 б.
- Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. 4 том. / Бас ред. Ә.Нысанбаев. – Алматы: Қазақ энциклопедиясының Бас редакциясы, 2002. – 720 б.
- Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. 5 том. /Бас ред. Б.Аяған. – Алматы: Қазақ энциклопедиясының Бас редакциясы, 2003. –720 б.
- Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. 6 том. /Бас ред. Б.Аяған. – Алматы: Қазақ энциклопедиясының Бас редакциясы, 2004.–693 б.
- Қазақстан айтыс ақындары: Анықтамалық жинақ. //Құраст.: Е.Қайназар. – Алматы: Ан-Арыс, 2013. – 280 бет.
- Қазіргі айтыс. 1 кітап. //Құраст.: И.Нұрахметұлы, С.Дүйсенғазин. – Астана: «Күлтегін» баспасы, 2004, 312 бет .
- Қазіргі айтыс. 2 кітап. //Құраст.: И.Нұрахметұлы, С.Дүйсенғазин. – Астана: «Күлтегін» баспасы, 2004, 336 бет.
- Қалыбекова Ә. Ұлық Ием алғанда кеңдігіне. – Алматы: 2011. – 334 бет.
- Қос жұлдыз. Оразалы Досбосынов пен Ажар Дүзелбекқызы туралы естеліктер. //Құраст.: Д.Мағлұмов. – Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір» баспасы, 2012. – 320 бет.
- Құсанбаев С. Байғыз. – Павлодар: «ЭКО» ҒӨФ, 2001 жыл.
- Құсанбаев. С.Жырлаумен өткен 20 жыл: Эссе-баян, айтыстар. – Астана, Фолиант, 2011. – 360 бет.
- Өнердің аққан жұлдызы. Ә.Жанкүлиев жайындағы эссе-естеліктер, өлеңдер мен айтыстар.//Құраст.: А.Жанкүлиев. - Алматы: Ол-Жас, 2014. – 160 бет.
- «АЙТЫСКЕР» Интернет порталы.

РЕЗЮМЕ

В V том двадцатипятомой «Антологии казахского искусства» включены лучшие айттысы акынов в период с 1991 года – года приобретения независимости и до 2000 года.

В конце восьмидесятых годов прошлого века айттыс поднялся на новую ступень своего развития. В годы перестройки в советское общество смело начали входить демократические принципы, что дало толчок к открытию второго дыхания айттыса.

Со дня приобретения независимости и после на сцену стали выходить вместе со «старожилами» айттыса и вполне созревшие для серьезных словесных состязаний новые таланты. А.Калыбекова, А.Беркенова, К.Абилов, Б.Алимжанов, Ш.Айдаров, А.Жанкулиев, Е.Аскараров, С.Кусанбаев, М.Косымбаев, А.Алтаев, М.Тазабекеров, Б.Шойбеков и другие раскрылись как яркие акыны-импровизаторы именно в эти годы.

В годы независимости значительному развитию искусства айттыса оказало сильное влияние приобретение республикой свободы и независимости и связанное с этим духовное раскрепощение акынов. Это была та мечта, которая долгие годы жила в сердце и сознании народа. Исполнение этой заветной мечты воодушевило и окрылило акынов. Особенная черта айттысов в годы независимости – это то, что она заполнила идеологическое пространство нашей общественно-политической жизни, которое освободилось от тесных оков советского общества. Благодаря этому, четко определились и обозначились гражданская позиция и личность, деятельный дух акынов.

Весомым вкладом в развитие современного айттыса явилась проведенная Евразийским национальным университетом им. Л. Н. Гумилева международная научно-практическая конференция «Современный айттыс: традиции, перспективы. Актуальные вопросы» и выпуск сборника научно-исследовательских статей в рамках этой конференции. И последующий выход в свет трехтомного сборника айттыса при поддержке и под руководством профессора М.Жолдасбекова открыла дорогу дальнейшему развитию современного айттыса и его изучению.

Наряду с этим, в последние годы такие известные участники айттысов, как акыны К.Асанов, М.Косымбаев, Б.Имашев, А.Калиев, Ш.Койлыбаев и другие, вносят также свой вклад в исследование истории и природы искусства айттыса, имеющего вековые корни.

В этой книге представлены самые лучшие 40 айттысов периода 1991-2000 годов.

Антология айттысов предназначена для преподавателей и студентов консерваторий, университетов искусств и других высших учебных заведений, учителей и учеников музыкальных школ, исследователей жанра айттыс, а также для широкого круга читателей, интересующихся этим искусством.

RESUME

Volume V of twenty-five volume «Anthology of Kazakh art» included best aitys akyns between 1991 - the year of independence, and until 2000.

In the late eighties of the last century aitys rose to a new stage of its development. In the years of perestroika in the Soviet society began to boldly go democratic principles that gave rise to the opening of the second breath of aitys.

From the day of independence, and after the scene began to go along with the «old-timers» aitys and quite ripe for serious verbal competition for new talent. A.Kalybekova, A.Berkenova, K.Abilov, B.Alimzhanov, Sh.Aydarov, A.Zhankuliev, E.Askarov, S.Kusanbaev, M.Kosymbaev, A.Altayev, M.Tazabekov, B.Shoybekov and others opened as bright akyns improvisers in those years.

In the years of independence, significant development of art aitys had a strong influence on acquisition of republic freedom and independence and the associated spiritual emancipation of akyns. It was the dream that for many years lived in the heart and minds of the people. Execution of this cherished dream inspired and encouraged the akyns. The special feature of aityses during independence - is that it fills the ideological space of our social and political life, which is freed from the shackles of the close of Soviet society. Because of this, clearly identified and marked citizenship and identity, energetic spirit of akyns.

Powerful contribution to development of a modern aitys was the international scientific and practical conference which is carried out by the Eurasian national university named after L. N. Gumilev «Modern aitys: traditions, prospects. Topical issues» and release of the collection of research articles in the framework of the conference. And the subsequent release of the three-volume collection of aitys with the support and under the direction of Professor M.Zholdasbekova opened the way for the further development of modern aitys and its study.

In addition, in recent years, such famous participants of aitys as akyns K.Asanov, M.Kosymbaev, B.Imashev, A.Kaliev, Sh.Koylybaev and others, have also made a contribution to the study of history and nature of art aitys having secular roots.

This book presents the best 40 aityses of period 1991-2000.

Anthology is intended for teachers and students of conservatories, universities of the arts, and other higher education institutions, teachers and students of music schools, researchers of aitys genre, as well as for a wide range of readers interested in this art.

МАЗМҰНЫ

Тәуелсіздіктің жаршысы болған жасампаз өнер3

БІРІНШІ БӨЛІМ (1991-1996)

Шынболат пен Қонысбай	14
Мұхамбетқали мен Әселхан	25
Айтмұхамбет пен Мұхамеджан	34
Шорабек пен Әселхан	40
Қонысбай мен Шорабек	45
Қонысбай мен Қатимолла	49
Мұхамбетқали мен Әселхан	56
Әселхан мен Абаш	67
Мұхтар мен Әселхан	76
Серік пен Әселхан	82
Айтақын мен Аманжол.....	91
Шорабек пен Серік	96
Аманжол мен Әсия	104
Әселхан мен Аманжол	112
Әселхан мен Мұхамеджан	119
Аманжол мен Есенқұл	126

ЕКІНШІ БӨЛІМ (1997-2000)

Шорабек пен Елена	138
Қонысбай мен Серік	147
Абаш пен Құдайберді	161
Аманжол мен Жібек	164
Аманжол мен Мұхамеджан	177

Серік пен Оразалы	194
Оразалы мен Бекарыс	205
Шорабек пен Қуаныш	215
Мәлс пен Бекарыс	223
Әсия мен Бекарыс	229
Бекарыс пен Оразалы	240
Айтақын мен Әзімбек	247
Есенкүл мен Тәушен	258
Мәлс пен Оразалы	267
Мәлс пен Дәулеткерей	277
Бекжан мен Мұхамеджан	286
Мәлс пен Мұхамеджан	304
Балғынбек пен Мұхамеджан	316
Серік пен Мұхамеджан	323
Қуаныш пен Мұхамеджан	338
Дәулеткерей мен Әсия	345
Әбілқайыр мен Оразалы	355
Мұхамеджан мен Бекарыс	366

ҒЫЛЫМИ ҚОСЫМШАЛАР

Ақындар туралы мәліметтер	378
Айтыстар туралы түсініктер	385
Сөздік	389
Тарихи есімдер	391
Жер-су атаулары	393
Пайдаланылған әдебиетер	394
Резюме	395
Summary	396

**ҚАЗАҚ ӨНЕРІНІҢ
АНТОЛОГИЯСЫ**

**АЙТЫС
V ТОМ**

Кітаптың шығуына жауапты *Ш. Қойлыбаев*
Редакторы *Ш. Қойлыбаев*
Дизайнері *Б. Жапаров*
Техникалық редакторы *С. Жапарова*
Беттеуші *Ә. Байзақова*
Корректоры *Е. Қайназаров, Ш. Исақұлова*

ИБ №005

Басуға 12.10.2014 қол қойылды. Пішімі 60х90/16. Офсеттік басылым.
Қағазы офсеттік. Шартты баспа табағы 25,0.
Шартты бояулы беттаңбасы 26,25.
Есептік баспа табағы 24.0 Таралымы 2000. Тапсырыс №

ISBN 978-601-7318-45-1

9

адрес типограф